

Slavia Centralis

številka 2 | 2010 | letnik III.

Izdaja

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Published by

Department of Slavic Languages and Literatures
Faculty of Arts, University of Maribor
http://www.ff.uni-mb.si/index.php?page_id=225

Glavni in odgovorni urednik – Editor-in-chief

Marko Jesenšek (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO)

Uredniški odbor – Editorial Board

Silvija Borovnik (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Jožica Čeh Steger** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Marc L. Greenberg** (University of Kansas, USA – Univerza v Kansasu, ZDA; *urednik za jezikoslovje – linguistics editor*), **Alenka Jensterle Doležal** (Univerzita Karlova v Praze – Charles University of Prague, CS), **Ludvig Karničar** (Karl-Franzens-Universität Graz – University of Graz, A), **Mihaela Koletnik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Mark Richard Lauersdorf** (University of Kentucky, USA – Univerza v Kentuckyju, ZDA), **István Lukács** (Eötvös Loránd Tudományegyetem – Eötvös Loránd University of Budapest, H), **Irena Stramljič Breznik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Miran Štuhec** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO; *urednik za literarne vede – literature editor*), **Božena Tokarz** (Uniwersytet Śląski – University of Silesia, PL)

Tehnična urednica – Technical editor

Natalija Ulčnik (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO)

Številko so uredili – Guest editors

Marc L. Greenberg (University of Kansas, USA – Univerza v Kansasu, ZDA), **Mihaela Koletnik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Mark Richard Lauersdorf** (University of Kentucky, USA – Univerza v Kentuckyju, ZDA), **Astrid van Nahl** (Universität Bonn – University of Bonn, NEM)

Jezikovni pregled – Language Editors

Marc L. Greenberg, **Mark Richard Lauersdorf** (angleščina – English)
Marko Jesenšek, **Mihaela Koletnik**, **Natalija Ulčnik** (slovenščina – Slovene)

Uredniški svet – Advisory board

Eric P. Hamp (Chicago), **István Nyomárkay** (Budapest),
Ivo Pospíšil (Brno), **Emil Tokarz** (Bielsko-Biala), **Zinka Zorko** (Maribor)

© *Slavia Centralis* (SCN)

SCN izhaja dvakrat na leto – SCN is published twice yearly

Vključenost SCN v podatkovne baze – SCN is indexed/abstracted in:

MLA Directory of Periodicals, Modern Language Association of America, New York; Ulrich's Periodicals Directory, R. R. Bowker, NY, USA; Linguistic Bibliography, The Netherlands

Naslov uredništva – Editorial address

Slavia Centralis, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor

Letna naročnina: 12 €, za študente in dijake 8 €

TRR: 01100-6000020393

Cena posamezne številke: 6,80 €

Annual subscription/single issue (outside Slovenia): 24,20 €/13,60 €

Tiskano s finančno podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije in Slavističnega društva Maribor – Published with financial support of Javna agencija za knjigo Republike Slovenije and Slavistično društvo Maribor.

Oblikovanje in prelom – Design and typesetting: Grafični atelje Visočnik

Natisnil – Printed by: Dravska tiskarna

Naklada – Circulation: 300

Vsebina / Contents

Razprave / Studies

- 5** *Sławomir Gala, Bożena Ostromecka - Frączak, Mesto besedotvorja v raziskavah poljskih govorov in narečij / The place of the study of word formation in the Polish dialectological research*
- 17** *Danila Zuljan Kumar, Cohesive means in Slovenian spontaneous dialectal conversations / Kohezivna sredstva v slovenskih spontanah narečnih pogovorih*
- 35** *Eveline Wandl-Vogt, Point and find: the intuitive user experience in accessing spatially structured dialect dictionaries / Pokaži in najdi: izkušnja intuitivnega uporabnika pri dostopu prostorsko strukturiranih narečnih slovarjev*
- 54** *Đuro Blažeka, Temeljna načela i postupci u pretvaranju sirove dijalektološke građe u znanstveni rječnik / Temeljna načela in postopki pri pretvorbi surovega narečnega gradiva v znanstveni slovar*
- 74** *Rada Cossutta, Slovene regional atlases: from SDLA-Ts to SDLA-SI / Slovenski regionalni atlas: od SDLA-Ts do SDLA-Si*
- 80** *Ludvik Karničar, Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem – dokaz živosti graške slavistike / The Thesaurus of Slovene Dialects in Carinthia – an Indication of the Vitality of Slavic Studies in Graz*
- 87** *Mojca Horvat, Izoglose v prekmurskem narečju – regionalna geolingvistika / Isoglosses in the Prekmurje Dialect – Regional Geolinguistics*

- 109 *Ljudmila Bokal*, Izrazi za sneg in smuči v slovenski smučarski terminologiji / The terms for snow and skis in Slovene ski terminology
- 125 *Natalija Ulčnik*, Slovarko gradivo Ftičarjevega romana *Za nápršnjek vedrine* / Lexicographical Material in Ftičar's novel *Za nápršnjek vedrine*
- 138 *Genovaitė Kačiuškienė*, Le dialecte natal: analyse de l'opinion des intellectuels et des villageois de Lituanie / Rodno narečje: analiza mnenja intelektualcev in vaščanov v Litvi
- 147 *Регина Квашуте*, Функционирование топонимов и этнонимов в речи литовцев Латвии / Toponimi in etnonimi v leksiki Litovcev v Latviji
- 159 *Mira Krajnc Ivič*, Kako natančna je lahko transkripcija / How Precise Can a Transcription Be?
- 174 *Marija Stanonik*, Narek – izgubljen slovenski folklorni žanr / Lament – A Lost Slovenian Folklore Genre
-

Poročila / Reports

- 191 *Goran Filipi*, Regionalna lingvistična atlasa: Istrijski lingvistični atlas (ILA), Istroromunski lingvistični atlas (IRLA) / Regional Linguistic Atlases: the Istriot Linguistic Atlas (ILA) and the Istroruomanian Linguistic Atlas (IRLA)
-

208 Navodila avtorjem

210 Guidelines for contributors

Mesto besedotvorja v raziskavah poljskih govorov in narečij

SŁAWOMIR GALA, BOŻENA OSTROMĘCKA - FRĄCZAK

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, al. Kościuszki 65, PL – 90-514 Łódź,
dialekt@uni.lodz.pl, ostra@uni.lodz.pl

SCN III/2 [2010], 5–16

V prispevku je prikazan delež besedotvorja pri opisu poljskih govorov in narečij. Kljub pomembnim dosežkom besedotvornih raziskav etnične poljščine je vloga narečnega besedotvorja še naprej omejena. Avtorja opozarjata na potrebo tovrstnega raziskovanja v okviru preučevanja govorov in narečij.

The paper highlights the role of word formation in defining Polish dialects and local dialects. Despite significant research accomplishments in word formation of non-standard Polish, the role of dialectal word formation is still insufficiently elucidated. The authors postulate further research in the field of dialects and local dialects.

Ključne besede: metodologija raziskovanja, besedotvorje, dialektologija, poljski jezik

Key words: research methodology, word formation, dialectology, Polish language

Naslov prispevka napoveduje prikaz vloge besedotvorja glede na druga področja jezikoslovja in opredelitev pokrajinskih različic etnične poljščine. Tako izhodišče je utemeljeno z dejstvom, da ima poljska dialektologija nesporne dosežke tako na področju temeljnih metodoloških vprašanj kot na področju jezikoslovne kartografije. Naj navedeva nekaj primerov: sintetične razprave Kazimierza Nitscha, *Dialekty języka polskiego* (Nitsch 1957), Karola Dejne, *Dialekty polskie* (Dejna 1973); različni atlasi pokrajinskih govorov, npr. kašubski (Stieber, Popowska - Taborska 1964–1978), šlezijjski (Zaręba 1969–1980), mazovijski (Horodyska - Gadkowska, Kowalska, Skrzyżewska - Zaremba 1971–1992), velikopoljski atlas (Sobierajski, Burszta, 1979–2005); narečni atlasi celotnega poljskega ozemlja v geografskem okviru: *Mały atlas gwar polskich* (Nitsch, Karaś 1957–1969) in veliki *Atlas gwar polskich* (Dejna, Gala 1998–2002).

Načela pokrajinske delitve poljskega etničnega ozemlja izhajajo predvsem iz fonetično-fonoloških pojavov, v manjši meri iz leksikalnih. V dialektoloških atlasih so kartografirani predvsem rezultati fonetičnih inovacij na primerih posameznih besed, z leksičnimi kartami pa so bili prikazani fonetični pojavi. Le v velikem *Atlasu poljskih narečij* so karte zasnovane tematsko-problemsko in sistematizirane glede na inovacijske pojave na ravni vokalizma in konzontanizma; npr. karte: Evolucija \acute{a} (\leq stpol. \tilde{a}) – karta 102, Refleksi za $-\acute{a}$ v izglasju – karta 103, Evolucija \acute{q} (\leq stpol. \tilde{q}) – karta 106, Narečni ekvivalenti $-\acute{q}$ v izglasju (\leq stpol. \tilde{q}) v 3. osebi sedanjika množine – karta 111, Medbesedna fonetika – karta 9, Mazurjenje – karta 15, Izginjanje zapore v prednjejezičnem zobniku l – karta 36, Zamenjava l z l – karta 39.

Na 170 kartah so v 11 tematskih skupinah kartografirane naslednje narečne razlike na poljskem etničnem ozemlju:

- I. Lega raziskovanega terena, tj. območja, na katerem so se oblikovali poljski dialekti
- II. Najstarejše poljske narečne značilnosti
- III. Narečne razlike v korelaciji zvenečnost – nezvенеčnost
- IV. Spremembe v korelaciji mesta zapore pri izdihu
- V. Spremembe v korelaciji zapore pri izdihu
- VI. Spremembe v korelaciji mehкости
- VII. Spremembe soglasniških skupin
- VIII. Evolucija odprtih nosnikov
- IX. Evolucija odprtih nosnikov
- X. Razlike v oblikoslovju
- XI. Ozemeljska razširjenost nekaterih leksemov

V Uvodu k prvemu zvezku atlasa so avtorji zapisali:

Zaradi sprejetega načela, da bo Atlas sestavljen pretežno iz sintetično-skupinskih kart, ne pa iz kart posameznih besed, je bilo treba v vprašalnik uvrstiti večje število vprašanj, na osnovi katerih bo mogoče ugotoviti, ali se ugotovljena lastnost pojavlja dosledno v vseh primerih ali se v nekaterih primerih pojavljajo njene različice, in uporabiti ustrezne metode za obdelavo kart. Izhajali smo iz načela, da priprava kart ne bo temeljila le na doslej zbranim gradivu, pridobljenim z obširnimi vprašalniki (dodajmo, da šteje 2000 vprašanj), ampak, če bo le mogoče, tudi na podatkih o stanju narečja, kot so bili zabeležni v prejšnjih desetletjih. To nam bo omogočilo sledenje kronološkim sistemskim spremembam in uskladitev sinhrono problematike z diahronimi procesi (Dejna, Gala 1998: 11).

Take narečne spremembe je mogoče prikazati na fonetično-fonološkem gradivu.

Problematika slovnične morfologije, tj. oblikoslovja in zlasti leksikalne morfologije, tj. besedotvorja, se je pojavljala v manjši stopnji in obsegu. Besedotvorje je bilo – če ne upoštevamo *Atlasa poljskih narečij* – razmeroma obsežno predstavljeno v *Jezikovnem atlasu kašubščine in sosednjih narečij*, *Jezikovnem atlasu Šlezije* in na kartah *Besedotvorne diferenciacije govorov Mazovije in Podlasja* (Kowalska 1975, 1979). Vprašalnik h kašubskemu atlasu, ki šteje 1700 vprašanj, med leksikalnimi in oblikoslovnimi gesli vsebuje takšna,

pri katerih so odgovori lahko podlaga za besedotvorne komentarje. Vprašalnik ima na koncu morfološki dodatek, ki vsebuje 10 tematskih sklopov, med drugim: samostalniška priponska obrazila *-yszek*, *-aszek*, *-uszko*, *-yszka*; prislovna priponska obrazila *-ka*, *-kę*, *-ki*, *-ku*; iterativa glagolov *dać* 'dati', *stać* 'stati', *pisać* 'pisati', *pytać* 'vprašati', *sypać* 'sipati', *mleć* 'mleti'.

Besedotvorna tematika je predstavljena na posameznih kartah v sedmem in osmem zvezku. Podlaga za naslove posameznih kart so bili:

1. morfološki pokazatelj kot besedotvorni tip s kategorialno funkcijo,
2. semantična kategorija z dodeljenim derivacijskim pokazateljem,
3. razni leksemi z morfološkimi razlikami, ki se nanašajo na isti designat ali različne morfološke oblike, ki so v opoziciji z besednim korenem.

Na koncu osmega zvezka je osem sintetičnih kart, ki ponazarjajo geografsko diferenciacijo in derivacijsko moč priponskih obrazil: *-iśće*, *-izna*, *-ica*, *-k//ek*, *-c//ec*, *-ak*, zastarelih manjšalnic s pripono *-k* v nevtralni funkciji, ženskih samostalnikov na *-a* tipa *przerębla* 'oddušek/luknja v ledu', *tonia* 'brezno'. Pomembno informativno vlogo imajo komentarji h kartam, v katerih avtorji razširjajo ali dopolnjujejo podatke o morfološki zgradbi uporabljenih primerov, ki so na nekaterih mestih na kartah prikazani le shematsko.

Besedotvorna problematika je tudi v šlezijemskem atlasu le dopolnilni element fonetično-fonološke problematike, in, kot pravi avtor sam, sistemskih slovničnih značilnosti. Med 1991 vprašanji je 161 gesel, ki naj bi izkazala morfološko diferenciacijo, vključno z besedotvorno. Vprašanja zadevajo poimenovanje za ženo po moževem priimku in njegovem poklicu, poimenovanje za hčerko in sina ter poimenovanje za majhne otroke. Besedotvorna problematika je predstavljena na posameznih kartah šestega in sedmega zvezka. Karte so pripravljene po morfološkem, semantično-kategorialnem in leksikalno-slovničnem kriteriju. Osnova za naslov karte je najpogosteje morfološki pokazatelj besede, po kateri je spraševal vprašalnik; npr. samostalniško priponsko obrazilo *-yszek*, *-yszko* v besedah *kwiatyszek*, *stonyszko* na karti 1248 ali pripona *-ewie* v besedi *krzewie* na karti 1250. Na drugih kartah so predstavljene besede s priponskima obraziloma *-ik*: *kocik*, *sarnik*, *tacik*, in *-iczka*: *koziczka*, *sarniczka*, *sośniczka*; pomanjševalno-patronimična funkcija pripone *-ę* v poimenovanjih hčerk po imenih in priimkih očetov, npr. *Sikorzę* po *Sikora*; ter glagolniki s priponskim obrazilom *-anie*, *-(e)nie*, *-(e)cie*: *grzanie*, *lanie*, *sianie*, *wianie*, *mlenie*, *mlecie*.

Morfološko problematiko kot temeljno predstavlja knjiga *Zróźnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia* (Besedotvorna diferenciacija govorov Mazovije in Podlasja).

Zaradi kartografske tehnike prikazovanja jezikovnih pojavov in načina njihovih interpretacij ima knjiga izrazite značilnosti atlasa. Besedotvorno problematiko samostalnika predstavlja na podoben način kot zgoraj navedeni narečni atlas in kot osnovo za interpretacijo in kartografiranje sprejema leksikalni ali morfološki kriterij. Na leksikalnih kartah registrira leksikalne enote, beleži njihov pomen in različne morfološke oblike, ki so zgrajene okrog osnovnega

leksema, npr. *wuj* ‘materin brat’ s semantičnimi ekvivalenti *wujek*, *wujko*, *wujo* ali *snowadło* ‘naprava za snovanje prediva’ z ekvivalenti *snowalnia*, *snownica*, *snowucha* ipd.

Podlaga morfološkim kartam so besedotvorna obrazila in njihove kategorialne funkcije, npr. priponski obrazili *-ka*, *-icha* v ženskih poimenovanjih: *kowalka*, *młynarka*, *piekarka*, *sołtyska*, *kowalicha*; priponska obrazila *-ę*, *-qtko*, *-ak*, *-uk* v poimenovanjih mladičev: *cielę*, *jagnię*, *źrebię*, *cielątko*, *jagniątko*, *źrebiątko*, *gęsiak*, *kociak*, *koźlak*; pripona *-acz* v funkciji nosilca lastnosti (izpridevniška tvorba) oziroma opravkarja (izsamostalniška tvorba), npr. *bogacz*, *gadacz*, *głowacz* ipd.

Primeri iz gradivskih virov, ki izkazujejo raznolikost poljskega etničnega ozemlja, prikazujejo komplementarni značaj besedotvorja in različne načine njegove predstavitve. Najuporabnejši so prikazi, ki upoštevajo osnovne besedotvorne kategorije, osvetljujejo bistvo pretvorbenih procesov z analizo tvorjenke in skladijske podstave in na osnovi njihovih razmerij določajo kategorialno funkcijo. Uporabljena je terminologija, ki se uporablja pri morfološkem opisu: koren, afiks (pona) kot sestavina zgradbe besede, in pripombe, v katerih je predstavljena priponskoobrazilna različnost besed, ki tvorijo besedno družino.

Določeno omejitev predstavlja odsotnost obširnejših besedotvornih podatkov, ki so včasih posledica naključnosti in dopolnilnosti gradiva glede na fonetiko oziroma leksiko in so regionalnega pomena.

Tako stanje je bilo – ne le v starejših atlasih, ampak tudi v *Atlasu poljskih narečij* –, zlasti če gre za besedotvorje, posledica prepričanja o manj pomembni vlogi morfoloških pojavov pri opredeljevanju govorov in narečij, prepričanja, ki se je izoblikovalo sredi 20. stoletja. Razlog za tako stališče so bile določene težave pri zbiranju leksikalnih podatkov, ki bi bili uporabni tudi za besedotvorno analizo. Stanisław Urbańczyk v delu *Zarys dialektologii polskiej* piše, da v svojem orisu narečnemu besedotvorju ni namenil večje pozornosti, ker »to področje dialektologije še ni dovolj obdelano, zato se moramo omejiti le na nekaj posameznih podatkov« (Urbańczyk 1962: 39).

Dve leti kasneje je soavtor dela *Mały atlas gwar polskich* Mieczysław Karaś izjavil, da je »razen nekaj povsem izoliranih podatkov na to temo (tj. besedotvorja) celotna narečna morfologija pravzaprav še neznan« (Karaś 1964: 153, 162).

Kot razlog za tako stanje je avtor navedel »pomanjkanje kvantitativnih lastnosti, značilnih npr. za fonetiko, in pojavljanje zgolj kakovostnih lastnosti, ki so manj ustrezne za ugotavljanje razvoja narečja« (Karaś 1964: 162).

Ne glede na take poglede pa se v istem času, torej sredi 20. stoletja, v slovanskem jezikoslovju uveljavlja tudi mnenje o pomenu besedotvorja za opredeljevanje jezikov. Čeprav se to mnenje nanaša na širok slovanski prostor v geografskem smislu, ga vendarle ni mogoče spregledati, še posebej zato, ker je neposredno spodbudilo zamisel za *Ogólnosłowiański atlas językowy/ Obsčeslovanski lingvističeski atlas* (Avanesov 1978–2003), ki sistemsko upošteva morfološko problematiko, tudi besedno morfologijo, torej besedotvorje,

ki je v Vprašalniku *Obščeslovanskega lingvističskega atlasa* (Avanesov 1965) postavljeno ločeno.

Vlogo besedotvorja v jezikoslovnih raziskavah poudarja Witold Doroszewski, ki pravi, da »brez urejenega besedotvorja ni urejene semantike, brez urejene semantike, dodajmo, pa dejansko ni stilistike« (Doroszewski 1962: 210). Iz takega stališča izhaja zanimanje dialektologov tudi za narečno besedotvorje. Znanstveni izsledki so objavljeni v obliki:

1. besedotvornih monografij – v malborških (Górniewicz 1967, 1968, 1970), laskih govorih (Laskowski 1966, 1971), lublinskih (Malec 1976), mazovijskih in podlaskih govorih (Kowalska 1975, 1979), govorih Warmije in Mazurije (Chludzińska-Świątecka 1972), južne Velikopoljske (Dembecka 1977);
2. narečnih monografskih študij, upoštevajočih tudi besedotvorje – v lenčičskih (Szymczak 1961), velikopoljskih (Bąk 1968) in šlezijjskih govorih (Pluta 1967) ter govorih obmejnega ozemlja med tremi narečji: malopoljskim, šlezijjskim in velikopoljskim narečjem (Gala 1994) itd.;
3. številnih člankov, ki vključujejo ključna metodološka (Kreja 1985) in podrobna vprašanja (Ostromęcka-Frączak 1970);
4. monografskih obravnav z vidika določenih semantičnih kategorij, npr. prostora, kjer se dejanje odvija ali kjer se kaj nahaja, tj. nomina loci (Sierociuk, 1998), nosilca lastnosti: človek, žival, stvar, predmet, tj. nomina attributiva (Szczepankowska 1998), itd. V zadnjih letih potekajo tudi raziskave različnih kategorij, npr. sredstev za delo, predmetov ali orodij za določena opravila, tj. nomina instrumenti, v sieraških govorih ter človeških vršilcev dejanja, tj. nomina agentis, v govorih malopoljsko-mazovijskega obmejnega ozemlja.

Ne glede na nedvomne dosežke posameznih raziskav in njihov nesporni delež pri oblikovanju celotne podobe narečnega besedotvorja pa njihov včasih ozek ozemeljski obseg in ozko tematsko zanimanje, torej predstavljanje besedotvorja glede na druge sestavine regionalnega govora, narekuje omejitve pri obravnavi gradiva z etnično-regionalnega vidika.

Za intenziven razvoj poljske dialektologije, zlasti v drugi polovici 20. stoletja, se moramo v veliki meri zahvaliti mladogramatikom, ki so si prizadevali za ločitev jezikoslovne vede po zgledu naravoslovnih ved in na tej podlagi izvajali diahrono raziskavo, in strukturalistom, ki so poudarjali nujnost osamosvojitve jezikoslovja kot avtonomne vede z objektivnimi raziskovalnimi metodami in ločitve diahronije od sinhronije ter fonetike od fonologije. Združevanje raziskovalnih metod obeh jezikoslovnih šol je dalo pomembne rezultate, ki so med drugim predstavljeni v treh zvezkih *Bibliografije poljske dialektologije* (Bibliografia dialektologii polskiej 1981, 1986, 1990). Opazen je tudi vpliv na metodologijo besedotvornih raziskav, predvsem na ravni splošnopolskega jezikovega sistema, in na razumevanje besedotvorja ter njegovega mesta v raziskavah geneze jezika/jezikov.

Ker so predmet dialektoloških raziskav narečja in govori, je dialektologija definirana kot:

jezikoslovna disciplina, ki raziskuje obseg in stopnjo današnje diferenciacije jezika določena etničnega ozemlja ter poskuša ugotoviti genezo, kronologijo in potek procesov, ki so privedli do tega stanja (Dejna 1981: 8).

Okvirna shema poljskih narečij, kot so se izoblikovala v okviru enotnega etničnega sestava, je bila zarisana z upoštevanjem načela horizontalne diferenciacije kot rezultat razvojnega procesa razlikovalnih inovacij v določenih etnično-jezikovnih skupinah. Pri določanju posameznih središčnih točk inovacij, območja posameznih dialektov in ozemeljske razprostranjenosti določenih sistemskih lastnosti so uporabljane metode, značilne za lingvistično geografijo.

Če je besedotvorje splošnopoljskega jezika in standardnih jezikov »ena zadeva«, potem je temeljna naloga narečnega besedotvorja iskanje narečnih posebnosti z uporabo iste metodologije. Zato so dialektologi, ki so sicer manj dovzetni za evolucijo pogledov in interpretacijskih metod v okviru splošnopoljskega besedotvorja, npr. etimološko-zgodovinskih konceptov, strukturalističnih, skladdenjskih, v zadnjem času kognitivnih, uporabljali in še naprej uporabljajo – v skladu s strukturalnim in semantično-kategorialnim kriterijem in z upoštevanjem načel lingvistične geografije – interpretacijo, izhajajočo iz načela dvočlenske zgradbe derivata (Kowalska 1975, 1979).

Osnovni pogoj lingvistične geografije je vprašanje primerljivosti podatkov, ki se nanašajo tako na količinsko stanje, torej reprezentativnost derivatov, kot tudi na njihovo recipročnost v različnih govorih. Recipročnost v različnih govorih v okviru semantično-besedotvorne kategorije pomeni istovetnost določenih pokazateljev pri ohranitvi različnosti drugih, npr. razna obrazila za manjšalnice (deminutiva), npr.: *-ek, -ik/-yk: rowek, rowik in stawek, stawik* oziroma za poimenovanja mladičev in nedoraslih, npr.: *-ę, -ęcie, -ątko, -ak: cielę, cielęcie, cielątko, cielak; kurczę, kurczęcie, kurczątko, kurczak* itd.

Omejitve, zadevajoče zgoraj omenjene pogoje, so posledica dejstva, da so raziskave potekale v različnih obdobjih in zajemale le posamezne izseke narečnih sestavov ali celo posamezne govore ter pri izvedbi niso bile zasnovane primerjalno, in kot take znatno zmanjšujejo uporabnost objavljenih rezultatov za definiranje govorov in narečij. Karol Dejna je ob objavi besedotvornih vprašanj k *Atlasu poljskih narečij* leta 1989 zapisal:

Za pridobitev popolne in natančne celostne slike narečnega besedotvorja na poljskim jezikovem ozemlju ne zadoščajo fragmentarne primerjave z besedotvorjem v splošnopoljskem jeziku. Opis tipov in ozemeljske razširjenosti besedotvornih posebnosti poljskih narečij bo mogoč šele po obdelavi vrste besedotvornih študij vseh pomembnejših poljskih govorov, analiziranih po enotnem vzorcu. [...] Namen takih raziskav bi morala biti za dialektologijo zelo pomembna ugotovitev, ki ne zadeva toliko besedotvorno-zgradbenih podobnosti in razlik med narečji in splošnopoljskim jezikom kot – in nemara predvsem – vprašanje medsebojne razlikovanosti dialektov na ravni besedotvorja (Dejna, 1989: 46).

Dejna z zavestjo o določenih omejitvah in ob upoštevanju dejstva, da pri raziskovanju narečnega besedotvorja številnih pojavov ni mogoče zajeti, predlaga naslednje teme, delno prisotne v pokrajinskih atlasih in v *Malem atlasu poljskih narečij* pa tudi v drugih narečnih in jezikovnozgodovinskih razpravah:

1. Zamenjava samostalnikov srednjega spola na *-ę*, *-ęcia* z moškimi samostalniki s pripono *-ak* oziroma nevter s priponskim obrazilom *-ęcie*, *-ęcia*, npr. *prosiak*, *prosięcia*, in nevter na *-ę*, *-enie* s samostalniki srednjega spola tipa *-enie*, *-enia*, npr. *ciemienie*, *ramienie*.
2. Ustalitev priponskih obrazil *-yszek*, *-yszka*, *-yszko*, npr. *garnyszek*, *kamyszek*, *wianyszek*, *głowyszka*, *ślonyzsko*, ki so v opoziciji s priponskimi obrazili *-uszek*, *-yczek*, *-eczka*, *-eczko*.
3. Spremembe v tvorjenkah s pripono *-ek*, npr. *ptaczek*, *robaczek*, *przodziek*, *domek*, *poniedziałek*, in zamenjava z *-ik*: *kocik*, *wózik*, *krzyzik*.
4. Zamenjava pripone *-ew-*, npr. *gnojewka*, *różewo*, *wiśniewy*, z *-ow-*: *gnojówka*, *różowo*, *wiśniowy*.
5. Poimenovanje žene po moževem priimku ali njegovem poklicu s priponskim obrazilom *-ka*, *-icha*, npr. *kowalka*, *młynarka*, *szewczycha*, in ne s priponskim obrazilom *-owa*.
6. Ustalitev priponskega obrazila *-isko* namesto *-iszcze*, npr. starejše *marwiszcze*, mlajše *mrowisko*.
7. Zamenjava starejših skupnih imen (nomen collectivum) na *-ą* (\leq **-bja*) tipa: *adwokacia*, *bracia*, *muzykancia*, *wójcia* z množinskim končajem: *-owie*, *-y*: *wójtowie*, *muzykanty*, *muzykanci*.
8. Zamenjava skupnih imen srednjega spola na *ę* (\leq **-bje*), npr. *bukowie*, *jedla*, *to ciernie*, *to liście*, z množinskimi oblikami tipa: *te liście*, *te liści*.
9. Sovpad končnic imenovalnika ednine samostalnikov srednjega spola na *-ę* (\leq **-bje*) in *-e*, npr. *wesele*, *polę*.
10. Geografska diferenciacija oblike priponskih obrazil lastnostnih pridevnikov, izpeljanih iz samostalnikov: *-ity*, *-isty*, npr. *kamienity*, *mulisty*, *rzęsisty*, *barczysty*, in *-aty*, *-asty*, npr. *gliniaty*, *graniasty*, *łaciaty*, *pasiasty*.
11. Ozemeljska razširjenost pridevniških priponskih obrazil *-ni* ali *-ny*, npr. *tylni*, *żytni*, *dolni*, *białny*, in *-i*, *-ski*, *-owy*, npr. *krowi*, *krówski*, *polowy*, *polny*, *polski*.
12. Razširjenost pridevniških priponskih obrazil *-awy*, *-asy*, ki kažejo približevanje določeni lastnosti, npr. *długawy*, *długasy*.
13. Razširitev primerniškega priponskega obrazila *-szy* s pripono *-ej-*, npr. *ciężejszy*, *drożejszy*.
14. Različne oblike in razširjenost presežniške pripone, npr. *nąmłodszy*, *nastarszy*, *najstarszy*.
15. Ozemeljska razširjenost glagolskih priponskih obrazil *-ować*, *-uwać*, *-ywać*, ki iz predponskih enkratnih glagolov tvorijo predponске nedovršne ponavljalnike (iterativa), npr. *przelazować*, *wywoływać*.
16. Izguba morfemov *-uj-*, *-ow-* v priponah ponavljalnikov (iterativov) na *-ować*, *-ywać*, npr. *wyjmac*, *wyjmam*, *zajmac*, *zajmał*.
17. Zamenjava pripone *-wa-* z *-ja-* v nedovršnih ponavljalnikih (iterativih), ki so izpeljani iz enkratnih dovršnih glagolov, npr. *dać*, *wstać*, *dojać*, *dajać*, *wstajać*, *wstajał*.
18. Razširitev korena **-id-* s končnim soglasnikom starinske predpone **ъn-*, **ъn-* v predponskih glagolih tipa: *przeńde*, *węńde*, *zańde*.

19. Zamenjava priponskega obrazila *-eć* z *-ić*, npr. *leżyć, siedzieć*.
20. Nastopanje preteklega deležnika s priponskim obrazilom *-ty*, npr. *podrzyty, umrzyty*.
21. Razširjenost pripon *-ej, -y, -yk* v primerniku prislovov, izpeljanih iz pridevnikov, npr. *krudzyk, płydyk, wyzyk*.
22. Nastopanje priponskih obrazil *-j, -k, -ki, -ni, -si* v nekaterih prislovih, npr. *toimój, teraj, terak, tylek, znok*, in *-ący* v izglagolskih prislovih, npr. *na leżący, na stojący*.

Kot je bilo že omenjeno, so bile navedene teme (kot tudi fleksijske) kartografirane že v *Atlasu poljskih narečij* v poglavju *Diferenciacija na oblikoslovni ravni*, in to na več deset problemskih kartah, npr. Obrazila za mladiče – karta 116, Narečni ekvivalenti glagolov na *-ywać* – karta 137, Narečni ekvivalenti glagolov na *-ować* – karta 138.

Zaradi pomanjkljivih podatkov je bila v atlasih in sintetičnih prikazih poleg izčrpnih fonetično-fonoloških pojavov upoštevana problematika, ki jo je bilo moč zajeti iz jezikovnozgodovinskih raziskav, npr. nadomeščanje nevtar na *-ę, -ęcia* z moškimi samostalniki s pripono *-ak*: *cielę, cielęcia (to), cielak, cielaka (ta)* v kategoriji imen za odrasle mladiče (Dejna 1981, karta 69); velikopoljsko-kašubske tvorjenke tipa: *-yszek, -yszka, -yszko* v manjšalno-ljubkovalni funkciji: *kwiatyszek, głowyszka, słonyszko* v nasprotju z *-uszek, -yczek, -eczka, -eczko* (Dejna 1981, karta 73); spremembe tvorjenk s pripono *-ek*: *ptaszek, przodziek, domek, poniedziałek*, in zamenjava z *-ik*: *kocik, wózik, krzyzik*; ustalitev priponskega obrazila *-isko* namesto *-iszcze*: *grochowisko, gryczyisko, marwiszcze* (Dejna 1981, karta 68); zahodnjopoljske pridevniške oblike na *-aty, -ity* in severovzhodne na *-asty, -isty*: *graniaty, zwalisty, mulasty, dolisty, wodnity* (Winkler-Leszczyńska 1964; Dejna 1981, karta 75), diferenciacija in razširjenost presežniške predpone *na-, naj-*: *nastarszy, najstarszy* (Dejna 1981, karta 77), razširjenost glagolskih priponskih obrazil *-ować, -uwać, -ywać*, ki tvorijo predpanske nedovršne iterative iz predpanskih dovršnih enkratnih glagolov: *zapisować, zapisywać, zapisywać* (Dejna 1989; Dejna, Gala 1998–2002); itd.

Za izčrpan predstavitev celotne besedotvorne problematike, ki bi upoštevala neobhodne besedotvorne kategorije, so pomembne raziskave, katerih cilji so:

1. Zbiranje kvalitativno in kvantitativno reprezentativnih in izčrpnih podatkov horizontalnega in vertikalnega obsega.
2. Urejanje zbirke gradiva z upoštevanjem primerjalnega kriterija, ki naj bi omogočila ekvivalentnost podatkov z narečno diferenciranega ozemlja na področju različnih sestavin opisa, predvsem pa kategorialnosemantičnih funkcij, tvorbenih pokazateljev kot besedotvornih tipov in besednih vrst kot delov govorne podstave.
3. Oblikovanje takega metodološkega pristopa za interpretacijo besedotvornosti govorne podstave, ki bi omogočil vključitev gradiva iz različnih kronoloških obdobj, predvsem zaradi starejšega leksikalnega gradiva, ki se ga danes ne da ponovno rekonstruirati.

Zbirka starejšega gradiva, ki je bilo že objavljeno v različnih razpravah oziroma se nahaja v katalogih, zahteva vsebinska dopolnila glede na tematiko in pomanjkanje podatkov iz pomembnejših narečnih skupin. To velja za kartoteke, npr. Kartoteko za *Słownik gwar polskich*, seznime, npr. *Indeks alfabetyczny wyrazów z kartoteki Słownika gwar polskich* (Reichan 1999) in *Indeks alfabetyczny i indeks a tergo słownictwa ludowego kielecko-lódzkiego Karola Dejny* (Gala, Frank-Rakowska, Gala-Milczarek, v tisku), ali pokrajinske narečne slovarje, npr. *Słownik gwar śląskich* (Wyderka 2000–2008), *Słownik gwary orawskiej* (Kaś 2003), *Słownik chełmińsko-dobrzyński* (Maciejewski 1969). Zdi se, da so ta dopolnila in novo gradivo nujni za popoln besedotvorni popis. Zato je nujno terensko zbiranje narečnih podatkov. Podlaga za tako raziskovanje je ustrezno pripravljen vprašalnik, ki ima vlogo metodološkega vodiča za vodenje tematsko usmerjenega pogovora, ki omogoča preverbo in poenotenje zbranega gradiva ali pa dopolnitev problematike, ki je bila prej nezadostno upoštevana povsem prezrta. Tak vzorec bi lahko bil *Kwestionariusz do badań słowotwórstwa i słownictwa w gwarach pogranicza wielkopolsko-małopolsko-mazowiecko-śląskiego* (Gala 2008b).

Za tovrstno gradivo je uporabno načelo besedotvorne etimologije, s pomočjo katere je mogoče priti do etimona, torej besede ali dela besede, iz katere je tvorjenka nastala in dobila kategorialni pomen. To načelo spodbuja k odstopanju od tradicionalne sinhrona ali diahrona analize (Gala 2006). Prestopanje shematične meje se zdi neobhodno v primeru ekvivalentnost različnih govorov in iskanja »narečjetvornih« besedotvornih značilnosti, izoblikovanih v različnih časovnih obdobjih (Gala 2008a).

Druge vrste vprašanje pa je vprašanje besedotvorja lastnih imen (nomen proprium), predvsem zemljepisnih – ojkonimov (zasedenih objektov), aojkonimov (nezasedenih objektov) in osebnih lastnih imen – priimkov in vzdevkov. Glede na posebno mesto lastnih imen (nomen proprium) v primerjavi z občnimi imeni (nomen appellativum) lahko govorimo o imenotvorju, ki ga spremljajo drugačni mehanizmi kot besedotvorje občnih imen. Vprašanja imenotvorja so predmet raziskav predvsem imenoslovcev. To seveda ne izključuje povezave strukturno-semantične razsežnosti, značilne za onomastiko, s pokrajinskimi posebnostmi etnične poljščine.

LITERATURA

Рубен Иванович АВАНЕСОВ, 1965: *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа*. Москва.

—, 1978–2003: *Общеславянский лингвистический атлас*, вып. 1–8, Москва.

Piotr BAŃK, 1968: *Gwara okolic Krańska w powiecie konińskim (Zarys fonetyki i słowotwórstwa)*. Wrocław.

Bibliografia dialektologii polskiej, t. 1, 1981, t. 2, 1986, t. 3, 1990. Ur. Janusz Strutyński. Kraków.

Jadwiga CHLUDZIŃSKA – ŚWIĄTECKA, 1972: *Budowa słowotwórcza rzeczowników w gwarach Warmii i Mazur*, Prace Filologiczne, t. 22. 159–289.

Karol DEJNA, 1973: *Dialekty polskie*, Wrocław.

—, 1981: *Atlas polskich innowacji dialektalnych*. Warszawa – Łódź.

—, 1989: *Zagadnienia słowotwórcze w Kwestionariuszu »Atlasu gwar polskich«*. Rozprawy Komisji Językowej ŁTN 34. 45–51.

Karol DEJNA, Sławomir GALA, 1998–2002: *Atlas gwar polskich*: t.1. *Małopolska* Karol Dejna, 1998; t. 2. *Mazowsze* Karol Dejna, Sławomir Gala, Alojzy Zdaniukiewicz, Feliks Czyżewski, 2000; t. 3. *Śląsk*, Dejna Karol, Gala Sławomir, 2001; t. 4. *Wielkopolska, Kaszuby* Karol Dejna. PAN Komitet Językoznawstwa. Warszawa.

Władysława DEMBECKA, 1977: *Słowotwórstwo czasowników w gwarach południowej Wielkopolski*. Poznań.

Witold DOROSZEWSKI, 1962: *Kategorie słowotwórcze*, »Studia i szkice językoznawcze«, Warszawa. 205–222.

Sławomir GALA, 1994: *Małopolsko-śląsko-wielkopolskie pogranicze językowe*, cz. 1–2, Łódź.

—, 2006: *Diachronia czy synchronia w badaniach słowotwórstwa gwarowego?*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, 51. 79–84.

—, 2008a: *Od słowotwórstwa w gwarach do słowotwórstwa gwarotwórczego*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. 53. 109–115.

—, 2008b: *Kwestionariusz do badań słowotwórstwa i słownictwa w gwarach pogranicza wielkopolsko-małopolsko-mazowiecko-śląskiego*, Łódź.

Sławomir GALA, Grażyna FRANK - RAKOWSKA, Beata GALA - MILCZAREK: *Indeks alfabetyczny i indeks a tergo słownictwa ludowego kielecko-łódzkiego Karola Dejny*. (V tisku).

Hubert GÓRNOWICZ, 1967, 1968: *Formanty przyrostkowe rzeczowników w gwarach malborskich*. Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. 13 cz.1. 13–53; cz. 2. t. 14. 53–82.

—, 1968: *Słowotwórstwo przymiotników, zaimków i liczebników w gwarach malborskich*. Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. t. 14. 209–234.

—, 1970: *Słowotwórstwo czasowników i nieodmiennych części mowy (w gwarach malborskich)*. Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. t. 15. 93–110.

Halina HORODYSKA-GADKOWSKA, Anna KOWALSKA, Alina STRZYŻEWSKA-ZAREMBA, 1971–1992: *Atlas gwar mazowieckich*. t. 1–10. Wrocław.

Mieczysław KARAŚ, 1964: *Z problematyki słowotwórstwa gwarowego*. Prace Filologiczne 18/ 3. 153–162.

Józef KAŚ, 2003: *Słownik gwary orawskiej*. Kraków.

Anna KOWALSKA, 1975, 1979: *Zróznicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia*. Rzeczownik, t. 1, Atlas, cz.1. Mapy 1–100, cz. 2. Wykazy i komentarze do map 1–100. Wrocław; t. 2, Atlas, cz. 1, Mapy 101–200, cz. 2, Wykazy i komentarze do map 101–200, Wrocław.

Bogusław KREJA, 1985: *Wybrane zagadnienia polskiego słowotwórstwa*. Gdańsk.

Roman LASKOWSKI. 1966, 1971: *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*. cz. 1, cz. 2, Wrocław.

Jerzy, MACIEJEWSKI, 1969: *Słownik chełmińsko-dobrzyński*. Toruń.

Tadeusz MALEC, 1976: *Budowa słowotwórcza rzeczowników i przymiotników w gwarze wsi Rachanie pod Tomaszowem Lubelskim*. Wrocław.

Kazimierz NITSCH, 1957: *Dialekty języka polskiego*. Wrocław.

Kazimierz NITSCH, Mieczysław KARAŚ: 1957–1969, *Mały atlas gwar polskich*. t. 1–12, Wrocław.

Bożena OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, 1970: *Nazwy miejsc w gwarach polskich*. Rozprawy Komisji Językowej ŁTN XVI. 45–57.

Feliks PLUTA. 1967: *Dialekt glogówecki*. cz. 2. Słowotwórstwo, fleksja, teksty gwarowe, Wrocław.

Jerzy REICHAN (ur.), 1999: *Indeks alfabetyczny wyrazów z kartoteki »Słownika gwar polskich«*, t. 1: A–O, t. 2: P–Ż, Kraków.

Jerzy SIEROCIUK, 1996: *Budowa słowotwórcza wybranych formacji rzeczownikowych – szczególnie nazw miejsc – w gwarach między Wisłą a Wieprzem*. Lublin.

Zenon SOBIERAJSKI, Józef BURSZTA, 1979–2005: *Atlas języka i kultury ludowej Wielko-polski*, t. 1–11, Wrocław.

Zdzisław STIEBER, Hanna POPOWSKA-TABORSKA, 1964–1978: *Atlas językowy kaszub-szczyzny i dialektów sąsiednich*. t. 1–15. Wrocław.

Irena SZCZEPANKOWSKA, 1998: *Nomina attributiva w gwarze łomżyńskiej. Studium leksykalno-słowotwórcze*. Białystok.

Mieczysław SZYMCZAK, 1961: *Gwara Domaniewka i wsi okolicznych w powiecie łęczyckim*. Łódź.

Stanisław URBAŃCZYK, 1962: *Zarys dialektologii polskiej*. Warszawa.

Irena WINKLER-LESZCZYŃSKA, 1964: *Sufiksy przymiotnikowe -ity, -isty, -aty, -asty w języku polskim na tle ogólnosłowiańskim*. Wrocław.

Bogusław WYDERKA (ur.), 2000–2008: *Słownik gwar śląskich*, t. 1–10. Opole.

Alfred ZARĘBA, 1969–1980: *Atlas językowy Śląska*. t. 1–6. Warszawa.

THE PLACE OF THE STUDY OF WORD FORMATION IN THE POLISH DIALECTOLOGICAL RESEARCH

Word formation, understood as the process and mechanisms of coining new words, as well as description of the morphological means involved, has a significant place in the research on standard Polish, as demonstrated in the Polish grammar textbooks, both historical and contemporary.

While word formation in standardized Polish is homogeneous within its temporal boundaries addressed in the synchronic approach, the word formation of dialects and local dialects reveals a historically shaped geographical diversity. Therefore, the methodology of research in word formation in regional variations of Polish attaches a great deal of importance to the linguistic geography, which the latter applies to the three elements of description: 1) word classes and their lexical core; 2) morphological markers, i.e. morphemes forming new structures, 3) new semantic-lexical categories arising in word formation processes.

Word formation morphology is nowadays gaining ground as a prerequisite for defining dialects and local dialects. In the middle of the previous century morphological facts were deemed much less useful, which can be seen from the design of the regional and country atlases, as well as from dialectology studies and textbooks. Later years saw a growing body of research in local dialect morphology, which revealed the significant role of word formation in defining local dialects, dialects, and languages, as demonstrated in the *Questionnaire to the All-Slavic Linguistic Atlas* and several influential monographs, e.g. about the local dialects of Malbork, Lach dialects, and the local dialects of Warmia and Masuria, Masovia and Podlachia. Word formation tendencies in local dialects were often described with regard to the features distinct from word formation in standard Polish. Despite these many valuable publications, there is still a need for systematizing and synthesizing approach that would take into consideration both the horizontal and vertical parameters of research, covering all the ethnic area with its entire dialectal diversity.

Cohesive means in Slovenian spontaneous dialectal conversations¹

DANIŁA ZULJAN KUMAR

*Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,
Raziskovalna postaja Nova Gorica, Delpinova 12, SI – 5000 Nova Gorica,
DZuljan@zrc-sazu.si*

SCN III/2 [2010], 17–34

V prvem delu prispevka avtorica analizira odnos med besedilno koherenco in kohezijo ter predstavlja delitev kohezivnih sredstev, primerno za njihovo analizo v slovenskih pogovornih besedilih. V drugem delu je predstavljena raba kohezivnih sredstev v slovenskih spontanih narečnih pogovorih. Avtorica podrobneje analizira rabo koreferenčnih sredstev (izpusta zaimka, ponovnih in delnih ponovnih pojavitev, medleksemskih razmerij (so-, proti-, pod- in nadpomenk, sopojavljank, parafraze); elipse (sistemske in nesistemske) ter paralelizma.

In the first part the article discusses the relationship between textual coherence and cohesion, then it offers a classification of cohesive means for Slovenian conversational texts. In the second part the article presents the use of cohesive means in spontaneous spoken dialectal conversations. The use of co-reference means, i.e. ellipsis of pronouns, recurrences and partial recurrences, lexical relations (synonyms, antonyms, hypernyms, hyponyms, collocations and paraphrase); ellipsis (systemic and non-systemic) and parallelism are presented in detail.

Ključne besede: besedilna kohezija, kohezivna sredstva, koreferenčna sredstva, elipsa, paralelizem, slovenski spontani narečni pogovori

Key words: textual cohesion, cohesive means, co-reference means, ellipsis, parallelism, Slovenian spontaneous dialectal conversations

¹ The text was written in ZRCola, which was developed by Peter Weiss, Phd., Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Scientific Research Centre SASA.

0 Introduction

A discourse (or a text as its product) is not a structural unit, like a clause or a sentence. Rather, it is a semantic unit, which means that there exist ties within a text which define it as a semantic whole and distinguish it from a set of unconnected utterances. There are many different ties or connections, some of them implicit (e.g. inferences,² which are based on the shared knowledge of discourse participants), others, however, expressed by lexico-grammatical means. The latter are called cohesive ties.

Cohesion in informal spoken communication is, of course, quite unlike that in formal written texts. One of the major differences between them is that, whereas written language is designed to communicate with someone who does not share the writer's immediate context, and writing therefore tends to be relatively explicit, a casual conversation is typically dependent on the participants' shared knowledge and is thus much more implicit.

The purpose of my paper is to find out what cohesive means build informal dialectal conversations and make them semantic wholes, although when being written, they seem quite chaotic.

1 Textual cohesion

Textual cohesion means semantic continuity realized through the use of lexico-grammatical means (Halliday and Hasan 1976: 5; Halliday 1994: 310; Biber et al. 2000: 42).³

What cohesive means the speaker/writer will use, depends on his semantic, syntactic and socio-cultural knowledge. However, his choice must depend on the conventionalized expectations of the listener/reader, as the evaluation of the speaker's/writer's communicative effectiveness is based also on how the listener's/reader's expectations are implemented. It is also important to notice, that cohesive means do not themselves create meaning, but are only "clues used by speakers and hearers to find the meaning that underlies surface utterances" (Schiffrin 1987: 9).

When reviewing the research on textual cohesion, we can see, that there exist different classifications of cohesive means. Let us present only three of them. The most known is, of course, Halliday and Hasan's classification into: reference (personal, demonstrative, comparative), substitution, ellipsis, conjunction and lexical cohesion (Halliday and Hasan, 1976, Halliday 1994: 308–339).

² Important means of coherence in spontaneous conversations are also spontaneous completions and polyphonic talk. More about means of coherence see in Zuljan Kumar 2007.

³ Cohesive ties are thus those ties which are expressed through lexico-grammatical means and "are meant to ease the hearer's job of trying to fit new information into his stack of old information" (Bublitz and Lenk 1999, 165; in Bublitz 1999).

The second one is Beaugrande and Dressler's classification, which comprises: recurrences, parallelism, paraphrases, pro-forms (pro-nouns, pro-modifier such, pro-verbs, pro-adverbs), ellipsis, junction, tense, aspect, functional sentence perspective and intonation (Beaugrande, Dressler et al. 1992).

The third one is Quirk's classification which distinguishes between six groups of cohesive means: pragmatic and semantic implication, prosody and punctuation, lexical linkage and grammatical means (Quirk 1999).

However, when having reviewed the three classifications in detail, it turned out, that they do not differ from each other in the choice of cohesive means themselves, but mostly in the ways they are grouped, and, secondly, in their names, e.g. Halliday and Hasan's term lexical cohesion includes cohesive means which are in Beaugrande and Dressler's classification gathered in the groups recurrences and paraphrases, and in Quirk's classification in the group lexical linkage. Halliday and Hasan's group of referential means includes mostly cohesive means which are in Beaugrande and Dressler's classification called pro-forms, and in Quirk's classification mostly belong to the group of pragmatic and semantic implication.

I myself have decided to choose the Beaugrande and Dressler's classification, which, in my opinion, seemed the most clear and systematic of all three. However, through the analysis of cohesive means in my recorded spontaneous spoken conversations, I realized that by far the most frequent cohesive means used were those expressing co-reference.⁴ Therefore, in order to make the analysis of cohesive means as clear and transparent as possible, I made another classification in which I put all co-reference expressions together into one group to see how they form co-reference chains, which, as it turned out through the analysis, formed by far the most frequently used manner of expressing textual cohesion and thus also textual coherence. My principal goal thus was to form a classification of cohesive means which would be appropriate for the analysis of cohesive means in spoken texts.⁵ But as I found out later, there was another classification of cohesive means made and it was made for the analysis of cohesive means in Slovenian newspaper articles. Although the two classifications differ to some extent in other categories, they both have all co-reference means in one group. This probably points out, that co-reference means are the most important cohesive means in spoken as well as written Slovenian texts. Of course, one of the main differences between them is, that in spoken Slovenian

⁴ Co-reference means endophoric (textual) reference and differs from exoforic (situational) reference.

⁵ As it is well known from empirical investigations the use of lexico-grammatical means differs markedly from register to register and especially from written to spoken registers. While conversations are directly interactive, which means, that they are characterized grammatically by frequent use of the first and second personal pronouns, the three other major registers (fiction, academic prose, news) are not directly interactive and are thus not directed to any individual reader (see also Biber et al. 2000: 13–17).

texts the use of pronouns in their explicit as well as zero form is much higher than in newspaper articles.⁶

My classification thus comprises: co-reference means: pronouns and ellipsis of pronouns, recurrences, partial recurrences and lexical relations (synonyms, antonyms, hypernyms, hyponyms, collocations and paraphrase); ellipsis, parallelism, discourse markers, prosody, functional sentence perspective,⁷ verbal aspect (perfective, imperfective), tense and intonation.

Due to the limitation in space, only three types of cohesive means will be analyzed in the following sections, i.e.: co-reference means: ellipsis of pronouns, recurrences, partial recurrences and lexical relations (synonyms, antonyms, hypernyms, hyponyms, collocations and paraphrase); ellipsis and parallelism.

But before starting the analysis of cohesive means in Slovenian spontaneous dialectal conversations, it is important to notice that cohesive means are not sufficient for asserting that a text is coherent.⁸ To prove this statement, we could take an example from any register of language (written or spoken, e.g. academic prose, newspaper article or casual talk), but let me take the example from poetry.⁹

*The warring clouds have vanished from the skies;
The war of men has ended with the night.
The morning sun gilds the tree heads that rise*

⁶ See Bucik 2001.

⁷ Slovenian is an inflectional language with a relatively free word order compared to the analytical type languages. In the latter the grammatical principle of word order is much stronger than in inflectional languages. In analytical languages in sentences with unmarked word order the leftmost position itself prototypically marks the theme and the rightmost position itself marks the focus. In Slovenian the position of individual items in the hierarchy of functional sentence perspective is determined by linguistic context, while in analytical type languages it is much more dependent on the syntactical roles of individual items in a sentence structure (See also Sgal 2006 and Zuljan Kumar 2009).

⁸ We can take an example of a text which has no cohesive means, but is nevertheless coherent.

The baby is crying all the time. Tina being too tired does not have enough milk. Although there are no explicit cohesive ties between the two sentences, a reader/or listener can assume, that the text is coherent under the condition, of course, that he infers the proposition *Tina is the baby's mother who, probably because of her tiredness, has lost milk.*

On the other hand, we can take an example of "a text" which includes cohesive means, but is not coherent.

I saw Urška's new bike. A bike is a noun. Nouns, adjectives and adverbs are parts of speech.

Although the above utterances include recurrences as an important means of establishing textual cohesion and coherence, they do not represent a semantic unit and are thus not coherent.

⁹ The poem entitled "The Baptism" is an excerpt from the epic *The Baptism at The Savica*, written by France Prešeren and translated by: Alasdair Mackinnon (Prešeren 2000).

Supreme above; the Carniola's snowpeaks white;
The lake of Bohinj calm in stillness lies,
 No sign of strife remains to outward sight;
Yet in the lake the fierce pike never sleep,
nor other fell marauders of the deep.
 Is not **this lake** upon **whose bank** you stand,
 Brave Črtomir, the image of your soul?
The clash of arms has ceased throughout the land,
 Yet in your breast the storms of war still roll.
 If aught of life's dire ills I understand
 The eternal worm takes yet more deadly toll,
 Battens on lifeblood in its inner lair
 And reawakes the harpies of despair.

The text includes several types of cohesive means,¹⁰ but they are not sufficient to build textual coherence, because textual coherence depends also on the listener's/reader's encyclopedic knowledge. So, in order to establish coherence of the poem, he has to know the theme of the poem (who Črtomir is, what he represents, what the metaphore *the three peaks* means etc.) and the historical background about the struggle of the Slavic pagans in the territory of nowadays Slovenia who refused to accept Christianity and defended the Slavic Gods.

2 Data and methodological approach

The research on textual cohesion in spoken conversations is based on the six sociolinguistic interviews¹¹ recorded in the Brda (The Hills), the region of low rounded hills with vineyards and fruit gardens situated in the far west of Slovenia, on the Slovenian-Italian-Friulian national and linguistic border. The language spoken there is called the Briško dialect. My informants were seven elderly inhabitants of the Brda, born between the years 1909 and 1938. They were chosen mainly from two reasons, first, their idiolects are not so much under the influence of either the literal Slovenian or literal Italian language (although this is not the rule), compared to the idiolects of the younger generations, because they either do not have any formal education or they went to the Italian schools, as the western part of the Slovenian territory (the so-called Primorska region) belonged to Italy until the end of the WW 2 (a part of the Primorska region, where there is the Slovenian minority, still belongs to Italy), and, second, because of their rich life experience. The informants are either my relatives or my family's friends whom I know well. Before starting to record, I

¹⁰ There are three main co-reference chains, i.e.: 1. *the war of men – the clash of arms*; 2. *the three heads – the Carniola's snowpeaks white*; 3. *the lake of Bohinj – the lake – this lake upon whose bank ...*; a reference chain: *you – Črtomir – your breast*; discourse markers: *yet, if, nor, and*; antonyms: *the night – the morning*.

¹¹ The transcribed texts comprise around 25.000 words.

explained them, that I wanted them to tell me and the other participant(s) their life stories. They were always in two or three together, they knew each other well and commented on the each other's stories, corrected each other with certain data, told their views of some event etc., while myself as a much younger participant asked questions, if I did not understand something and expressed different emotions at hearing about certain events.

3 Cohesive means in Slovenian spontaneous dialectal conversations

3.1 Co-reference

Co-reference is the relation between two linguistic items with the same reference (Gorjanc 1999: 142). A co-reference means can be any lexical item with co-reference potential, i.e. with the so-called ability to signal co-reference relation. Co-reference means helps us find the necessary piece of information for the interpretation of a linguistic item in the textual context. The ability of co-reference means therefore lies in its signaling co-reference relation (Halliday and Hasan 1976: 27–28). The condition, under which co-reference will be established, is that the co-referent which is being referred to, can be identified in the textual context (ibid: 11).

3.1.1 Anaphoric co-reference

The most common form of cohesive tie is “referring backwards”. Anaphoric co-reference is used frequently in face-to-face communication (Biber et al. 2000: 266)¹² as can be seen from the analyzed Slovenian dialectal conversations. See examples [3], [6] and [8] below.

3.1.2 Cataphoric co-reference

Cataphoric co-reference is, compared to its frequency in academic prose and news reporting, rarely in use in conversations (ibid: 237, 267).¹³ Also in the

¹² According to Biber's research, the predominant type of reference in conversational texts is situational reference, then follows linguistic reference (or co-reference). This is mainly so, because in conversations “speakers make frequent reference to themselves, describing their own personal thoughts, feelings, past and present activities” (Biber et al. 2000: 11).

¹³ According to Biber, the high frequency of cataphoric co-reference in academic prose and news reporting is connected with the complexity of the noun phrases used. On the other hand, its low frequency in conversations reflects “the simplicity of noun phrases” in face-to-face communication (Biber et al. 2000: 267).

analyzed dialectal conversations, cataphoric reference was not frequently used, however, some examples have been found. Here two of them are presented in examples [1] and [2].

Context: Rudi Zuljan is telling Danila, how his family, when he was a young boy, used to prepare the so-called *prunele*, plums, that were peeled and put together in pairs, dried on a drying frame and then sold as dried fruit.

Example [1]

RZ: 'Ti:ste 'či:əšpe, 'kə:dər sa bli pa kon'ča:ne, sa si k'li:cli, sa jən 're:kli po slo've:nsko pru'ne:le. əə Jə blo pa t'ri:əba tə'ku:ə.¹⁴ 'ti:stu 'či:əšpu o'lu:pət, 'lo:št na pi'co:n /.../

RZ: Those plums, when they were finished, they were called, they called them in Slovenian prunele. əə We had (to do) so: peel that plum, put it on a drying frame /.../

Context: In 1921 Stanko Pulec was called up to the Italian army. Their superiors counted them up by reading their surnames. When they came to the surnames of the Slovenian soldiers, they did not know how to pronounce them. Therefore, they just asked, if they were all there.

Example [2]

SP: 'Kə:dər sa k'li:cli, rə'ci:mo, tə'ku:ə sa b'ra:l, 'ne:, Tere'zi:ni, D'zi:ndzi, ŷ'sa: p'rii:mke, 'po:le sa 'pə:ršli do nəs, sa 're:kli, s'je:te 'tu:ti, sta ŷ'si:? Ki 'ni:sa z'na:l /.../

D: 'A:, 'ja:, 'ja:, 'ja: 'Ni:sa z'na:l preb'ra:t, 'ne:

SP: 'Ja:, 'Bi:zjak, 'ne:, S'ta:nič an 'ta:ke, Med've:šček, 'ne:

D: (smeh)

SP: When they counted us up, let's say, they were reading so: Terezini, Zinzi, all surnames, then they came to us, they said, siete tutti, are you all here? Because they didn't know how to /.../

D: Oh, yeah, yeah, yeah, yeah, they didn't know how to pronounce your names, right?

SP: Yeah, Bizjak, right, Stanič and such, Medvešček, right?

D: (laugh)

3.2 Co-reference means

3.2.1 Ellipsis of pronouns

In English conversations the overwhelming majority of anaphoric expressions are pronouns (Biber et al. 2000: 238). In Slovenian it is different due to the linguistic rule, according to which pronouns in the nominative case have to be elliptical when the necessary grammatical information is encoded in the ver-

¹⁴ The verb *narediti* (to do) is elliptical. See non-systemic ellipsis (section 4.2).

bal suffix used. Therefore, the majority of anaphoric expressions in Slovenian conversational texts are formed by elliptical pronouns.¹⁵

Context: Stanko Srebrnič speaks about the priest who wanted to hear the band to check, if it is good enough for playing at a village ceremony.

Example [3]

SS: /.../ 'te: 'fa:jmošter je 'xo:du u Kər'mi:n jəs'ka:t 'mu:ziku, 'do:l ø jə 'me:u əəə ... ø jə 'da:u 'sa:u:de, ø jən je pla'čū:vu /.../ ø 're:ku, 'ja:, 'ma: ø 'mu:əɾən vəs š'li:šət 'pə:rvo, 'ne:. An 'po:le ø smo si zb'ra:l an ø smo š'li: 'če: na 'po:mpu, 'če: əəə 'tə:n na p'lə:c, na do'la:nji p'lə:c, ka'ku:ə 're:či, 'tə:n, 'či:əkə jə 'li:pa. 'Tə:n pot 'ti:sti 'li:pi jə 'pə:ršu 'ti:st 'fa:jmošter an ø jə poš'lu:šu.

SS: That priest used to call the band from Cormons,¹⁶ there he had əəə, he used to give them some money, he paid them, right, /.../ He said, but I have to hear how how you play first, right. And then we gathered and we went to the pump, there to the borough, to the lower borough, how is it called, where there is a lime (tree). There under that lime came that priest and he listened to us.

3.2.2 Recurrences

In spontaneous speech recurrences and partial recurrences are a frequent co-reference means. It is so, mainly because the planning time in spoken conversations is short, and, secondly, because the surface text disappears from the interlocutors' working memories (Beaugrand, Dressler et al. 1992: 46). However, there is an important condition under which the establishment of textual cohesion through the use of recurrences and partial recurrences will be successful: the co-referent item and its antecedent have to refer to the same entity. If the co-referent refers to a different entity, regardless of the repetition of the same lexeme, co-reference fails to be established. In the following example the establishment of co-reference fails, because the repeated first name and its first mention do not correlate. Manca's laughter represents a clear signal of her awareness, that Gašper failed to establish co-reference. And continues *Oh, Gašper, help me first find Simba* by stressing the lexeme *Simba*, meaning 'my rabbit'.

¹⁵ It is mainly so, because participants of face-to-face communication share the same physical context and usually a great amount of common knowledge which means, that the referents do not need detailed specification. They can be referred to by elliptical pronouns. Consequently, lower use of nouns brings less competition between potential referents which again consequently means, that elliptical pronouns are precise enough to identify a referent (See Biber et. al. 2000: 238). Moreover, if the reference established by an elliptical pronoun is unclear to the participants, they can immediately ask the speaker and clarify who or what the elliptical pronoun refers to.

¹⁶ Cormons/Krmin is a small Friulian town 6 km from the Slovenian village of Medana.

Context: Manca and her cousin Gašper are playing in a living room. Mother asks Manca, where her rabbit is, while Gašper thinks his aunt is asking about the videocassette *The Lion King*, in which the lion cub, called *Simba* is the main protagonist.

Example [4]

Mama: Manca, *čiča* je Simba?

Gašper: Ja, ja, 'bo:mo γ'la:dli 'Si:mbu.

Manca (smeh): Ma 'Ga:šper, po'ma:γi mi 'pə:rvo 'na:jt 'Si:mbu.

Mother: Manca, where is Simba?

Gašper: Yeah, yeah, we'll watch Simba.

Manca (laugh): Oh, Gašper, help me find Simba first.

3.2.2.1 Partial recurrence

The term partial recurrence refers to the use of the already activated expression, but in a different part of speech (Beaugrande, Dressler et al. 1992: 47). In example [5], when referring to meat they tried on their own at home, Helena uses the adjective *bitter* first and then the noun *bitterness*.

Context: In the Brda, pork meat is air-dried. In the past there was a small room in the cellar which was the coldest space in the house used especially for drying meat. However, if the summer was very hot, it got hot also in the cellar, which consequently meant that the drying meat became bitter. In the following excerpt of the text Danila is interested in where the cellar with the special room for drying meat was situated in the house.

Example [5]

D: An 'čiča bla 'ta: k'li:ət?

H: 'Bu:γ u 'tə:mnən k'ra:ju, f'ri:šnən, 'sa:mo jə 'ra:tlo [svinj'sko meso] k'lu:p 'te:mu γ'ra:nko.
An ūsakəntər'ka:j so 'bu:əγi o'čiči:stəl 'do:l 'ti:stu γrən'čiči:nu /.../

D: And where was that cellar?

H: Somewhere in a darker place, colder, but nevertheless it [the pork meat] became bitter.
And from time to time poor people cleaned that bitterness up /.../

3.2.3 Lexical relations

3.2.3.1 Synonyms

Synonyms are more common in written registers¹⁷ than in conversations (Biber et al. 2000: 238). There are probably several reasons for that. One of them is

¹⁷ Especially in fiction where a great diversity of vocabulary is highly appreciated.

the lack of planning time in face-to-face communication, the other would be, that speakers know each other and probably also the referents, they are talking about. However, in conversations synonymy is usually used when one of the speakers does not know the meaning of the referring expression. In this case clarification is needed and it can be performed also by the use of a synonymous lexeme, as in the example [6].

Context: For every *kapelška nedelja*, the first Sunday after Easter, Anči and her friends used to go to Vrhovlje, a village, fifteen kilometers away from where they lived, on foot to hear mass. Due to a long way, they used to take some snack and a drink. Once Anči's brother secretly took food out of the bag and changed it with a dried swine's head. The girls did not notice any change. But after some time walking up the hill, Anči started complaining how heavy the bag was. They sat down and to their surprise they found out what Anči's brother had done.

Danila did not understand the dialectal lexeme Anči used, so she explained it with another dialectal synonymous lexeme. Although Anči used the lexemes *krepa* and *glava* as synonyms, they are not completely interchangeable. The lexeme *glava* is a neutral Slovenian expression for a head, while *krepa* is a loan word from Italian/Friulian, meaning a skull of an animal, pejoratively used also for people.

Example [6]

AV: /.../ O'do:pre 'ti:st tə'və:lč, otk'ri:je, jə bla 'no:tər na k're:pa ot svə'na:ta. Ma'ri:ja, ma'ri:ja, ma'ri:ja.

D: (vprašujoč pogled)

AV: K're:pa ot svə'na:ta, 'tu:ə bi bla 'a:dna γ'la:va ot ot ot ot p'ra:sca.

AV: /.../ She [Anči's friend] uncovers that cloth, beneath there was *krepa od svenata* (a skull of a pig), for Christ's sake.

D: (rises her eyebrow as a sign that she does not understand)

A: *Krepa od svenata* would be a head of of of of a swine.

3.2.3.2 Collocations

In collocations textual cohesion is not expressed through lexical relationships of synonymy or antonymy, but through associative relationship which includes expectation: due to the presence of one lexeme, it is expected, that another one will occur (Halliday 1994: 333).

In our example Danila is asking Rudi about the fruit they grew on his farm, and he immediately mentions vegetables.

Example [7]

D: An 'ka:ko 'sa:dje sta 'mi:əl 'te:kərt?

R: 'Sa:dje blo 'ti:ste, ki je 'də:nəs, 'nə:rvəč je blo č'e'ri:əšən, ne, ki sə prət'se:n ot č'ə'ri:əšən ži'vi:əlo, də na γuə'ri:mo od zelen'ja:ve.

D: And what fruit did you have at that time?

R: The sorts of fruit were the same as today. There were many cherries, because we lived mainly on cherries, not speaking of vegetables.

3.2.3.3 Paraphrase

Paraphrasing means repeating the same content in a different expression (Beaugrande, Dressler et al. 1992: 48) or in Parret's words: "Paraphrasing is [...] an operation which consists of producing, within the conversation, a unit, which is semantically equivalent to another unit previously mentioned" (Parret 1989: 288). The willingness to paraphrase represents one of the main cooperative strategies between interlocutors with the purpose of clearing up or clarifying any incomprehensibility or misunderstanding. It is therefore an important coherence principle in conversation (ibid.).

In example [8] Stanko being aware of Danila's not understanding the metaphorical meaning of the lexeme *škrtoc*, uses a paraphrase to clarify it.

Context: Stanko Srebrnič is explaining to Danila how all recruits were scared to death of not getting the medical certificate, because this meant, that they were not healthy enough to be recruited. And if they were not able to go to army, their colleagues and girls called them *škrtoci* (literally paper bags), in metaphorical sense meaning they were not esteemed among their peers any more.

Example [8]

SS: *Sə'vi:əde, u'sa:k ə 'mi:əu st'ra:x, də 'na: mu pə're:či, də də na bi 'bi: škər'to:c. 'Ki: škər'to:c pə'mi:əne, də 'po:le 'nə:č na və'ja:š. Ku 'ni:s bi vo'ja:k, sa ti u'sa: 'pu:pe si smə'ja:l.*

SS: Of course, everybody was afraid of being called *škrtoc*. Because *škrtoc* means that you are worth nothing. If you were not a soldier everybody laughed at you.

In example [9] Rudi needs to describe first how a drying frame they used for drying fruit was made and then clarifies what the verb *penčati* means.

Context: Danila is asking Rudi, what they did in their family, besides producing wine, to get extra money. He explains, they used to dry plums. Danila wonders, what tools they used for drying and what the process of drying looked like. Rudi tells her, they used a special drying frame, explains what it looked like, and then he describes, how they put plums together in pairs and called them *prunele*.

Example [9]

RZ: *Pi'co:n smo 're:kli ... je 'bi:u 'ta:k ... sa bli d'va: 'ri:mənla, prib'li:žno d'va: 'me:tra 'du:yo ... 'du:ye, 'ni:x 'še:st 'ra:unix 'pa:lc an ka'ne:la. S 'ti:stəja jə 'bi:u nə'rat pi'co:n, ki sə 'po:le 'lo:žlo 'ši:t 'či:əšpe 'yo:r, 'ne:. Kər sa b'li: 'ti:ste 'či:əšpe 'su:xe, sa ... smo 'mo:γli u'za:t kos'ti: 'u:wən z u'sa:ke an smo k'la:dli d'vi:ə an d'vi:ə u'ko:p. Tə'ku:ə sə ti:stu 'ri:əč, smo 're:kli, pən'ča:lo.*

RZ: A drying frame was ... it was a kind of a ... there were two planks around two metres long, six flat boards and reed. That was what a drying frame was made of that plums were being dried on, right? When those plums were dry, they ... we took stones out from each and put two and two together. That's how we ... as we said ... *penčali* that thing.

3.2.3.4 Antonyms, hypernyms and hyponyms

The frequency of antonyms, hypernyms and hyponyms, compared to the frequency of personal pronouns and recurrences in the analyzed texts, was low. The shared situation and personal involvement of interlocutors result, as mentioned before, in a dense use of pronouns or their elliptical forms and not nouns. Besides, searching for an antonym, a hypernym or a hyponym in his working memory requires from a speaker a longer planning time and in conversations the planning time is, compared to other registers, very short. Moreover, hypernyms and hyponyms offer detailed and precise descriptions of the entity referred to, which are in usual, everyday conversations not needed.

In the analyzed texts antonymy were mainly used when the speaker wanted to point out the opposition between the two parts of a sentence, like in the example [10], while hypernyms and hyponyms were used when further explication was needed, as shows the example [11].

Context: Lojz is narrating about his job in the cellar. He says he was honest when he weighed the grapes the farmers carried to the cellar.

Example [10]

L: *An 'jə:st, kər sən 'nə:rdu, 'tu:ə ve'ja:lo. Ma 'ni:sən u'zə:u ne 'te:mu, ne 'uə:nəmu 'dɑ:u.*

L: And what I did, everybody agreed. Because I neither took from the one nor gave to the other one.

Context: The choir members from Medana could hardly wait for the dinner the priest organized once a year for the church choir.

Example [11]

AV: *In smo 'čɑ:kli, 'kə:t bo 'ti:stɑ vi'če:rjɑ. 'Tɑ:ke f'ri:tule 'di:əllɑ 'ku:xərca, gu'ba:ncu, 'ki: dɑ'mɑ: 'ni:smo 'mi:əl an'ko:l 'nə:č. (smeh) 'Tu:ə b'lo: ... 'sa:mo 'sa:mo pu'le:ntu smo 'jə:dli dɑ'mɑ: an 'to:nfu (smeh) s kram'pi:ərjɑ.*

AV: And we were waiting, when there would be that dinner. The cook made such donuts, a nut roll, cause we had nothing at home (laugh). There it was ... We ate only only maize porridge at home and tonfa¹⁸ (laugh) with potatoes.

¹⁸ *Tonfa* 'a kind of goulash made of mashed potatoes'. Maybe < friul. *a toffo* 'finely ground maize flour'.

4 Ellipsis

Ellipsis means the omission of elements which are recoverable or inferable from the context. An elliptical structure in this sense means a sequence of words in which some words have been omitted. Unlike reference, which is a semantic relationship, ellipsis sets up a relationship in wording, i.e. lexicogrammatical relationship (Halliday 1994: 316). The omitted elements can be added to the sentence without changing its meaning and without producing ungrammatical structure. According to its use in spoken language, we can distinguish between systemic and non-systemic ellipsis.

4.1 Systemic ellipsis

Systemic ellipsis occurs in written and spoken language and is subject to the linguistic rules of a language (linguistic system). One type of systemic ellipsis belonging to this group is the ellipsis of a personal pronoun in the function of a subject when the necessary information for the identification of the referent is encoded in the predicate's ending in the standard Slovenian language. Another type of systemic ellipsis is ellipsis in question–answer sequences and other rejoinder sequences. It is a standard pattern in face-to-face communication in many languages and forms a frequently used type of cohesive relation. Here are some examples from our dialectal texts.

Context: Helena and Marija are telling Danila how they used to prepare *potica* in their family when they were little girls.¹⁹

Example [12]

D: /.../ *γu'ba:nca b'la: pa bo'γa:ta 'te:kərt, 'ne:?*

M: *Ja: [γu'ba:nca jə bla bo'γa:ta 'te:kərt].*

H: *Z o'ri:əγu, pove'či:ni o'ri:əxəva γu'ba:nca.*

D: *Ma sta 'mi:əl 'ma:kinju za m'li:ət [o'ri:əxe]?*

H: *'Ne, 'ne: [ni:smo 'mi:əl 'ma:kinje za m'li:ət o'ri:əxe].*

D: /.../ *gubanca*²⁰ was rich at that time, right?

M: Yeah [*gubanca* was rich at that time].

H: With nuts, mostly with nuts.

D: And did you have a machine for grinding [*nuts*]?

H: No, no [*we didn't have a machine for grinding nuts*].

¹⁹ The elliptical parts of a text are in brackets and underlined.

²⁰ *Gubanca* in the briško dialect or *gubana* in Italian and Friulian is a cake consisting of a sheet of pastry spread with a rich filling and rolled up. It is a typical Slovenian national dish, usually baked for the most important religious (Christmas and Eastern) and personal feasts (anniversary, marriage). In the Primorska region it is usually filled with nuts and raisins.

In the analyzed texts a frequently used type of elliptical structure is that in elliptical yes/no questions with the pragmatic function of an offered response, as shown in example [13].

Context: Danila is interested in how eggs were prepared in the past in the Brda region. Beside a WH-question, she asks also an elliptical yes/no question (*Fried?*) which is in the function of one of the possible responses. By repeating the lexeme, Helena and Marija answer in the affirmative. In the utterance 3 Danila offers another response, again in the form of the elliptical yes/no question. Repeating the lexemes from the utterances 1 and 3, Helena confirms Danila's offered answer by elaborating the elliptical lexeme eggs (*in lettuce*) and by adding another way of preparing them (*and cvrča*).²¹ Danila's elliptical question (*Cvrča?*) in the following utterance does not have the pragmatic function of an offered answer; it is the elliptical wh-question. This can be seen in her next question (*What is this?*) which anaphorically refers to *cvrča*.

Example [13]

D: *An ka'ku:ə sta 'jə:dli pa 'ja:jce pərp'ra:ujəne? C'və:rte?*

H, M: *C'və:rte.*

D: *Al 'ku:xəne?*

H: *C'və:rte al 'ku:xəne u sə'la:ti an č'və:rču.*

D: *C'və:rču? 'Ki: jə 'tu:ə?*

H: *C'və:rča z 'ze:ja an ...*

D: And how were eggs prepared? Fried?

H, M: Fried.

D: Or boiled?

H: Fried and boiled in lettuce and *cvrča*.

D: *Cvrča?* What is this?

H: *Cvrča* with balm-mint and ...

4.2 Non-systemic ellipsis

Non-systemic ellipsis is typical of spoken language.²² It is not subject to the grammatical rules; on the contrary, it violates them. However, the omitted elements are recoverable or inferable from the context. There are two reasons for this phenomenon: 1. the lack of planning time on the part of the speaker, 2. the speaker thinks the omitted element is present in discourse without being explicitly mentioned. In example [14] the head of the prepositional phrase, i.e. *at that (hour)* and the head of the nominal phrase, i.e. *the second (turn)* are omitted, nevertheless, this does not affect textual coherence, because the

²¹ Another more frequently used word for *cvrča* is *fritalja* which is a loan word from Friulian. *Cvrča* is a dish typical of the Brda region made of scrambled eggs with herbs typical of this region.

²² Although it can be used also in written registers, e.g. in spoken dialogues in fiction.

notions can be recovered from the context as well as inferred from common (mutual) knowledge of the interlocutors (both; Danila and Pepi know that turns are associated with hours).

Context: Pepi speaks about his job in the bakery.

Example [14]

P: *Smo b'li: ... 'mi:əl po t'ri: 'tu:rne.²³ 'A:dən op 'ta:ki ('u:ri) 'a:dən op 'ta:ki ('u:ri).*

D: *An čə ste 'di:əlu po'no:č, 'kə:t ste 'ʃu:?*

P: *Kur jə 'ra:tlo, po'no:č, ot ot 'ʃe:ste z've:čər do 'a:dne popuno'či. Ob 'a:dni popuno'či: d'ru:ɣa ('s'me:na), do 'se:dme, op 'se:dmi pa d'ru:ɣa ('s'me:na).*

P: We were ... had three turns. One at that (hour), the other at that (hour)

D: What about at night? When did you start?

P: Well, it was not always the same, from from six in the evening till one. At one the second (turn) and at seven the third (turn).

5 Parallelism

Parallelism means the repetition of equal syntactic structures with different content. In analyzed excerpt [15] parallel structures were used after the cataphoric *so* in order to illustrate, how dancing parties were organized in different villages. By creating parallel structures, Stanko in fact reinforces the similarities in their meanings. We can therefore say, that parallelism has a strong connective potential in his speech. Besides emphasizing the likeness of content, i.e. how dancing parties were organized throughout the year in different villages, parallel structures also add cohesive force to the text.

Context: Stanko is explaining how young people organized dancing parties in the Brda. It was important for every village to organize an event and not to overlap with other villages.

Example [15]

SS: *U 's'a:ki 'va:si blo tək'u:ə; əəə Mo'da:na ə 'mi:əla au'gu:sta, ku sən 're:ku žə p'ri:ət, 'ʃ'ma:rtno ə 'mi:əlo na ka'pe:lšku, pə'r'ca:jtu, žə 'pə:r'vu nə'di:əju po və'li:ki 'no:či, u 'Ni:əblən sa 'mi:əl 'ju:lja an tək'u:ə nap'ri:, 's'a:ka 'va:s ə 'mi:əla 'so:ju na'va:du.*

SS: In every village it was so (organized): əəə Medana had (a dance) in August, as I said before, Šmartno had (a dance) on the kapelška²⁴ Sunday, early, the first Sunday after Easter, Neblo had (a dance) in July and so on. Every village had its own habit.

²³ In the first two utterances the speaker uses the loan word *turn* from Italian (*turno*) or Friulian (*turni*), then, in the following utterances he continues with the Slovenian lexeme *izmena*, which is in the Brda dialect synonymous to the lexeme *turn*. Although the lexeme *izmena* as the head of the nominal phrase is elliptical, the change can be seen from the change is gender; the premodifier *druga* has the feminine ending *-a*, while the lexeme *turn* is masculine.

²⁴ The first Sunday after Easter.

6 Conclusion

To summarize, cohesive ties represent the important device of establishing and maintaining textual coherence. However, the use of cohesive means in spontaneous spoken conversations differs to some extent from the use of cohesive means in written registers. Partly, this is to do with the shared situation of the interlocutors and partly, with the shortness of planning time in conversations, compared to its length in written registers. Although in literature one can find several classifications of cohesive means, I have tried to present in my paper my own classification, which to some extent differs from other classifications and would, in my opinion, help analyze, in a clear and systemic way, the cohesive means in Slovenian spontaneous spoken (dialectal) texts. In my classification I put all co-reference expressions into one group and indicated, how they build co-reference chains, which, as it turned out, were the most frequently used manner of establishing textual cohesion (and consequently, also textual coherence). Beside co-reference means, I analyzed also the use of ellipsis and parallelism. The three categories were chosen mainly from three reasons: first, they were the most salient and in the case of elliptical pronouns, recurrences and systemic and non-systemic ellipsis the most numerous among all cohesive means, second, I dealt with the use of functional sentence perspective and discourse markers in dialectal conversations in other articles, and third, I was limited in space.

The further results of the research may be summed up as follows:

The research has shown, that the most frequently used co-reference means were elliptical pronouns (pronouns in Slovenian have to be elliptical when the necessary grammatical information is encoded in the verbal suffix used), which are heavily situation-dependent. Participants of a conversation share the same physical context and a great deal of common knowledge.

Moreover, the research has shown, that because of a low frequency of nouns in conversations there is less competition between potential referents and thus, again, pronouns substitute lexical relations (synonyms, antonyms etc.).

The second most frequently used co-reference means were recurrences. The repetition of a linguistic item requires a shorter planning time as, for example, searching for a synonym or a hypernym. Speakers usually used collocations when they were associatively related to the topic of the conversation and, using them, they sometimes drifted off the intended topic.

Paraphrases were used in order to clear up potential misunderstanding.

Antonyms, hypernyms and hyponyms were the least frequently used co-reference means. Antonyms were mainly used for the purpose of expressing explicit opposition; while hypernyms and hyponyms were used when further explication, e.g. to clear up misunderstanding, was needed.

Besides systemic ellipsis (e.g. in question-answer sequences, which is typical of spoken language), non-systemic ellipsis, which is not subject to grammatical rules, was used very often. However, this did not affect textual coherence, because the omitted parts of the sentences were either recoverable from the context or inferred from common knowledge of the interlocutors.

The third most frequently used type of cohesive means was parallelism. In the analyzed texts the function of parallel structures was to reinforce the similarities in their meanings. Parallel structures were also used in negotiations among the speakers in order to prove they were right in their statements.

LITERATURE

Robert de BEAUGRANDE, Wolfgang Ulrich DRESSLER, Aleksandra DERGANČ, Tjaša MIKLIČ, 1992: *Uvod v besediloslovje. Introduction to Text Linguistics*. Ljubljana: Park.

Douglas BIBER, Stig JOHANSSON, Geoffrey LEECH, Susan CONRAD, Edward FINEGAN, 2000: *The Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Longman.

Wolfram BUBLITZ, 1999: Introduction: Views of Coherence. *Coherence in Spoken and Written Discourse: how to create it and how to describe it*. Eds. W. Bublitz et al. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.1–7.

Wolfram BUBLITZ, Uta LENK, 1999: Disturbed Coherence: Fill me in. *Coherence in Spoken and Written Discourse: how to create it and how to describe it*. Eds. W. BUBLITZ et al. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.153–174.

Ksenija BUCIK, 2001: *Strukture kohezije. Strukture koreferenc in tematske progresije*. Structures of Cohesion. Structures of Co-references and Functional Sentence Perspective. Diplomsko delo (mentor: prof. dr. Marko Stabej). Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Vojko GORJANC, 1999: Kohezivni vzorec matematičnih besedil. Coherence Pattern of Mathematic Texts. *Slavistična revija* 47/2. 139–159.

M. A. K. HALLIDAY, Ruqaiya HASAN, 1976: *Cohesion in English*. London and New York: Longman.

M. A. K HALLIDAY, 1994²: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.

Herman PARRET, 1989: Paraphrase as a Coherence Principle in Conversation. *Condizioni di coerenza: Ricerche di linguistica testuale*, 1988. Eds. M.-E. Conte, J. S. Petöfi, E. Sözer. Firenze: “La nuova Italia” Editrice. 281–324.

France PREŠEREN, 2000: *Poems* (Translated by: Alasdair Mackinnon). Ljubljana: Založba Sanje. www.preseren.net/ang/3_poezije/100_krst.asp.

Randolph QUIRK, 1999¹⁵: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Harlow, Essex: Longman.

Deborah SCHIFFRIN, 1987: *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.

Petr SGALL, 2006: *Language in its Multifarious Aspects*. Charles University in Prague: The Karolinum Press.

Daniła ZULJAN KUMAR, 2007: *Narečni diskurz. Dialectal Discourse*. Ljubljana: Založba ZRC.

– –, 2009: Členitev po aktualnosti v govornem narečnem besedilu. *Functional Sentence Perspective in Spoken Dialectal Text. Obdobja 26. Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ed. Vera Smole. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 187–201.

KOHEZIVNA SREDSTVA V SLOVENSKIH SPONTANIH NAREČNIH POGOVORIH

Kohezivna sredstva so slovnična in leksikalna sredstva, ki vzpostavljajo kohezijo besedila in tudi njegovo koherenco. Vendar kohezivna sredstva niso niti zadosten niti nujen pogoj za besedilno koherenco, kot avtorica prikaže na primeru pesemskega besedila. V nadaljevanju prispevek obravnava različne delitve kohezivnih sredstev, kot jih poznamo iz tuje literature, ter svojo lastno delitev kohezivnih sredstev, primerno za analizo kohezivnih sredstev v slovenskem govornem jeziku. V tretjem delu avtorica obravnava rabo kohezivnih sredstev v spontanah narečnih slovenskih pogovorih. Podrobneje analizira rabo koreferenčnih sredstev, elipse in paralelizma. Koreferenčna sredstva so osnovno sredstvo vzpostavljanja besedilne kohezije v pogovoru. Najpogostejše koreferenčno sredstvo v slovenskih spontanah narečnih pogovorih je elipsa zaimka, saj so potrebne informacije za identifikacijo referenta vkodirane v glagolski obliki. Druga koreferenčna sredstva, ki jih (slovenski) govorec rabi, so še: ponovne pojavitve in delne ponovne pojavitve, ki so v spontanah pogovorih pogosto koreferenčno sredstvo zaradi pomanjkanja načrtovalnega časa, medleksemska razmerja, med katera štejemo *so-*, *proti-*, *nad-* in podpomenke, sopojavljanke (ki vključujejo t. i. sopojavitveno tendenco) ter parafraze. Pomembno sredstvo vzpostavljanja besedilne kohezije v obravnavanih pogovorih so bili izpusti, tako sistemski, to so tiste vrste izpusti, ki so podrejeni slovničnim pravilom jezika oziroma jezikovnega sistema, kot nesistemski, to je tiste vrste izpusti, ki jih govorec uporabi, kadar predvideva, da je referent v besedilu že prisoten oziroma se ga da iz sobesedila ali iz situacijskega konteksta prepoznati, ter paralelizmi.

Point and find: the intuitive user experience in accessing spatially structured dialect dictionaries

EVELINE WANDL-VOGT

*Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (I DINAMLEX),
Wohlliebengasse 12-14/2, A – 1040 Wien, Eveline.Wandl-Vogt@oeaw.ac.at*

SCN III/2 [2010], 35–53

Članek predstavlja dolgoročni projekt izdelave avstrijskega akademskega narečnega slovarja bavarskih narečij v Avstriji – *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ)*. Projekt *DBÖ – Datenbank der bairischen Mundarten (Podatkovna baza bavarskih narečij)* se je pričel leta 1993 in je bil namenjen digitalizaciji arhivov. Leta 1998 je bil objavljen načrt racionalizacije, katerega cilj je bil dokončanje slovarja do leta 2020 kot (virtualne) enote, sestavljene iz natisnjene slovarja in komplementarne podatkovne baze.

Izsledki projekta elektronsko kartografirane podatkovne baze bavarskih narečij v Avstriji – *dbo@ema* kažejo, kako lahko poenotenje spletnih slovarjev in podatkovne baze izvornih materialov z vizualnim dostopom do georeferenčnih aplikacij in s t. i. topografskimi navigacijami poveča uporabnost in vodi k večjemu interdisciplinarnemu vpogledu.

This article addresses a long-term project of the “Austrian Academic Dialect Dictionary” the “*Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ / Dictionary of Bavarian dialects in Austria)*”. The project *Datenbank der bairischen Mundarten (DBÖ / Database of Bavarian dialects in Austria)* commenced in 1993 and was aimed at the digitalisation of the archives. In 1998 a rationalisation concept was issued, which targeted the completion of the dictionary in 2020 as a (virtual) unit consisting of the printed dictionary and a complementary database.

The project *Database of Bavarian dialects in Austria electronically mapped (dbo@ema)* has demonstrated how the unification of online dictionaries and source material databases with visual, geo-referenced access applications and so called ‘topographic navigation’ can increase usability and lead to greater interdisciplinary insight.

Ključne besede: narečna leksikografija, jezikovno katografiranje, potrebe uporabnika, topografska navigacija

Key words: dialect lexicography, language mapping, user needs, topographic navigation

1 Preliminaries

Dialect dictionaries are a special type of dictionary. Academic, highly sophisticated dialect dictionaries are usually long-term projects. A single entry contains more or less encyclopaedic information, not just linguistic details. These dictionaries demonstrate the important role the mother tongue, which is a dialect for many people in Austria, plays in culture and identity.

Consequently, many people are highly interested in dialect(s), meanings of words, and derivation. Unfortunately, scientific dialect dictionaries often do not meet these users' needs.

Dialect dictionaries are costly and often edited over a very long period of time (c.f. *Schweizerisches Idiotikon* since 1881, *Schwäbisches Wörterbuch* 1901–1936, *Rheinisches Wörterbuch* 1928–1971, *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch* since 1924, *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich* since 1963, *Sudetendeutsches Wörterbuch* since 1988). Therefore, dialect dictionaries often pass through entire eras.

This article discusses how traditional dialect dictionaries could become more user-friendly by on-line publication and by the application of Web GIS.

1.1 An example: *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ) / Dictionary of Bavarian dialects in Austria*

To discuss the possibilities of a web GIS in dialect lexicography I choose the example of the WBÖ. This dictionary is a very traditional, long term academic project, yet it tries to apply digital solutions facing a cyber future. While very specific solutions were found for this particular project (cf. 1.1.1, 1.1.2., 1.1.3), some of them might be applicable to similar projects in analogue situations.

1.1.1 Background: Major Steps into the Digital Age

In 1911, nearly one hundred years after the first papers on the Bavarian language by Schmeller appeared, the “*Kommission zur Schaffung des Österreichisch-Bayerischen Wörterbuches und zur Erforschung unserer Mundarten*” was founded by the institution today known as the Austrian Academy of Sciences (ÖAW) in collaboration with today's Bavarian Academy of Sciences (BAW). They initiated a new project introducing novel standards in lexicography, which were intended to give a complete and detailed overview of the Bavarian dialect variants in the Austrian-Hungarian Monarchy and the Kingdom of Bavaria, by presenting the complete lexicons of these areas with detailed definitions and contextualized examples, by recording the authentic pronunciation, by defining the grammatical coding for each word entry, by tracing the etymology of each lexical item and by registering expert knowledge in the fields of rural techniques, traditional folk medicine and customs.

In 1913, after a period of conceptualization, the institute that is today known as the “*Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (I DINAMLEX)*” / *Institute of Lexicography of Austrian dialects and names* was founded and the collection of the material for the dictionary commenced. From 1913–1932 109 questionnaires and 9 auxiliary questionnaires with approx. 24,000 detailed questions were sent to selected municipalities.

In 1961 the *Austrian and Bavarian Academy* decided to publish two separate parts of the lexicon: Part I dealing with Austria (with the exception of the province of Vorarlberg) and the (former) German-speaking parts across the current borders of Italy, Slovenia, Slovakia, Hungary and the Czech Republic (c.f. Straffungskonzept, 1998: §1), and part II dealing with the Bavarian dialects in Germany. Part I, the *WBÖ*, has been published since 1963 (4 volumes, 6 parts: *A – Twasper*) and is intended to comprise 12 volumes by the time of its completion in 2020 (Details c.f. *WBÖ* 1: V-XVI and Bergmann 2003).

In 1993 the project “*Datenbank der bairischen Mundarten in Österreich (DBÖ)*” / *Database of Bavarian dialects in Austria* was initiated aiming at the digitalisation of the material for the dictionary and of source material (e.g. paper slips, cited texts) as well as background information (e.g. cv of collectors and co-workers).

In 1998 a rationalisation concept was issued targeting the dictionary as a (virtual) unit consisting of the printed dictionary and the complementary database. In 2008 the first step in the development of the system “*Datenbank der bairischen Mundarten in Österreich*” / *Database of Bavarian dialects in Austria electronically mapped (dbo@ema)* was taken.

1.1.2 The dictionary: *WBÖ*-architecture in a nutshell

The *WBÖ* is a highly sophisticated dialect dictionary. Fig. 1 demonstrates a typical *WBÖ*-entry (details concerning *WBÖ*-architecture c.f. Wandl-Vogt 2005a and 2005b and supplement 2: 14–17).

The main positions of the *WBÖ*-entry, with special emphasis on spatial data and cross references due to their navigational potential in electronic versions, are:

– Grammar

Every entry informs about the Grammar of the certain word. Grammatical information is location-dependent.

– Etymology

Every entry contains information about the etymology of a word.

In this position you might find cross references to other dictionaries (e.g. etymological dictionaries) or information about loanwords (and therefore cross references to other dialect dictionaries).

– Definition(s)

Definitions are the main part of the *WBÖ*, which is an onomastic dictionary. A lot of examples of spoken and written dialect, phrases, songs and poems are presented. Due to the fact, that approximately 10% of the material are excerpts of written texts and that the main aim in the beginning was to document the development of a word from its beginning to the actual dialect (c.f. “Arbeitsplan” workplan [1912]) the emphasis on written texts is very high and the *WBÖ* to a good extent represents a historical dictionary as well. Furthermore, definitions often include a lot of encyclopaedic information about rural traditions and traditional customs.

Every information unit in this position is location-dependent. Information units dating to the 19th century and earlier are – usually exactly dated as, if possible.

– Cross references to other dialect dictionaries of adjacent German dialects

Several dialect dictionaries of adjacent German dialects are quoted in every main article: *Bayerisches Wörterbuch*, *Sudetendeutsches Wörterbuch*, *Vorarlbergisches Wörterbuch*, *Schwäbisches Wörterbuch*, *Schweizerisches Idiotikon*.

This position is very static in a traditional dictionary, yet it demonstrates how old the idea of hyper-linking in dictionaries is as well as the potential of new media and navigation tools.

– Phonetics

Phonetics played an important role in the so called “*Junggrammatische Schule*”. The dictionary was established in this methodological tradition.

In the meantime, phonetics have become less important than in the beginning of the work on the dictionary partly due to the “Straffungskonzept 1998” (c.f. Straffungskonzept, 1998), but the phonetic realisation of every word in every cited area is still quoted. This increases the amount of challenges, stemming from the specific *WBÖ*-internal transcription system that is not IPA-based, which have to be solved.

– Compounds

Compounds are treated within the base word entry, e.g. (*Unter*)*drittel* is dealt with in the position ‘Komp.’ (compounds) in the main entry *Drittel*, c.f. Fig. 1. This nesting might cause problems when a word is searched for and if there are two or more similar base word entries e.g. *Tüppel* I ‘dowel’ (WBÖ 5, 1075f.), *Tüppel* II ‘blain’ (WBÖ 5, 1078f.), *Tüppel* III ‘money’ (WBÖ 4, 1086f.), *Tüppel* IV ‘training area, vagabond’ (WBÖ 5, 1087) and *Tüppel* V ‘hit’ (WBÖ 5, 1087).

– Cross references to derivations and related words

There is a position, where cross references to derivations and related words are stored. This is interesting for people searching for word families and studying derivation structures.

Tritt-dâr-ein, Schwerfällige(r), →
(dâr-ein)trëten

Drittel, (Dritt)teil, (Dritt)teile

N. (doch M. obGurkt., WSteir.Wb. 316, Fersent.Wb. 68, mehrf. hist.; s.a. → *Teil*), d. dritte Teil, Drittel verbr. m. SI, Zugscheit verbr. (bes. OÖst.), Ringstock d. Hirten sMBgl.; Etym.: mhd. *dritteil* d. dritte Teil bzw. m. abgeschwächtem zweitem Wortteil *drittel*, Näh. s. DWB² 6,1404f. (*Dritteil*) u. 1405f. (*Drittel*); zur Entw. -*tëil* > -*tel* vgl. u.a. → *Achtel*, *Fiertel*. — Bayer.Wb. 1,564 (*Drittel*), 1,600 (*Dritt-teil*), Suddt.Wb. 3,383, VlbG.Wb. 1,620, Schwäb.Wb. 2,394, Schweiz.Id. 12,1535f. (*Dritt-teil*).

Ltg.: Sg.: m. noch deutl. erkennbarer Vollform d. zweiten Wortglieds (s.a. Etym., hist.Bel.): *dritopl* (neben *dril*) nwestl.obMühlv., *dritovü* m.-nöWeinv., *drital* öSMä., *dritol* Sieb.Gm., *dritovile* (m. Dat.Suff. od. Dem.Suff.) Gott.; m. Abschwächg. zu -*tl*: *drit(t)l* u.ä. verbr., Fersent., Plad., Gott., Brünn; Pl.: *dril* verbr., -*n* ve. Auss.Ld., nwÖst. u. NÖ, W., nöSMä., *driltv* mObMurgeb., Paltent., *drittle* Plad.; Dem.: *dritol* SMä.

Be d.: **1.** E. Teilstück v. drei (annähernd) gleichen, gleichwertigen, gleich großen u.ä. Teilen verbr., Sieb.Gm., Fersent.Wb. 68, Plad.Wb. 150, Gott., Brünn; e. D. davon gehört mir, jeder kriegt e. D. u.ä. verbr.; in bes. als Maßang.: **a)** Flächenmaß: 30 Ar söSMä. Suddt.Wb. 3,383; — **†b)** Getreidemaß: *Tisner dril 42 mutt und 2 kleine stâr vogtfutter Burggr.* (1315/c.Anf.17.Jh.) Ö.Weist. 5/1,171; *bei dem alten maas, das dril genant . . und drei dril ain Bozner korntstar sein Burggr.* (1736) Ö.Weist. 5/1,183; — **†c)** v. zu entrichtenden Abgaben, Bußen, gesetzl. festgelegten Einkünften u.ä. hist. häufig, z.B.: bei Güterwechsel v. Untertanen zu bezahlender dritter Teil d. Wertes der Vermögensmasse Steir.Wb. 171 (wohl hist.); s.a. → **†(Dritte)l**püch; *sol im daz trittail von gefallen soll ihm das D. davon zufallen Dunkelstn.Wd.* (14.Jh.) Ö.Weist. 9,409; *all nucz vnd Rennt sullen den drein Herren gleich zusteen, yedem ain drittail W.* (1454-64) FRA II,7,152; *wo ainer pein [Knochen] find im vorsst . . geburt der tril [des Fundguts] dem finder, den andern tril dem vorsster und der dritt tril der oberigkeit* nwTraunv. (1547) Ö.Weist. 13,428; *den haarzehent [Flachszehent] gibt man des sonzags nach st. Merten, davon nimt der pfarrer den drittail SchneeGeb.* (1597) ebd. 7,336; *Aus obiger straff solle ain dril der herrschafft,*

ain drilt dem gericht, und ain dril dem ansager gehörig sein uEisackt. (17.Jh.) ebd. 5/1,229; *ob ainer den andern ze tot schlecht, so ist ainer . . verfallen . . der herrschaft leib und guet auf gnad, ausgenommen das man seinem weib iren drittel [sc. Erbteil] hindan soll geben* Kaunert. (1624) ebd. 3,309; s.a. DRW 2,1125f.

— **2.** Teil d. Zuggeschirrs: das am großen Waagscheit hängende kleine Zugscheit, das an beiden Enden Haken (auch Ringe, kurze Ketten m. Querringel [→ *Knebel*]) hat, an die d. Zugriemen gehängt werden (die gesamte, a.d. Deichsel befestigte Waage besteht aus drei Querhölzern, d. Waagscheit u. zwei Zugscheitern) ve. Brixent., Leukent. u. obGurkt., verbr. St. u. NÖ, W., Bgl., uBöW, SBö., SMä. (auch Dem.), Brünn, auch Suddt.Wb. 3,383; s.a. DWA 9,10, mehrere Abb. i.d. DBÖ; hist.: *Drittl* PreßbG.Id.(1787) 67; Syn. → (*Ort*)scheit, (*Zug*)- (w.d.); *s dril am bflöftv nōxsläfn löfn W.*; *sä šdād* (sei still), *sunsd nim i s dril und dvšlög di W.*; *is wieda amul wou a Kipfn o(b)* [abgebrochen] *oda a Trittl da(r)hin* sBgl. NEUBAUER (1962) 7; dass. auch als → (*Stangen*)-Steir.Wb. 569, (*Wäg*)- ve. swTraunv., nwWaldv. u. mWeinv., (*Wagen*)- ve. mMSt., nöÖst., NÖ, W. bzw. nach d. Vorrichtg., an der d. Zugriemen befestigt sind, als (*Häken*)-nHausrv., obPielacht., nwWaldv., W., (*Knebel*)- sWSt., nHausrv., obPielacht., nWaldv., (*Ring*)- sWSt., nHausrv., nöWaldv., W. — **3.** Ringstock der Hirten (Stock m.e. Eisenring, in dem kleinere Ringe eingehängt sind) sMBgl. HBLBgl. 21 (1959) 3,210 (zum Sachl. ebd. 215f.); Syn. → (*Klinse*)kolben, (*Ring*)stücken. — **4.** Maß b. Kugelspiel, s.u. → *Tritt* 4c.

Komp. (s.a. → *Simpl*.2): (**Unter**)-: Bez. für die talauswärts liegenden (annähernd e. D. der Gemeinde ausmachenden) Weiler v. Ischgl obPazn.

AbI. → *dritteln*; weiters: (*Unter*)drittler, M., Bewohner der talauswärts liegenden Weiler von Ischgl (→ [*Unter*]drittel) obPazn.; *Drittling*, M., kleines Zugscheit sMBgl. DWA 9,10. W.B.

dritteln, †(dritt)teilen

sw.Vb., **1)** in drei Teile teilen, dritteln ve. (*driln* u.ä. verbr., *drittl[en]* Tir.Wb. 1,135); hist.: *haben wier ganzen zechent und wo mit unß zu drittailen ist, da nimbt deß pharrer anwalt den selben drittail . . ein uMürzt.* (15.Jh.) Ö.Weist. 6,302; — **2)** b.e. Zweigespann, bei dem ein Pferd stärker ist als d. andere, das

Figure 1. Example-entry: WBÖ 5, 546–547.

– Included articles of

- Compounds

Compounds are often not dealt with in the separate position for compounds but within the entry's definitions, e.g. (*Wäg*)*dritt*el, (*Wagen*)*dritt*el, (*Häken*)*dritt*el, (*Knebel*)*dritt*el, (*Ring*)*dritt*el c.f. Fig. 1 (definition 2). These compounds are usually enriched with spatial information and an indirect definition (same definition as the simplex definition), sometimes even phonetics.

- Derivations and related words

Derivations and related words with “less information value” due to “Straffungskonzept” (c.f. Straffungskonzept, 1998: §§ 1.2.1–1.2.3) are often dealt with in the position itself, e.g. *Drittling* c.f. Fig. 1 (position ‘Abl.’). Furthermore, they sometimes also represent compounds, e.g. (*Unter*)*dritt*ler, c.f. Fig. 1 (position ‘Abl.’).

– Editor

Finally, in the end the author of the entry is mentioned with her / his initial, e.g. *W.B.* = *Werner Bauer*.

Due to the ambitious scientific aims, a lot of abbreviations and a quite dense and rich text, the dictionary itself can (unfortunately) hardly be used by laypersons.

1.1.3 The dictionary: Access structures, visualisations and user needs

The main access structure of the *WBÖ* is the macrostructure, namely the headword. Yet due to etymologic-historic considerations the headword can hardly be used as access structure by scientists and in particular not by laypersons. E.g. the standard German headword *deutsch* (‘*german*’) is represented in the *WBÖ* as *teütsch*; the standard German headword *Pflaumenbaum*, standard Austrian *Zwetschkenbaum* (‘*plum tree*’) is represented in the *WBÖ* as (*Zwëtschken*)*päum* and a subentry of the main entry *Päum* (‘*tree*’).

Concerning the concept and the collection of the material, visualisations played an important role in the compilation of dictionary, but due to rationalisations they never were printed or published as planned or as it was aimed. There are just a few published maps in the first volume of the *WBÖ*, although the original intention was a ratio of 1 : 3: “*Im Bedarfsfall [werden] Skizzen von Geräten und ihren Teilen sowie wort- und lautgeographische Kärtchen zur Entlastung des Artikeltextes*” [beigegeben]. [If necessary drafts of machines and their parts as well as maps with linguistic details are added to keep the entry precise and clear.]

There are no studies on the users of the dictionary; therefore no specific information about them is available. One mostly has a German speaking scientific user in mind, yet Austrian laypersons are very interested in dialect as well. Especially the dialect of the region one has was grown up in or of one's

hometown is quite interesting to people. Questions such as ‘What could you tell me about the dialect of my hometown?’, ‘What does your material show me about my hometown?’, ‘What literature could I consult, when researching the dialect of this region?’ shall hence be subsumed under the headword ‘geographically focussed interest’.

Unfortunately, due to its very sophisticated scientific architecture, the dictionary hardly meets user needs in general and – in particular – cannot meet the user’s ‘geographically focussed’ needs.

2 Spatial data

2.1 Come together: About spatial data in lexicography and in geo-informatics

So called ‘geographically focussed interest’ is met by the addition of spatial data to a dictionary. Unfortunately, in a printed dictionary the addition of spatial data does not increase the usability of the dictionary itself.

Digital dictionaries could use this spatial information and become something novel between dictionary and linguistic atlases. Geo-informatics is the discipline to establish navigation based on spatial data.

2.2 An example: Spatial data in the database (DBÖ) and the dictionary (WBÖ)

All the collected data includes specific details on the place of origin (geo-references) and thus documents a certain headword in a specific definition and geographic location (e.g. Fig. 2: *Wien Sievering* [a borough in Vienna / Austria]).

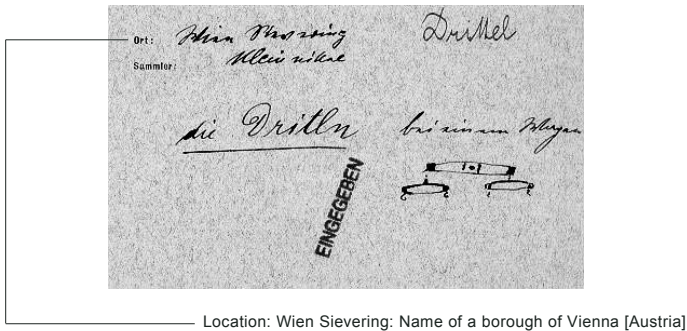

Figure 2. Example: Paper slip of the main archive with spatial data

Furthermore spatial data is important within the architecture of dialect dictionaries. In the *WBÖ*, every single information unit is lexicographically pinpointed: phonetic realisations as well examples of written or spoken language, information about ancient customs as well as definitions themselves.

Yet, due to their heterogeneity some problems concerning the localisations in the base material as well as in the dictionary and the database arise. Some of the most prominent problems should be mentioned.

There are several types of localisation information that cause problems when trying to map them:

- Directly defined, aerially precisely circumscribable localisation information
This localisation information is well defined on the areas of municipalities. E.g. obGurkt. (oberes Gurktal); definition: upper part of the valley of the river Gurk in Carinthia consisting of the municipalities Albeck, Deutsch-Griffen, Glödnitz, Gurk, Straßburg, Weitensfeld im Gurktal (c.f. Fig.1; definition c.f. supplement 2: 167)
- Directly defined, aerially diffusely circumscribable localisation information
This localisation information can not be well defined due to its specific character; yet to be mapped anyway it is on the one hand defined on the base of municipalities (as far as linguistic areas are concerned) and on the other not taken in account for mapping (as far as general localisation information is concerned).
E.g. ‘verbr.’ (verbreitet); definition: usual, everywhere well known in the Bavarian speaking area without linguistic enclaves (c.f. Fig.1; definition c.f. supplement 2: 185)
- Indirectly defined, aerially circumscribable localisation information
This localisation information is aerially defined on the base of municipalities, yet the information itself is given by an author of cited literature. This might cause differences, mainly concerning spatial development during time.
E.g. ‘WSteir.Wb.’ (c.f. Fig. 1): definition: dictionary about the regional dialect of the Western Styrian area, yet it might not be completely the same area that the author meant with Western Styrian area as the definition in supplement 2: 187 is, yet this might be checked in the preface of the dictionary.
E.g. ‘Burggr. (1315/C.A.17.Jh.) Ö.Weist. 5/1,171’ (c.f. Fig. 1): Problems increase, when dealing with historical texts as this example shows. This is the quotation of a copy of a historical document of the early 14th century, copied in the early 18th century, edited in the 20th century (and cited from this edition). What is documented: the “dialect” of the writer or the dialect of the area? How much does it differ? To solve these problems, one could and should do much cross-disciplinary teamwork with historians to find good solutions for dealing with similar problems and to increase the quality of the dictionary’s quotations.

To handle geo-referencing and to enable the mapping process, spatial information concerning the dialect dictionary has to be systematised (c.f. Wandler-Vogt 2006a, Wandler-Vogt 2006b).

As far as this localisation types are concerned, the *DBÖ* consists of several types of regions:

– Administrative regions

These regions are formed by the valid tree of regions, based on administrative units, here: municipalities.

E.g. *oberes Paznaun – Paznaun – Westtirol* (Western Tyrol) – *Nordtirol* (Northern Tyrol) – *Tirol* (Tyrol) – *Österreich* (Austria) (definitions for the several areas c.f. supplement 2: 168, 172, 188, 164, 179)

– Special *WBÖ* regions

These regions are especially necessary for the dictionary writing process. They are defined to keep the dictionary entry clear and short.

E.g. *Ennstal* consisting of a Styrian part (*steirisches Ennstal*) and a part (valley) in Upper Austria (*Oberösterreichisches Ennstal*) and Lower Austria (*Niederösterreichisches Ennstal*). Furthermore there is a part that people might call *Ennstal* in the county of Salzburg (*Ennspongau*) (definitions for the several areas c.f. Beiheft 2: 155, 176, 170, 162, 155).

– Linguistic / dialectological regions

These regions are directly defined, yet just diffusely circumscribable localisation information forming the Austrian dialect area. They are based on municipalities as well as on mapping.

E.g. *Südbairisch* (Southern Bavarian) as the most conservative dialect area in Austria. (definition c.f. supplement 2: 173).

– Cross-reference regions

These regions are not used in the dictionary, but are important enough to be stored in the database. They might be geographical names that are used in the dictionary with a special circumference (e.g. *Heideboden* consisting of an Austrian part in Burgenland and a Hungarian part; definition c.f. Beiheft 2: 156) or they might be special names that are well known in Austria (and maybe even used in former parts of the dictionary but not used again) (e.g. *Jogelland* a part of Eastern Styria; definition c.f. supplement 2: 157).

2.3 GIS and web GIS versus maps: an additional benefit analysis

Analysing both, material and dialect dictionaries, it can be shown that spatial data is available, yet usually not applied for navigation needs in online dictionaries and were until now generally not regarded as a point of interest as far as dialect dictionaries are concerned. There are of course dictionaries and dialect dictionaries working with maps and geo-referenced data. As Hald Pedersen and Eske Rasmussen (2007) show with the example of *Gyldendals Online Leksikon*, dictionaries and online atlases can come together and visualisation tools can increase the dictionary's usability.

A Geographic information system (GIS) is an information system by the means of which geo-referenced data can be digitally recorded and edited, saved and reorganised, shaped and analysed as well as alphanumerically and graphi-

cally presented. A web GIS represents such a tool that is usable in the www (about the web GIS concept, standards and benefits c.f. Bartelme [2005: 403f.]). A web GIS should enable the user herself / himself to create maps based on her / his own and personalised queries.

Selected examples demonstrating some of the features are to be discussed:

2.3.1 An example: Mapping to see several types of regions – *Maks Pleteršnik: Slovensko-nemški slovar (1894/1895)*

This old German-Slovenian dictionary was digitalised by scientists of the Academy of Slovenia situated in Ljubljana and published as CDR in 2006.

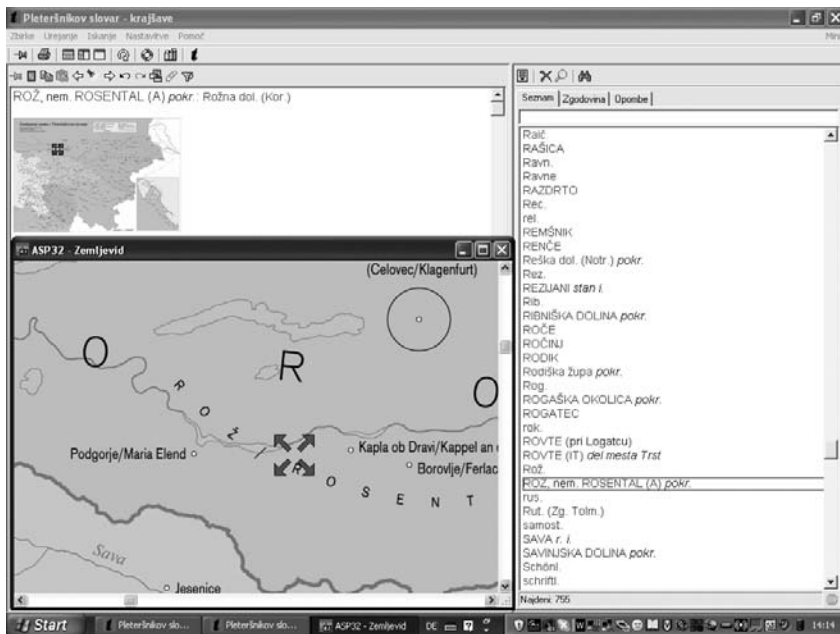

Figure 3. Example: Screenshot of the Pleteršnik-CD

The maps show the locations mentioned in the dictionary. Localisations are typed somehow similar to the *WBÖ* and *DBÖ*.

E.g. *Rož / Rosental* is an area that is diffusely circumscribable; *Celovec / Klagenfurt* is a point that is well defined, aerially well circumscribable.

This map might be helpful when working with the historical dictionary to locate areas or cities in a current map, unfortunately one can only navigate from the register to the map and not from the map to anywhere else. Maps like these need certainly not be geo-referenced.

Yet, geo-referencing could increase the usability and quality of such digital dictionaries and maps as is to be demonstrated later (c.f. 3).

2.3.2 An example: Mapping to navigate to a dictionary *Digitaler Verbund von Dialektwörterbüchern / Network of dialect dictionaries*

The Network of dialect dictionaries is a *DFG*-project (*Deutsche Forschungsgemeinschaft*) that has been running since 2003 at Trier University. The main aims of the project are the digitalisation and cross-linking of several dialect dictionaries. At the time being, 4 dictionaries are included, namely *Rheinisches Wörterbuch*, *Pfälzisches Wörterbuch*, *Wörterbuch der elsässischen Mundarten* and *Wörterbuch der deutsch-lothringischen Mundarten*, (c.f. website).

In this project the map – one can choose a physical map or a map of dialect areas – is used to access a special dialect dictionary. If one does not know which dictionary deals with the area of interest, it represents a helpful tool. Yet, it does not help at all in dealing with the dictionary's content. Furthermore, there is no need for such a map to be geo-referenced.

A new project deals with the cross-linking of maps in the dictionaries with other (geo-referenced) data, namely *DiWA*. This might certainly increase the quality of both, dictionary and online atlas. To link data and maps, geo-referencing of data is necessary.

2.3.3 An example: Mapping to see and labelling spatial data to increase handling – *The English Dialect Dictionary (EDD)*

The *SPEED*-project (Spoken English in Early Dialects), is a *FWF*-funded project, running at the *Leopold-Franzens University of Innsbruck* since 2006. It aims to produce an online version of Joseph Wright's *English Dialect Dictionary* (1898–1905).

The mapping tools applied in this project will be scientifically discussed in the theses of Praxmarer. Furthermore, labels referring to several levels of location (nations, regions, counties, parts of counties) shall be available in the online version. This enables the user to find articles on a certain place of interest and thereby represents a navigation tool which meets user needs.

At this stage of development, geo-referenced mapping could easily be applied to increase the possibilities and enable the user to create maps on her / his own.

Furthermore, Praxmarer (2008) demonstrates, by the example of the *EDD*, an attempt to use thematic maps and simple calculations to attain a better understanding of the relationship between the different English dialects, which is not provided by the dictionary itself. So in this case, geo-referencing is not just used for mapping but also for analysing data.

2.3.4 An example: Mapping to get to data – *The Online Dialect Atlas of Newfoundland and Labrador English (DANL) and Australian Word Map*

This Atlas project, running at the Department of Linguistics at the Memorial University of Newfoundland, aims to provide insight into the regional distribution of linguistic features, lexicon, phonology and morphology. It is planned to be accessible to scholars as well as the general public.

On the one hand, the mapping of linguistic features is aimed at and on the other hand access based on geo-referenced data shall be established. By way of locations it is planned to enable users to access data.

An example for this, in a very humorous and user friendly way, is the Australian Word Map. One can click anywhere on the map to highlight a geographic region of ones choice and to search for regionalisms, words, phrases or expressions used in particular parts of Australia. Then one can navigate from the regionalisms to get further information.

This is a new concept of presenting dialect data, similar to that described in Wendl-Vogt (2006a, 2006b) for a dialect dictionary. Geo-referenced data becomes part of the navigation structure.

With this, geo-referencing leads to increased quality and usability.

3 An example: From the data to the map – from the map to the data

Datenbank der bairischen Mundarten in Österreich I

Database of Bavarian dialects in Austria electronically mapped (dbo@ema)

3.1 Background information: Main aims

The project *dbo@ema* starts, where most of the above mentioned examples end: The material stored in the *DBÖ* is standardised, geo-referenced, stored in a database and mapped. The resulting web GIS application enables users to query and scroll the database and dictionary contents by, e.g. intuitively clicking locations or areas in maps shown in their browser.

The project *dbo@ema* is financed by the *FWF (Austrian Science Fund)* and ran for 36 months (02.2007–11.2009). It was initiated and situated at the *I DINAMLEX*, while at the same time representing a cross-disciplinary project between lexicographers, computer linguists and computer scientists of the *Alpen-Adria Universität Klagenfurt* and *Technische Universität Graz*, both in Austria, as well as the *Philipps-Universität Marburg* (Germany).

3.2 Under construction: The database and the web GIS – First results

3.2.1 The database

The new system is based on MySQL. There is one database and several tables storing data of specific provenience.

The main part of the database contains the information of the digitalised paper slips. Several tables store background and source material information.

The part of the database that has been newly developed since 2007 is the handling of user administration and user management. This will increase the quality of the entries as well as the usability in doing research based on the dictionary's base material.

Important in respect to internal and external cross-references are the lemma tables. These tables were re-structured and re-designed to comply to the user needs concerning the compilation of the *WBÖ* entries under the leadership of the author.

Finally, the location tables were re-structured and re-designed to a very high degree and in a very sophisticated way to meet the user needs of the dictionary compilers. First a location system that is based on municipalities was established (c.f. 2.2). This on the one hand allows to build a specific system for the *WBÖ* and on the other creates the possibility to enlarge the database with ones own data, based on municipalities. The system does not only apply to Austria, as is shown by the example of the province of Bolzano in Italy, but also to all other nations one is able to fill geo-data into the system on. So the system is as flexible as possible.

3.2.2 Web GIS

The GIS-Application itself is based on and part of the MySQL database.

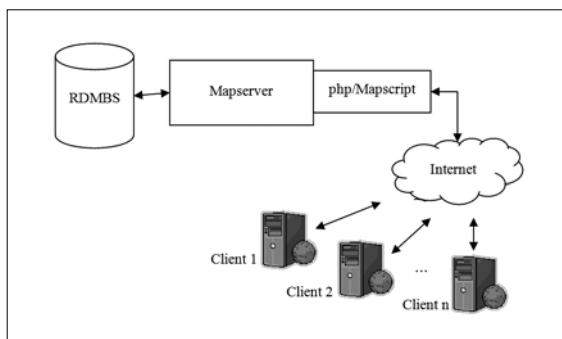

Figure 4. GisApplication: system architecture (overview: developed within dbo@ema by Norbert Bartelme and Johannes Scholz: system under construction)

The user himself never comes into direct contact with the special software. She / he accesses the data by browsing in the web and might find her / his way to the data by intuitively clicking on the map.

Two Test-Systems to visualise data and to navigate to the database have been established.

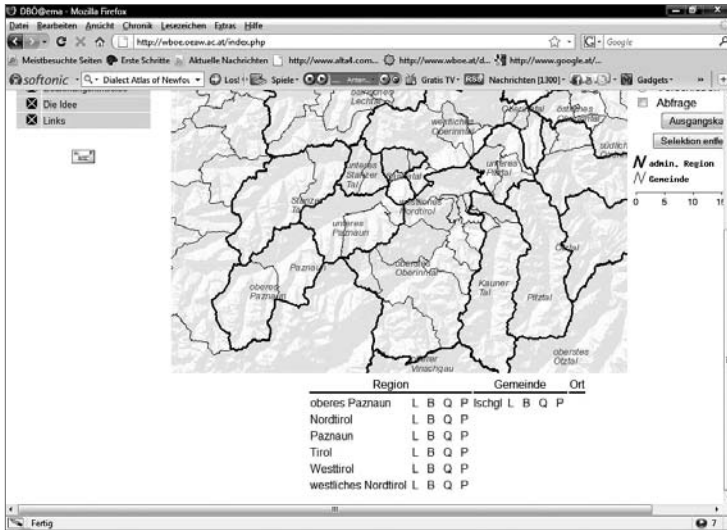

Figure 5a. GisApplication: Visualisation of spatial data with ArcGIS (example: screenshot developed within *dbo@ema* by Norbert Bartelme and Johannes Scholz: system under construction)

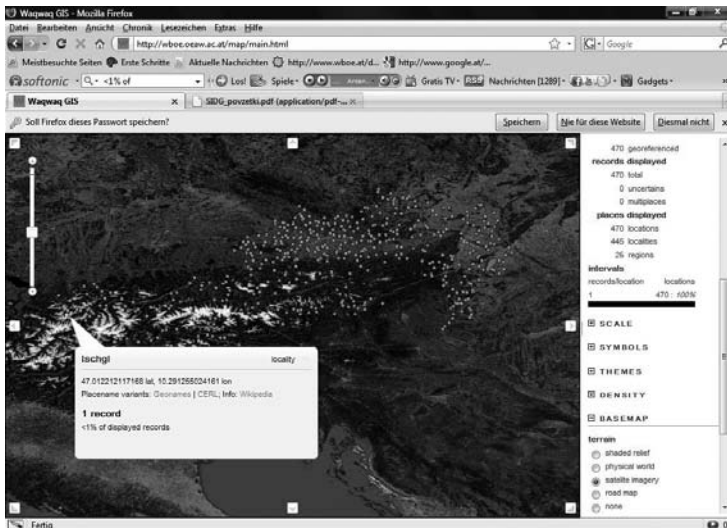

Figure 5b. GisApplication: Visualisation of spatial data with ArcGIS (example: screenshot developed within *dbo@ema* by Vlad Atanasiu: system under construction)

These systems offer possibilities that a printed version is not able to realise. On the one hand, one can zoom into the system and surf through the several hierarchies of location units, from Österreich to the little municipality of *Ischgl* in the *Paznaun* in *Tirol*. Every level is linked with the database information (lemma, paper slip, bibliography, locations), so every query can bring certain information just dealing with the specific location. On the other hand, only the information that interests a user can be shown either on one of the several hierarchical (namely zoomed) levels or one very hierarchical level.

Finally, due to the fact that the whole material is geo-referenced, it can easily be linked with other geo-referenced material, e.g. other linguistic data, demographic data, and archaeological data. This overlay of certain kinds of information could lead to new scientific questions and help us gain novel insights.

A web GIS makes the data available to everybody anywhere. Yet, this flexibility has its price. Web GIS maps are, from a cartographic point of view, less sophisticated than other GIS maps and even less than printed maps. While scripting the computer-aided process one cannot think of all the possibilities the user could create by zooming in and out. But if the user in time will get accustomed to this tool, the tool itself will develop by feedback.

4 Challenges and chances – Meeting user needs?

This example demonstrates that digitalisation of material means much more than a kind of archiving. With the digitisation of the base material a new working process concerning the *WBÖ*-compilation started in the *I DINAMLEX*. Furthermore, the traditional methods were contemplated on and new levels of quality standards were set, e.g. concerning dating of examples. Finally, a rationalisation concept was issued, conceiving the dictionary and the base material database as a virtual unit. This is, lexicographically seen, a novel approach and influenced the medio-structure of the dictionary completely.

At the time being, the database is starting to become a medium on its own. When the project *dbo@ema* is finalised and after the input of the complete data of the *DBÖ* into the new system, the data will be returned to the public from where it came from about a 100 years ago.

To meet this aim, there are some challenges that have to be overcome, which were not dealt with in this article:

Firstly, the data includes many specific characters, e.g. the phonetic transcription or the lemma. These characters have to be created. This is realised in the project *dbo@ema* as well and one can download the font *dinamlex* (.ttf and .otf) from the project website (<http://wboe.oeaw.ac.at>) for free. Yet, it will be under construction as long as there are paper slips that have not been digitalised. The many specific characters represent challenges in dealing with queries and research in the data and visualisation on the web.

Secondly, a lot of background information is necessary to understand the specific information of a single paper slip. Usually, this is the lexicographer's

qualification. The information, that is storable in a database, should be stored in so called documentation databases (e.g. persons – information about their curriculum vitae and their phonetic transcription). This means a lot of sophisticated and specialised work, which in the end will be one of the most important quality criteria of the database.

Further projects could address the cross-referencing of other geo-referenced data and the establishment of further visualisations in the dictionary in order to increase the navigation and to meet user needs, especially those of laypersons.

Furthermore, the database established in the framework of project *dbo@ema* could be enlarged with material of the *I DINAMLEX* and with additional material of other dictionaries, to become an online information tool, not just about language, but about dialect as well.

Finally, this kind of database enables the lexicographers to speed the lexicographical compiling process and helps to increase the dictionary's quality in respect to standardisation.

5 Conclusions – Dialect dictionaries at a crossroads?

Dialect dictionaries are at a crossroads. Not only because of the possibilities new media and cross-disciplinary cooperation allows. Traditional dialect dictionaries are often not as innovative as other dictionary projects due to the fact that they are huge and long-term projects and always under time pressure to publish. There are a lot of challenges for this type of dictionary to face the future: dialect dictionaries as a very important part of cultural heritage of an area / nation, maybe currently more relevant than ever to provide people with the opportunity to 'come home' and 'find back to the own roots' in a globalised world.

REFERENCES

A. Dictionaries and online atlases

Australian Word Map = <http://www.abc.net.au/wordmap/> (accessed 14. 12. 2009).

Bayerisches Wörterbuch = Johann Andreas SCHMELLER, 1872–1877: *Bayerisches Wörterbuch*. Stuttgart/Tübingen.

DANL = Sandra CLARKE et al. (eds.), to be published: *The Online Dialect Atlas of Newfoundland and Labrador English*. http://www.mun.ca/linguistics/research/nl_english/danl.php (checked: 15. 08. 2008).

Digitaler Verbund von Dialektwörterbüchern = Universität Trier (ed.), 2003: *Digitaler Verbund von Dialektwörterbüchern*. <http://germazope.uni-trier.de/Projects/DWV/karte.html> (checked: 01. 02. 2010).

DiWA III = Jürgen Erich SCHMIDT et al. (eds.), 2001–: *Digitaler Wenker-Atlas. Erste vollständige Ausgabe von Georg Wenkers "Sprachatlas des Deutschen Reichs 1888.1923"*. <http://www.diwa.info> (checked: 01. 02. 2010).

EDD = Josef WRIGHT, 1989–1905: *The English Dialect Dictionary being the complete vocabulary of all dialect words still in use, or known to have been in use during the last 200 years*. London: Frowde.

Gyendals Ondine Leksikon = GYLDENDAL (ed.), 2007–: *Online Leksikon*. <http://www.gyendalsleksikon.dk/leksikon/leksikon.htm> (checked: 15. 08. 2008).

Pleteršnik = Helena DOBROVOLJC et al. (ed.), 2006: *Maks Pleteršnik: Slovensko-nemški slovar (1894/1895)*. Znanstvenoraziskovalni center SAZU. CD.

Rheinisches Wörterbuch = Josef MÜLLER et al. (eds.), 1928–1971: *Rheinisches Wörterbuch*. 9 Volumes. Bonn / Berlin. <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/rhwb/wbgui?lemid=RA00001> (checked: 15. 08. 2008).

Pfälzisches Wörterbuch = Ernst CHRISTMANN et al. (eds.), 1965–1997: *Pfälzisches Wörterbuch*. 6 Volumes. Wiesbaden / Stuttgart: Steiner. <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/pfwb/wbgui?lemid=PA00001> (checked: 15. 08. 2008).

Schwäbisches Wörterbuch = Hermann FISCHER, Wilhelm PFLEIDERER (eds.), 1901–1936: *Schwäbisches Wörterbuch*. Tübingen: Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung.

Schweizerisches Idiotikon = Friedrich STAUB, Ludwig TOBLER (eds.), 1881–: *Schweizerisches Idiotikon. Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache*. Frauenfeld: Huber.

Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch = Ausschuß des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde et al. (ed.), 1924–: *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch. Mit Benützung der Sammlungen Johann Wolffs*. Köln / Weimar / Wien.

Sudetendeutsches Wörterbuch = Heinz ENGELS et al (ed.), 1988–: *Sudetendeutsches Wörterbuch. Wörterbuch der deutschen Mundarten in Böhmen und Mähren-Schlesien*. München: R. Oldenbourg.

Voraralbergisches Wörterbuch = Österreichische Akademie der Wissenschaften (ed.), 1960–1965: *Voraralbergisches Wörterbuch mit Einschluß des Fürstentums Liechtenstein*. Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger.

WBÖ = Eberhard KRANMAYER / Kommission für Mundartkunde und Namenforschung / Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (eds.), 1963–: *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ)*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Wörterbuch der elsässischen Mundarten = Ernst MARTIN et al. (eds.), 1899–1907: *Wörterbuch der elsässischen Mundarten*. 2 Volumes. Straßburg. New edition: Berlin / New York: 1974. <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/lwb/wbgui?lemid=CA00001> (checked: 15. 08. 2008).

Wörterbuch der deutsch-lothringischen Mundarten = Ferdinand FOLLMANN (ed.), 1909: *Wörterbuch der deutsch-lothringischen Mundarten*. Leipzig. New edition:

Hildesheim/New York. 1971. <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/lwb/wbgui?lemid=CA00001> (checked: 15. 08. 2008).

B. Other literature

Kommission zur Schaffung des österreichisch-bayerischen Wörterbuchs (ed.), 1912: *Arbeitsplan und Geschäftsordnung für das bayerisch-österreichische Wörterbuch*. Wien. Online: <http://www.oeaw.ac.at/dinamlex/WBO> (checked: 15. 08. 2008).

Norbert BARTELME, 2005: *Geoinformatik. Modelle – Strukturen – Funktionen*. Berlin / Heidelberg / New York: Wichmann.

Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (ed.), 2005: *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich. Beiheft Nr. 2. Erläuterungen zum Wörterbuch. Abkürzungsverzeichnis, Lauttabelle, Artikelstruktur, Literaturverzeichnis, Gemein-denamenregister, Verzeichnis der Gebietsnamen (mit einer Übersichtskarte und 6 Detailkarten)*. Bearbeitet von Hubert Bergmann, Inge Geyer, Manfred Glauninger, Elisabeth Groschopf, Eveline Wandl-Vogt. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Hubert BERGMANN, 2003: Streiflichter aus der Geschichte des Instituts für Österreichische Dialekt- und Namenlexika. Wien. Online: http://www.oeaw.ac.at/dinamlex/power_point_tagg_copy.ppt (31. 07. 2008).

Jacob HALD PEDERSEN et al., 2007: Strategy i navigation. *LexicoNordica 14*. 71–80.

Eberhard KRANZMAYER, 1951: Die Arbeit der Akademie am Österreichisch-Bayerischen Dialektwörterbuch (Organisation und Durchführung, Aufgabe und wissenschaftliche Betreuung). *Anzeiger der österreichischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse 9*. Ed. Österreichische Akademie der Wissenschaften. 113–123.

Michael NENTWICH, 2003: *Cyberscience. Research in the Age of the internet*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Christoph PRAXMARER, 2010: Dialect relations in EDD. *Proceedings of Methods XIII: Papers from the Thirteenth International Conference on Methods in Dialectology, 2008*. Eds. Barry HASELWOOD, Clive UPTON. Frankfurt: Peter Lang. 153–159.

Johannes SCHOLZ et al., 2008: Mapping Languages – Erfahrungen aus dem Projekt *dbo@ema*. *Angewandte Geoinformatik 2008. Beiträge zum 20. AGIT-Symposium*. Eds. Josef STROBL et al. Heidelberg: Wichmann. 822–827.

Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (ed.), 1998: *Neues Straffungskonzept für das Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ)*. Wien: Manuscript. Printed in: Beiheft 2: 11–13. Online: http://www.oeaw.ac.at/dinamlex/Straffungskonzept_1998.pdf (31. 07. 2008).

Eveline WANDL-VOGT, 2005a: From paper slips to the electronic archive. Cross-linking potential in 90 years of lexicographic work at the Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ). *Papers in computational lexicography. Complex 2005*. Eds. Ferenc KIEFER, Gábor KISS and Júlia PAJZS. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences. 243–254.

- , 2005b: Überlegungen zur Artikelstruktur im Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ) unter Berücksichtigung des Neuen Straffungskonzeptes von 1998. Dargestellt anhand ausgewählter Wörterbuchartikel von Günter Lipold. *Sprache als System und Prozess. Festschrift für Günter Lipold zum 60.* Ed. Christiane M. PABST. *Geburtstag.* Wien: Praesens. 24–39.
- , 2006a: Von der Karte zum Wörterbuch – Überlegungen zu einer räumlichen Zugriffsstruktur für Dialektwörterbücher. *Atti del XII Congresso internazionale di Lessicografia. Torino, 6–9 Settembre 2006. European Association for Lexicography.* Eds. Elisa CORINO et al. Volume II. Alessandria. 721–732.
- , 2006b: Mapping dialects. Die Karte als primäre Zugriffsstruktur für Dialektwörterbücher. *Kartographie als Kommunikationsmedium / Cartography as a Communication Medium.* Eds. Karel KRIZ et al. Wiener Schriften zur Geographie und Kartographie 17. 89–87.
- , 2007: An der Schnittstelle von Dialektwörterbuch und Sprachatlas: Das Projekt “Datenbank der bairischen Mundarten in Österreich electronically mapped (dbo@ema)”. *Germanistische Linguistik* Eds. Stephan ELSPASS et al. 190–191, 197–211.

POKAŽI IN NAJDI: IZKUŠNJA INTUITIVNEGA UPORABNIKA PRI DOSTOPU PROSTORSKO STRUKTURIRANIH NAREČNIH SLOVARJEV

V prispevku je predstavljen *WBÖ – Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (Slovar bavarskih narečij v Avstriji)*, ki je povezan z *DBÖ-jem – Datenbank der bairischen Mundarten in Österreich (Podatkovna baza bavarskih narečij v Avstriji)*. Pregledu razvoja tega tradicionalnega slovarja od natisnjene izdaje do interaktivnega leksikografskega informacijskega sistema sledi kratek vpogled v slovarsko zgradbo. V osrednjem delu prispevka avtorica poudarja geografsko usmerjeno zanimanje uporabnika. Opredeljuje ga kot situacijo rabe, v kateri je vprašanje o jezikoslovnih in enciklopedičnih vsebinah povezano z vprašanjem o lokaciji, npr.: »Katero ključne besede iz mojega domačega mesta XY so obdelane v WBÖ?« Da bi zadovoljili tako usmerjenega uporabnika, so tipi lokacij (administrativne regije, posebne WBÖ-regije, lingvistične/narečne regije, referenčne regije), ki jih je uvedla avtorica, opredeljeni v *WBÖ* in z njim povezanim *DBÖ*, s čimer je ustvarjen hierarhično nedvoumen lokacijski sistem, ki pokriva celotno področje dela.

Vse informacije o lokacijah (neposredno opredeljene, arealno natančno omejene informacije o lokaciji [LA], neposredno opredeljene, arealno razpršeno omejene LA, posredno opredeljene, arealno omejene LA), omenjene v slovarju, so zasidrane v tem sistemu.

Kratek pregled rabe kart in (spletnega) GIS v (narečni) leksikografiji prikazuje prehod od narečnega slovarja do spletno utemeljenega sistema s povezavami na spletne strani sodobnih jezikovnih atlasov.

Glavni del analize je posvečen predstavitvi projekta elektronsko kartografirane podatkovne baze bavarskih narečij v Avstriji – *Datenbank der bairischen Mundarten in Österreich electronically mapped (dbo@ema)*, in sicer z vidika dodane vrednosti, pridobljene s topografsko navigacijo. Podatkovna baza MySQL, ki temelji na predstavljenem sistemu lokacij, s prostorsko razširitvijo in sistematično georeferenčno podatkovno bazo predstavlja tako osnovo za prikazovanje podatkov kot tudi podlago za nadaljnje analize gradiva, ki doslej na ta način niso bile mogoče.

Temeljna načela i postupci u pretvaranju sirove dijalektološke građe u znanstveni rječnik

ĐURO BLAŽEKA

*Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek u Čakovcu,
Ante Starčevića 55, HR – 40000 Čakovec, djuro.blazeka@vus-ck.hr*

SCN III/2 [2010], 54–73

Avtor predstavlja svoje izkušnje pri pisanju znanstvenega narečne- ga slovarja, ki je nastajal na osnovi surovega gradiva ljubiteljskih zbiralcev besedja. Sprva navaja pomanjkljivosti tovrstnega gradiva in postopke prevpraševanja, popravljanja in odstranjevanja, zatem razpravlja o postopkih širjenja zbranega gradiva ter vse skupaj ponazarja s primeri iz *Rječnika govora Svetog Đurđa (Rječnik ludbreške Podravine)*, ki ga je sestavil skupaj s Stjepanom Belovićem, učiteljem in ljubiteljem svojega rodnega kajkavskega govora. Zaključuje, da lahko prvovrsten znanstveni slovar nastane le v sodelovanju med nestrokovnjakom in strokovnjakom, pri čemer prvi nikakor nima samo stranske vloge.

The author describes his experience in writing a scientific dialectological vocabulary starting from the raw materials collected by non-professionals. First he gives “bad” examples of materials of that kind as well as of procedures of reconsideration, correction and elimination. Then he discusses procedures for expansion of the collected material. All this is illustrated by examples from *The Dictionary of Sveti Đurđ* (The Dictionary of the Ludbreg Podravina region) that the author compiled together with Stjepan Belović, a local teacher and a devotee of the local Kajkavian dialect. He concludes that a first-rate scientific dictionary can be only written through collaboration between amateurs in the field and the professional expert, where the non-professional amateur by no means plays a minor role in the collaboration.

Ključne besede: kajkavsko narečje, govor Svetega Đurđa, narečna leksikografija, zbiranje in obdelava gradiva, koncept slovarske iztočnice

Key words: kajkavian dialect, subdialect of Sveti Đurđ, dialectological lexicography, collecting and treatment materials for a dialect dictionary, concept of dictionary entry

0 Uvod

U literaturi se obično spominju dva načina prikupljanja leksika za dijalektalne rječnike (»dirigirano terensko istraživanje na temelju upitnika« i »slobodno istraživanje leksika«¹). No kako su danas dijalektolozi zbog objektivnih (materijalnih) razloga uglavnom ograničeni na terenska istraživanja fonologije, građu skupljaju amateri koji, iako bez formalne lingvističke naobrazbe, imaju solidan temeljni osjećaj za takvu aktivnost.² Idealna je situacija kada oni takvu skupljenu građu prepuste na obradu znanstvenicima.³ Objektivno gledajući, to je i najidealniji način nastanka znanstvenog rječnika jer znanstvenik (osim kad je riječ o njegovu mjesnu govoru) teško da bi uspio na svojim kratkotrajnim istraživanjima (najčešće na temelju upitnika) skupiti leksik dostatan za rječnik ozbiljnijeg obima. Znanstvenik će pomoću upitnika moći solidno istražiti fonologiju i morfologiju nekoga govora, ali mali su izgledi da će prikupiti obimniji leksički korpus (posebice onaj arhaičniji), pa čak i u najbolje vođenim ciljanim razgovorima jer se »najkvalitetnija« leksička građa može skupiti »iz glave« nadarenog i barem u nekoj mjeri lingvistički osviještenog izvornoga govornika, a također i njegovim sudjelovanjem u potpuno spontanoj komunikaciji izvornih govornika koji ga ne doživljavaju kao skupljača leksika.⁴ No tako je prikupljen leksik tek početna osnova znanstvenikova rada na kvalitetnom dijalektalnom znanstvenom rječniku koja treba biti podvrgnuta različitim postupcima koji će biti opisani u ovom radu. Ti će postupci biti opisani na temelju autorova rada na *Rječniku Svetog Đurđa (Rječniku ludbreške Podravine)*⁵ koji je nastao na temelju građe koju je skupio Stjepan Belović,⁶ umirovljeni učitelj iz Svetog Đurđa.

¹ Šojat 1985: 342–343.

² Izuzetak su vlastiti mjesni govori/dijalekti uglednih dijalektologa koji građu bilježe desetljećima i čiji znanstveni rječnik objave u ozbiljnijim godinama, npr. Šimunović 2009.

³ Dobar su primjer za takvu suradnju osim ovog rječnika i *Rječnik Gole* i *Rječnik pomurskih Hrvata*.

⁴ Posebice se to odnosi na stilski obojen leksik (pejorativnost, šaljivost, vulgarnost, eufemističnost, komunikacija s djecom...) za koji ima vrlo malo izgleda da će se u većoj mjeri pronaći u tradicionalnim načinima prikupljanja leksika.

⁵ Belović, Stjepan; Blažeka, Đuro: *Rječnik Svetog Đurđa (Rječnik ludbreške Podravine)*, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2009.

⁶ Gospodin Stjepan Belović mi je pred 3 godine predao popis od desetak tisuća riječi (po principu *riječ – značenje*) i zamolio me da ga pogledam i pomognem u objavi. Prvotna intencija gospodina Belovića bila je, kao i kod većine poštovatelja zavičajnih idioma koji nisu jezikoslovci, da se rječnik objavi po jednostavnom načelu *natuknica – značenje*. Kako imam poveće iskustvo u skupljanju leksičke građe kajkavskih govora, posebice međimurskog dijalekta u kojem sam skupio oko 50000 riječi, prije nego što sam uzeo u ruke popis riječi pomislio sam kako u njemu neću vidjeti bogzna koliko meni nepoznatog leksika, posebice zato jer se radi o govoru koji je po svojim fonološkim i morfološkim osobinama, a u relativnom smislu i geografski (12 kilometara), vrlo blizak preloškoj skupini govora – skupini međimurskog dijalekta u kojoj sam skupio oko 20000 riječi.

1 Reduciranje leksikografski nepodobnih oblika iz sirove građe

Iz sirove građe izbacio sam one oblike koji spadaju pod neku temeljnu natuknicu, a skupljač ih je stavio kao samostalne zbog leksikografskog i lingvističkog neznanja, npr. neki konjugacijski i deklinacijski oblici koji nisu eitetski, komparativi...). Nakon toga sam izostavio oblike koji bi nepotrebno opterećivali rječnik, a nemaju nikakvih fonoloških, morfoloških i semantičkih zanimljivosti, npr. većinu odnosnih i posvojnih pridjeva, deminutiva / hipokoristika, većinu imenica nastalih mocijskom tvorbom (načelno je moguće od svakoga *nomen agentis* muškoga roda izvesti i ženski lik) i većinu glagolskih imenica.⁷ Te sam kategorije obradio kao posebne natuknice samo onda ako imaju neku semantičku ili tvorbenu zanimljivost ili pak je zabilježena zanimljiva rečenična potvrda, npr.:

RADUVANJE [rad'uvaīe rad'uvaīa] *n* GL. IM. < rad'uvatj se. □ Ubeč'āie l'udum rad'uvaīe!

MOTANJE [m'otaīe m'otaīa] *n* 1. *motanje*. ♦ 'Ovų m'otaīe v'one mī je v'ēč d'osadnų. 2. *nespretno postupanje; površan rad*. ♦ 'Ide mī na ž'ifce t'ō tv'oje m'otaīe dųk n'ēkaj d'ēlaš.

NOSEK [n'osek n'oseka] *m* 1. DEM. I HIP. < n'os. ♦ J'gnjč se b'aš š'ika k'aj 'ima m'alų f'rintastųga n'oseka. 2. *ispupčenje na kanti ili vrču kroz koje se pije*. ♦ P'ij čez n'osek na k'ontjč k'aj se n'aš puł'ēval pu 'opravi.

PUCICA [p'ucjca p'ucjce] *f* DEM. I HIP. < p'uca. ♦ N'ašj p'ucjčj sų p'očelj c'icekj r'ostj. USP. p'ucka⁸

PALČEK [p'olček p'olčeka] *m* 1. DEM. < p'olec. ♦ P'ucka mī se nafč'ila p'olčeka c'ēkati. 2. *palčić – vrsta ptice* (LAT. *Troglodytes troglodytes* L.).

PIJANKA [pjj'ōnka pjj'ōnke] *f* *alkoholičarka*. ♦ N'ējg'orše je akų pjj'ōnec 'ima pjj'ōnkų za ž'ēnų.⁹

PASTERKA¹ [past'ērka¹ past'ērke] *f* *pastirica*.

No vrlo sam brzo shvatio da nisam u pravu jer sam na svakoj stranici ugledao barem nekoliko riječi koje su mi bile potpuno nepoznate (posebice iz područja poljoprivrednog života), a broj riječi koje se odlikuju ili različitom tvorbom ili nekom posebnom fonološkom osobitošću ili posebnom značenjskom nijansom u odnosu na srodne riječi u bliskim međimurskim govorima bio je doista iznenađujuće velik. Nakon nekoliko razgovora s gospodinom Belovićem uvidio sam da to nije samo jedan od brojnih zaljubljenika u svoj mjesni govor kojeg u nekom poznijem trenutku života obuzme nostalgija za mladošću i prošlim vremenima pa iz sjećanja sastave veći ili manji popis riječi. On je te riječi skupljao dvadesetak godina, a čak se u osnovnoj mjeri uputio i u rad računala pa građa nije bila u obliku rukom ispisanih stranica.

⁷ Po tome se koncepcija ovog rječnika razlikuje od one iz *Rječnika Gole* jer da se radilo po njoj, ovaj bi rječnik bio barem 3 puta deblji, no njegova obavijesnost ne bi bila mnogo veća. USP. Večenaj – Lončarić 1997.

⁸ Uz *p'ucka*, drugi deminutiv / hipokorostik od *p'uca*, nisu zabilježeni izrazi sa spolnošću kao konotacijom.

⁹ Zanimljiv primjer »lažnog prijatelja« (pseudoanalogonimije) prema imenici *pjānka* »zabava na kojoj je došlo do pijančevanja« iz standardnog jezika.

PASTERKA² [past¹erka² past¹erke] *f* *bijela pastirica* – vrsta ptice (LAT. *Motacilla sp.*).
 ♦ Past¹erka je l¹epi m¹alij s¹ivub¹elij t¹ič k¹oj se m¹ota kuļij kr¹oř na p¹oši.

REPNI¹ [r¹epnij r¹epnuća] *adj.* KOJI SE ODNOSI NA > r¹ep. ♦ Duć se kr¹avam up¹ereju r¹epne m¹etlice, 'unda su l¹epe šešurn¹ote.

REPNI² [r¹epnij r¹epnuća] *adj.* KOJI SE ODNOSI NA > r¹epa. ♦ L¹oni smu m¹elij t¹ak č¹udaj r¹epnuća s¹emena da smu ga m¹oglij puš¹ođitij 'aku je k¹omu zm¹ejnkalu.

SVATSKI [sv¹ořskij sv¹ořskuća] *adj.* KOJI SE ODNOSI NA > sv¹atij. ♦ N¹egda su s¹amuj z¹imskij m¹eseć b¹ilij sv¹ořskij z¹ořu k¹aj se 'unda hr¹ona d¹ože n¹a kv¹ořila.

VAROŠKI [v¹ořuškij v¹ořuškuća] *adj.* KOJI SE ODNOSI NA > v¹ořuš. ♦ V L¹ubregu su uđ tupl¹ičke č¹ešte du B¹eđie z¹emle k¹oje se z¹oveju V¹ořuškij v¹ořtij.

Kod prefigiranih glagola, reducirao sam samo većinu glagola nastalih dvostrukom sativizacijom prefiksom *s-* jer razlika u značenju u odnosu na one bez prefiksa *s-* uglavnom se odnosi na intenzitet i doživljenost radnje. Npr. glagol *spuř¹etij* »razbiti« u odnosu na glagol *puř¹etij* izražava dodatni intenzitet radnje: rečenica *J¹o te spuř¹erem da te v š¹ake duř¹im!* »Razbit ću te kad mi dospiješ u šake!« ne bi u istom značenju mogla biti zamijenjena rečenicom **J¹o te puř¹erem da te v š¹ake duř¹im!* Od takvih glagola ostavio sam samo one koji su u govoru izuzetno frekventni, npr. *spuř¹atij* »pobrati«, *spred¹elatij* »preraditi«. U tu kategoriju ne spada glagol *spr¹etij se* »provesti u kretanju neko vrijeme kako bi se nakon dugotrajnog zimskog mirovanja priučilo hodu – o kravama« jer nema glagola **pr¹etij se*.

U sirovoj građi bio je određeni broj leksema koji se odnose na najsuvremenije tehnološke, kulturne i sociološke realije, a također i onih leksema s kojima ispitanici imaju doticaja samo preko pisanih izvora ili elektronskih medija i koji doista nisu bili svakodnevnii u ruralnom miljeu (npr. *f¹ormula j¹edan, d¹ispl¹ej, t¹ange, k¹ontrac¹epcija, ekumen¹izam*). Pravilna je, po mojem mišljenju, ona koncepcija izbora riječi koja će omogućiti opis tradicionalnog života hrvatskog seljaštva, otkrivanje njegovih vrijednosnih temelja i upoznavanje njegovih običaja.¹⁰

Reducirao sam i lekseme koji su u novije vrijeme prodrle iz standarda, makar se fonološki i morfološki adaptirali na govor Svetog Đurđa, npr. *v¹ak (c¹uk), pr¹ozur (obluć), s¹amustan (kl¹ošter), r¹askršće (križ¹oře), k¹iša (d¹ešč), k¹umće (k¹umič), p¹eder (buřur¹ant)*.

¹⁰ Po tome se koncepcija Rječnika Svetog Đurđa znatno razlikuje od one u Lipljinovu *Rječniku varaždinskoga kajkavskoga rječnika* (Lipljin 2002). No Lipljinovu koncepciju možemo braniti jer mu je namjera bila da u rječniku odrazi duh Varaždina od kraja 19. stoljeća do danas, a na kraju krajeva, radi se o gradskom, a ne seoskom govoru pa leksemi poput *kongres, k¹ontraliht* »protusvjetlo, svjetlo koje svijetli prema objektivu«, *kompjuter, koręogr¹afija i kozęer* »duhoviti pripovjedač« u njegovu rječniku imaju opravdanja, ali u rječniku seoskog govora ne bi bile prikladne, bez obzira što bi ih i neki obrazovaniji ispitanik potvrdio.

2 Odjeljivanje značenja i naknadno kompletiranje značenja kod polisemantičnih riječi

2.1 U sirovoj građi bilo je vrlo rijetko obrađena polisemantičnost polisemantičnih riječi pa su obavljena vrlo opsežna naknadna terenska istraživanja zbog kompletiranja značenja. Sasvim je normalno da se prikupljač građe uglavnom fokusira na ono »zanimljivo« značenje koje neka riječ ima i kontekst u kojem ju je zabilježio, a često zaboravi na ona »uobičajena« i »obična«. Npr. kod glagola *c'uretj* u sirovoj građi bilo je samo specifično značenje »padati – o kiši«, a nije bilo zabilježeno uobičajeno značenje »propuštati tekućinu«.

2.2 Isto je tako trebalo kod dvovidnih glagola staviti i značenje i rečeničnu potvrdu za kontekst perfektivnosti / imperfektivnosti jer je u sirovoj građi bilo naveden samo jedan kontekst, npr.

BEDUVATI [b^hɛdʊvati b^hɛdʊjem] *impf. i pf.* I. IMPF. *objedovati*. ♦ Da se 'ide b^hɛdʊvati, s'ʊ druʒ'ina sɨ puš^hɛda k'ʊlɨ v'ɛkɨgʊa st'ola. II. PF. *završiti objed*. ♦ B^hɛdʊvalɨ smʊ ɨ v'ɛ 'idemu na p'osel.

BLOMBERATI [blʊmb^hɛratɨ blʊmb^hɛram] *impf. i pf.* I. IMPF. *stavljati plombu*. ♦ T^hɛ d'oktur d'obru blʊmb^hɛra z'ʊbe. N'ikaj ne bu'l'i. II. PF. *staviti plombu*. ♦ T'ɛretnɨ vag'ʊnɨ se m'ʊrajʊ blʊmb^hɛratɨ da n'ɛj št'ʊ k'aj fkr'al.

2.3 Velik broj sekundarnopovratnih glagola¹¹ iz sirove građe nije imao svoj refleksivni / prelazni parnjak. Tako je skupljač npr. zabilježio samo *c'ortatɨ*, ali ne i *c'ortatɨ se*; *k'uhatɨ*, ali ne i *k'uhatɨ se*; *k'ušnutɨ*, ali ne i *k'ušnutɨ se*. Zbog toga sam dosta vremena potrošio na terenska istraživanja gdje sam potvrdio postojanje velikog broja takvih očekivanih parnjaka, ali i našao velik broj neočekivanih parnjaka i neočekivanih značenja, npr.

BRUSITI (SE) [br^husɨtɨ (se) br^husɨm (se)] *impf. I. TRANS. oštriti*. ♦ Šl'ajfar je zač'as pušt'avɨl sv'ʊjʊ radɨj'ʊnɨcɨ ɨ z n'ogʊm v'rtel kut'ʊča s k'ʊjem je br^husɨl. II. REFL. *dodirivati se u kretanju*. ♦ N'ɛj se br^husɨtɨ v z'it. Buš v'ɛs b^hɛlɨ.¹²

DELATI (SE) [d^hɛlatɨ (se) d^hɛlam (se), imp. d^hɛlaj (se), prid. rad. d^hɛlal (se), d^hɛlala (se), d^hɛlalʊ (se), prid. trp. d^hɛlanɨ, sup. d^hɛlat (se)] *impf. I. TRANS. raditi*. ♦ M'ʊrate d^hɛlatɨ akʊ 'očete ž'ivetɨ. II. REFL. *pretvarati se*. ♦ 'ʊn se d^hɛla bed'ok, a n'ɛje.¹³

DRŽATI (SE) [drʒ^hatɨ (se) drʒ^him (se), imp. d'rʒɨ (se), prid. rad. d'rʒal (se), drʒ'ʊla (se), drʒ'alʊ (se), sup. d'rʒat (se)] *impf. I. PREL. držati*. ♦ D'ɛnes zd'enɨ s'ɛver drʒ'i. ♦ 'Oče se

¹¹ Preciznu podjelu i terminologiju glede povratnih glagola prikazao je Branimir Belaj (Belaj 2001). U tom radu on povratne glagole dijeli na primarnopovratne glagole (oni kod kojih je u svim slučajevima prisutna povratna zamjenica, npr. *ponašati se*), sekundarnopovratne glagole (za razliku od primarnopovratnih glagola oni imaju paralelan prijelazni oblik bez zamjenice *se*, npr. *osjećati se / osjećati*) i tercijarnopovratne glagole (kod njih zamjenica *se* nije ničim vezana uz njihovo morfološko i leksičko značenje, već samo uz sintaktičko, npr. *smijati se*).

¹² U sirovoj građi bilo je zabilježeno samo značenje pod I. TRANS.

¹³ U sirovoj građi bilo je zabilježeno samo značenje pod I. TRANS.

g'ostu por^hčkatij, 'alij j'oj t'oj ne drž'im g'orj. II. REFL. 1. *držati se*. ♦ D'ržj se za r'učkuj!
2. *ponašati se*. ♦ L^hčpu se d'ržj đuk t'oj d'ojdemu. 3. *ponositi se*. ♦ Drž'i se n'ekaj, a
n^hema nitj za kr'uh!¹⁴

U sva 3 rječnička članka »neočekivana« značenja su kod refleksivnog glagola.

2.4 Nužno je razgraničiti homonimiju i polisemiju,¹⁵ što je u mnogim slučajevima vrlo teško, posebice tamo gdje je došlo do raspada polisemije.¹⁶ Mnoštvo je primjera u ovom rječniku gdje nije bilo lako odlučiti radi li se o homonimiji ili polisemiji, npr.

CEP¹ [c^hep¹ c^hepa] *m mladica oplemenjene biljne vrste koja se cijepi na drugu biljku kao podlogu*. ♦ S'akuj prt'uletje n'amestu huj'ele pušad'im v gup'icaj p'or c^hepi.

CEP² [c^hep² c^hepa] *m dva spojena drvena štapa za mlaćenje žita*. ♦ V n'aš kr'aj su n'egda v žetvij z Z'agurja duh'ožalj ml'ocj s c^hepj ml'otitj pšen'icu.

HLAD¹ [hl'ot¹ hl'oda] *m hlad*. ♦ Zav'iz'am vam k'ak 'imate l^hepuga hl'oda puđ čr^hčšijm.
♦ M'oral bum j'okuj ukl'čštritj gr'oče na j'abukaj. Pr'čveč hl'oda d^helajuj.

HLAD² [hl'ot² hl'oda] *m batina*. ♦ V'udrijm te s hl'odum t'ak da te m'om hmur'im!

Asocijativnih veza (barem meni dokučivih) između tih parova leksema nema pa sam ih obradio kao homonime.¹⁷

Kod pridjeva *h'udj* imamo primjer vrlo plodne polisemije:

HUDI [h'udj h'uduga, komp. h'ujšij] *adj.* 1. *loš – o hrani*. ♦ N'ekaj je h'uduj m'esuj ud t'e sv'iie. 2. *zločest*. ♦ St'ajnkujij 'imaju t'ak h'uduga p'esa kaj n'išče ne v'upa k t'im. ♦ N'č zna se št'oj je h'ujšij, m'oš ilj ž'ena. 3. *mršav*. ♦ H'udj je. S'igurnuj je j'okuj bet'čžen. 4. *ljut – o hrenu*. ♦ Hr'čen je h'udj kaj mj s'oze 'idejij k'ak da se pl'očem.

¹⁴ Naknadnim istraživanjem zabilježeno je značenje pod II. REFL. 3.

¹⁵ Tu je problematiku kod nas najbolje obradila Branka Tafra (Tafra 1995). Jedna od najvažnijih teza iz tog rada jest ta da višeznačni leksemi imaju najmanje jedan integralni sem, a u homonima su svi semovi distinktivni, ali i da još ne postoje objektivni kriteriji za semičku analizu i da je pitanje može li uopće postojati objektivna semantička analiza.

¹⁶ »Premda naši rječnici riječ *park* tretiraju kao višeznačnu riječ, nema razloga da već danas ne smatramo da je homonimizacija završena. Između značenja 'velik dekorativan vrt' i 'skup vozila' (automobilski park, tenkovski park) nema nikakve semantičke kohezije« (Tafra 1995: 36).

¹⁷ Na svojem sam izlaganju na VI. Kongresu dialektologie in geolingvistike u Mariboru spomenuo i primjere BIŠKUP¹ ([b^hiškup¹ b^hiškupa] *m biskup*. ♦ B^hiškup je na f^hičrmj s'akuga pu br'ozuj m'aluj k'aktj š'upij) i BIŠKUP² ([b^hiškup² b^hiškupa] *m trtica*. ♦ N'ekujjam je b^hiškup n'čjb'olšj kum'ot ud peč'ene č'uč'e) no dr. Mijo Lončarić je u raspravi podsjetio na vezu između oblika trtice i biskupske kape.

3 Reduciranje nekvalitetnih rečeničnih potvrda iz sirove građe i naknadno nalaženje kvalitetnih rečeničnih potvrda u onim natuknicama gdje se one i očekuju

Rečeničnim potvdama u dijalektalnim rječnicima treba biti posvećena velika pozornost i upravo za taj dio rječničke natuknice uloga izvornog govornika – sakupljača leksika predragocjena. Ako se rečenične potvrde pažljivo biraju, rječnik prestaje biti samo ogledalo jezičnih sustava u strukturalističkom smislu, već i prikaz manje ili više osviještenih normi, uzora, vrijednosti i očekivanja u antropološkom smislu.¹⁸ Autori dijalektalnih rječnika u težnji da što vjernije prikažu jezične strukture često nemaju dovoljno snage da u rječničkom članku dublje zadru u semantiku i širi sociološki kontekst upotrebe leksema.¹⁹ Najbolja je varijanta kad se uz »normalnu« rečeničnu potvrdu za neki leksem pronađe i frazem, no poželjno je da i ta »normalna« rečenična potvrda bude što zanimljivija. Najbolji je izvor kvalitetnih rečeničnih potvrda podučeni izvorni govornik koji se takvih rečenica najčešće vrlo brzo prisjeti, i to iz originalnih komunikacijskih situacija. Zbog toga je u našem rječniku velik broj rečeničnih potvrda koje završavaju na uskličnik ili upitnik, npr.

BEDAK [bed'ɔk bed'ɔka] *m* PEJ. *budala, glupan*. ♦ Bed'ɔk sɨ b'il ɨ bed'ɔk buš 'ostal duk buš ž'if!

BELITI SE [b'elɨtɨ se b'elɨm se] *impf.* PEJ. *duriti se pokazujući jezik*. ♦ Ne m'oraš se b'elɨtɨ! N'ęšɨ n'ikųmų zan'imłɨf!

DOGLJUMPATI SE [duǰl'umpatɨ se duǰl'umpam se] *pf.* ŠALJ. *dosjetiti se*. ♦ K'ak sam se pr'ejdɨ n'ę t'oga duǰl'umpal! M'ogłɨ smų v'ęć k'ojekaj m'ętɨ.

DOSPOMENUTI SE [dušpųm'enųtɨ se dušpųm'enem se] *pf.* *dogovoriti se*. ♦ 'Oćeš se z m'enųm sv'adɨtɨ ɨlɨ se b'omų dušpųm'enųlɨ k'ak se š'ika?

DOZNATI [d'oznatɨ d'oznam] *pf.* *doznati*. ♦ K'ak vr'ɔpcų d'ospeš s'ę t'ɔ d'oznatɨ?

DREKAČ [dr'ekač dr'ekača] *m* PEJ. *dječak*. ♦ T'i si j'an dr'ekač k'ojemų bɨ j'ɔ d'ɔl dv'ajstɨ p'et na ri't!

¹⁸ »Ali dijalektologija može biti pomoćna znanost i za etnologiju i sociologiju, za proučavanje kulture i civilizacije. Dijalektolog može u selu konstatirati da se ljudi danas zaista ne služe plugom. Ako je pak zaboravljena i sama riječ *plug*, on to mora zapisati i za genetsku lingvistiku, jer je *plugf* najvjerojatnije već praslavenski germanizam, a svakako je zajednička riječ germansko-slavenska. Posve je drugačija situacija ako se već radi traktorom. To je činjenica koju genetska lingvistika ignorira, ali dijalektologija kao pomoćna znanost u proučavanju etnologije, bolje rečeno etnografije, mora registrirati i tu činjenicu. Etnografija se bavi lokalnim civilizacijama« (Brozović 2004: 8).

¹⁹ Kod koncepcije rečeničnih potvrda nedostižan uzor nam je bio Lipljinov rječnik. On ja za pojedine lekseme naveo čak i cijele anegdote. Npr. za leksem *komunist* u Lipljinovu rječniku nalazi se sljedeća rečenična potvrda: *J'ędnoga m'ojęga poznătoga su s'ęđęmdeset pr'ęve h'itili z p'artije. S'ikak je štęł nazâj b'iti komunĭst, ali ga nęsu št'ęli. Devedęšetę v jęšęn napĭsal ję da ję navęk bil jugoslav'ęnski orjęntęrani i t'ak je pâ postal komunĭst, ali mu sę Jugosl'avija pręd n'osom ręspâla* (Lipljin 2002: 311).

U klasičnom terenskom istraživanju takvih rečeničnih potvrda ne može biti previše jer ispitanici uglavnom koriste narativnu formu u 3. licu jednine (rjeđe u 1. licu jednine), a izuzetno rijetko rečenice iz dijaloških situacija.

U prvotnoj građi normalno je da se uz one izvrsne rečenične potvrde nađe i povećai broj onih koji ne zadovoljavaju potrebitu kvalitetu, npr.:

--- je l'epi;
 K'upil sam ---;
 --- je v'elki;
 N'egda smu n^he j'elji čukull'ody;
 N'išće je n^he n'osił ---;
 --- je b'ilu j'okū f'inu;
 Bl^hečji sī ---.

Iz ovih primjera vidljive su manjkavosti: Svašta može biti lijepo, svašta možemo kupiti, svašta nekada nismo jeli, mnogo toga ljudi prije nisu nosili ...

Za sve one natuknice kod kojih nije bilo rečenične potvrde ili je bila nekvalitetna organizirano je naknadno istraživanje. Kod nekih je natuknica zbog objektivnih okolnosti (od kojih je najznačajnija visoka dob ispitanika u kojoj im je gotovo nemoguće sjetiti se detalja koji zanimaju skupljača riječi i znanstvenika) bilo nemoguće naknadno naći kvalitetnu rečeničnu potvrdu iz živoga govora. Posebice je potrebno uložiti znatan napor da se pronađu kvalitetne rečenične potvrde kod sljedećih kategorija: a) toponimi b) etnici c) antroponimi d) fitonimi (kod njih vrlo često nedostaje rečenična potvrda, i to kod onih fitonima koji nisu imali širu uporabnu vrijednost) e) zoonimi f) nazivi jela g) odjeća i dijelovi odjeće i) uzvici (u sirovoj građi najveći dio rečeničnih potvrda iza uzvika najčešće nam nisu ništa govorili o uzviku samom)

No i u nabrojanim kategorijama kvalitetnih rečeničnih potvrda u ovom rječniku ne nedostaje. Evo nekih primjera:

STENJEVEC [Steř'evce Steř'efca] *m* *Stenjevec – prigradski dio Zagreba.* ♦ T'ębi se p'amet m^heša. Tr'e te ũp'eł'atj v Steř'evce!

ĐURĐAJNČAN [Đurž'ojnčan Đurž'ojnčana] *m* *stanovnik Svetog Đurđa.* ♦ N'egdešij P'opu'večanj j H'ęmufčanj v'ę se z'oveju Đurž'ojnčanj.

BOLTA [B'olta B'olte] *m* *oblik muškog imena Baltazar.* ♦ K'um B'olta su b'ilij k'arlufskij zvun'or j duž'ivelj su j'okū v'elkū s'tarūst.

KRALJEFČICA [kr'oljefčjca kr'oljefčjce] *f* *žaba gatalinka (LAT. Hyla arborea L.).* ♦ Duķ kr'oljefčjca r'ega, 'unda p'osj d'ežž'a.

KUMIN [kum'in kum'ina] *m* *kumin, vrsta začinske biljke (LAT. Anethum graveolens L.).* ♦ Duķ su se kjs'ęljij v'ugurki, nav^hęk su ž'ęne d'ęle j kum'ina da je b'olšj t'ek. USP. k'oper

PISANIKA [p'isanjka p'isanjke] *f* *vrsta ljetne jabuke.* ♦ P'isanjke 'imaju pu s'ębi črl'ene p'orte j n^hęsu p'r'ęveč kjs'ęle.

STEGANCI [st'egancj st'egancuf] *m pl. t.* *vrsta kratko narezanog okruglog tijesta.* ♦ F'inij su st'egancj duķ se puł'ęjeju s k'osanum m'oščum v k'ojj j'ęga n'ękaj cv'irki.

CAJG [c'ajk c'ajga] *m* *vrsta jeftine tkanine za odijelo.* ♦ C'ajga se nuš'ilu za s'akj d'ęn, a št'ofa v ned'ęju. C'ajk je n'ęjpr'ostešj matrij'ol za 'ancuge.

ŽUG [ž'ug] *interj.* *uzvik za tjeranje gusaka.* ♦ Ž'ug, ž'ug, ž'uga !'ucka! K'am vas vr'ok k m'ej vų dv'or n'ese!

Nakon što je većina natuknica dobila kvalitetne rečenične potvrde, iz ovog se rječnika može mnogo toga iščitati o svim vidovima života stanovnika Svetog Đurđa u drugoj polovici 20. st. U mnogim su rečeničnim potvdama u ovom rječniku očuvane narodne mudrosti, posebice prema neumjerenom gomilanju bogatstva:

N'ekujj bug'otj n'e znaju t'o uži'ivatj. S'amų se j d'ale m'oči'ju j p'eneze k'upčaju; N'ej b'itj t'ak lak'oven! j dr'ugj 'oče'ju ž'ivetj; Šk'rtlek se s'amų m'oči', a n'ikaj se ne vž'iva.

Zahvaljujući kvalitetnim rečeničnim potvdama u ovom rječniku ostali su zabilježeni nekadašnji načini zabavljanja:

Past'eri sų se zn'alj k'ortatj na 'enc, na č'ibe j na d'urak s k'ortamj k'oje sų sj s'omj zr'ežalj ud kašt'uļj za c'ipele.

Današnjim aktivistima za zaštitu životinja bit će zanimljive brojne rečenične potvrde gdje se govori o postupanju prema životinjama, a posebice prema samilosti koja se danas, u doba industrijskog tretiranja životinja, često gubi:

N'uje l'udskj m'orhų t'ak z b'ičųm sm'icatj kaj 'ima pų s'ebj č'urke; Du'k se k'o'e, gled'i se da mlad'inče č'ęm pre f'rkne.

I nekadašnja je oskudica realistično prikazana:

V j'ednj fl'ašj smų m'elj 'o'ca, v dr'ugj petr'oljma j v j'eni 'o'e, j t'o je s'e.

Često i s primjesama humora:

Du'k smų b'ilj m'alj, smų n'e št'elj j'ęstj č'ukų'odu kaj sj n'ej z'o'be zm'azalj. Ne ver'ujete?

U mnogim je rečeničnim potvdama Stjepan Belović i imenom (ponekad i prezimenom) ovjekovječio neke stvarne osobe, npr.

- ♦ *Pu'l'ona n'igdu'r sv'o'ji d'ęci ne vel'i l'ępu r'ęč'.* *Nafč'ila se gr'aktatj za s'aku sjt'n'icų.*
- ♦ *č'ęm je zgl'ędal šč'ukų, T'una jų je m'om brd'usnuļ.*
- ♦ *T'etec Št'ęf Van'ušec je zn'al 'igratj v g'oslj, a b'il je j j'okų d'ober čjmbuļ'oš.*
- ♦ *'Iva je b'il j'okų č'rnu'k'ožnj pak smų mų zm'iš'alj c'rnec.*
- ♦ *Jakup, kaj je v'ure pupr'ov'jal, je m'el na gm'ojnj v Hrastųvsk'om sv'oju h'utu.*
- ♦ *Du'k ga b'ęs v'uv'i, P'olda v'iče t'ak da s'ę puč'er'lene pų br'ozų j r'o'ke mų d'r'čęju.*
- ♦ *Š'ipku'f T'ajjč je b'il sl'uga, du'selen'ik netj s'om n'e znam 'otkųt.*

Vrlo je složen zadatak iz rečeničnih potvrda izdvojiti frazeme. Živi narodni govor obiluje iskazima koji su na samoj granici »frazеологизiranosti«. Izdvojiti ću samo neke takve iskaze:

- ♦ *D'ej vam B'ok zdr'ovje, a m'ajka B'oža p'eneze j pr'ovų p'amet!*
- ♦ *č'ez kl'učanjicų smų gl'ędalj du'k sų se m'elj r'adi.*
- ♦ *S'om je ž'avel v t'ębj da sj t'ak hm'o'i!*
- ♦ *'Un je t'akuf'f'ahman da k'aj g'o'jt mų 'oči v'idijų, t'o r'o'ke napr'ovijų.*

Posebice je to teško kod poredbenih frazema za koje naknadnim istraživanjima treba utvrditi jesu li u procesu idiomatizacije konvencionalizirani, djelomice desemantizirani, te se reproduciraju kao cjeline,²⁰ npr.

- ◆ *V gl'ovj n^hema ništ, alj 'ima j'ojca k'ak k'oĩ;*
- ◆ *Duĥ sŭ me zgl'edałj, t'ak sŭ hm'oknułj k'ak da je j'ostrep med k'okušj duł'etel;*
- ◆ *K'ak hrm'ok se puŋ'ošal;*
- ◆ *Kl'ipše za m'amum k'ak c'ujzek.*
- ◆ *Cijanlička je l^hepa k'ak na sl'iki, s'amŭ da je n^he zamŭs'ikana;*
- ◆ *T'eća K'ata sŭ b'ilj č'obastj k'ak č'rnkija;*
- ◆ *Duĥ je n^he tr'e, 'unda se ž'ostj k'ak puŋ'ozati, 'unda dbež'i k'ak z'ojec.*
- ◆ *Š'to bŭ mŭ r'eĥel! T'akuf ž'ėpek, a ž'ostj se k'ak p^hg'ček ž'urek!*

Kanonski se oblici frazema navode nakon posljednje egzemplifikacije, tj. govornog primjera koji se odnosi na natukničku riječ ili pak iza posljednje natuknice koja se odnosi na natukničku riječ u samostalnoj upotrebi. Od prethodnog su dijela leksikografskog članka odvojeni posebnim grafičkim znakom □. Nakon kanonskog oblika frazema u zagradi se nalazi značenje, a nakon značenja kod nekih frazema i rečenična potvrda ako je zabilježena u sirovoj građi ili je naknadno pronađena, npr.:

- *zapuŋv^hedani sv'etek* (značajniji kršćanski blagdan). ◆ *Za zapuŋv^hedane sv'etke se n'išt n^he d'elalu. S'e je pr'ejdj b'ilŭ vr'eženu, finŭ se k'uhalŭ j' s'i smŭ m'elj svet^hešŭ 'opravu.*

Jasno je da rečenične potvrde nema ako je frazem cijela rečenica, npr.:

- *Š'to 'ima str'ica, v n'eby se duŝm'ica.* (Tko ima veze, uspjat će.)

4 Određivanje arhileksema

Na početku rječničkog članka dobro je da stoji arhileksem, i to zbog lakše čitljivosti i pristupačnosti što širem krugu čitateljstva: on je neakcentiran i pisan fonemima iz standardnog jezika, što znači da se ne bilježi otvorenost i zatvorenost samoglasnika te složenost sustava u nenaglašenoj poziciji, tj. to je pretpostavljeni oblik koji bi neki leksem imao kad bi se fonološki prilagodio fonemima iz standardnog jezika. No procijenio sam da je dobro napraviti neke izuzetke od fonološke prilagodbe natuknice na standardni jezik u arhileksemu, i to: a) nazalno *ĩ* u arhileksemima je prikazano kao *nj* (**KONJ k'oĩ**; **SVINJA sv'iia**); b) obezvučeni suglasnici na kraju riječi u arhileksemima su prikazani kao njihovi zvučni parnjaci (**GRAD gr'ot**, **LABAV l'abaf**).

²⁰ O toj problematici vidi u Omazić 2002.

Kada dođe do »arhileksemske homonimije«, arhileksemi se označuju brojčanim oznakama ¹, ²... Jasno, »arhileksemska homonimija« ne znači da postoji homonimija i među natuknicama, npr.:

BOGATI¹ b'ogatj¹ uzv. i **BOGATI² bug'otj¹ adj.;** **DREK¹ dr'ek¹ dr'eka m.** *izmet.* i **DREK² dr'ek¹ dr'eka m** *stranica zaprežnih kola.*

Prava homonimija bilježi se eksponentima kod kod kanonskog oblika natuknice, npr.:

b'objca¹ zjenica oka // **b'objca² lutka;** **c'ep¹ mladica oplemenjene biljne vrste koja se cijepi na drugu biljku kao podlogu** // **c'ep** *dva spojena drvena štapa za mlačenje žita.*

5 Određivanje definicija

Definicije u »početnoj građi« vrlo su često netočne, manjkave i neprecizne i tu pred znanstvenikom predstoji vrlo težak zadatak napisati leksikografski prihvatljive definicije.

Kod onih leksema gdje je značenje isto kao i u standardu, a za prijevod na standard dovoljna samo fonološka i morfološka prilagodba, u definiciji sam i upotrijebio takve prijevode na standard (npr. *gr'ot* »grad«, *sv'iia* »svinja«, *mr'as* »mraz«, *sn'ajtj se* »snaći se«), a ne sinonime kao semantičke ekvivalente natuknici. Kod leksema koji se odnose na etnografsko blago (npr. običaji, igre...) značenje sam pokušao približiti i kroz tekst koji stoji na mjestu rečenične potvrde, npr.

CINKATI SE [**c'inkatj se** c'inkam se] **m** *igrati se dječje igre c'inkača: Čim se zemlja osuši od snijega, dva dječaka ili više njih mogu početi s tom igrom. Svaki mora imati špekulu i nešto dugmadi koji se drže u vrećici. U zemlji se iskopa jamica (j'ačka) i tri koraka dalje od nje povuče se crta. Dječaci jedan po jedan čučnu, stave ruku na crtu i palcem zakotrljaju špekule prema jamici. Ako ničija špekula ne završi u jamici, onda onaj koji je najbliže mora s mjesta gdje je njegova špekula stala probati naciljati u jamicu. Nekada se dogodi da dvije špekule završe u jamici. Onda drugi mora prvoga st'iratj v'un, i to tako da od crte baca špekulu. Ako uspije, vlasnik mora dati dugme, a ako promaši, onda on svoju špekulu pokušava dotjerati u jamicu. Kad su sve špekule pogođene, kreće se natrag čučeći i od crte se pokušava pogoditi jamicu. Igra se tako dugo dok se dugmad iz jedne vrećice ne presele u druge. Onaj koji je sve izgubio, mora se pobrinuti da ih natrag pribavi, makar s nečije odjeće, a onda i šiba može imati posla.*

KOTAČATI SE [**kuč'otčatj se** kuč'otčam se] **impf.** *vrsta igre za dvojicu ili četvoricu igrača – Svaki igrač treba imati palicu (t'otčka / kuč'otčka). Protivnici su udaljeni dvadeset koraka jedni od drugih, a na sredini je granica. Mali okrugli predmet (kuč'otč) rukom se zakotrlja preko granice, a igrač ga na suprotnoj strani udara palicom kako bi ga vratio natrag. Na čijoj se strani kotač sruši (c'rkne), njima se računa pogreška. Igra traje tako dugo dok jedna strana ne napravi deset pogrešaka. Nakon toga protivnici zamijene strane i nastavljaju igru.*

Kod mnogih sam leksema upotrijebio definiciju koja najčešće nije opis njezina cjelokupna značenja, već samo polazna točka za razumijevanje i upotrebu svih njezinih potencijalnih značenja.

Kod nekih se natuknica uputnicom v. (*vidi*) njezina definicija upućuje na neku drugu natuknicu, najčešće nalazi se kod leksičke jedinice gdje se detaljno objašnjenje nalazi kod neke druge tvorbeno srodne leksičke jedinice, npr. objašnjenje za imenicu *fl'ok* »integralno brašno« nalazi se kod pridjeva *fl'ožni* jer je sintagma *fl'ožna m'eļa* frekventnija u govoru negoli imenica *fl'ok* i ne bi bilo ekonomično dva puta davati isto objašnjenje. Isto se tako imenica *kuť'očka* »palica u igri *kuť'očati*« upućuje na glagol *kuť'očati se* gdje se detaljno opisuje cijela igra.

6 Gramatički elementi rječničkog članka

Ako se pravilno odaberu gramatički elementi rječničkog članka, rječnik može pružiti sve gramatičke podatke bez da bude preopsežan i nečitljiv. Nakon određene vrste riječi kod deklinabilnih riječi obvezno dolazi genitiv jednine (kod imenica koje su *pluralia tantum* genitiv množine), a kod glagola 1. lice jednine prezenta (3. lice jednine kod glagola kod kojih bi 2. ili 3. lice jednine bilo nerealno, tj. u praksi nepotvrđljivo, npr. *čv'apatj jd. 3. čv'opa*; *dužr'eletj jd. 3. dužr'eļi²¹*). Nakon tih obveznih oblika ostali se oblici donose samo ako se u nekom od njih nalazi neka naglasna promjena ili promjena kvalitete samoglasnika u odnosu na genitiv jednine ili 1. lice jednine prezenta.

Također treba naglasiti da čitatelj treba podrazumijevati sljedeće morfološke dvojnosti / trojnosti ... koje postoje u govoru, a nisu zabilježene u gramatičkom dijelu rječničkog članka:

a) G mn. imenica E-deklinacije može biti s nastavkom *-i* i *-ø*:

kr'avj / kr'of, ž'enj / ž'en.

b) Većina glagola u 3. l. mn. prezenta ima dulji lik s generaliziranim morfom *-ju* i kraći oblik bez njega, npr.:

ļuv'ijū / ļuv'e, kr'ođeju / kr'ođū, sp'ijū / sp'e, laž'eju / laž'o, vel'ijū / vel'e.

Izuzetak su glagoli V. vrste.

c) Ako se kod pridjeva radnog navede samo muški rod jednine, tada u ostalim oblicima pridjeva radnog nema ni akcenatske promjene ni promjene kvalitete naglašenog samoglasnika u odnosu na muški rod jednine. Npr. kod prid. rad. *bl'ekel (se)* naveden je samo muški rod, a to znači da treba podrazumijevati sljedeće oblike u jednini i množini:

bl'ekla se, bl'eklū se, mn. bl'ekļi se, bl'ekle se, bl'ekla se.

²¹ Kod sekundarnopovratnih glagola gdje je 1. l. jednine nerealno kod refleksivnog oblika, ono se ipak donosi ako je realno 1. l. prelaznog oblika, npr. *uĉed'itj (se)* uĉed'im (se); *uĉškr'inuťj (se)* uĉškr'inem (se).

d) Ako se kod pridjeva radnog navedu sva 3 roda jednine, a ne spominju se množinski oblici, tada je u množinskim oblicima naglasak i kvaliteta naglašenog samoglasnika kao u srednjem rodu jednine. Npr. kod slijeda prid. rad. *b^hęžal*, *bež^hola*, *b^hęžalu* treba podrazumijevati sljedeće oblike u množini: mn. *b^hęžali*, *b^hęžale*, *b^hęžala*.

e) U pridjevsko-zamjениčkoj deklinaciji u GDL jednine mogući su dulji i kraći oblici. U rječničkom članku navode se samo dulji oblici jer su češći u govoru (*n'oruęa*, *l'ępuga*).

f) U DLI mn. svih imeničkih deklinacija postoji dvojnost (pa i trojnost) nastava zbog fakultativnog ispreplitanja tih nastavaka u svim kombinacijama. To je danas vrlo česta situacija na kajkavskim područjima pa je nije potrebno posebno obrađivati jer bi njezina obavijesnost bila mala, a opseg rječnika znatno bi se povećao. Npr. kod imenice *r'oka* treba podrazumijevati sljedeće oblike za DLI množine:

D *r'okam*, *r'okama*, *r'okaj*, *r'okami* L *r'okaj*, *r'okam*, *r'okama*, *r'okami* I *r'okami*, *r'okama*, *r'okaj*, *r'okam*.

Kod imenice *bed'ok* treba podrazumijevati sljedeće oblike za DLI množine:

D *bed'okum*, *bed'okima*, *bed'okaj* L *bed'okima*, *bed'okaj*, *bed'oki* I *bed'oki*, *bed'okima*, *bed'okaj*.

Kod imenice *r'ębrų* treba podrazumijevati sljedeće oblike za DLI množine:

D *r'ębram*, *r'ębrų*, *r'ębraj* L *r'ębraj*, *r'ębram*, *r'ębrų* I *r'ębrų*, *r'ębraj*, *r'ębram*.

Oblike u svakom pojedinom padežu poredao sam prema uobičajenosti nastavaka koja se nadaje iz povijesti jezika, ali i učestalosti u živom govoru. Vidljivo je da se te dvije uobičajenosti poklapaju.

7 Obrada natuknica koje imaju isto značenje (raznokorijenskih istoznačnica, leksemskih fonoloških dubletama, leksemskih tvorbenih dubletama, imenica koje se pojavljuju u 2 roda)

Sve natuknice koje imaju isto značenje povezane su uputnicama = *i* usp. Uputnica *usp.* stoji kod »glavne« istoznačnice, a kod »podređenih« istoznačnica uputnicom = upućuje se na »glavnu« natuknicu. Značenja i rečenične potvrde dolaze samo kod »glavne« istoznačnice. Kod »podređenih« istoznačnica dolazi samo odrednica vrste riječi i gramatička obrada. Izuzetno se i kod »podređene« istoznačnice navodi rečenična potvrda ako je osobito zanimljiva, ali bez značenja koje treba pogledati kod »glavne« istoznačnice na koju se upućuje.

Istoznačnica je zabilježeno mnogo, a mogu se podijeliti na sljedeće vrste.²²

²² Najprije navodim manje frekventnu istoznačnicu.

a) raznokorijenske istoznačnice, npr.:

r'apš'icar = *kr'ivul'ovec*; *ps'ica* = *k'ujša*, *piš'l'ivetj* – *kukč'ivetj* »postajati crvljiv – o voću«, *nadyv'ėnkų* = *nap'uhienec*

b) leksemske fonološke dublete, npr.:

m'ėja = *m'ėža*, *mrci'l'išće* = *mrci'n'išće* »životinjsko groblje«, *nadr'ojsatj* = *nagr'ojsatj* »nagrabusiti«, *naj'ampųt* = *naj'ėmpųt* »najednom«, *suh'oplek* = *suh'orek* »suharak«, *šk'ėden* = *šk'ėdeī*, *spr'ajitj* = *spr'avitj*, *m'ortjėk* = *m'ortj*

c) istoznačnice koje su rezultat tvorbene sinonimije, npr.:

k'uka = *k'ukec*, *k'ukmeš* = *k'ukmač* »optica s čubom«, *k'ułastj* = *k'ułavj* »koji je bez jednog roga«, *k'uščer* = *k'uščar* »gušter«, *vl'onj* = *l'onj* »lani«, *mųkr'iīaf* = *mųkr'ina* »vlaga«, *bj'č'alu* / *b'ička* »držak biča«, *br'uła* – *br'uļeš* »nesposobnjakovič«, *b'ujda* = *b'ujdeš* »osoba slabe inteligencije«, *c'artlek* = *c'arteš* »razmaženo dijete«, *cm'izdrek* – *cm'izdravec* »cmizdravac«, *b'alafkų* = *b'alkų* = *b'alavec*, *črep'ovje* = *črepj'e*, *gl'adųven* = *gl'aden*; *gr'obec* = *gr'obek*

d) imenice koje su pojavljuju u 2 roda, npr.:

'atres = *atr'esa*, *c'ipeła* – *c'ipeł*, *j'okų* = *'oka*²³

Neke leksemske fonološke dublete čija se zornost može izraziti fonemom u zagradi zbog ekonomičnosti i bolje preglednosti rječnika obrađuju se u istoj natuknici, npr. prilozi s naveskom i bez njega – npr. *nask'oru(m)*, *m'ortj(k)*, *nad'ogųm(a)*, *b'orm(e)š*); fonološke dublete u kojima u jednom parnjaku jedan suglasnik zvučni, a u drugom parnjaku bezvučni, npr. *puštamb(p)l'ėratj*²⁴; fonološke dublete u kojima se u jednom parnjaku pojavljuje *j* u medijalnoj poziciji između samoglasnika i suglasnika, a u drugom ne, npr. *pr'ė(j)dj*; fonološke dublete u kojima jednom parnjaku otpadaju završni fonemi, a drugom ne, npr. *'ajd(e)*, *č'iji* / *č'i*; fonološke dublete u kojima je u jednom parnjaku došlo do pojednostavljenja suglasničke skupine, a u drugom nije, npr. *č'(r)ez*.

Povelik broj istoznačnica koje su rezultat tvorbene sinonimije, osim uobičajenih razloga kao što su nestandardiziranost mjesnog govora, ispreplitanje starijeg i novijeg stanja i sl., može se tumačiti i činjenicom da Sveti Đurđ dugo nije bio koherentna cjelina, već se sastojao od 3 cjeline od kojih je svaka imala svoje varijante leksika. Koje su istoznačnice dio jednog sustava, a koje pojedine cjeline Svetog Đurđa, danas je nemoguće točno utvrditi.

Važan je zadatak bio i određivanje leksikografske »nadređenosti« jedne istoznačnice drugoj (drugima), tj. kod koje će se natuknice donijeti cjelovita obrada, a kod koje će osim gramatičke obrade biti uputnica na onu »nadređenu«. Glavni je kriterij po kojima je neka istoznačnica leksikografski postala »nadređena« drugoj veća frekventnost i veća uobičajenost u živom govoru, a ako se takvo

²³ Zanimljiv rod imaju i imenice *j'ata* »jato« i *r'ėųm* »muški rod«.

²⁴ Ako se takvi suglasnici nalaze na početku riječi (npr. *bec'ikljin* / *pec'ikljin*, *d'rmastj* / *t'rmastj*), tada se u rječniku nalaze dvije posebne natuknice.

nešto ne može utvrditi ni za jednu istoznačnicu, onda »nadređena« postane ona koja ima kvalitetniju rečeničnu potvrdu ili naprosto dolazi prije po abecedi.

Trebalo je i provjeriti da li kojim slučajem neka od istoznačnica pripada nekom drugom susjednom mjesnom govoru. Ipak sam u korpusu izuzetno ostavio nekoliko leksema koji ne pripadaju govoru Svetog Đurđa već susjednim mjestima ako se radi o nekim važnim toponimima kao što je npr. rijeka Bednja:

BEDNJA [B'ēdīa B'ēdīe] *f* *rijeka Bednja*. ♦ B'ēdīa zv'ira pre Tr'akušćanu, a v Dr'ovū se, n'akun st'ō tr'i kīlūm'ētrī vl'ēva pre M'alem B'ukučū. (*Sveti Đurđ*) USP. B'ēia

BENJA [B'ēīa B'ēīe] *f* (*Ludbreg, Hrastovsko, Kučan, Sigetec, Slokovec*) v. B'ēdīa

8 Obrada natuknica koje imaju blisko značenje

Kvaliteti rječnika također će mnogo doprinijeti i međusobno upućivanje natuknica koje imaju blisko značenje. Takvih je sinonimskih nizova mnogo i bitno je naknadnim terenskim istraživanjima pouzdano utvrditi je li riječ o bliskoznačnicama između kojih postoji samo razlika u stilskoj upotrebi ili o bliskoznačnicama između kojih postoje i razlike u nijansama značenja. Ako je razlika u stilskoj upotrebi, najčešće je za potpunu definiciju dovoljno staviti iza odrednice vrste riječi odgovarajuću kraticu koja određuje vrstu stilograma: PEJ., DJEČ., VULG., ŠALJ., ŽARG. i uputiti na neutralnu natuknicu. Jasno, kod neutralnih natuknica kraticom npr. USP. uputit će se na stilski obojenu bliskoznačnicu, i to na sve ako ih ima više, ali i na ostale bliskoznačnice koje opisuju sličan pojam.

Evo nekih primjera za bliskoznačnice između kojih postoji razlika u stilističkoj obojenosti:

SPATI [sp'atī sp'im, *imp.* sp'i, *prid. rad.* sp'ol, sp'ola, sp'alū, *sup.* sp'ot] *impf.* *spavati*. ♦ Đuk se f'ejst nad'ēlam m'orem t'rdū sp'atī brez s'ake br'ige. USP. c'rkati, h'ajati, h'ajkīti

CRKATI [c'rkati c'rkam] *impf.* PEJ. *spavati*. ♦ Pū n'oči b'ančīti, a pū dn'evū c'rkati, t'ak t'ō d'aļe n'a 'išlū! v. sp'atī

HAJATI [h'ajati h'ajam] *impf.* DJEČ. *spavati*. ♦ D'ēte l'ēpū h'aja. v. sp'atī

HAJKITI [h'ajkīti h'ajkīm] *impf.* DJEČ. *spavati*. ♦ 'Idemū h'ajkīti da tī pr'ičīcū sprepu-v'ēdam. v. sp'atī

BOGATAŠ [būgat'oš būgat'oša] *m* *bogataš*. ♦ Būgat'oš b'aš ne m'islī na t'ō k'ak sīr'otīia ž'ivī. USP. būgat'un

BOGATUN [būgat'un būgat'una] *m* PEJ. *bogataš*. ♦ Būgat'un sī m'ore k'ojek'aj prev'ošči ti k'aj sī več'ina b'okci n'ēbrejū. v. būgat'oš

NOGA [n'oga n'oge] *f* *noga*. ♦ N'ogu sī je ft'rgel na 'utakmīci. USP. c'ikūta

CIKOTA [c'ikūta c'ikūte] *f* PEJ. *noga*. ♦ M'ēknī d'olī t'e smrd'l'ive c'ikūte s kl'ope! v. n'oga

CIPEL [c'ipel c'ipela] *m* *cipela*. ♦ J'ēn c'ipel mī se zdr'opal, B'om ga dn'esel Š'ipkūvūmū k'umū Fr'ancū da mī ga zak'rpajū. USP. c'ipeļa i c'okel

COKEL [c'okel c'okla] *m* PEJ. *cipela*. ♦ Da sū k'um M'arkū 'išlī k m'ēšī, t'ak sū n'oge vl'ēklī kaj sū s c'oklī c'ēstū d'rlī. v. c'ipelj

CUKITI [c'ukijtj c'ukijm] *impf.* DJEČ. *mokriti*. ♦ P'ucku dv'oput na n'oč nam'ęćem c'ukijtj na k'ohljicu da mi p'ostelj ne zašč'i. v. sc'atj

LULATI [l'ulatj l'ulam] *impf.* EUF. *mokriti*. v. sc'atj

SCATI [sc'atj šč'im, *imp.* šč'i, *prid. rad.* sc'ol, sc'ola, sc'alų, *sup.* sc'ot] *impf.* VULG. *mokriti*. ♦ N'ę sme se sc'atj d'ę se št'q zm'islj. USP. c'ukijtj i l'ulatj

RA(E)SF(P)RČKATI [ra(e)sf(p)'rčkatj ra(e)sf(p)'rčkam] *pf.* PEJ. *protratiti*. ♦ L'ęfkų je rasf'rčkatj, alj je t'ęškų presk'rbetj. USP. sf(p)'rčkatj i sp'ičkatj

SF(P)RČKATI [sf(p)'rčkatj sf(p)'rčkam] *pf.* ♦ N'ękųj sų t'ak n'ęrazųmnj kaj s'ę sf'rčkajų. ♦ Vel'i da je fl'ętnų napr'avij, a s'ę je s'amų sp'rčkal. = ra(e)sf(p)'rčkatj i sp'ičkatj

SPIČKATI [sp'ičkatj sp'ičkam] *pf.* 1. VULG. *upropastiti imovinu*. ♦ Pr'odal je z'ęmjų j za č'as je 'uspel sp'ičkatj s'ę p'ęneze. v. ra(e)s(f)p'rčkatj i sf(p)'rčkatj 2. VULG. *odbaciti nekoga*. ♦ Duķ me tr'ębal, sam mų d'ober b'il, a v'ę me sp'ičkal da mų v'ęč ne tr'ębam.

ZMISLITI (SE) [zm'isljtj (se) zm'isljm (se)] *pf.* I. TRANS. *izmisliti*. ♦ Pr'objate n'ękaj zm'isljtj k'aj bj nam b'ilų b'ole napr'avijtj: z n'ova d'elatj k'oce ilj s'amų st'ore pupr'avijtj. II. REFL. *sjetiti se*. ♦ N'ikak se n'ębrem zm'isljtj k'omų sam pųs'odij gl'ętvų, a n'ęje mi v'rnų! USP. duķl'umpatj se

DOGLJUMPATI SE [duķl'umpatj se duķl'umpam se] *pf.* ŠALJ. *dosjetiti se*. ♦ K'ak sam se pr'ęjdj n'ę t'oga duķl'umpal! M'oglj smų v'ęč k'ojekaj m'ętj. v. zm'isljtj (se)

PENEZ [p'ęnes p'ęneza, *pl.* G pen'es] *m novac*. ♦ Sl'uzj p'unų pen'es v Z'ogrebų. □ Brez pen'es sam k'ak B'ok bez br'ata. USP. k'inta

KINTA [k'inta k'inte] *f* ŽARG. *novac*. ♦ Netj k'inte v'ęč uđ m'ęne ne dųb'iš, m'akar se na gl'ovų pųst'ovjš! v. p'ęnes

Tu će ući i primjeri gdje je kod druge bliskoznačnice već stupanj pejorativnosti ili vulgarnosti već samog po sebi negativnog značenja nego što je to kod osnovne natuknice, npr.

PIZDA [p'izda p'izde] *f* 1. VULG. *ženski spolni organ*. ♦ N'ęgda se n'ę sm'ęla p'izda v'idetj na telev'izijj. USP. p'ička, c'uca, š'olja, ž'aba (2), 2. VULG. *osoba lošeg karaktera*. ♦ 'Ispal je p'izda.

CUCA [c'uca c'uce] *f* EUF. *žensko spolovilo*. ♦ Z'otų t'uļkų l'indra kaj jų c'uca srb'i. ♦ T'q c'uca je pųm'alj p'očela kųsmat'ętj. v. p'izda

PIČKA [p'ička p'ičke] *f* VULG. *ženski spolni organ*. ♦ P'ičkų tj pųt'ęrem! = p'izda

ŠOLJA [š'olja š'ole] *f* EUF. *žensko spolovilo*. ♦ K'ak se tų krl'ętjš da tj se š'olja v'idij? v. p'izda

ŽABA [ž'aba ž'abe, *pl.* G ž'op] *f* 1. *žaba – vrsta bezrepog vodozemca* (LAT. *Salientia*). ♦ Ž'abe v n'očj v l'ętj r'ęgajų. 2. EUF. *ženski spolni organ*. ♦ N'ęj se krl'ętjtj da tj se ž'aba ne v'idij! v. p'izda

DREK' [dr'ęk dr'ęka] *m izmet*. ♦ St'al sam v dr'ęk. □ b'itj na p'otų k'ak k'oiskj dr'ęk (*smeta-ti*) □ S'am se s'rdj, dr'ęk tj b'q t'rdj! (*rugalica*) USP. b'akač, brb'qiek, k'akač, l'ajņų, m'išųvjna

BAKAČ [b'akač b'akača] *m* DJEČ. *izmet*. ♦ P'azj da z b'akačų j t'i ne p'oneš v pr'ęļų. USP. dr'ęk

BRBANJEK [brb'gĭek brb'gĭka] *m* *tvrdi životinjski izmet*. ♦ Vr'ane su na sn^heg^u 'iskale k'ojske brb'gĭke. USP. dr'čĕk

KAKAČ [k'akač k'akača] *m* DJEČ. *izmet*. ♦ P'azi k'aj n'aš st'al na m'očkĭnj k'akač! v. dr'čĕk

LAJNO [l'ajnu l'ajna] *n* EUF. *izmet*. ♦ C'ipel tĭ je zdr'ečeni. N'egdĭ sĭ v' l'ajnu st'al. v. dr'čĕk

MIŠOVINA [m'išuvĭna m'išuvĭne] *f* *ostaci mišjeg gnijezda i izmeta*. ♦ Da se kyržĭt'ok spr'ozniĭ, na p'ođu je b'ilu s'e p'unu m'išuvĭne. v. dr'čĕk

Evo jednog primjera povezanih bliskoznačnica između kojih postoji razlika u nijansama značenja, ali ih je vrlo teško konkretizirati pa su im definicije formalno iste.

BEDAČA [bed'ača bed'ače] *f* *glupača*. ♦ T'o bed'ača n'e zna da ĩj se m'oš s k'umum š'oca. USP. dr'uka i h'urma

DRUKA [dr'uka dr'uke] *f* *glupača*. ♦ T'o dr'uka se n^he n'išt ũd m'ame naf'čila. USP. bed'ača i dr'uka

HURMA [h'urma h'urme] *f* *glupača*. ♦ K'akva sĭ t'i h'urma kaj s'e v'eruješ 'unam k'oĭj za m'ene k'oĭek'aj l'oĭaju! USP. bed'ača i dr'uka

Najveći je broj bliskoznačnica s nijansama u značenju zabilježen kod glagola koji izražavaju značenje »udariti«.

COPITI [c'opitĭ c'opim, *imp.* c'opi, *prid. rad.* c'opil, c'opila, c'opilu, *sup.* c'opit] *pf.* 1. *pasti*. ♦ Fiĭip'ina se pušm'eknuĭa ĭ c'opila k'ak je d'oĝa. 2. EUF. *udariti*. ♦ J'o za v'e s'am^u muĝ'odim, alĭ da me rasp'izdjš, c'opim te pu ĝ'opcu k'aj buš s^he krv'ovĭ. v. vudr'itĭ (se)

DRUKNOTI (SE) [dr'uknuĭtĭ (se) dr'uknem (se)] *impf.* I. PREL. *lagano udariti*. ♦ Dr'uknuĭ ga je z l'aktum. II. REF. *lagano se sudariti*. ♦ Z ĝ'lovamĭ su se dr'uknuĭ t'ak da je n'ekaj p'oklu. v. vudr'itĭ (se)

FČEHNOTI (SE) [fč'ehnuĭtĭ (se) fč'ehnem (se)] *pf.* I. TRANS. *udariti*. ♦ Fč'ehnuĭ ga je k'aj vr'oĝa! II. REF. 1. *udariti se*. ♦ Fč'ehnuĭ se pu r'okĭ s h'amrum. 2. *rascijepiti se – o grani*. ♦ Sl'ive su t'ak r'odne kaj se s'akĭ č'as m'ore k'oĭa sl'abeša sv'rš fč'ehnuĭtĭ. v. vudr'itĭ (se)

FLAPITI [fl'opitĭ fl'opim] *pf.* *snažno udariti prutom ili bičem*. ♦ S'akĭ m'ore fl'opitĭ sl'abešega ũd s'ebe, alĭ d'eĭ t'o napr'avĭ j'akšem^u! v. vudr'itĭ (se)

FPORITI [fp'oritĭ fp'orim] *pf.* *udariti bičem ili nekim tvrdim duguljastim predmetom*. ♦ T'i sĭ n^he n'ormalen! K'ak m'oreš d^hete t'ak fp'oritĭ kaj 'ima č'urku pu pl'ečĭ? v. vudr'itĭ (se)

HEZNOTI [h^hezn^utĭ h^heznem] *pf.* *snažno udariti*. ♦ T'ak te h^heznem s'ibum pu pl'ečĭ kaj tĭ se b'o č'urka p'oznala! v. vudr'itĭ (se)

HOZNOTI [h'oznuĭtĭ h'oznem] *pf.* *udariti nekim predmetom*. ♦ H'oznuĭ me s pr'otum t'ak da 'imam č'urku na pl'ečĭ. v. vudr'itĭ (se)

HRKNOTI (SE) [h'rkn^utĭ (se) h'rknem (se)] *pf.* I. TRANS. *snažno udariti*. ♦ H'rkn^u ga je s k'oĭum pu pl'ečĭ t'ak da se zr'ušĭl k'ak da sĭ ga str'eĭlĭ. II. REF. *ispuhnuti nos*. ♦ H'rknĭ se v r'opček. v. k'rkn^utĭ i vudr'itĭ (se)

KLOPITI [kl'opitĭ kl'opim, *imp.* kl'opi, *prid. rad.* kl'opil, kl'opila, kl'opilu] *pf.* *malo udariti*. ♦ Tr'eba t'ebe kl'opitĭ pu n'ošu t'ak kaj tĭ p'e k'rf! v. vudr'itĭ (se)

KRKNOTI [k'rknŋtj k'rknem] *pf.* jako udariti. v. h'rknŋtj i vŋdr'itj (se)

OPIZDITI [ŋp'izdjtj ŋp'izdjm] *pf.* VULG. udariti. ♦ T'ak me d'oĝu zajeb'oval k'aj sam ga na kr'oju m'oral ŋp'izdjtj. v. vŋdr'itj (se)

POČITI [p'očjtj p'očjm, imp. p'očj, prid. rad. p'očjl, p'očjla, p'očjly, prid. trp. p'očeni] *pf.* 1. puknuti. ♦ 'Un je zn'al puč'itj s p'uške đuk se n'išče n'e n'odjal. 2. udariti šakom po stražnjici. ♦ T'ak sam ga pu'itj p'očjl kaj m' p'rstj ž't'oveju. v. vŋdr'itj (se)

REBNOTI [r'ebnŋtj r'ebnem] *pf.* 1. udariti. ♦ Đ'ura se s č'ista m'eĝa zal'etel na V'inca j g'rdu ga je r'ebnŋl. 2. PEJ. skupo zaračunati. ♦ J'e nas je g'rdu r'ebnŋl! V'eč' n'igdu pre t'e mu n'amŋ n'išt k'uplj. v. vŋdr'itj (se)

SMEKNOTI [sm'eknŋtj sm'eknem] *pf.* 1. udariti bičem ili šibom. ♦ Ž'itku m' š'ibum me je te bed'ok t'ak sm'eknŋl pu' p'lečj k'aj me je n'ekaj sp'ekly. 2. grubo nekome nešto reći. ♦ Sn'eĝa je m'eĝla d'oĝuga jez'ika puk je svek'rvj t'ak g'rdu sm'eknŋla k'aj se ž'ena pl'okala. v. vŋdr'itj (se)

ŠLOPITI [š'lopjtj š'lopjm, imp. š'lopj, prid. rad. š'lopjl, š'lopjla, š'lopjly] *pf.* udariti po obrazu; grubo baciti. ♦ Đuk m' je Dana v'rnŋla p'utra, n'eĝrajšj b'j t'j ga b'ila š'lopjla! T'ak je b'il m'alj! ♦ St'iha b'odj jl te š'lopjm pu' g'opcu! v. vŋdr'itj (se)

ŠUSNOTI [š'usnŋtj š'usnem] *pf.* jako udariti. ♦ T'ak te š'usnem da se d'olj zr'ušj!

TRESNOTI [tr'ešnŋtj tr'ešnem] *pf.* 1. udariti. ♦ Đuk sam ga zašp'otal, t'e b'alku je srd'itj tr'ešnŋl z k'uhjnskamj vr'oťj. 2. ošamariti. ♦ S č'istuga m'eĝa, ga je pred s'e m' n'amj tr'ešnŋl, t'ak k'aj m' je ga b'ilu ž'al. 3. udariti – o gromu. ♦ Đuk grm'i, n'eĝte b'itj puđ dr'e vum. M'ogly b'j tr'ešnŋtj. v. vŋdr'itj (se)

TRESNOTI (SE) [tr'ešnŋtj (se) tr'ešnem (se)] *pf.* I. TRANS. ošamariti. ♦ Tr'ešnŋla ga je đuk ju je š't'el p'etati. II. REFL. sudariti se. ♦ Na st'anjčj se tr'ešnŋl t'e retnj v'ok s p'utnjčkem. v. vŋdr'itj (se)

TRKNOTI (SE) [t'rknŋtj (se) t'rknem (se)] *pf.* I. TRANS. malo udariti. ♦ T'rknŋl ga je ka ga ŋpuz'orj. II. REFL. sudariti se. ♦ Đuk smŋ se skrjv'očkalj, t'ak smŋ se t'rknŋlj da smŋ 'obedv'o p'alj. v. vŋdr'itj (se)

VRITNOTI [vr'itnŋtj vr'itnem] *pf.* udariti nogom. ♦ Đuk se 'ide k'oŋ, t're mŋ se j'ovjtj, dr'ugač b'j m'ogel g'rdu vr'itnŋtj. v. vŋdr'itj (se)

VUDRITI (SE) [vŋdr'itj (se) v'udrjm (se), imp. v'udrj (se), prid. rad. v'udrjl (se), vŋdr'ila (se), v'udrjly (se), prid. trp. v'udrenj] *pf.* I. TRANS. udariti. ♦ 'Aku ga b'aš tr'eĝa vŋdrjtj, 'unda t'o napr'avj pu' r'itj, a n'e pu' gl'ovj. ♦ K'umu N'oćjju je n'igdu n'e b'ilu ž'al vŋdr'itj žjv'inče. II. REFL. udariti se. ♦ V'udrjl se z h'amurum. USP. c'opjtj, dr'uknŋtj (se), f'č'ehnŋtj (se), fl'opjtj, fp'orjtj, h'ežnŋtj, h'oznŋtj, h'rknŋtj (se), kl'opjtj, k'rknŋtj, ŋp'izdjtj, p'očjtj, r'ebnŋtj, sm'eknŋtj, š'lopjtj, š'usnŋtj, tr'ešnŋtj, t'rknŋtj (se), vr'itnŋtj, vŋdr'itj (se), zv'iznŋtj

ZVIZNOTI [zv'iznŋtj zv'iznem] *pf.* snažno udariti. ♦ T'ak te zv'iznem z 'ovem k'olum da te m'om pret'rgnem! v. vŋdr'itj (se)

9 Zaključak

Najidealniji način nastanka znanstvenog rječnika nekog mjesnog govora jest suradnja između nadarenog amatera-skupljača leksika i znanstvenika. Kako bi od sirove građe nastao kvalitetan znanstveni rječnik, ona treba biti podvrgnuta

sljedećim postupcima u kojima u većini vrlo važnu ulogu imaju oba subjekta autorskog tandema:

Reduciranje leksikografski nepodobnih oblika b) odjeljivanje značenja i naknadno kompletiranje značenja kod polisemantičnih riječi c) reduciranje ne-kvalitetnih rečeničnih potvrda iz sirove građe i naknadno nalaženje kvalitetnih rečeničnih potvrda d) odjeljivanje frazema od »običnih rečeničnih potvrda e) kvalitetno definiranje značenja e) svrsishodan izbor gramatičkih elemenata rječničke natuknice f) kvalitetno povezivanje istoznačnica i bliskoznačnica.

Posebno veliku pomoć amater-skupljač leksika može pružiti kod hijerarhizacije natuknica koje imaju isto ili blisko značenje.

Nadam se da će ovaj prikaz leksikografskih postupaka pomoći onima koji su skupili ili dobili sirovu dijalektološku građu da naprave kvalitetan znanstveni rječnik mjesnoga govora.

LITERATURA

Branimir BELAJ, 2001: Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 51–52, 1–11.

Stjepan BELOVIĆ, 2008: *Zavičajni sentimenti*. Ludbreg.

Stjepan BELOVIĆ – Đuro BLAŽEKA, 2009: *Rječnik Svetog Đurđa (Rječnik ludbreške Podravine)*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Đuro BLAŽEKA, 1998: *Govor Preloga*. Magistarski rad u rukopisu. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.

– –, 2000: Govor Svetoga Petra kraj Ludbrega. *Kaj* VI, 35–46.

– –, 2003: Govor Jalžabeta. *Kaj* 4/5, 55–70.

– –, 2008: *Međimurski dijalekt (Hrvatski kajkavski govori Međimurja)*. Čakovec: Matica hrvatska.

Dalibor BROZOVIĆ, 2004. O dijalektologiji kao jezikoslovnoj disciplini. *Suvremena lingvistika* 57–58, 1–12.

Josip HAMM, 1952: Sekundarno ije na zapadnom hrvatskom području. *Jezik* I, 39–44.

Stjepan IVŠIĆ, 1936: *Jezik Hrvata kajkavaca*. Zagreb: Ljetopis JAZU XLVIII, Zagreb – u ovom radu korišten je pretpisak koji je 1996. objavila Matica hrvatska u Zaprešiću.

Tomislav LIPLJIN, 2002: *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Varaždin.

Mijo LONČARIĆ, 1989: *Istraživanje govora u ludbreškom kraju*. Zagreb: Rasprave Zavoda za hrvatski jezik XV., 121–128.

– –, 2005: *Kerstnerov jezik i ludbreški govor*: u *Kajkaviana & alia (Ogledi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima)*. Čakovec: Zrinski, 218–231.

Vlado NARTNIK, 1993: Obravnava naglasnih dvojnic v slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Rječnik i društvo – Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji*. Zagreb: HAZU. 271–274.

Marija OMAZIĆ, 2002: O poredbenom frazemu u engleskom i hrvatskom jeziku. *Jezikoslovlje* 3. 1–2, 99–129.

Bernardina PETROVIĆ, 2005: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Mijo SABOL, 2004: *Rječnik kajkavskih riječi Đelekovca i okolice: kak so govorili naši stari*. Koprivnica: Vlastita naknada.

Petar ŠIMUNOVIĆ, 2009: *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing; Tehnička knjiga.

Antun ŠOJAT, 1985: Zasade rječnika hrvatskih kajkavskih govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik VII*, 337–361.

Branka TAFRA, 1995: *Jezikoslovna razdvojba*. Zagreb: Matica hrvatska.

– –, 2005: *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.

Ivan VEČENAJ – Mijo LONČARIĆ, 1997: *Rječnik Gole*. Zagreb.

Milan ŽEGARAC-PEHARNIK, 2003: *Mali tematski rječnik samoborskoga kajkavskog govora*. Samobor.

TEMELJNA NAČELA IN POSTOPKI PRI PRETVORBI SUROVEGA NAREČNEGA GRADIVA V ZNANSTVENI SLOVAR

Pri nastajanju obsežnejših narečnih slovarjev je pomembno sodelovanje med jezikoslovno nadarjenim narečnim govorcem in dialektologom, saj to omogoča zbiranje arhaičnega in stilno zaznamovanega besedja ter kakovostnih stavčnih zgledov iz neposrednih (dvo)govornih dogodkov (v klasičnem terenskem raziskovanju jih ni nikoli preveč, ker informanti večinoma uporabljajo obliko za 3. osebo ednine). Na ta način zbrano gradivo mora skozi številne postopke obdelave, med katerimi avtor izpostavlja: izločanje leksikografsko neprimernih oblik iz surovega gradiva, določanje pomena oz. pomenov pri večpomenkah, izločanje nekvalitetnih stavčnih zgledov in kasnejše pridobivanje kakovostnejših pri tistih iztočnicah, kjer so ti pričakovani, določanje arhileksemov, natančno določanje definicij, izbor slovničnih kategorij v slovarskem sestavku in obdelava iztočnic z istim ali s podobnim pomenom. Vsi ti postopki so v prispevku ponazorjeni s primeri iz *Rječnika govora Svetog Đurđa (Rječnika ludbreške Podravine)*, ki je izšel leta 2010. Neprecenljivo pomoč lahko nestrokovnjak – ljubiteljski zbiralec besedja nudi pri hierarhizaciji iztočnic, ki imajo isti ali podoben pomen (poglavitni kriterij, po katerem je določena sopomenka postala leksikografsko nadrejena, je večja pogostnost in običajnost v živem govoru). V tem slovarju najdemo veliko sopomenk, ki so rezultat tvorbene sinonimije, kar je posledica dejstva, da Sveti Đurd dolgo ni bil koherentna celota, temveč je bil sestavljen iz treh delov, med katerimi je imel vsak svoje leksikalne variante (danes je nemogoče ugotoviti, katere sopomenke so del enega sestava in katere del posamezne celote Svetega Đurđa).

Slovene regional atlases: from SDLA-Ts to SDLA-SI

RADA COSSUTTA

*Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper,
Garibaldijeva 1, SI – 6000 Koper, rada.cossutta@zrs.upr.si*

SCN III/2 [2010], 74–79

Prispevek se osredinja na prikaz dveh slovenskih dialektoloških regionalnih atlasov, ki bistveno dopolnjujeta furlanski atlas ASLEF: *Slovenski dialektološki leksikalni atlas Tržaške pokrajine* (SDLA-Ts) (1987) za tržaški Kras in *Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre* (SDLA-SI) (2005–2006) za slovensko Istro. Njuna uresničitev pomeni nedvomno pridobitev za primorsko leksiko, ki je tu zapisana in kartografirana.

The paper focuses on the presentation of two Slovene regional dialectological atlases that significantly complement the Friulian atlas ASLEF: *Slovene Dialectological Lexical Atlas of the Province of Trieste* (SDLA-Ts) (1987) for the Trieste Karst and *Slovene Dialectological Lexical Atlas of Slovene Istria* (SDLA-SI) (2005–2006) for Slovene Istria. Their realisation undoubtedly represents an important achievement in the field of the dialectal lexis of Primorska, which documented and mapped in the mentioned two volumes.

Ključne besede: lingvistična geografija, slovenski regionalni atlas, SDLA-Ts, SDLA-SI

Key words: linguistic geography, slovene regional atlases, SDLA-Ts, SDLA-SI

Twenty years have passed since my first contact with linguistic geography. I was a student at the time, working on my master's thesis and preparing for the exam in linguistic geography under the mentorship of Professor Logar, who introduced me to the principal stages of emergence and development of this field, as well as to Fran Ramovš' idea about a national linguistic atlas and his efforts to have such an atlas – 'an indispensable tool for dialect and language studies' – published. Logar dedicated a great part of his life to carrying out Ramovš' plan. After thoroughly explaining to me the advantages and disad-

vantages of linguistic atlases, particularly national and multi-national ones, he switched his attention to regional atlases, which reveal – with greater accuracy, owing to the special adjusted questionnaires on which they are based – the most genuine aspect of the studied areas. Logar also stressed that the selection of research net points, dictated by the knowledge about linguistic situation and local problems, is in such cases more accurate. Finally, the research work itself, freed of the pressure from some more broadly designed project, which Logar himself had experienced, is carried out in a calmer and more thorough manner. After all these convincing findings Professor Logar brought forward an idea that he must have cultivated in his mind for a long time – that I start realising his plans myself, first in the Karst and then in Slovene Istria.

This is how my first engagement with linguistic geography began: from the first field studies involving awkward tape recorders that recorded the material on magnetic tape, to writing down the Slovene phonetic transcriptions with an Olivetti typewriter and producing the first maps, which I very conscientiously copied by hand from a geographical atlas of the Trieste outskirts. Despite the technology that is in today's terms utterly obsolete, the work paid off and in 1987 my first regional atlas of the province of Trieste SDLA-Ts saw the light of day. My research starting point was ten Slovene idioms evenly distributed over the entire Slovene environs of Trieste (Medja vas, Mavhinje, Samatorca, Križ, Prosek, Repen, Trebče, Gročana, Mačkolje, Korošci). My objective was to supplement the Friulian linguistic atlas (ASLEF), which encompasses the entire territory of the Venezia Giulia region where Friulian idioms can be found and thus the entire Trieste Romance territory that, in terms of dialect, used to be Friulian, but only incorporates two Slovene idioms (Zgonik and Žavlje), which cannot provide a complete picture of the ramifications of Slovene idioms in the Trieste environs. Therefore I decided to conduct a more detailed analysis of this area, based on the same Friulian questionnaire, but with added fieldwork in ten research net points in the Trieste outskirts.

The work was carried out in various phases. First I thoroughly studied the ASLEF questionnaire, which is mainly lexical and quite demanding. Its content requires from the researcher and informant a great deal of knowledge concerning the material and spiritual culture of the studied area. The questions are very specific and concern the following areas: 1) natural phenomena and natural environment; 2) flora; 3) fauna; 4) hunting; 5) domestic animals, sheep farming, beekeeping; 6) parts of human body and diseases; 7) children's games and family; 8) social life; 9) house and household objects; 10) farm tools, crops, work in fields and stables; 11) garden plants, trees and related activities; 12) wine growing; 13) professions and housework; 14) cattle farming and dairy product processing; 15) forestry and wood processing. The original ASLEF questionnaire had 816 questions, but I omitted some which referred to activities that could not be found in the Province of Trieste and thus reduced their number to a total of 740. Then I proceeded with a careful selection of research net points. The location of some of the villages is really remarkable. Let me mention two that are situated on the outermost margin of the Trieste territory:

Medja was in the west and Gročana in the east. These two agrarian villages are accessed by a single road which ends in the village. Their inhabitants possess a certain individuality that is also reflected in the linguistic field and cannot be found in any other part of the Karst, as everywhere else the signs of gradual urbanisation and linguistic interference are already discernible.

The next issue was the selection of suitable informants. After I had completed the field study in my home town of Križ and the nearby Prosek, acquaintances and relatives put me in contact with people from the rest of the villages. A genuine chain of people formed, connecting village to village – people who weren't just willing to take part in the study, but also provided me with new contacts, which in several cases proved unique. I recorded their testimony on magnetic tape, replaying and transcribing it afterwards using the Slovene phonetic alphabet. In order to make my notes available to a broader circle of readers I added to the review of the vowel and consonant systems a table of the International Phonetic Alphabet. Based on the material gathered I divided the atlas into lists of words and 177 maps, which are mainly lexical, though occasionally the phonetic differentiation of the analysed dialectal territory in the Trieste outskirts can also be inferred from them. The maps are display maps, without visual cartographic symbols. Next to the numbers of the studied areas there is only the phonetic record of the answer to each question.

The result of the phonetic analysis of the mentioned dialectal material testifies that in the idioms of the Slovene Trieste territory dialectal phonetic phenomena of four Slovene dialects intertwine: the Karst, the Beneško-Briško, the Notranjsko and the Istrian dialects. The Karst dialectal element is the strongest, which is particularly manifest in the prevalence of the Karst vowel system. Typically Romanic influences can be traced in the loss of intonational and quantitative oppositions in stressed Slovene syllables, as well as in the markedly Romanic-type intonation on word and sentence level. Tine Logar, who wrote the introductory words to SDLA-Ts, found the gathered dialectological material to be most valuable to Slovene and Italian dialectologies, as it essentially supplemented ASLEF.

Upon the suggestion of Professor Crevatin and in constant cooperation with Professor Logar I carried on the work by studying the idioms of Slovene Istria, first from the viewpoint of agricultural and viticultural terminology, and publishing the gathered dialectal material in the monograph titled *Poljedelsko in vinogradniško izrazje v slovenski Istri* (Cossutta 2002) (*Agricultural and Viticultural Terminology in Slovene Istria*). From 1988 through 1990 I was helped in my fieldwork in Slovene Istria by three students of the College of Modern Languages for Interpreters and Translators of the University of Trieste (Vera Kukanja, Fedra Paclich and Marina Počkaj), who collected material to be used for their graduate theses and at the same time for the first draft of the dialectological atlas of Slovene Istria. Some of their chapters, which mainly dealt with flora and fauna, were expanded with new data that I collected in the following years on my own through fieldwork in Slovene Istria. Thus, I not only corrected the entire material, but also unified it and wrote it down again

by means of Slovene phonetic transcription. In 1995, I completed the work and set out on what turned into an odyssey due to financial difficulties concerning the publication of the work and bureaucratic complications. In 2005, the Koper publishing house Annales proposed to publish the book. Thus, the first volume of the Slovene Dialectological Lexical Atlas of Slovene Istria (SDLA-SI) came out in 2005, followed by the second in 2006.

The work is undoubtedly another achievement important to Slovene and Romance dialectology. It is constructed on the basis of the questionnaire for the Friulian atlas ASLEF and in this sense represents a continuation of SDLA-Ts, which was conducted in the Karst by using the same, albeit partly adapted questionnaire. The fieldwork was carried out according to the traditional dialectological method of tape recording and subsequent transcription with the Slovene phonetic alphabet. The atlas cites isolexes from 21 research points (Malija, Padna, Krkavče, Gažon, Šmarje, Koštabona, Pomjan, Boršt, Marezige, Trebeše, Belvedur, Pregara, Sočerga, Movraž, Osp, Dekani, Črni Kal, Potok, Kubed, Hrastovlje, Gračišče) evenly distributed over the territory of Slovene Istria. Professor Logar established this research network taking into account the fact that the territory represents a homogeneous whole, although the Koper-Marezige-Zazid dividing line separates it into two idioms: Rižansko and Šavrinsko.

The first volume of the SDLA-SI atlas contains original terminology from the following fields:

- Natural phenomena and natural environment (qq. 1–26); Flora (qq. 27–119); Fauna (qq. 120–213); Hunting (qq. 214–226); Domestic animals, sheep farming, beekeeping (qq. 227–263);
- Parts of human body and diseases (qq. 264–294); Children's games and family (qq. 295–318);
- Social life (qq. 319–341); House and household objects (qq. 342–386).

The second volume deals with the following chapters:

- Farm tools, crops, work in fields and stables (qq. 387–534); Garden plants, trees and related activities (qq. 535–573); Wine growing (qq. 574–616); Professions and housework (qq. 617–667); Cattle farming and dairy product processing (qq. 668–714); Forestry and wood processing (qq. 715–740).

All dialectal material in the paper edition of the atlas is mapped, offering a dialectologist countless opportunities for drawing phonetic, morphological and semantic conclusions. The maps, which are entirely lexical, represent a valuable starting point for more thorough and detailed studies of the stratification of the idioms of Slovene Istria and their lexical differentiation. To appreciate the expressive richness and phonetic characteristics reflected in them it is enough to analyse a single map, for instance map 510 *Well pulley*, which serves as the starting point for the following findings:

- a) the differentiation with respect to the standard Slovene language is very clear: namely, Slovene Istria is not familiar with the standard Slovene expression for a pulley, which is *škripec*;
- b) in the southern part of Slovene Istria two Romance loanwords coexist next to the Slovene expression *'kolo*, acting as synonyms instead of necessary loanwords. One is *paš'teka*, adopted through Istr. It. *pasteca* 'wooden pulley' (Rosamani 746) from the Ven. and Pad. *pastèca* 'metal single-wheel pulley' (Boerio 480), and the other is *pə'ranka*, which derives from the Triest. and Istr. It. *paranco* / *piranco* 'pulley' (GDDT 471; Rosamani 734);
- c) in Osp and Kubed there are two Romance loanwords in use as synonyms, *pe'ranka* / *pe'rankâ*, and *mal'nel* / *məl'nel*, although the latter used to denote 'a wooden pole with two handles and a chain fastened to it', which corresponds to Triest. It. *mulinel* (GDDT 392) and Friul. *mulignel* or Istr. It. *mulinel* / *molinel* / *muliniel* 'grain mill' (Rosamani, 660, 639);
- d) the variant *pə'rankolâ*, undoubtedly adopted from the It. *parancola*, is an isolated expression only used in Gračišče;
- e) in terms of phonetics, we should mention the phenomenon of Romance expressions undergoing various phonetic adjustments to meet the phonetic norms of Istrian idioms (cf. *pe'ranka*, *pə'ranka*, *pə'rânkâ*, *pə'rankâ*); only the Dekani expression *pi'ranka* is adopted directly from the Istr. It. *piranco*. In this case only the phenomenon of metaplasm occurred;
- f) the gender of the original Romance form of the masculine noun is only preserved in the Belvedur term *pa'rank*, while all other examples assert the phenomenon of metaplasm (*pe'ranka*, *pə'ranka* etc.).

The above-mentioned lexical and phonetic characteristics of the analysed map serve as additional evidence that the SDLA-SI atlas is a book opening new dimensions in Slovene and Romance dialectologies not only for word reconstruction, but also for the reconstruction of the linguistic landscape of the area under study.

ABBREVIATIONS

Ven. – Venetian; Istr. It. – Istrian-Italian; It. – Italian; Friul. – Friulian; cf. – compare; Pad. – Paduan; Triest. It. – Triestine-Italian

REFERENCES

Rada COSSUTTA, 1987: *Slovenski dialektološki leksikalni atlas Tržaške pokrajine* (SDLA-Ts). Trieste: Slavica Tergestina, Università di Trieste.

—, 2002: *Poljedelsko in vinogradniško izrazje v slovenski Istri*. Koper: Knjižnica Annales, 26.

—, 2005–2006: *Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre* (SDLA-SI). Koper: Knjižnica Annales Majora.

Enrico ROSAMANI, 1958, 1990 (1st reprint): *Vocabolario giuliano*. Bologna, Trieste: Edizioni Lint.

GDDT- Mario DORIA – Claudio NOLIANI, 1987: *Grande dizionario del dialetto triestino*. Trieste: Edizioni “Il Meridiano”.

SLOVENSKI REGIONALNI ATLASI: OD SDLA-TS DO SDLA-SI

Uresničitev regionalnih slovenskih atlasov, ki jih avtorica predstavlja v svojem referatu, se uokvirja v širši geolingvistični projekt, ki sta si ga zamislila dr. Tine Logar in dr. Franco Crevatin v prepričanju, ki ga je izrazil že Fran Ramovš, da so atlasi neobhodno potrebno sredstvo za študij dialektov in jezika. Avtorica Rada Cossutta je delo izvedla najprej s terenskim zbiranjem gradiva v desetih vaseh tržaške okolice po vprašalnici furlanskega atlasa ASLEF. Tako je leta 1987 nastal *Slovenski dialektološki leksikalni atlas tržaške pokrajine* (SDLA-Ts) kot prvi zamejski lingvistični atlas, ki ga je izdala Univerza v Trstu in ki še danes predstavlja dragoceno dialektološko gradivo za slovensko in italijansko dialektologijo. Avtorica prispevka je v naslednjih letih nadaljevala terensko delo v slovenski Istri z zbiranjem gradiva po isti vprašalnici v 21 vaseh slovenske Istre, ki je bilo nato zapisano s slovensko fonetično pisavo in je v letih 2005–2006 doživelo kartografirano izdajo v obliki atlasa *Slovenski dialektološki leksikalni atlas Slovenske Istre* (SDLA-SI I-II, Založba Annales Majora, Koper). Delo je po mnenju dr. Zorkove prvi organski in znanstveno utemeljeni poskus leksikalnega opisa istrskoslovenskih govorov ob upoštevanju trdno zasidrane slovenske terminologije ter romanskih in germanskih izposojenk, ki jih avtorica v prispevku predstavlja s primerom leksikalne karte.

Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem – dokaz živosti graške slavistike

LUDVIK KARNIČAR

*Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Merangasse 70/I,
A – 8010 Graz, ludwig.karnicar@uni-graz.at*

SCN III/2 [2010], 80–86

Prispevek obravnava dolgoročni projekt inventarizacije slovenskega ljudskega jezika na avstrijskem Koroškem, ki je stekel pred tridesetimi leti na Inštitutu za slavistiko v Gradcu, in prikazuje v prvem delu napredovanje tezavra (do leta 2009 so bili izdani zvezki A do K, v pripravi je sedmi zvezek od L do M), v drugem pa kartografiranje posameznih diatopnih sinonimov na avstrijskem Koroškem.

The article deals with the long-term dialectological project of creating a lexical inventory of the Slovene *Volkssprache* in Carinthia and presents some results of this project: the work on the *Thesaurus* (as of 2009 six volumes from A to K have been published; the seventh volume, L–M, is currently in preparation) and the lexical cartography illustrating the spread of selected diatopic synonyms in Austrian Carinthia.

Ključne besede: leksikalna inventarizacija, tezaver, koroška slovenska narečja, graška slavistika

Key words: lexical inventory, Thesaurus, Slovene dialects in Carinthia, Slavic Studies in Graz

Prispevek se nanaša na napredovanje dolgoročnega raziskovalnega projekta Leksikalna inventarizacija slovenskega ljudskega jezika na Koroškem, katerega najvidnejši rezultat ostaja doslej tezaver, ki ga izdaja Avstrijska akademija znanosti (1. zv. A–B 1982, 2. zv. C–Dn 1987, 3. zv. Do–F 1992, 4. zv. G–H 1994, 5. zv. I–Ka 2007, 6. zv. Kd–Kv 2009, 7. zv. L–M v pripravi). Gre za slovar, ki ima v mednarodni slavistiki zaslužen ime in je nepogrešljiv pripomoček v slavistični primerjalni dialektologiji, etimologiji in onomastiki.

Točno pred tridesetimi leti se je delovna skupina, zbrana okoli tedanjega predstojnika inštituta za slavistiko prof. Stanislava Hafnerja (1916–2006) in docenta Erika Prunča, ki je bil odgovoren za operacionalizacijo megaprojekta, zavedla znamenj časa, se pravi posledic neustavljivega korakanja asimilacije.

Stanislav Hafner (1916–2006)

Erik Prunč

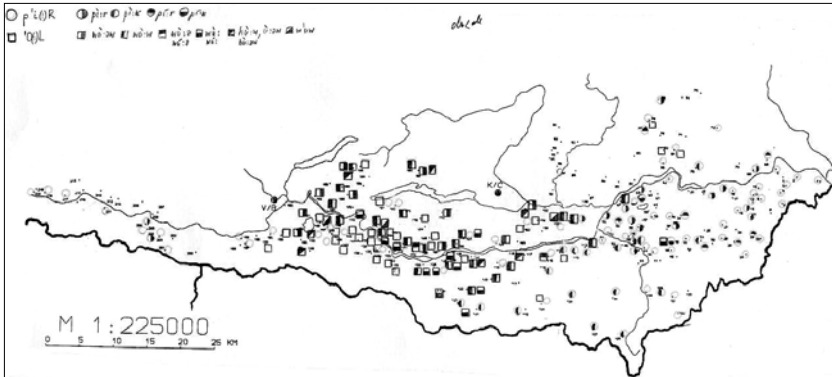
Že Urban Jarnik je ugotavljal, da germanizacija na Koroškem napreduje vsakih sto let za eno uro:

Da die neuere Kritik die Slawen nicht für dieslandige Urvölker will gelten lassen, sondern ihre Einwanderung erst in das sechste Jahrhundert festsetzt, so zählen wir von der Zeit ihrer Ankunft an 13, und von der Zeit der Anerkennung Fränkischer Oberherrschaft unter Boruth an elf Jahrhunderte. Man nehme nun diese Zahlen 13 oder 11 für eben so viele Stunden, und zähle sie von der heutigen Sprachgränze zurück gegen Norden bis an die Mur, und von Hermagor westlich hinauf bis nach Luggau, so hat die Annahme des Vorrückens Deutscher Sprache alle Jahrhundert um eine Stunde beinahe Gewissheit erlangt (Jarnik 1826).

Dandanes povzročajo germanizacijo mobilnost, vdor nemških medijev, psihološki in politični pritisk in nenavsezadnje tudi nesimpatičnost osrednjih manjšinskih organizacij, manjkajoča jezikovna in narodna zavest in še kaj, kar vodi v upadanje jezikovne kompetence in agonijo slovenščine na Koroškem.

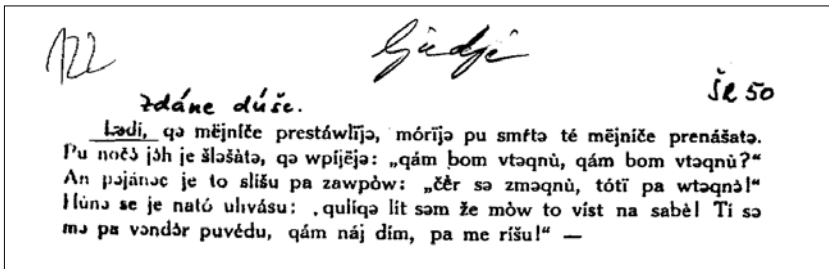
Delovna skupina je tedaj priklicala v življenje kompleksen projekt, v sklopu katerega naj bi se tik pred dvanajsto odstranile zadnje bele lise na sicer dobro obdelanem zemljevidu koroških slovenskih govorov, in ne samo to. V skladu s sodobno dialektološko metodologijo je projekt obsegal pet ciljev (prim. Hafner, Prunč 1980):

1. Iz živih govorov naj bi bili zajeti s tonskimi posnetki vsi glasoslovni pojavi (izoglose) dvojezičnega koroškega ozemlja, za kar je bilo izdelanih 128 vzorčnih stavkov.
2. Ugotovljen naj bi bil potek izbranih izoleks s kartami za ponazoritev razporeditve diatopnih sinonimov, kar ni nepomembno za kulturno zgodovino Koroške in tudi za znotrajslovansko primerjavo.

Ročno izdelana karta za germansko »ok« (Rož) in »pir« (drugod) – pivo

3. Od A do Ž naj bi izšel v približno 14 zvezkih tezaver, dvojezična slovensko-nemška konkordanca, edinstvena v slovanski dialektologiji. Za to delo je bilo najprej treba ekscerpirati vso narečjeslovno koroško literaturo od Jarnika do Lauseggerjeve, kar pomeni, da so avtorji upoštevali več kot sto narečjeslovnih in etnoloških člankov in disertacij, tako da se je nabralo približno 600.000 alfabetsko urejenih listkov.

Eden od približno 60 primerov za lemo *ljudje* (Slovenji Plajberk: Šašel – Ramovš, Narodno blago iz Roža, 1936–37)

Kar zadeva leme, je korpus zaključen; avtorji tezavra pa zavzemajo stališče tudi do aktualnega stanja besedišča, in sicer s tem, da sinonime, frazeme in derivate dodajajo iz lastne kompetence in iz terenskih posnetkov ter jih označujejo z zvezdico, nemške izposojenke pa označujejo že v iztočnici z leksikalno-semantičnimi kvalifikatorji od nič do pet. Gesla brez oznake so normalna, v splošni rabi, gesla s št. 1 so značilna za posamezna strokovna

področja, gesla s št. 2 so prišla v govor iz šole in administracije, gesla št. 3. so neologizmi ali primeri knjižne slovenščine, s št. 4 so označeni individualni neologizmi, 5 pa pomeni, da besede ni bilo mogoče uvrstiti v nobenega od navedenih kvalifikatorjev. Če torej nekdo prodaja sln. narečno besedo *veter* za nem. *Wetter/vreme*, je pomen označen s številko 5. Jasno je, da je bilo pri dodeljevanju navedenih petih kvalifikatorjev dosti kritičnega razmišljanja in obotavljanja.

Govori na Koroškem niso zanimivi le iz jezikoslovnih razlogov, ker ohranjajo zaradi periferne lege številne arhaizme, pač pa tudi v sociolingvističnem pogledu, saj zaradi kontaktnih pojavov predstavljajo eksemplaričen raziskovalni predmet. Slovenščina na Koroškem živi v dvojezičnih okoliščinah. Nemščina je prevladujoči jezik v upravi, šolstvu in drugod, slovenščina pa izpostavljena v vsakdanjem občevarju velikemu nemškemu vplivu. To se odraža tudi v tezavru, tako da so nekatere besede, ki se začenjajo npr. na A in F zaradi predpon ajn-, ar- (*ajnrajahi*, *arcelati*), far-/for- (*farpohtati*, *forfirati*) – nemške, a integrirane v slovenski slovnični sistem (*šoltati* – *šoltovati*, *prešoltati*, *zašoltati se* itd.).

4. Predvidena je bila še členitev posameznih besednih polj z že delno izdelano semantično vprašalnico »človek«.
5. Zadnja točka so bili avdiovizualni posnetki kompleksnih govornih položajev, etnografskih in kulturnozgodovinskih manifestacij z dokumentacijo materialne kulture, kar pa je presegalo realne možnosti projekta.

V začetku pa je bilo vsekakor treba vzpostaviti gosto omrežje z več kot 200 informacijskimi točkami od Potoč pri Labotu do Potoč pri Šmohorju – omrežje, iz katerega so bili že na voljo narečni podatki oziroma je bilo take pričakovati.

Začelo se je zelo obetavno, s sekretarko in petimi deloma honorarno zaposlenimi sodelavci, toda kmalu je bilo, kot pogosto v življenju, ugotovljeno, da so bili cilji zastavljeni previsoko. Za njihovo uresničitev bi moral biti projekt od vsega začetka institucionaliziran z najmanj štirimi celodnevno zaposlenimi sodelavci (eden zadolžen za teren, dva za znanstveno delo: sistematiziranje gradiva, transkribiranje, lematiziranje, semantiziranje in opisovanje trakov ter pripravo tezavra, četrti za tehnične naprave), tako pa so vsi honorarni sodelavci/sodelavke – in doslej jih je bilo 13 (H. Pfandl, A. Sellner, B. Lex, M. Junker, N. Grilj, E. Schafzahl, U. Leiter-Köhrer, M. Polanz, T. Koren, A. Žejn, M. Trampusch, F. Hafner) – odšli, takoj ko so dobili socialno bolj perspektivno zaposlitev. Dotekajoča finančna sredstva so bila po letu 1985, ko smo izčrpali dolgoletno široko podporo Znanstvenega raziskovalnega sklada, žal za življenje premajhna. Poskus institucionalizirati projekt v sklopu Avstrijskega zakona o narodnih skupnostih v letu 1986 ni uspel. Ko se je po drugem zvezku poslovil še kolega Prunč in postal redni profesor na inštitutu za prevajalce in tolmače, se je celotno breme tako obsežnega podvzetja naslonilo v glavnem na šibka asistentska ramena piščočega.

A vendar. Kljub kadrovskim in finančnim težavam se je od zastavljenih ciljev doslej posrečilo uresničiti izdajo 6 zvezkov tezavra s ključem in s pomočjo

vprašalnih listkov ter tonskih posnetkov sestaviti nekaj jezikovno-geografskih kart (12 v poskusnem zvezku 1980). To so kartografirani primeri *domov, teden, grd, moliti, pomlad, zelje, zajtrk, žep, govoriti, polnočnica, teloh, zvonček*, dve sta priloženi 6. zvezku tezavra (*krompir, koruza*), tri dodatne bodo pripete naslednjemu zvezku L–M (*kositi, kosec, les*), nadaljnjih 40 pa je že izdelala in pripravila kot disertacijo nadvse vestna sodelavka projekta in raziskovalka Andrejka Žejn.

Eden največjih problemov pri sestavljanju tezavra je bil tehnične narave: kako spraviti na računalnik 500 posebnih znakov, recimo nosni dolgi, široki cirkumflektirani *o* v besedi *golob*, ko pa prvotno ni bilo na voljo niti strešic. Pri prvem zvezku je avtor prispevka na kseroksov iztis diakritične znake nad črko in pod njo vnašal kar ročno, kar je bilo najhitreje in brez težav pri tiskanju.

Drugi zvezek, tudi izdelan na kseroks, je doživel pravo pustolovščino. Potrebna je bila kodirna lista, tiskarna pa je bila prvič soočena s takimi hieroglifli in zahtevnim konvertiranjem znakov. Pri vsaki korekturi so se pojavljale nove napake, tako da je zvezek romal med Gradcem in Dunajem cela tri leta in izšel šele leta 1987.

Računalniška tehnologija je medtem napredovala in naslednja dva zvezka sta bila izdelana s programom TEH, kjer se vsak poseben znak pojavlja v lomljenem oklepaju kot številka – pri e-ju in o-ju tudi po tri!

```
$21 {\bf goba -e} {\rm f} {\it a} "Pilz" (I<70>ca, Nec, Sts),
"Pilz/Champignon" (I<70>ce), "Schwamm" (Pa) b) 'Herrenpilz' c)
'Baumschwamm' d) 'Schwamm zum Löschen der Tafel' e) 'Hauschwamm' } \dl\
{\it *goban, *gobanja, *gobast, *gobar, *gobav, *gobica, *gobji} \sl {\it
c) s. hermpilc}

$22 {\ub sg.n:} {\rm JT g<52>o:ba (I<70>ca, I<70>cc), P g<52>o:ba (I<70>ca,
I<70>cb), V h<11>o:ba (I<70>ca), KB h<11>\o\o:ba (Sts), O h<11>u<22>oba
(Raf), GT g<11>\o\o:\b\ a (Pa), KT \h<11>\o\o:\b\ a (Lok), 18 g<52>o:ba (Zda),
59 h<52>o:ba (Zda, Zdb), 68 g<52>o:ba (Zda, Zdb), 69 g<52>o:ba (Zda), 74
h<52>o:ba (Zda), 75 h<52>o:mba (Zda, Zdb) \sim\ h<532>o:ba (Raf), 106
h<11>o\ e\ba (Ka), 109 h<11>\o\o:\aba (I<70>ce), 119 "h<19>oba" \sim\
"h<11>obe" (Sa), 128 h<11>\o\o:\b\p\ a (I<70>ce), 170 h<11>\o\o:\b\ a (Nec), 187
h<1>\o\o:\b\p\ a \sim\ h<11>\o\o:\b\p\ a (Log), 220 g<11>\o\o:\ba (Loi.)} - {\ub
g:} {\rm 5 g<11>o:be (Zda, Zdb), 18, 21 g<52>o:be (Zda), 76 h<11>\o\o:\be
(Zda).} - {\ub a:} {\rm 64 h<11>\o\o:\b\ e\ (Zda), 106 h<11>\o\o:\e<22>(Ka).}

$22 {\ub pl.n/a:} {\rm mP g<52>o:b<24>e \sim\ g<52>o:be (Zda), 5 g<11>o:be
(Zda, Zdb), 16 g<52>o:be (Zda, Zdb), 17 g\p<25>\o\o:\be (Tec), 18, 21
g<52>o:be (Zda), 41 h<52>o:be (Zda, Zdb), 64 h<11>\o\o:\be (Zda), 71
h<11>\o\o:\be (Zda, Zdb), 73 g<52>o:ba (Zda, Zdb), 74 h<52>o:ba (Zda), 76
h<11>\o\o:\be (Zda, Zdb), 93 h<11>\o\o:\be (Sts), 106 h<11>o\ e\ b\ E\ (Ka), 122
h\p<11>o:be (<70>sR), 187 h<11>\o\o:\b\p\ e\ (Log).} - {\ub g:} {\rm P
g<52>o:p (I<70>ca), <70>c g<52>o:f (I<70>ca), D g<12>o:f (I<70>cc), V
h<11>o:p (I<70>ca), 18 g<516>o:p (Zda), 21 g<516>o:mp \sim\ g<516>o:p (Zda,
Zdb) \sim\ g<516>o:mp (Zda), 74 h<516>o:f (Zda, Zdb), 106 h<12>o\o\ e\ b\ (Ka),
109 h<11>u:\ e<22>(I<70>ce).} - {\ub l:} {\rm 122 h<11>o:bah (<70>sR).}

K813 {\rm {\ub a)} 122 "Al rhod<12>\e\ r<11>o<70>ze cv\ e\ t<11>o pa
h<11>obe \h<75>n<11>j<14>ej\ e\, bo prh<11>od<14>en sn<11>ih." (<70>sR
84). {\ub b)} 122 "utroc<12>\e\ pa pr<70>zj<11>o p\ e\ r t<12>am
v<11>ohn<12>\e\ h<11>obe z dr<11>iwja, nas<12>ajan<12>e na
q<11>ol<14>j\ e\ " (<70>sR 64).}
```

Kodiran primer »gobak«

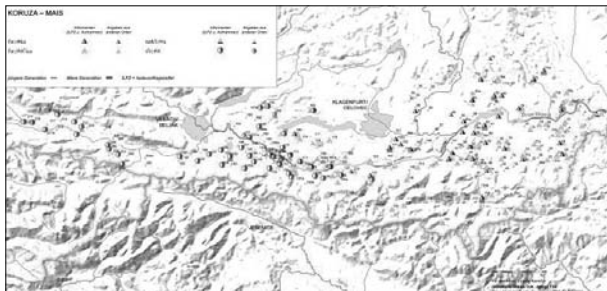
Za branje korektur je bilo to nemogoče, pri tisku pa zato ni bilo nobenih težav. Pri petem zvezku smo posebne znake kopirali iz razpredelnice in jih prenašali v dokument pa se veselili prve pisave, kjer je bilo razmerje med zaslonom in iztisom 1:1. Šesti in sedmi zvezek sta sestavljena s sistemom ZRCola.

Tezaver nudi vpogled v geografsko razširjenost posameznih glasoslovnih in oblikoslovnih pojavov, tako nudi primer *jagodica* na razdalji dobrih 70 km med drugim sledeče glasoslovne oblike: *jahuca*, *hahoca*, *waholca*, *jahatica*, *jatahica*, (*j*)*ogadica*, *odgaca* in *ozgaca*!

Iz zadnjega, šestega zvezka (kd-kv) sledijo primeri za dvo- in veččlenske izraze ter frazeme iz leme krava:

- ~ **je storila** 'die Kuh hat gekalbt' ▷ *krava je imela*
106 "Qrā:ya je stó:rya" (Ka 170).
- ~ **pijana** 'du Kuh betrunkene' [= *Beschimpfung*]
122 "qráva pójána, al tə qnisəm raqvá, da samú mliqə pi." (ŠR 4).
- kot pa (ena)** ~ 'wie eine Kuh' [= *in großen Mengen*]
106 "Təq pi:je q pa qrá:ya. Tò:lq pujé: q həna qrá:ya" (Ka 166).
- molzna** ~ 'milchgebende Kuh' ▷ **mlečna krava, molznica*
106 "mó:uzna qrá:ya" (Ka 167).
- stelna** ~ "Kuh mit Kalb" (Ka), 'Kuh, die gekalbt hat'
106 "sté:yna qrá:ya" (Ka 170).
- železna** ~ "Kuh des Altbauern, die er bis zum Tode haben darf" (Ka)
106 "Zeléa:zna qrá:ya" (Ka 171).
- ◇ ~ **pri gobcu molze** 'die Kuh milkt beim Maul' [= "soll gut gefüttert werden/se mora dobro krmiti" (Šb)]
122 "qráva pr hóbca móvze" (Šb 38).
- ena osrana** ~ **še ta druge okoli sebe oserje** 'eine dreckige Kuh macht auch die anderen dreckig' [= *böse Zungen*]
122 "anà usrána qráva še ti drúje usérje vqlè sabè" (Šb 112).
- imeti snega za eno** ~ **o** 'eine Menge Schnee haben'
- takele** ~ **imajo naše roge/takele roge imajo naše** ~ 'solche Kühe haben unsere Hörner' [= *Versprecher*] ▷ *se še kancitja na farju zareče*
122 "táče le qráve mája naše rojè (prav: táče le rojè mája náše v-rá-və)" (Šb 148)

Tehničnemu napredku smo priča tudi pri izdelovanju kart. Pri prvih kartah je geograf na osnovno karto južne Koroške s pinceto lepil prozorne trikotnike, kvadrate in druge znake, zdaj pa kartografiranje poteka v sodelovanju z geografskim inštitutom Antona Melika na barvni računalniški karti z reliefom v sistemu GIS (Jerneja Fridl).

Karta je priložena 6. zvezku tezavra

Napredek je torej viden na vseh ravneh in je povezan s prihodom Andrejke Žejn v Gradec, ko se je dogodil velik premik v pozitivno smer. Projekt je po dvanajstletnem hiranju ponovno zaživel. Zahvala gre triletnemu slovensko-avstrijskemu projektu ZRC SAZU in Balkanski komisiji Avstrijske akademije znanosti, prav tako Inštitutu za slavistiko v Gradcu, ki slej ko prej nudi delovne prostore – tam je tudi arhiv –, in ne nazadnje Slovenskemu znanstvenemu inštitutu na Dunaju, pri katerem je znanstvenica Andrejka Žejn zaposlena.

Iz navedenega ni težko spoznati, da tako zahtevno in drobnjakarsko delo ne more biti stvar univerz, pač pa edino le resnih raziskovalnih ustanov, kot so akademije in znanstveni inštituti. V upanju, da bo uvidevnost znanstvenih ustanov še trajala, bi bilo želeti, da bi bogati dialektološki arhiv s 600 urami posnetkov ne ostal neizkoriščen in da bi se koroškemu slovenskemu ljudskemu jeziku pravočasno postavil soliden znanstveni nagrobnik v obliki tezavra do črke Ž.

LITERATURA

Urban JARNIK, 1826: *Andeutungen über Kärntens Germanisirung*. Carinthia 16 (po: Baum Wilhelm (ur.), 2009: Urban Jarnik. Romantik, Nationalismus und Pan-slawismus in Kärnten. Klagenfurt – Wien. Kitab-Verlag. 88.

Stanislaus HAFNER, Erich PRUNČ (ur.), 1980: *Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten (Grundsätzliches und Allgemeines)*. Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz.

THE THESAURUS OF SLOVENE DIALECTS IN CARINTHIA – AN INDICATION OF THE VITALITY OF SLAVIC STUDIES IN GRAZ

The Slovene dialects in Austrian Carinthia are of special linguistic interest for a number of reasons. Historically, they bear testimony to important archaisms (remnants of nasal vowels, lexical items such as the Germanic *ol* for *beer* »ale«). Synchronically, the area is interesting because of its natural bilingualism and the German and Slovene interferences and language contacts. Today, Slovene dialects in Carinthia are threatened with extinction, being under pressure from German. Their exploration is therefore an urgent requirement and a question of time. Thirty years ago a working group of researchers into the Slovene language therefore began a long-term project of creating a lexical inventory of the Slovene dialects in Carinthia. The first goal that could be achieved successfully, despite personal and financial difficulties, was the edition of the bilingual Slovene-German dictionary *Thesaurus*. A second aim is the lexical cartography of some diatopic synonyms, which is also a very important part of the project and aims at contributing to a better understanding of the cultural history of Carinthia, permitting a comparison of lexemes with other Slavic and neighbor languages.

Izoglose v prekmurskem narečju – regionalna geolingvistika

MOJCA HORVAT

*Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 4, SI – 1000 Ljubljana,
mojca.horvat@zrc-sazu.si*

SCN III/2 [2010], 87–108

Članek¹ predstavlja poskus prispevka k slovenski regionalni geolingvistiki. V slovenskih narečjih sta bili doslej predmet regionalne geolingvistične obravnave dve slovenski narečni skupini – primorska in koroška. Mario Alinei regionalne lingvistične atlase opredeljuje kot atlase druge generacije (če prvo generacijo predstavljajo nacionalni atlasi, tretjo atlasi jezikovnih družin – npr. *OLA*, četrto atlasi nesorodnih jezikov – npr. *ALE*). Pomen tovrstnih kart bo prikazan na primeru jezikovnih kart prekmurskega narečja, ki ga lahko na podlagi mlajših glasoslovnih pojavov razdelimo v tri podnarečja (dolinsko, ravensko, goričko).

Izbrani jezikovni pojavi bodo v članku predstavljeni na kartah z metodo lingvistične geografije, in sicer na podlagi gradiva za *Slovenski lingvistični atlas*.

The paper contributes to Slovenian regional geolinguistics, which deals with linguistic phenomena on the regional level. To date regional areal linguistics has been applied in two of the Slovenian dialect groups, the Littoral and the Carinthian dialect groups. According to Mario Alinei, this type of linguistic atlas is defined as second generation atlases (while first generation atlases are national atlases, and the third atlases of language groups – e. g., *OLA*, and, finally, fourth generation atlases are those of nonrelated languages (continental atlas) – *ALE*). The importance of regional linguistic atlases will be presented by the case study based on linguistic maps representing Prekmurje dialect linguistic features. Considering the newest phonetical features, this dialect could be divided into three subdialects (dolinsko, ravensko, goričko).

In the present paper, selected linguistic features will be presented on the regional linguistic maps with the method of the geolinguistics, as they are transcribed in the data base for *Slovenian Linguistic Atlas*.

¹ Na tem mestu se zahvaljujem dr. Karmen Kenda-Jež za konstruktivne pripombe ob nastajanju članka.

Ključne besede: geolingvistika, regionalna geolingvistika, prekmurško narečje, izoglose

Key word: geolinguistics, regional geolinguistics, Prekmurje dialect, isoglosses

0 Uvod

Geolingvistika (lingvistična geografija, *Sprachgeographie*) ima kot posebna veja dialektologije v evropskem prostoru že več kot stoletno tradicijo. Začetki le te segajo v osemdeseta leta devetnajstega stoletja – Wenkerjev atlas nemških narečij (prvi del – *Sprachatlas der Rheinprovinz, nördlich der Mosel und des Kreises Siegen*), o institucionalizirani geolingvistiki pa govorimo od začetkov dvajsetega stoletja od Gillieronovega dela *Atlas linguistique de la France* dalje, po katerem sta se zgledovala tudi K. Jaberg in J. Jud v atlasu *Sprach- und Sachatlas des Italiens und der Südschweiz*. Po Alineiju (1983: XIX) lahko vsa dosedanja tovrstna dela razvrstimo glede na dve merili: a) področno in b) metodološko. Po prvem merilu se atlas razvrščajo glede na obseg analiziranega geografskega območja. Nacionalne atlase poimenuje atlase prve generacije, regionalne atlase druge generacije, kot atlas tretje generacije so pri njem opredeljeni atlas jezikovnih družin (npr. Slovanski lingvistični atlas – *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas*), najobširnejše področje pa vključujejo t. i. atlas četrte generacije (npr. Evropski lingvistični atlas – *Atlas linguarum Europae*). Po drugem, metodološkem, merilu so atlas razdeljeni v dve skupini: prikazovalni atlas (gradivo je prikazano v izhodiščni obliki brez nadaljnih analiz, tj. fonetični zapis posameznih leksemov, fonemov, morfemov ob imenu ali številki kraja) in interpretativni atlas (abstrahiran prikaz zbranega jezikovnega gradiva, z znakovno ali izoglosno tehniko kartografiranja).

1 Regionalna geolingvistika

Primerjava zaporedja nastajanja posameznih tipov atlasov določenih jezikov prinaša zanimive ugotovitve. Za nekatere jezike (npr. Wenkerjev *Sprachatlas der Rheinprovinz* in *Sprachatlas von Nord- und Mitteldeutschland*) so bili namreč predhodno izdelani regionalni in šele nato nacionalni atlas, drugod spet obratno. Posamezna raziskovalna središča so se za izdelavo regionalnih atlasov pred nacionalnimi odločila zaradi manjšega raziskovalnega območja, ki naj bi služilo za izdelavo »poskusnega zvezka« pred nacionalnim (Reichan, Woźniak 2004: 10), spet drugim se je zdelo smiselno najprej raziskati širše območje, torej določen jezikovni prostor kot celoto, nato pa na podlagi izsledkov nacionalnih atlasov izdelati še regionalne z namenom poglobljene

raziskave že obravnavanega področja. Posebnosti posameznih območij, regij ali predelov so se tako jasno pokazale šele v kontrastivnem razmerju z drugimi regijami (npr. prisotnost/odsotnost posamezne predmetnosti in s tem tudi njenega poimenovanja).

1.1 Regionalna geolingvistika v slovenskem prostoru

V slovenskem prostoru sta bili doslej predmet regionalne geolingvistične obravnave dve narečni skupini – primorska in koroška. V zahodnih slovenskih narečjih je raziskovanje usmerjeno predvsem v zbiranje narečne leksike ter njen prikaz na napisnih jezikovnih kartah, v severnih pa ob leksiki dokumentirajo še značilne glasoslovne pojave, na podlagi katerih ugotavljajo potek prevladujočih izofon in izoleks.

1.1.1 Zahod slovenskega jezikovnega prostora

Center geolingvistike zahodnega slovenskega jezikovnega prostora je Znanstvenoraziskovalno središče Univerze na Primorskem, kjer so nastali in še nastajajo leksični regionalni atlasi.

Prvi tovrstni atlas – *Slovenski dialektološki leksikalni atlas tržaške pokrajine* (SDLA-Ts) iz leta 1987 avtorice Rade Cossutta je glede na metodo kartografiranja prikazovalni (ob številki kraja je zapisan narečni odgovor v fonetični transkripciji). Gradivo, zbrano po vprašalnici za ASLEF (*Atlante Storico-Linguistico-Etnografico del Friuli-Venezia Giulia*), v desetih krajih v okolici Trsta (dodano je tudi gradivo dveh točk, vključenih v mrežo za ASLEF), je prikazano na 177 kartah (čeprav je zapisano gradivo za 740 vprašanj). V skladu z Alineijevo razvrstitvijo tipov atlasov gre za prikazovalni atlas druge generacije.

Grafično naprednejši in z enako metodo kartografiranja je *Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre* (2005), ki prikazuje lekseme, zbrane s pomočjo prilagojene vprašalnice furlanskega atlasa ASLEF v 21 istrskoslovenskih točkah. Zbrano je gradivo za 740 vprašanj (vprašanja so zapisana kot iztočnice brez konteksta), razvrščenih po tematskih sklopih (npr. naravni pojavi, rastlinstvo, živalstvo, deli človeškega telesa in bolezni ...). Tudi tu gre za atlas prikazovalnega tipa, pri čemer gradivo ni interpretirano, temveč ponujeno v nadaljnje jezikovne analize.

Poleg omenjenih atlasov v koprskem raziskovalnem središču nastaja tudi projekt *Narečni atlas slovenske Istre in Krasa* (NASIK), pri katerem sodelujejo G. Filipi, R. Cossuta in S. Giljanovič. Atlas bo prikazoval narečno gradivo, zbrano po vprašalnici za *Lingvistični atlas Istre*, v izbranih dvajsetih točkah raziskovalnega območja ter v nekaj kontrolnih točkah zunaj njega.

1.1.2 Sever slovenskega jezikovnega prostora

Podrobneje se z narečji koroške narečne skupine na avstrijskem Koroškem ukvarjajo dialektologi Slovenskega znanstvenega inštituta na Dunaju in Inštituta za slavistiko Univerze Karla in Franca v Gradcu. Njihovo delo poteka po konceptu dolgoročnega cilja, tj. v skladu s projektom za zbiranje leksičnih in glasoslovnih posebnosti tega prostora. Omenjeni projekt med drugim² vključuje tudi določanje poteka izofon in izoleks celotnega obravnavanega področja.

Na narečni karti slovenskega jezika so bile meje koroškega narečja določene na podlagi glasoslovnih in oblikoslovnih pojavov. Graški dialektologi se zavedajo, da je tak način diferenciacije področja mogoče dopolniti z informacijami o poteku izoleks, ki pogosto razkrivajo drugačne medsebojne povezave posameznih območij. V sklopu raziskovalnega projekta Inventarizacija slovenskih govorov na Koroškem (*Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten*) je bilo tako izvedeno terensko zapisovanje leksike v 220 točkah, in sicer na podlagi vnaprej pripravljenih vprašanj (Pfundl 1981: 449–452). Zbrano gradivo je kartografirano na znakovnih kartah, kjer so posamezni znaki izbrani po skrbno izoblikovanem sistemu – z istim geometrijskim likom se kartografira izvorno sorodne lekseme, znotraj teh pa so posamezne glasoslovne posebnosti prikazane s pomočjo notranjih zapolnitev. Leksemi, ki se pojavljajo v arealih, so na nekaterih kartah prikazani s ploskovno tehniko (npr. Karta 5: pomlad – Frühling, Karta 11: teloh – Schneerose, Karta 12: zvonček – Schneeglöcklein). V skladu z že omenjeno Alineijevo klasifikacijo atlasov gre v tem primeru za interpretativne karte.

1.2 Regionalna geolingvistika v evropskem prostoru

Velik pomen geolingvističnih atlasov zasledimo že na prvi pogled, ko pobrska-mo po tovrstni literaturi različnih evropskih jezikov. V nadaljevanju bom na kratko prikazala le nekatere izmed njih, ki so mi bili v času pisanja prispevka na voljo.

V množici evropskih jezikovnih atlasov vsekakor zavzemajo pomembno mesto poljski. Začetki poljske lingvistične geografije v tridesetih letih dvajsetega stoletja sovpadajo z zametki slovenske lingvistične geografije – z Ramovševimi prvimi načrti za slovenski jezikovni atlas. Poljski dialektologi se tako lahko

² Končni cilj projekta tvori pet delnih ciljev: 1. izdaja Tezavra slovenskega ljudskega jezika, 2. določitev poteka izofon in izoleks, 3. določitev in analiza posameznih besednih polj z upoštevanjem govorne zmožnosti dvojezičnih govorcev, 4. določitev funkcionalnih in socialnih zvrsti, 5. opis kompleksne jezikovne situacije ter pomembnejših etnografskih in kulturnozgodovinskih elementov (Žejn 2006: 447).

ponašajo z bogato geolingvistično tradicijo. Ob velikem številu regionalnih atlasov³ so nastali tudi trije, ki pokrivajo celotni nacionalni prostor.⁴

Prvi atlas regionalnega obsega, Atlas poljskega Podkarpattja (*Atlas językowy polskiego Podkarpacia*), Małecki, Nitsch 1934, sta avtorja zasnovala kot poskus raziskave manjšega obsega pred večjim projektom – atlasom celotnega poljskega jezikovnega prostora. V mrežo točk sta vključila 39 krajev, v katerih se je zbiralo gradivo po vprašalnici, ki je obsegala 1000 vprašanj. Pri prikazovanju gradiva sta se avtorja zgledovala po Gilliéronu oz. začetnikih romanske geolingvistike, saj sta se odločila za izrisovanje napisnih kart, na katerih so bili narečni odgovori v fonetični transkripciji prikazani ob številki kraja (Reichan, Woźniak 2004).

Drugačno in precej bolj dodelano tehniko kartografiranja lahko opazujemo v Jezikovnem atlasu kašubščine in sosednjih dialektov (*Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, 1964–1978), kjer so na barvnih kartah označeni geografski elementi: reke, mesta, meje okrožij, obala ... Jezikovne značilnosti so na tej podlagi prikazane s črnimi simboli različnih oblik z različnimi zapolnitvami, z izoglosami in šrafurami. Ta interpretativni atlas obsega okrog 800 kart, objavljenih v več zvezkih.

Med zahodnoslovanskimi jezikovnimi atlasmi velja omeniti še češki prispevek h geolingvistiki – Jezikovni atlas jugozahodne Morave (*Jazykový atlas jihozápadní Moravy*) avtorice Libuše Čížmárové z Masarykove univerze v Brnu. Gradivo, zbrano na podlagi besedno-slikovne vprašalnice, je večinoma prikazano na kombiniranih kartah (napisno-izoglosno-znakovno-ploskovnih), na katerih so imena krajev označena s kraticami, te pa so razvezane v abecednem seznamu pred kartami. Pri tehniki kombiniranja so uporabljene različno okrepljene izoglose, pri čemer tanjše črte ločujejo območja z izvorno istim pojavom, ki se na sinhroni ravni ločuje le glasovno (npr. *kudla* in *kodla*) ali oblikoslovno, debelejšje pa območja z izvorno različnim leksemom (npr. *burgyňa* in *řepa*). Vsaka interpretativna karta je opremljena z legendo in komentarjem.

2 Poskus regionalne geolingvistike za prekmursko narečje

V skladu z doslej obravnavanimi slovenskonarečnimi primeri regionalne geolingvistike se sedaj zahodnim (primorskim) in severnim (koroškim) narečjem pridružuje še poskus regionalne geolingvistike na primeru prav tako obrobnege, tj. vzhodnega (prekmurskega) narečja. Tradicija nastajanja regionalnih lingvističnih atlasov obrobnih narečij je znana npr. tudi v poljskem jezikovnem prostoru (prim. Reichman, Woźniak 2004).

³ Poleg obravnavanih še *Atlas gwar mazowieckich*, *Atlas gwarowy województwa kieleckiego*, *Polsko-laskie pogranicze językowe na terenie Polski i Czechosłowacji*, *Atlas gwarowy dawnej puszczy sandomierskiej*, *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*, *Mały atlas językowy województwa gorzowskiego*.

⁴ *Mały atlas gwar polskich*, *Atlas polskich inowacji dialektalnych*, *Atlas gwar polskich*.

Čeprav se zavedam, da zahteva izbira krajev, vključenih v raziskovalno mrežo, ki v našem primeru temelji na nacionalni mreži za SLA, razmislek o njeni morebitni zgotovitvi ali dopolnitvi na območjih, ki so zaenkrat še bele lise, sem se ob pripravi zasnove atlasa odločila izrisati karte na podlagi trenutno dostopnega gradiva. Mreža točk tako obsega 20 krajev,⁵ ki so ponekod bolj, drugod manj oddaljeni drug od drugega.

2.1 Prekmursko narečje⁶

Prekmursko narečje tvori skupaj s prleškim, slovenskogoriškim in haloškim narečjem panonsko narečno skupino, ki na stiku z germanskim in madžarskim svetom predstavlja najvzhodnejše slovensko narečje. V skladu z najzgodnejšo narečno diferenciacijo slovenskega jezikovnega prostora se je to narečje izoblikovalo na področju, ki so ga poselili staroselci iz južnoslovanske skupine, in sicer v smeri ob Savi in Dravi navzgor. Glede na najzgodnejšo narečno členitev slovenskega jezikovnega prostora prekmursko narečje tako prištevamo k jugovzhodni enoti, za katero je značilno, da je doživela zgodnjo denazalizacijo psl. nosnikov *ę* in *ǫ*, diftongizacijo **ō* in **ě* > *ou* in *ei*, labializacijo *ā* > *â*, razvoj *u*-ja v smeri *i*-ja (*u* > *ü*). To narečje je zanimivo tudi z leksičnega vidika, saj se ob prevladujoči slovanski (tudi staroslovanski) leksiki pojavljajo germanizmi (prevzeti v različnih razvojnih obdobjih) in hungarizmi (Logar 1993, Smole 2000a).

2.2 Zunajjezikovni oris prekmurskega narečja

Na področju Prekmurja se v geografskem smislu izrisujejo štiri enote: na slovenski strani so to Dolinsko, Ravensko in Goričko, na madžarski strani pa Porabje. Meja med najbolj ravninsko enoto – Dolinskim – in nekoliko bolj gričevnato enoto – Ravenskim – poteka po ločnici Dokležovje–Bratonci–Lipovci–Gančani–Filovci–Strehovci–Dobrovnik; na drugi strani pa črta Bakovci–Rakičan–Lukačevci–Mlajtinci–Ivanci–Bogojina povezuje mejne ravenske vasi. Meja med Goričkim in Ravenskim poteka po vznožju gričevja – krajne goričke vasi so tako Korovci–Gornji Črnci–Beznovci–Zenkovci–Šalameneci–Brezovci–Sebeborci, mejne ravenske pa Cankova–Topolovci–Strukovci–

⁵ Mreža točk: 387 Cankova, 388 Gorica, 389 Martjanci, 390 Strehovci, 391 Beltinci, 392 Gomilica, 393 Nedelica, 394 Velika Polana, 395 Gornja Bistrica, 396 Hotiza, 397 Večeslavci, 398 Grad, 399 Gornji Petrovci, 400 Križevci, 401 Kančevci, 402 Šalovci, 403 Markovci, 404 Gornji Senik–Felsőszölnök, 405 Slovenska ves – Rábatótfalu, 406 Ženavci – Jennersdorf. Točka 401 je delno zapisana, točki 405 in 406 pa nezapisani.

⁶ To poglavje je skrajšan in nekoliko predelan del članka (M. Horvat, 2008: Narečna podoba Prekmurja. *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*. Maribor: Slavistično društvo, (Zora 55). 235–256.), ki je vsebinsko povezan s tematiko tega prispevka.

Puževci–Lemerje–Gorica–Puconci–Moravske Toplice–Tešanovci. Po sredi Goriškega in Porabja pa se je v začetku 20. stoletja vrezala ostra državna meja med Slovenijo in Madžarsko.

Sodobno razmejitev obravnavanega prostora velja navezati na zgodovinsko razmejitev pokrajine od Muri. Bogato in pestro zgodovino Prekmurja sta dodobra raziskala pomurska rojaka Zelko (1996) in Slavič (1999), ki se jima pridružuje zgodovinar Kos (1935: 16–20). Zadnji zgodovino tega prostora razdeli v tri večja obdobja, pri čemer prvo obsega obdobje od slovanske naselitve do prihoda Madžarov v Panonsko nižino nekje na prelomu 9. in 10. stoletja, drugo, najdaljše, se končuje z eno izmed najpomembnejših letnic za Prekmurce – letom 1919, ko so deželo na levem bregu Mure po tisočletju ponovno tudi upravno priključili matičnemu narodu, ta je obenem začetek novega, tj. tretjega obdobja, ki ga živimo še danes.

Med naštetimi obdobji se zdi smiselno izpostaviti drugo, najdaljše, ki je trajalo kar tisoč let in v katerem so se izoblikovale glavne značilnosti prekmurskega narečja. V obdobju pod madžarsko krono je bilo Prekmurje upravno razdeljeno v dve enoti, tj. županiji – k Železni županiji (*Vasvármegye*) je spadalo celotno Porabje, Goričko in kraji v okolici Murske Sobote (Goričko in Ravensko), medtem ko je jugovzhodni del z Dolnjo Lendavo (Dolinsko) spadal v Zalsko županijo (*Zalavármegye*). Cerkvenoupravno so Prekmurci iz Železne županije spadali v györsko (rabsko) škofijo, Prekmurci iz Zalske županije pa v vesprensko škofijo. V 11. stoletju je del zalskih župnij (Bogojina, Turnišče, Dobrovnik, Dolnja Lendava) prešel v novoustanovljeno zagrebško škofijo. Upravna meja med županijama je bila tako od 1176. leta tudi cerkvena meja med györsko in zagrebško škofijo. Vse do 18. stoletja so bili ogrski Slovenci upravno razdeljeni, dokler se niso 1777. leta združili v takrat ustanovljeni škofiji s središčem v Sómbotelu, kar je ugodno vplivalo na razvoj deželne zavesti (Slavič 1999: 23).

2.3 Znotrajjezikovni oris prekmurskega narečja

Z jezikovno podobo tega prostora se je doslej ukvarjala množica⁷ vidnih slovenskih (in tujih) dialektologov, tule povzemam le najbistvenejše ugotovitve po Logar 1996, Smole 2000a, Zorko 1994, 2005.

⁷ 1. Oskar Ásbóth (1912), Ungarisch-slovenische »vucke«. *Archiv für slawische Philologie* 33. 321–338. 2. Marc L. Greenberg (1992), Circumflex advancement in Prekmurje and beyond. *Slovene studies*, 14, št. 1. 69–91. 3. Marc L. Greenberg (1993), Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja. *Slavistična revija*, 41, št. 4. 465–487. 4. Mojca Horvat (2008), Narečna podoba Prekmurja (po gradivu za SLA). *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*. Maribor. 235–256. 5. Marko Jesenšek (2005), Nastanek in razvoj prekmurskega knjižnega jezika. *Slavistična revija*, 53, št. 1. 1–12. 6. Janko Jurančič (1966), O leksiku v panonskih govorih. *Panonski zbornik*. Murska Sobota. 31–41. 7. Mihaela Koletnik (2008), *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke študije*. Maribor. 8. Tine

Prekmursko narečje, ki pozna jakostno naglaševanje, spada po prvotni dialektizaciji slovenskega jezika v jugovzhodno skupino. Izvedena sta bila oba splošnoslovenska naglasna pomika (tip *zlâto* > *zlatô*, *ôko* > *ôko* > *okô* in umik kratkega naglasa na prednaglasno dolžino). Skrajšani stari akut je v tem narečju še zmeraj kratek. Sistem dolgih samoglasnikov je monoftongično-diftongičen, sistem kratkih pa monoftongičen. Inventar samoglasnikov tako obsega: a) dolgi vokalizem *i:i, u:u, u:i, (ü:ü), e:i, o:u, e:, (ö:), o:, e:i, o:u, a:/â:*, b) kratki vokalizem pa *i, u, ü, e, o, e, â, ĩ*.

Prekmursko narečje je mogoče sinhrono na podlagi mlajših glasoslovnih pojavov razdeliti v tri enote: za severne govore je značilno labializiranje kratkega in nenaglašena *a*-ja, razvoj končnega *-l* > *-o, j* > *d'*; osrednji govori prav tako labializirajo kratki in nenaglašeni *a*, razvoj *-l* > *-o, j* > *g* (pred sprednjimi samoglasniki na začetku besede), *j* > *dž* (pred zadnjimi samoglasniki), *t* > *k* (pred *ŕ*); južni govori labializirajo dolgi naglašeni *a*, *-l* > *u*, *t* > *k* (pred *ŕ*).

3 Lingvistične karte, izrisane na podlagi gradiva za SLA⁸

V nadaljevanju bodo komentirane fonetične in leksične karte za območje prekmurščine, ki so bile izrisane na podlagi gradiva za Slovenski lingvistični atlas, in sicer z metodami, uveljavljenimi v slovenski in slovanski geolingvistik. Tehnika kartografiranja se od karte do karte razlikuje, in sicer v skladu z večjo ali manjšo diferenciranostjo posameznih jezikovnih prvin (fonemov, leksemov), tako je gradivo ponekod omogočalo kombinirano kartografiranje, npr. napisno-izoglosno, oz. napisno-izoglosno-znakovno, ponekod le znakovno.

Logar (1966) Prispevek k dialektologiji Goričkega. *Panonski zbornik*. Murska Sobota. 29–30. 9. Tine Logar (1981), Gornji Senik: (Felsőszölnök; OLA 149): [fonološki opis]. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo. 10. Avgust Pavel (1909), *A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana* (Glasoslovje slovenskega cankovskega narečja). Budimpešta. 11. Fran Ramovš (1935), Prekmurski dialekt. *Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dialekti*. Ljubljana. 183–193. 12. Jakob Rigler (2001), Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih. *Zbrani spisi I*. Ljubljana. 373–384. 13. Zinka Zorko (1991), Kontrastivni vidiki dialektološkega raziskovanja: (prekmursko porabsko narečje). *Sedemdeset let slovenske slovenistike: zbornik Slavističnega društva Slovenije*. Ljubljana. 79–95. 14. Zinka Zorko (1994), Panonska narečja. *Enciklopedija Slovenije* (8. knjiga, Nos–Pli). Ljubljana. 232–233. 15. Zinka Zorko (2003), Oblikoslovje in leksika v govoru Cankove. *Avgust Pavel*. Maribor. 73–94. 16. Zinka Zorko (2005), Prekmursko narečje med Muro in Rabo na vseh jezikovnih ravneh primerjalno z današnjim nadnarečnim prekmurskim knjižnim jezikom. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost: zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja, Murska Sobota, 14. in 15. julij 2003*. Petanjci. 47–68.

⁸ Gradivo kart 1–6 je bilo že kartografirano in objavljeno v članku (Horvat, 2008: 235–256.), le da z drugo, tj. znakovno tehniko kartografiranja, tukaj pa je ponovno obdelano zaradi možnosti dodatne izrabe gradiva.

3.1 Fonetične lingvistične karte⁹

Na *Karti 1* so kartografirani refleksi fonema *j- pred sprednjimi samoglasniki (v besedah SLA 194 *ječmen*, SLA 047 *jetra*, SLA 015 *jezik*, SLA 515 *jesen* (letni čas), SLA 401 *jesen* (drevo)). V prekmurskem narečju se obravnavani fonem pojavlja v štirih oblikah, in sicer kot *j*, *g*, *d'* in *ž*. V strnjenem arealu v južnih točkah (391–396) fonem v razvoju ne doživlja sprememb (npr. 391 Beltinci: *jěčmen*, *jětra*, *jězik*, *jesěn*), medtem ko v osrednjih in v severozahodnih govorih tvori najobširnejši areal fonem *g*. V skrajnem severovzhodnem območju – izoglosa od prevladujočega fonema *g* ločuje točke 399, 400, 402 in 403 – pa se govori *d'*. Le v dveh severnih točkah (399 in 401) je zabeležen še refleks *ž*. Pojav *j > d'*, ki je znan tudi sosednjim madžarskim narečjem, Ramovš (1924: 164) razlaga kot »posledico energične artikulacije, pri kateri se jezikovni artikulirajoči del prekomerno dvigne«. Pred sprednjimi vokali lahko gre razvoj *j*-ja še eno stopnjo naprej, torej *j > d' > g*.

Tudi na *Karti 2* je prikazana fonetična raznolikost *j-, le da pred zadnjimi samoglasniki (v besedah SLA 405 *jabolko*, SLA 414 *jagoda*, SLA 501 *jajce*). Na podlagi obravnavanega pojava izoglose prekmursko narečje delijo v tri predele. Tako kot pred sprednjimi vokali ostaja fonem *j pred zadnjimi nespremenjen v južnih točkah (391–396), medtem ko se geografsko osrednji in severni del razčlenita v dva areala – severozahod pozna refleks *ž* (npr. 397 Večeslavci *'žũa:gda*, *'žũa:boko*, *'žũa:jce*), severovzhod pa *d'* (npr. 400 Križevci *d'ągoda*, *d'ábuko*, *d'áice*).

3.2 Leksične lingvistične karte

Karta 3 prikazuje leksično podobo analiziranega prostora na podlagi prekmurskih poimenovanj za pomen 'dlake pod nosom', knjiž. *brki*, in sicer izoglosa razdeli prekmurščino v dve enoti: južni govori poznajo leksem *mustači*,¹⁰ osrednji in severni pa *bajusi*.¹¹

Tudi na *Karti 4* izoglosa deli prekmurščino v dva predela, in sicer na podlagi prevladujočih leksemov za pomen 'v času od svita do dopoldneva', knjiž. *zjutraj*. V južnem predelu tvori strnjen areal leksem *zajtra* (npr. 392 Gomilica *'zâjtra*), v osrednjih in severnih govorih pa leksem *vgojčno* (npr. 388 Gorica *vgôjčnu*). V treh severnih točkah poznajo leksem s korenem *ran*, in sicer v točkah 402 Šalovci in 404 Gornji Senik *zazrankoma* v točki 403 Markovci pa *rano*.

⁹ Karte so izrisane s pomočjo programa CorelDraw 12, in sicer za podlago služi izsek neme karte s številkami raziskovalnih točk, ki so jo izdelali na Geografskem inštitutu Antona Melika in na Inštitutu za antropološke in prostorske študije na ZRC SAZU (vir: pregledne karte Geodetskega zavoda RS, Geodetske uprave RS, Geodetskega inštituta Slovenije).

¹⁰ Prevzeto prek balkanskih jezikov iz srgr. *moustákion* 'brki' (Skok 1972: 488).

¹¹ Prim. z madž. *bajusz* 'brk, brki' (Hradil 1980: 24).

Na *Karti 5* so kartografirana poimenovanja za pomen 'zelo nalezljiva kožna bolezen ljudi in živali z močnim srbenjem, ki jo povzročajo zajedavci', knjižno *garje*. Prekmurščina pozna za ta pomen dva izraza, in sicer *srab* in *srbeščica*. Izoglosa, ki tudi na podlagi tega leksema deli prostor na dve enoti, je tukaj nekoliko pomaknjena proti severu – leksem *srbeščica* se tako ob južnih točkah govori še v osrednjih, tj. v 388 Gorica in 389 Martjanci, leksem *srab* pa v vseh severnih govorih.

Šesta karta je leksično-besedotvorno nekoliko bolj raznolika od ostalih petih, saj se za pomen 'vnetje nosne sluznice, pri katerem se močneje izloča sluz ali gnoj', knjižno *nahod*, v prekmurščini govori kar pet leksemov. Na strnjenem območju južnih govorov poznajo leksem *natha*, ki je sicer slovanskega izvora (*naduha*), v prekmurščino pa je bil glasovno spremenjen prevzet iz madžarščine (prim. z madž. *natha* 'nahod'). Drugi najpogostejši je leksem *našest* – zapisan v štirih osrednjih in severnih govorih, v točkah 401 in 402 pa kot različica *vnašast* (npr. 401 *v'nā:šast*). Po asimilaciji sklopa *st > c* se v zahodnih govorih pojavlja tudi oblika *našec* (npr. 397 *'na:šec*). Kot enkratnica je v točki 391 Beltinci zapisana nadpomenka *prehlad*.

Namen sedme karte je bil prikazati leksično diferenciranost na podlagi leksemov za pomen 'limfni organ v žrelu', knjižno *bezgavka*. Prevladujoči areali prekmurščino v tem primeru delijo v eno večjo in dve manjši enoti. vzdolž osrednje vertikale se razprostira območje z leksemom *mandola*,¹² vzhodno od nje areal leksema *kuščarji* (394 *kūščarię* in 396 *kūščari*), zahodno pa areal leksema *mandelj*.¹³ Kot enkratnici se pojavljata še leksema *puta* v točki 392¹⁴ in v 395 predložna zveza *na dimaču*.¹⁵

Karta 8 opisuje jezikovno pokrajino na podlagi poimenovanj za pomen 'nalezljiva bolezen s pegastimi izpuščaji na koži, ki se pojavlja zlasti pri otrocih', knjižno *ošpice*. Narečni leksemi za ta pomen ne tvorijo večjih opaznejših arealov, zato se je zdelo smiselno leksično raznolikost prikazati z znakovno karto. Najpogostejši leksem *bleki*¹⁶ je razpršen po celotnem prostoru. V štirih točkah 388, 397, 398, 403 je zapisan drugi najpogostejši izraz *sutnice*.¹⁷ Tako kot knjižni zvrsti je leksem *ošpice* znan tudi prekmurščini. Kot enkratnica je v točki 400 zapisan leksem *gobe*.

Tudi na *Karti 9* z leksemi za pomen 'ki je v stanju velike napetosti, ki se izraža kot nemir, strah, zlasti pred pomembnejšimi dogodki', knjižno *živčen*, se leksične raznolikosti zaradi razpršenosti ne da prikazati z izoglosami, temveč s simboli. Najpogostejši leksem, enak knjižnemu, tj. *živčen* je razpršen po

¹² Prim. z madž. *mandula* 'mandelj' (Hradil 1982: 340).

¹³ Prim. z nem. *Mandeln* 'mandlji' (Debenjak 2001, el. različica).

¹⁴ Prim. z bav. srvnem. *put(t)e* 'posoda, brenta', srvnem. *büt(t)e*, stvnem. *butin(n)a* (Bezljaj 1995: 139).

¹⁵ Prim. *dimljača* = *dimlje*, *dymati* 'napihovati, pihati, puhati', povratno 'napihovati se, otekati', ker so v dimljah bezgavke, ki rade zatečejo (Snoj 2003: 110).

¹⁶ Prim. z nem. *Fleck* 'madeži, ošpice' (Striedter-Temps 1963: 93).

¹⁷ Po aferezi iz *(o)sūkņce* < *(o)sutnice* 'Blattern' (Ramovš 1924: 209).

celotnem prostoru, medtem ko je drugi najpogostejši *čemerasti*¹⁸ zabeležen v osrednjih in severnih govorih. Dvakrat, enkrat v južnih, drugič v severnih govorih, se pojavi tudi pridevnik *nervozen*.¹⁹ Kot enkratnici sta zapisana leksema *nagel* in *idegeš*.²⁰

Še en primer leksično-besedotorne razpršenosti predstavlja *Karta 10* s pridevniškimi poimenovanji za pomen 'ki ima grbo', knjižno *grbast*. Najpogostejši je prevzeti leksem *pukljav*,²¹ ki ga poznajo v večini govorov. Drugi najpogostejši je koren *grb-*, na katerega se pripenjajo pripone *-av* (v točkah 390, 392, 393, 397, 399) ali *-ast* (v točki 393). Kot enkratno dvojnično poimenovanje je v točki 398 zapisana zveza *ima borjo*.²²

4 Gradivo²³

Objava²⁴ gradiva se kljub neenotnosti transkripcije zdi smiselna, kajti preverljivost geolingvističnega prikaza in njegove analize je tako lahko sprotna. Gradivo namreč hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani, in sicer v zvezkovni in listkovni obliki, v zadnjih letih pa so sodelavci omenjene sekcije s sodelovanjem študentov slovenistike del gradiva za SLA prenesli v računalniško podatkovno zbirko.

Prikazano gradivo je v članku objavljeno v citatni obliki, torej tako, kot je zapisano v listkovno-zvezkovni bazi, in sicer v dveh transkripcijah – starejši t. i. Ramovševi in novi nacionalni transkripciji (Benedik 1999: 20).

V prvem stolpcu je zapisana številka točke iz mreže krajev SLA, v drugem čas zapisa odgovora, v tretjem ime kraja, v četrtem in petem pa odgovori na različna vprašanja iz Vprašalnice²⁵ za SLA.

¹⁸ Prim. *čemer* 'strup' (Bezljaj 1977: 78).

¹⁹ Prim. z nem. *nervös* iz lat. *nervösus* 'žilast, kitast' (Snoj 1997: 380).

²⁰ Prim. z madž. *ideges* 'živčen, nervozen' (Hradil 1982: 219).

²¹ Prim. z avstr. bav. nem. *Puckel* 'grba' (Bezljaj 1995: 135).

²² Domnevno iz madž. *bordzsu* 'tele, mlada žival, bedak, torba'. V tem primeru bi lahko šlo za motivacijo poimenovanja po podobnosti (EWU 1992: 127).

²³ Gradivo je zapisano z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na ISJ FR ZRC SAZU razvil dr. Peter Weiss.

²⁴ Za gradivo kart 1–6 glej Horvat (2008: 245–249).

²⁵ Ramovševa vprašalnica, po kateri je potekalo zbiranje gradiva za SLA, je sestavljena iz 870 oštevilčenih vprašanj, ki so razdeljena v 16 skupin: I. Telo, II. Obleka, III. Hiša, IV: Vas, V. Prazniki, VI. Orodje, VII. Živina, VIII. Rastline, IX. Planina, X. Bolezni, XI. Čas, XII. Pokrajina, XIII. Družina, XIV. Štetja, XV. Razno, XVI. Gramatična vprašanja. Vprašanja niso zastavljena v stavčni obliki, vsebujejo le knjižni izraz, ki se mu navadno išče narečna ustreznica ali pomen v posameznem krajevnem govoru (Benedik, 1999: 15).

Tabela 1: gradivo za 7. in 8. karto

Točka	Kraj	Leto zapisa	Odgovor	
			SLA V479 bezgavka	SLA V478 ošpice
387	Cankova	2007	'mandɛlɲi	b'la:ke, 'ošpice
388	Gorica	1960	mɔndul̩i	sũkɲiɟe
388	Gorica	1973	ni odgovora	blɛk̩i
389	Martjanci	1958	mɔndol̩a	bl̩akɛ
390	Strehovci	1983	ni odgovora	ɔšpice
391	Beltinci	1972	mãndol̩i	blɛk̩i
392	Gomilica	1986	'mãndula	'ɔšpice
392	Gomilica	1957	pũta	blɛk̩i
392	Gomilica	1963	ni izraza	blãki
393	Nedelica	1959	ni odgovora	blãki
394	Velika Polana	1957	kũšɟariɟe	blɛk̩i
395	Gornja Bistrica	1983	na dimãču	blãki
396	Hotiza	1957	kũšɟariɟ sũ sɛ ɲemi ũɟɛmɛriɲi	blɛk̩i
397	Večeslavci	1983	'ma:nd̩i	'sũ:kɲice
398	Grad	1958	mãnd̩n	sũkɲice, blãkɛ
399	Gornji Petrovci	1967	ni odgovora	blɛk̩e
400	Križevci	1958	mɔndola	gɔbe
401	Kančevci		ni zapisa	/
402	Šalovci	1985	ni odgovora	ni odgovora
403	Markovci	1958	ne vedo	blãkɛ, sũkɲca
404	Gornji Senik – Felsőszölnök	1976	ni odgovora	ni odgovora
404	Gornji Senik – Felsőszölnök	1978	brez podatkov	blɛkɛ
404	Gornji Senik – Felsőszölnök	1983	'mã:ndula	b'la:kɛ
404	Gornji Senik – Felsőszölnök	1986	ni odgovora	b'la:kɛ
405	Slovenska vas – Rábatótfalu	/	ni zapisa	/
406	Ženavci – Jennersdorf	/	ni zapisa	/

Tabela 2: gradivo za 9. in 10. karto

Točka	Kraj	Leto zapisa	Odgovor	
			SLA V493 živčen	SLA V492 grbast
387	Cankova	2007	'zi:fčɛn	'püklavj
388	Gorica	1960	čɛmɛrâstj	püklavj
388	Gorica	1973	žifčɛn	püklavj
389	Martjanci	1958	žifčän	püklavɛ, bördžo mã
390	Strehovci	1983	/	gřbavi
391	Beltinci	1972	žifčɛn	püklavj
392	Gomilica	1986	'žifčɛn	'gřbaf
392	Gomilica	1957	žifčɛn	püklaf, püklavj
392	Gomilica	1963	žifčɛn	pükclavi
393	Nedelica	1959	žifčän	gřbaf, gřbastj, pükclaf
394	Velika Polana	1957	žifčɛn	pükclavi, pükclaf
395	Gornja Bistrica	1983	bâjsɛn	pükclaf
396	Hotiza	1957	nɛrvöuzɛn	pükclaf
397	Večeslavci	1983	'na:geu, čeme'ruâ:stɛ	'gř:bavɛ
398	Grad	1958	nârvözän	pükclavɛ
399	Gornji Petrovci	1967	žifčɛn	gřbajè
400	Križevci	1958	žifčän	pükclavɛ
401	Kančevci	/	ni zapisa	ni zapisa
402	Šalovci	1985	/	'pü:klavɛ
403	Markovci	1958	žifčän	pükclavɛ
404	Gornji Senik – Felsőszölnök	1976	čamarâstɛ	pükclavɛ
404	Gornji Senik – Felsőszölnök	1978	idegeš, čamarâstɛ	pükclavɛ
404	Gornji Senik – Felsőszölnök	1983	'čä:merastɛ	'pü:klavɛ
404	Gornji Senik – Felsőszölnök	1986	čama'râ:stɛ	'pü:klavɛ
405	Slovenska vas – Rábatótfalu	/	ni zapisa	ni zapisa
406	Ženavci – Jenersdorf	/	ni zapisa	ni zapisa

5 Zaključek

Namen tega referata ni bil zasnova nove mreže točk in izdelava vprašalnice, prilagojene jezikovni diferenciaciji prekmurskega narečja, ampak na gradivu za SLA prikazati glasoslovno in leksično členjenost obravnavanega prostora in s tem prispevati k regionalni geolingvistiki slovenskega prostora. Izoglose (v našem primeru izofone in izolekse) so lahko jasen in izrazit pokazatelj (ne) povezanosti določenih območij, pa najsibo v diahronem ali sinhronem pogledu. Na podlagi poteka izoglos je bila tako prikazana členitev prekmurščine, iz česar je razvidno, da je meja med južnim ravninskim (dolinskim) in severnim gričevnatim (ravenskim in goričkim) področjem še dandanes razmeroma ostra, in sicer poteka po nekdanji cerkvenoupravni meji iz 12. stoletja. Meja med goričkim in ravenskim podnarečjem je manj izrazita, kar je tudi odraz tega, da to ozemlje v preteklosti upravno ni bilo razdeljeno.

Iz vseh dosedanjih primerov slovenske regionalne geolingvistike je razvidno, da ta bistveno dopolnjuje in bogati področje nacionalnih dialektoloških raziskav, še vedno pa se zdi nujno čim prej izdati prvi del slovenskega lingvističnega atlasa, ki bo regionalne drobce povezal v celoto in jih postavil drugega ob drugem v nazorno primerjavo najizrazitejših posebnosti.

LITERATURA

Mario ALINEI, 1983: Introduction. *Atlas Linguarum Europae. Commentaires. Volume I – premier fascicule*. Van Gorcum: Assen. XV–XXXIX.

–, Wolfgang VIERECK, 1997: *Atlas Linguarum Europae: Perspectives nouvelles en geolinguistique*. Roma: Poligrafico.

Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich, 1964–1978. Warszawa: Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN.

Francka BENEDIK, 1999: *Vodnik po zbirki za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

France BEZLAJ, 1976–2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga. A–J*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Avtorji gesel France Bezljaj, Marko Snoj in Metka Furlan.

Rada COSSUTTA, 1996: *Slovenski dialektološki leksikalni atlas koprške pokrajine (SDLA-Kp)*. Trst.

–, 2005: *Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre (SDLA-SI)*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

–, 2006: Od Gilliérona do Slovenskega dialektološkega leksikalnega atlasa slovenske Istre (SDLA-SI). *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Ur. Mihaela Koletnik, Vera Smole. Maribor: Slavistično društvo. (Zora 41). 235–242.

Libuše ČIŽMÁROVÁ, 2000: Jazykový atlas jihozápadní Moravy. Brno: Masarykova univerzita.

Doris DEBENJAK idr., 2001: *Veliki nemško-slovenski slovar* (elektronski vir). Ljubljana: DZS.

Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen, 1992. Lieferung 1. Budapest: Akadémiai kiadó.

Gradivo za Slovenski lingvistični atlas (SLA), ki ga hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Marc L. GREENBERG, 1993: Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja. *Slavistična revija* 41/4. 465–487.

Stanislav HAFNER, Erich PRUNČ, 1980: *Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten: Grundsätzliches und Allgemeines*. Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz.

Mojca HORVAT, 2007: *Geolingvistični prikaz nekaterih leksemov iz pomenskega polja bolezni – samostalniki (po gradivu za SLA)*. Diplomsko delo. Ljubljana.

– –, 2008 Narečna podoba Prekmurja (po gradivu za Slovenski lingvistični atlas). *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. (Zora 55). 235–256.

Jože HRADIL, 1982: *Madžarsko-slovenski slovar*. Ljubljana: DZS.

– –, 1996: *Slovensko-madžarski slovar*. Ljubljana: DZS.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

Milko KOS, 1935: Panonska krajina od naselitve Slovencev do prihoda Madžarov. *Slovenska krajina*. Zbornik ob petnajstletnici osvobodjenja. Beltinci: Konzorcij. 16–20.

Tine LOGAR, 1993: *Slovenska narečja*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Zbirka Cicero)

– –, 1996: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Uredila Karmen Kenda-Jež. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

Mieczysław MAŁECKI, Kazimierz NITSCH, 1934: *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*. Kraków: Polska akademija umiejętności.

Franc NOVAK, Vilko NOVAK, 1996: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Heinrich PFANDL, 1981: K regionalni porazdelitvi izoleks v slovenskih narečjih na Koroškem. *Slavistična revija* 29. 449–452.

Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika: II. Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

– –, 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika: VII. Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

Jerzy REICHMAN, Kazimierz WOŹNIAK, 2004: *Polskie atlasy dialektologiczne i etnograficzne*. Kraków: Wydawnictwo Lexis.

Petar SKOK, 1972: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga druga. K–poni*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Matija SLAVIČ, 1999: *Naše Prekmurje: zbrane razprave in članki*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Vera SMOLE, 2000a: *Zgodovinska slovnica in dialektologija II. Narečne skupine*. Ljubljana.

– –, 2000b: Časovni prislovi v slovenskih narečjih: (po gradivu za SLA). *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 36 (2000), Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 49–62.

Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.

Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slowenischen*. Berlin: Osteuropa-Institut.

Ivan ZELKO, 1996: *Zgodovina Prekmurja: izbrane razprave in članki*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Zinka ZORKO, 1994: Panonska narečja. *Enciklopedija Slovenije* (8. knjiga, Nos–Pli). Ur. Marjan JAVORNIK idr. Ljubljana: Mladinska knjiga. 232–233.

– –, 2005: Prekmursko narečje med Muro in Rabo na vseh jezikovnih ravninah primerjalno z današnjim nadnarečnim prekmurskim knjižnim jezikom. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja. Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci. 47–69.

Andrejka ŽEJN, 2006: Graški leksični raziskovalni projekt – uresničevanje prvega delnega cilja. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Ur. Mihaela Koletnik, Vera Smole. Maribor: Slavistično društvo. (Zora 41). 446–455.

ISOGLOSSES IN THE PREKMURJE DIALECT – REGIONAL GEOLINGUISTICS

The paper is a contribution to Slovenian regional geolinguistics. So far, regional areal linguistics has been applied to two of the Slovenian dialects – the Istrian and the Carinthian. According to Mario Alinei, this type of linguistic atlas is defined as a second generation atlas (while first generation atlases are national atlases, and the third the atlases of language groups – e. g. OLA, and finally the fourth generation atlases are those of unrelated languages – ALE). In the paper the importance of regional linguistic atlases will be presented through a case study based on linguistic maps representing the linguistic features of the Prekmurje dialect. Together with the Prekmurje dialect, the dialects of Prlekija, Haloze and Slovenske gorice represent the easternmost Slovenian dialect group, i. e. the Pannonian dialect group. The development of Prekmurje dialect has been influenced by many historical factors – the political no doubt the most important one among them – such as the Church administrative partition of Prekmurje and subordination to the Hungarian crown for over a millenium. In the paper, the selected

linguistic features will be presented on the regional linguistic maps using geolinguistic methods as transcribed in the database for SLA.

PRILOGE

Karta 1: refleksi ***j** pred sprednjimi vokali

Karta 2: refleksi ***j** pred zadnjimi vokali

Karta 3: **brki** (SLA 067)

Karta 4: **zjutraj** (SLA 504)

Karta 5: **garje** (SLA 474)

Karta 6: **nahod** (SLA 477)

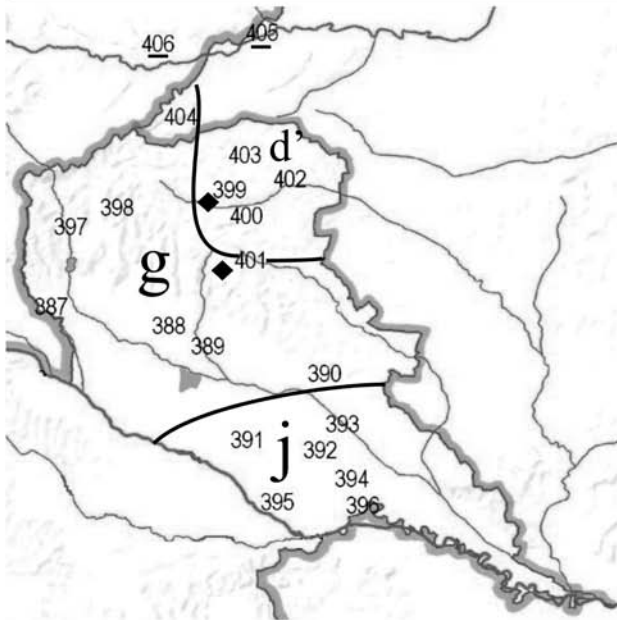
Karta 7: **bezgavke** (SLA 479)

Karta 8: **ošpice** (SLA 487)

Karta 9: **živčen** (SLA 493)

Karta 10: **grbast** (SLA 492)

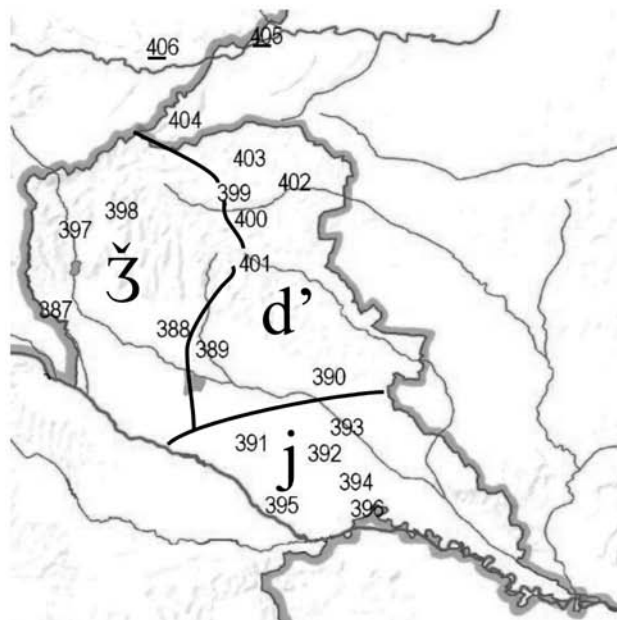
Karta 1: refleksi *j (pred sprednjimi vokali)
 Map 1: reflexes *j (in front of the front vowels)

Legenda

- ◆ dž
- ni zapisa

Karta 2: refleksi *j (pred zadnjimi vokali)
 Map 2: reflexes *j (in front of the back vowels)

Legenda

- ni zapisa

Karta 3: brki
Map 3: moustache

Legenda

- / ni odgovora
- ni zapisa

Karta 4: zjutraj
Map 4: in the morning

Legenda

- ★ zazrankoma
- ▲ rano
- / ni odgovora
- ni zapisa

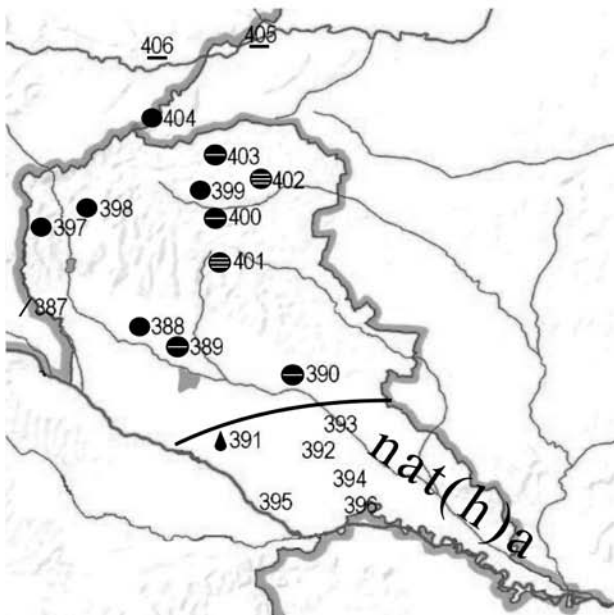
Karta 5: garje
Map 5: mange

Legenda

- srbeščica
- ▲ srab
- / ni odgovora
- ni zapisa

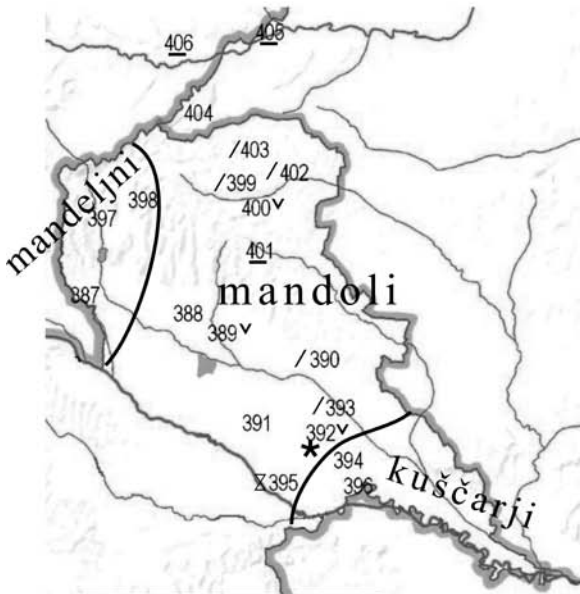
Karta 6: nahod
Map 6: flu

Legenda

- našec
- ◐ našast
- ◑ vnašast
- ▲ prehlad
- / ni odgovora
- ni zapisa

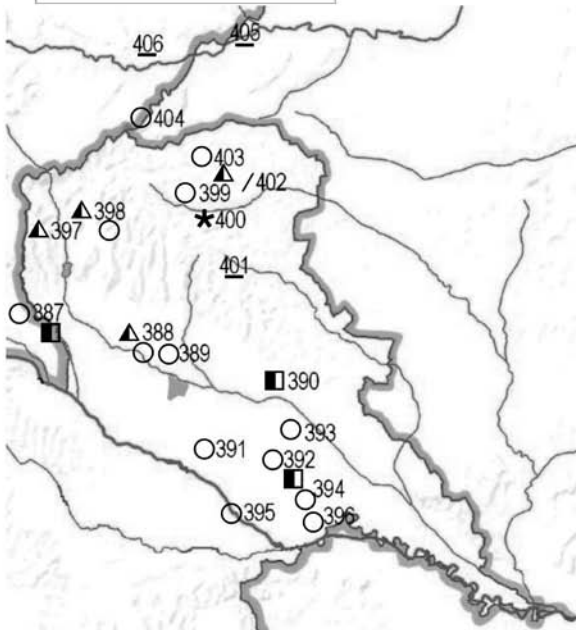
Karta 7: bezgavke
Map 7: lymphatic gland

Legenda

- ★ puta
- X na dimaču
- / ni odgovora
- ni zapisa

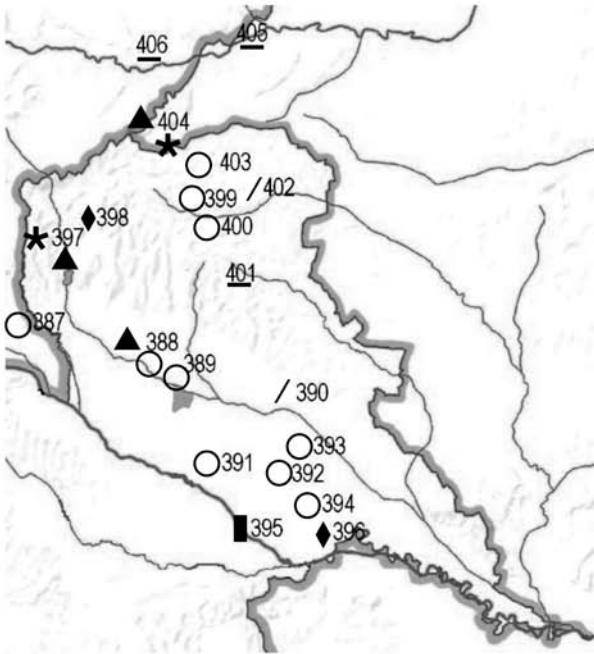
Karta 8: ošpice
Map 8: measles

Legenda

- bleki
- ▲ suknice
- ošpice
- ★ gobe
- / ni odgovora
- ni zapisa

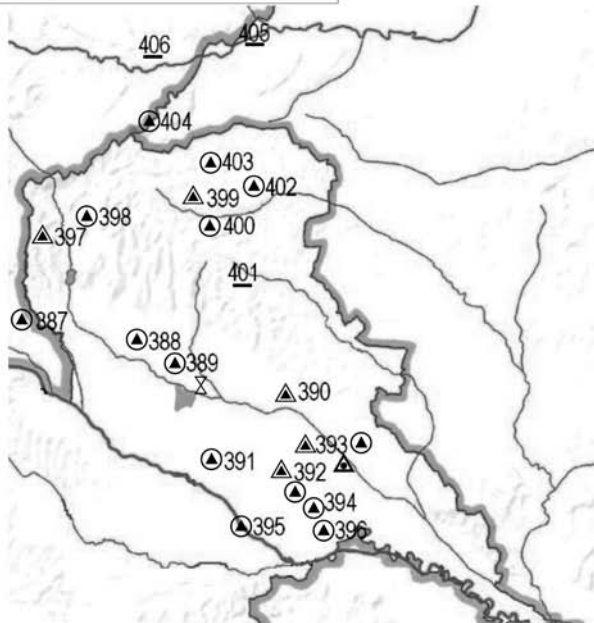
Karta 9: živčen
Map 9: nervous

Legenda

- živčen
- ▲ čemerasti
- besen
- ◆ nervozen
- ★ idegeš, nagel
- / ni odgovora
- ni zapisa

Karta 10: grbast
Map 10: hunchbacked

Legenda

- ⊕ puklav
- ▲ grbav
- ▲ grbasti
- ⊗ ima borjo
- / ni leksema
- ni zapisa

Izrazi za sneg in smuči v slovenski smučarski terminologiji

LJUDMILA BOKAL

*Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana,
ljudmila.bokal@zrc-sazu.si*

SCN III/2 [2010], 109–124

Sneg in smuči sta temeljna termina smučarske terminologije. Pomemben delež izrazov iz obeh pojmovnih skupin je v preteklosti živel v narečjih. Od tu so prešli v knjižni jezik in so sedaj nepogrešljive enote slovenske smučarske terminologije. Živost le-te se izkazuje tudi v izraznem odzivanju na nove tehnološke dosežke (smuči karving).

Snow and skis are the fundamental terms of skiing terminology. In the past a significant share of the terms in both concept groups thrived in dialects. From there they passed into the standard language, where they are now indispensable units of Slovenian skiing terminology. The vitality of this terminology is also evident in its responsiveness to new technological achievements (carving skis).

Ključne besede: sneg, smuči, smučanje, smučarska terminologija, smučarsko izrazje

Key words: snow, ski, skiing, ski terminology

Številnost izrazov za predmetnost določenega področja je premosorazmerna s pogostostjo pojavljanja pojma v stvarnosti. Čim bolj je neki pojav zasidran v stvarnosti, tem več izrazov zanj obstaja. To leksikološko pravilo je strokovna opora pričujočemu sestavku. Predpostavljamo, da ga je mogoče povezati s splošnimi dejstvi iz razvoja smučarstva na Slovenskem.

Odločitev za podrobno obdelavo dveh izrazov iz določene terminologije izhaja iz strukturnih značilnosti delnih leksikalnih sistemov. Izrazni sistem vsake stroke namreč sestavljajo izrazi, ki so polno umeščeni v njen pojmovni sistem, so zanj temeljni, bistveni, in tisti, ki v stroki gostujejo, so delno umeščeni in prispevajo k njeni interdisciplinarnosti. Na temeljnih pojmih se gradi določena terminologija. Za smučarsko terminologijo sta sneg in smuči temeljna, relevantna pojma.

Razprava se navezuje tudi na predpostavko o različnosti socialnozvrstne jezikovne podlage določene terminologije. Stroke namreč niso enovite, kar zadeva socialnozvrstni izvor njihovih temeljnih pojmov. Za novejšo terminologijo, na primer za računalniško, elektrotehniško, ekonomsko je značilno, da je njihova socialnozvrstna podlaga knjižni jezik. Pomembno vlogo pri tem odigra časovni vidik. Pri terminologijah, ki so stare, katerih temeljni pojmi in njihova jezikovna uresničitev so se pojavljali v času, ko knjižni jezik še ni bil funkcijsko razvejan in formiran na taki stopnji, kot je danes, pa obstaja možnost, da je njihova socialnozvrstna podlaga narečje. Izrazi, ki so se najprej pojavljali v narečju, so sčasoma prehajali v novo socialno zvrst, v knjižni jezik. Predpostavljamo, da to velja za smučarsko terminologijo. S tega stališča bi bilo mogoče raziskati še geografsko, planinsko, čebelarstvo terminologijo. Narečno izrazje tako dobiva novo, tvornejšo vlogo.

Splošno znano je, da se je smučanje razvilo v skandinavskih deželah, od koder se je razširilo v Srednjo in Južno Evropo. Članek Arnolda Dalena Skandinavski smučarski terminologija (1998) obravnava razvoj smučarstva prav s stališča socialnozvrstnih jezikovnih dejstev. Dalen raziskuje razširjenost določenih smučarskih izrazov na skandinavskem območju in pri tem izhaja prav iz narečja. Trdi celo, da bo »med veliko raznovrstnostjo terminov, ki jih je našel v skandinavskih narečjih /razbral/ tiste, ki lahko osvetlijo zgodovino smučič«. (Dalen 1998: 53) Nato osvetljuje mednarodni izraz za smučarsko zvrst slalom: »Izvorno je bila ta besedotvorna zloženka,¹ ki pomeni 'poševna sled navzdol', razširjena le na vzhodni in jugozahodni Norveški in je pravzaprav naključje, da je postala internacionalni termin.« V nadaljevanju opisuje širjenje izraza sredi 19. stoletja zaradi zmage smučarjev v Kristijaniji na Norveškem, ki so gojili to zvrst smučanja, in ugotavlja, da je bil izraz slalom najprej »lokalni termin«. (53) To lahko razumemo kot narečno besedo oziroma s stališča terminologije kot narečni termin.

Izhajajoč iz širšega konteksta, navedena razprava prehaja na slovensko območje. Namen sestavka je raziskati temeljna termina slovenskega smučarskega izrazja, tudi s socialnozvrstnega stališča. Smiselno zapovrstje obdelave izrazov sneg in smučī daje prednost izrazom za sneg.

Izrazi za sneg

Etimologija izraza sneg seže preko starocerkvenoslovanščine, praslovanščine do indoevropsčine. (Snoj 1997: 588) »Prvotni pomen je verjetno *'kar je obležalo, kar se je prilepilo (na rastline, na tla)'«, kar je mogoče sklepati iz sorodnih besed v stari indijsčini. Fonemi izraza se niso veliko spreminjali, saj Snój med drugim navaja staroindijsko besedo *snihyati* v pomenu 'lepi se, je masten, vlažen', *asnihat* v pomenu 'je obležal' in *snéha* 'lepljivost, lepljiva snov, sluz,

¹ Norveško: *sla* > strmo pobočje, *laam* > sled smučī v snegu (Aleš Guček ustno).

slna' idr. (588). Po Bezlaju (Bezljaj 1995: 279) se je izraz sneg v slovenskih slovarjih pojavil že v 16. stoletju. Zapisal ga je Megiser, v 18. stoletju pa Pohlín. Beseda je bila torej nepogrešljiva enota leksikalnega sistema že ob začetkih slovenskega knjižnega jezika, sicer ne bi bila zajeta v prvih slovarjih, v katerih je zapisana slovenščina. Da je izraz vzorčen za raziskavo slovenščine, še posebej njegove fonemske različice v slovenskih narečjih, dokazuje tudi upoštevanje v vprašalnicah za Slovenski lingvistični atlas in sestavke, izvirajoče iz njih. (Benedik 1990: 213)

Maks Pleteršnik ima v svojem Nemško-slovenskem slovarju iz leta 1894/95, ki velja za najbolj popoln popis izrazja slovenskega jezika ob koncu 19. stoletja, v katerem so dokumentirani tudi viri za izraze, iz besedne družine sneg naslednje izraze: *snég, snégast, snegúlja, snežák, sněžec, sněžek, sněžén, snežén, snežénka, sněžič, snežina, snežínka, snežišče, snežíti, sněžnat, snežnica, snežník, snežnina, snežnják, snežnobél*, vsega 20 izrazov. Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) pa zajema: *snég, snegobrán, snegolòm, snegolòv, snegolòvec, snegomér, snegòvje, snežák, sněžec, sněžek, sněžén, snežén, snežénje, snežénka, snežina, snežínka, snežišče, snežíti, sněžka, sněžnat, snežnica, snežník, snežníški, snežnják*, vsega 25 izrazov. Porast je opazen v pojmovni skupini priprav (*snegobran, snegolov, snegolovec, snegomer; snežka*). V slovarskem sestavku Pleteršnik navaja vrste snega: *južen sneg, suh sneg, droben sneg, zeleni sneg*. Poleg njih navaja kot iztočnice še izraze *babje pšeno, celec, inje, ivje, (snežni) popr, tudi prha, sren, srenec, srež, vejavica*. Ob njih mu je bilo poleg avtorskih besednih zbirk (pri celcu Cafa, Murka, pri izrazu inje Cigaleta (Terminologijo) in Erjavčevo Mineralogijo, pri izrazu popr Vodnika preko Cigaleta in pri izrazu sren Cafa, Miklošiča, Murka, Cigaleta, Janežiča) smiselno dodati tudi širše pokrajinske oznake: ob izrazu *celec* vzhodno Štajersko, ob *inje* jugovzhodno Štajersko in Slovenske gorice, ob izraz *popr* Gorenjsko in ob izrazu *sren* Dolenjsko in Gorenjsko. Navajanje širših geografskih območij je znamenje razširjenosti izrazov v narečjih.

Ob izrazih iz Pleteršnikovega slovarja je smiselno obdelati njegovo navajanje virov oziroma citatov in odločanje za posameznega od njih. Pleteršnik v uvodu v svoj slovar omenja široko socialno podlago svojega slovarja. Pošiljali so mu besede z različnih slovenskih področij; pravi, da je tudi sam nabiral besede »po ustnem občevarju«. Geografsko razsežnost še posebej poudari ob slovarski zbirki Oroslava Cafa:

Njegova nabirka je zelo obsežna. /.../ Bogatijo jo /.../ zbirke besed med narodom po vseh slovenskih krajih nabranih /.../, zlasti pa od rezijanskih, ogrskih in vzhodnoštajerskih Slovencev slišanih /.../

Miklošičev delež je Murkova zbirka, pomnožena z besedami, »med narodom nabranih«.

Široka socialna podlaga je Pleteršnika prisilila k odločitvam o selekciji besed v slovar in v naslednji stopnji k ustreznemu prikazu. Pri izbiri med citiranjem in pokrajinsko navedbo vira se je odločil za navajanje virov:

Npr. ako so viri kazali, da je kaka beseda med narodom znana in tudi v starejši literaturi rabljena, v novejši pa ne ali ne tako pogostoma ali če je sicer beseda med narodom znana, v knjigi pa redko rabljena, v takih in enakih slučajih so se rajši pripisovali viri.

Navedeno Pleteršnikovo trditev bomo navezali tudi na vire za izraz smuči.

Delo Rudolfa Badjure (1881–1963), ki s stališča terminologije,² tudi narečne,³ še čaka na obdelavo, je v okvirih tukajšnje obravnave pomembno posebej zaradi njegovega prizadevanja za uveljavitev novega športa – smučanja. Sadovi tega niso samo smučarski tečaji, ki jih je sam organiziral in vodil, ampak tudi dve deli⁴ s področja smučarske terminologije, popis smučarskega izrazja z naslovom Smuška terminologija (1921)⁵ in strokovna knjiga o smučarstvu z naslovom Smučar (1924). Smuška terminologija ni s stališča predmeta tukajšnje obravnave pomembna samo zaradi vsebujočih terminov o snegu in smučeh, ampak tudi zaradi metode pridobivanja izrazov. Njegov popis smučarskega izrazja namreč ne temelji samo na danes priznani metodi o izhajanju iz gradiva in rabe besed, ki je odločilna za njihovo registracijo v zbirkah, pač pa je vire tudi dokumentiral. Geografska območja, ki so kot vir izrazov navedena v kratkem uvodu v Smuško terminologijo, so: Bl – Bloke, Bo – Bohinj, Pl – Planina Sv. Križ nad Jesenicami, M – Mojstrana, K – Križka planina, poleg Blok torej Gorenjska. Pri Badjuri so torej konkretno omenjena narečna območja, od koder so zapisani izrazi. Prizadeval se je torej za uveljavljanje živega jezika. Kot navaja Borut Batagelj v svoji disertaciji Socialna zgodovina smučarstva na Slovenskem so v njegovi osebni zapuščini ohranjene beležnice, ki razodevajo prizadevno raziskovalno delo na terenu.⁶ Uvod v Smuško terminologijo je pravi apel k rabi domačega izrazja in zbiranja tega na terenu:

Držimo se pristne, domače, narodove govornice in kdor čuje in nabere kaj novega, naj objavi v 'Sportu',⁷ da čimprej in še bolje izpopolnimo svoje besedišče.

V razdelku z naslovom Snegovi je najprej naveden najširši izraz sneg z dopolnilom, da je »suh ali moker, mehak ali trd«. V nadaljevanju so omenjeni posamezni izrazi, razlage zanje in krajšava za področje, na katerem se izraz rabi:

² Badjurov popis smučarskega izrazja je ena prvih terminoloških obravnav določenega strokovnega področja pri nas.

³ Tu gre omeniti še njegovo Ljudsko geografijo, 1953.

⁴ Badjura je leta 1956 izdal še tretje delo s področja smučarstva z naslovom Bloško starosvetno smučanje in besedje. Glede na obravnavano temo, ki skuša slediti razvoju smučarstva, bosta v tem sestavku obravnavani le dve, Smuška terminologija in Smučar.

⁵ Druga izdaja v samozaložbi leta 1931.

⁶ »V neko gostilno v Metuljah je zvalil sedem tamkajšnjih očancev, 'ki so že na drugi svet škilili'. Zanimalo ga je vse, kar so mu sogovorniki povedali. Beležil je tako, da je težko dohajal s svinčnikom na papirju. Posebej ga je pritegnila smučarska terminologija, iz katere nabora izrazov je črpal tudi številne izraze, ki so kasneje odločilno zaznamovali moderno slovensko smučarsko terminologijo.« (Batagelj 2008: 36)

⁷ Badjura je leta 1920 v nekaj številkah v tedniku Sport objavljaj slovensko smučarsko terminologijo, ki jo je leta 1921 izdal v samostojni knjižici.

pršič /.../ t. j. *sipek, suh, puhel sneg, kakor da bi ga presejal na rešetu (Bo); prašnik* /.../ sneg, ki *praši*, npr. *ta smučar pa tako leti, da kar praši (Bl in Pl); prh* /.../ ali *poprh*, npr.: *po sreču je pal droben prh (poprh); če nov sneg 'poprhne' po sreču, takrat je najboljša 'smuka' /.../*

Badjurovo razpravljanje o izrazih za sneg s terenskimi podatki o rabi besede izhaja iz narečne podlage. Za krepko pisano iztočnico so navedene slovnične lastnosti: roditelj in oznaka za spol, ki ji sledi razlaga pojma. Njegov natančni jezikovni čut se odraža tudi v tem, da je izraze naglasil. Razlage izrazov so natančne in zajamejo bistvo posameznega pojma, ki izvira iz izkušenj. Podpira jih praktičen namen priporočiti »kdaj je smuka ugodna, kdaj neugodna«.⁸

Badjura je vrste snega opisoval tudi v delu *Smučar* (1924). V razdelku *Sneg* razkriva njegovo veliko kvalitativno pestrost: »Med snegom in snegom je velik razloček. *100 sort ga je!*« (Poudaril Rudolf Badjura.) (Badjura 1924: 31) Naštevata izraze *pršič, prašnik, sréz, ívje, prh* ali *poprh, srén, júžen, ojúžen, odjúžen snég, móker, otáján sneg, uležán, kompákten, stár sneg, súhi* (določna oblika!), *osreníca* ali *osrénjen, osreníčast, skórst, požléd, zastrúgi, obléčen snég, cél snég*. Podatkov o terenski rabi besed nima več, a etimološki podatek, da so zastrugi ruski izraz še razkrivajo njegove prizadevne jezikovne silnice.

Od strokovnih popisov izraza sneg preidimo k navedbam v jezikovnih priročnikih. Ta izraz je po nekem čudnem, prejkone človeškem dejavniku prvič zajet v slovenskih pravopisih šele leta 1950. Da ga ni zajel Levčev Slovenski pravopis iz leta 1899, bi bilo zaradi neobsežnosti njegovega slovarskega dela še nekako razumljivo, da pa je izpadel iz Breznikovega iz leta 1920 in Breznik-Ramovševega iz leta 1935 pa je najbrž pomota.⁹

Ob popisu izrazov za sneg in vse, kar zajema snegoslovje ali nivologija, ne gre prezreti dela Pavle Šegule *Sneg, led, plazovi* (1986). V njem se pojavijo besedne zveze, ki do sedaj še niso registrirane: *ívnat snég, lúskast snég, napíhan snég, ráhel snég, zaívjén snég*, ob *mírzlem* v registru celo *tópel snég*. Avtor ob preobrazbi snega uvede celo nove besede: *zrnjenje* (Šegula 1986: 39), *sréženje* (43), *srénjenje* (46). Omemba novosti izrazov je hkrati z avtorjem zabeležena v opombi pod črto. Izraz *srenjenje* je uvedel C. Malovrh, *sreženje* in *zrnjenje* pa Pavle Šegula.

Terminološki slovar *Sneg in plazovi* avtorja Pavla Šegule (1995) prav tako prinaša množico novih terminoloških zvez: *nakódrani snég, púhasti snég, vé-*

⁸ Z enakimi nameni se kopičijo termini s področja terminologije o snegu tudi danes. Primerjaj nasvete iz knjige o turnem smučanju z naslovom *Skrivnosti nedotaknjenih strmin*: »Mráz je, sneg je *suh* in *nepredelan*. V tanki *snežni odeji* se ob hudem mrazu pospešeno razvija *globinski sréz*. *Pršič* in plazovi nas čakajo več dni. /.../ Na prisojnih pobočjih nas vse bolj razveseljuje *sren*, na osojah in v gozdu pa najdemo vse, od *pršiča* do lomljivih *klož*.« (Črničec, Terčelj 1997: 47) (Termine poudarila L. B.)

⁹ To še toliko bolj, če upoštevamo obstoj fraz »to me toliko skrbi kakor za lanski sneg« in »za to toliko maram kakor za lanski sneg«, kar pomeni 'nič'. Beseda je namreč po zapletenih zakonih psiholingvistike pristala kot jezikovna okamenina na doživljaljskem področju človeške indiferentnosti.

zani snég, žívi snég, sípki snég, spomladánski snég, ki so bolj ali manj živele v knjižnem jeziku, le da so se zdaj našle druga ob drugi.

Ob teh izrazih gre omeniti tudi rabo določne oziroma nedoločne oblike ob posameznih zvezah. Vprašanje določne in nedoločne oblike je pri teh zvezah vedno aktualno in deloma nepredvidljivo. Pri tem se ni moč izogniti občutku, da je določna oblika nekako prisiljena. Medtem ko je pri nekaterih zvezah, npr. *umétni snég, plóvni snég* vrstnost izraza nedvoumna, pa je pri drugih zvezah (*móker, súh, stár, nòv snég*) gotovo v ospredju pomenska sestavina lastnosti, kvalitete in ne vrstnosti, kar pogojuje rabo v nedoločni obliki. Lahko bi rekli, da so te besedne zveze dvooblikovne;¹⁰ če je v ospredju »globinsko« gledanje enega tipa snega, določitev kvalitete, je besedna zveza v nedoločni obliki (na primer *suh sneg, moker sneg, star sneg*), če pa gre za določitev tipov v horizontalni smeri, pa je določna. Nekatero zvezo bolj težijo k prvemu, druge k drugemu opredeljevanju.

Obsežno zbirko besednih zvez z jedrnim samostalnikom sneg zajema tudi gradivo za Slovenski smučarski slovar, ki v sodelovanju s Smučarsko zvezo Slovenije nastaja v Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Različni vidiki oziroma pomenske sestavine, ki napajajo besedne zveze s sneg, so:

- glede na izvor: *izpíhani snég, kompáktni snég, narávni snég, téhnični snég, umétni snég*,¹¹
- glede na izoblikovanost v naravi: *jámičasti snég, kónčasti snég, skórjasti snég*,
- glede na obdelanost z vetrom: *klóžasti (klóžnasti) snég, klóža, mēhka klóža, napíhani snég, žívi snég, véjavica*,
- glede na prehojenost: *célec, céli snég*,
- glede na obdelanost na smučišču: *gládki snég, poteptáni snég, teptáni snég, zbíti snég*,
- glede na obliko kristalov: *búnčičasti snég, drobnózrnati snég, mókasti snég, préhki snég, popréh, srhlína (SSKJ), sípki snég, grobozrnati snég, zrnati snég, zrnec, sréž, globínski sréž, površínski sréž, bábje pšéno*,
- glede na skorjasto izoblikovanost vrhnje plasti snežne odeje: *osrénjeni snég, osrnicasti snég, srén*,
- glede na gibanje plasti v snežni odeji: *drséči snég, plóvni snég, plávni snég, kotaléči se snég, polzéči snég*,

¹⁰ Ta trditev v normativni slovnici najbrž ne bi bila potrjena, a jo raba registrira tudi pri besednih zvezah z drugih področij, npr. *bel kruh, črn kruh*.

¹¹ Umetni sneg je bil prvotno izraz za sneg, izdelan s posebnimi napravami (prvič leta 1950 brata Tropeano v ZDA in na smučišču prav ta dva leto dni kasneje), vendar so kasneje z dogovorom na strokovnem srečanju izraz umetni sneg zamenjali z izrazom kompaktni sneg. Umetni sneg ni izdelan iz umetnih primesi, kemikalij, temveč je narejen s pripravami, ki imajo posebne šobe, z mešanico vode in zraka pod visokim ali nizkim tlakom. Izraz umetni sneg bi namreč lahko kdo razumel, da je skrajno škodljiv okolju in naravi (pojasnilo Aleša Gučka).

- glede na stopnjo sprijetosti v snežni odeji: *kompáktni snég, sprijéti snég, nèsprijéti snég, uležáni snég, pútr,*
- glede na debelino snežne odeje: *debéli snég, globóki snég,*
- glede na vsebnost vode: *gníli snég ali gnílec, gnój, mókri snég, omečéni snég, otájani snég, púhli snég, mókri srévec, súhi snég,*
- glede na precejšnjo stopnjo vlage: *lépki snég, vlázni snég,*
- glede na optimalno stopnjo vlage: *pršíc, srévec, súhi srévec,*
- glede na temperaturo, pri kateri naletava: *júžni snég, mēhki snég,*
- glede na težo: *láhek snég, púhasti snég, púhec, ráhli snég,*
- glede na stopnjo zmrznjenosti: *ledéni snég, zmřznjeni snég, trđi srévec,*
- glede na spremembo zaradi toplote: *odjúženi snég, ojúženi snég, oméčni snég,*
- glede na časovno bližino pojavitve: *nòvi snég, svéžec,*
- glede na časovno odmaknjenost pojavitve: *stári snég,*
- glede na postopno »minevanje«: *kopnéči snég,*
- glede na dolgotrajen obstoj: *véčni snég, zeléni snég, firn,*
- glede na psihično ugodno počutje: *vesélec,*
- glede na površino snežne odeje: *obléčeni snég,*
- dialektizem: *kukavičji sneg* – ‘zadnji sneg v letu, ki pade, ko že poje kukavica’.¹²

Ob množici pridevniških zvez z jedrnim samostalnikom sneg jih je tudi nekaj, ki besedotvorno niso vezane na ta koren. Večina je stilno nezaznamovanih; s področja turnega smučanja pa so strokovno pogovorne (*putr*). To je namreč področje smučanja, ki je po prostoru »gibanja« primarno in s stališča vrst snega najbolj aktualno. Ker se spreminjajo okoliščine drsenja, je poimenovalna potreba tu še aktualna, zato nastajajo novi izrazi (*putr, gnoj, svežec, veselec*). Sicer so to obrobni izrazi, mogoče v rabi samo v ožjih krogih in jih knjižni jezik in uradna smučarska terminologija sprejema kot obrobne, pa vendarle kažejo na rodovitnost slovenskega jezika. Smučanje je do pojava športnega smučanja med obema vojnama bilo pravzaprav samo turno smučanje, le športni vidik je bil bolj ali manj prikrit.

Izrazi za smuči

Splošno znano je, da se je na Slovenskem smučarstvo najprej razvilo na Blokah. Prvi znani zapis o smučanju na Slovenskem v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske iz leta 1689 se nanaša prav na bloško smučanje.¹³ Natančen opis

¹² Besedna zveza *kukavičji sneg* je poznana v Žireh.

¹³ Valvasorjev zapis o smučanju na Blokah je tak: »Poleg tega poznajo kmetje ponekod na Kranjskem, zlasti na Turjaku in tam okoli, neki redke izum, kakršnega nisem videl še nikoli v nobeni deželi, namreč da se spuščajo pozimi, ko leži sneg, po visokem hribovju z neverjetno naglico v dolino. V ta namen vzamejo po dve leseni deščici, četrtr palca debeli, pol čevlja široki in približno pol čevlja dolgi. Sprejad sta deščici ukrivljeni in

drsenja po snegu z napravo, kateremu so podlaga v prevodu opisno imenovane »lesene deščice«, sproža domnevo, da so morali za to napravo obstajati posebni izrazi. Trditev izhaja iz najbolj vsakdanjega preprostega jezikovnega načela, da ima predmet, ki obstaja v stvarnosti, še posebej, če je to povezano z določeno vsakdanjo uporabnostno funkcijo, ime. Kot posebna oblika gibanja je glede na običajna pravila o poimenovanjih določenega pojmovnega polja po vsej verjetnosti obstajal tudi izraz za tako gibanje.¹⁴ Kateri so bili ti izrazi, je za sedaj žal neugotovljivo. Predvidevamo pa lahko, da so vsebovali pomensko sestavino drsenja, kar posredno potrjuje tudi etimologija izraza smučī. Ta se navezuje na besedno družino smučati. Izraz smučati seže v cerkvenoslovanščino in je pomenil 'drseti, plaziti se'. Izraz je rekonstruiran tudi v praslovanščini s pomenom '(hitro) drseti, hitro se premikati'. (Bezljaj 1995: 277; Snoj 1997: 587) Predvidevamo, da je bila ta pomenska sestavina prvotna podlaga tudi teh izrazov.

Boris Orel navaja, da je prvi do sedaj znani zapis za to napravo v slovenščini izraz *šmeče*. Uporabil ga je Jožef Bevk, kaplan na Blokah, ki je pod psevdonimom Podgrivarski v Kmetijskih in rokodelskih novicah leta 1845 v sestavku z naslovom Huda zima na Blokah in raba šmečev natančno opisal, kakšne so tedanje smučī bile.¹⁵ (Orel 1964: 46) Orel omenja še Frana Erjavca. V sestavku

navzgor zavihnjeni, na sredi je usnjat jermen, da se vtikajo noge vanj; na vsako nogo se pritrjuje po ena taka deščica. K temu ima kmet še čvrsto gorjačo v rokah; to si nastavi pod pazduho pa se drži ob nji močno nazaj, da mu je za oporo in krmilo, in tako se driča, lahko bi napisal tudi smuka ali leti po najbolj strmem pobočju. Zakaj vtem, ko stoji na deščicah in se prav trdno, da, z vso močjo naslanja na gorjačo, jo reže tako urno navzdol, da presega skoraj vsako domišljijo in v hitrosti nič ne zaostaja za tistimi, ki se na Holandskem z drsalkami vozijo po ledu. Vsak trenutek se utegne izogniti vsemu, kar mu je napoti, bodi že drevo ali skala, bodi kaj drugega takega. Noben hrib mu ni prestrm, noben z drevjem tako gosto porasel, da se ne bi mogel na ta način drkati po njem. Zakaj kjerkoli mu stoji kaka ovira napoti, povsod je kos svoj smuk po kačje kljukati in vijugati. Če pa je pot povsem prosta, nezarasla in brez opotike, se drevi lepo naravnost, in sicer venomer tako stoje in navzad oprt na gorjačo: te se drži možak s tolikšno silo in močjo, tako čvrsto in trdo, ko da bi ne imel nobenega uda in nobenega sklepa.« (Valvasor 1994: 94.

¹⁴ Običajne besedotvorne pomenske kategorije, ki se pojavijo ob določenem pojmu, so pri samostalniku: 1. vršilec dejanja (oseba), 2. vršilnik dejanja (predmet, stvar) 3. dejanje, stanje, potek 4. rezultat dejanja 5. mesto, čas dejanja 6. snov. Prim. Jože Toporišič, Slovenska slovnica 2000, str. 161–169.

¹⁵ »Hočem pri ti priliki tudi popisati eno prav pripravno in priročno orodje, kteriga se pozimi tukej ljudje poslužvajo in ktero je tudi priporočevati tistim, kteri v merzlih krajih, kjer jih debel sneg in zametje nadlegujejo, stanovati morajo. To orodje imenujejo šmeče in tudi plohi se mu pravi. Šmeče so bukove deske, po 5 čevljev dolge, 6 do 7 palcev široke in pol palca debele. V sredi so z usnjato podvezo previdene, kamor se stopalo vtakne, de k nogi desko drži in kjer se stopi, de ne polzi, je klobučina perbita. Sprednji konec šmečev je senem enak; de v sneg ne rije, je nekoliko zakrivljen, kar se lahko naredi, če se v to rabo odločena in gladko razoblana deska pri ognju ogreje in umetno zakrivi /.../«

Iz potne torbe, objavljenem v Letopisu Matice slovenske leta 1883, pravi, da sicer rabijo izraz smuči v pomenu sani, le »okrog Loža, Oblok in Lašč imenujejo smuči, f. pl.,¹⁶ nekako naredbo za hojo po snegu, ki je različna od 'krpelj'.¹⁷ Nadalje je izraz zapisan v pesmici Frana Levstika Kako je v Korotani (Šala). (Batagelj 2008: 29) Batagelj navaja še druge izraze za smuči, ki so se pojavljali v časopisju in revijah ob koncu 19. stoletja: *snéžke* na Trnovski planoti, *leséne drkalice*, *leséne cókle*, *plóhi* (izraz je zapisal Podgrivarski kot sopomenka za *šmeče*), *skíje*, *dólge krplje* na Pohorju (Batagelj 2008: 53, 134, 152).

Maks Pleteršnik v svojem Nemško-slovenskem slovarju iz leta 1894/95 besedno družino smuč prikaže z naslednjimi izrazi: *smúč*, *smúčati*, *smúče*, *smučíce*, *smúčkati*, *smúčke*, *smúka*. Za izraz *smuč*, ki je koren v besedni družini, so navedeni trije pomeni. Prvi ima nemški ustreznik *die Schlittenkufe*, slovensko *sanica*, z viri Oroslav Caf (C.) in Marko Pohlin (Poh.). Pleteršnik je opazil pogosto rabo v množini, zato je navedel množinsko obliko »smučik« z nemško ustreznico *der Schlitten*, slovensko *sani*, *sanke*. Vir za ta pomen je Matej Cigale in z območja Krasa Fran Erjavec (Iz popotne torbe). Drugi pomen je za našo razpravo najbolj zanimiv. Nemške ustreznice Pleteršnik ni našel, zato je dodal opis: *eine Art Schneeschuhe*, v dobesebnem prevodu »vrsta čevljev za v sneg«. V oklepaju je nato dodan pomenski opis v slovenščini, ki nam popolnoma približa izraz smuči v današnjem pomenu. Po Pleteršniku so to »dolge tenke deske, pod podplate privezane v hojo po snegu«. Kot vir je na prvem mestu navedeno slovarsko gradivo Frana Miklošiča, sledi mu Caf. Poleg sta navedeni tudi dve širši območji, Dolenjska (Dol.) in Notranjska (Notr.) z virom Iz popotne torbe Frana Erjavca. Druge pomenske razčlenbe v okviru te iztočnice za obravnavano tematiko niso pomembne.

Naslednji izraz s korenem *smuč*, naveden v Pleteršniku, je glagol *smúčati smučím*. Njegova paradigmatika se ne pokriva z izrazom, ki se nanaša na sneg (*smučati smučam*), zato ju lahko obravnavamo kot homonimna izraza. Glagol *smučkati* in samostalnik *smučé* pomensko prav tako nista vezana na sneg. Vendar oba izraza vsebujeta pomensko sestavino hitenja, ki je bila podlaga, da so se izrazi lahko začeli pomensko širiti tudi na področje nove športne dejavnosti. Taki pomenski prenosi niso bili potrebni pri samostalnikih *smučíce* in *smučke*. *Smučíce* so sopomenka izrazu *smučke*; ta izraz pa je prikazan kot manjšalnica od smuči.

S stališča smučarstva sta zanimiva drugi in tretji pomen pri izrazu *smuka*, pri katerem je v drugem pomenu naveden isti nemški ustreznik (*die Schlittenkufe* – slovensko *sanica*) kot pri izrazu *smuč*, v tretjem pa le delno drugačen (*eine Art Schneeschuhe* pri izrazu *smuč* : *der Schneeschuh* pri izrazu *smuke*). Zveza s pomenom hoja oziroma drsenje po snegu je tako razpoznavna.

¹⁶ Femininum plurale.

¹⁷ Fran Erjavec, Iz potne torbe. V: Letopis Matice slovenske za leto 1882–1883. Ljubljana, 1883, 238.

V Pleteršnikovem slovarju je opazna navedba virov z Dolenjske in Notranjske. Nedvomno je v to območje mogoče zajeti Levstikovo domače okolje in Bloško planoto, kar je dodaten vir, pridobljen po drugi poti, za obstoj izraza *smuč* v pomenu priprava iz dveh desk v tem prostoru. Navedba Dolenjske in Notranjske je dokaz, da je tudi Pleteršnik izraz *smuč* in *smuke* registriral v narečni rabi. Izraz *smuč* v današnjem pomenu je bil torej prvotno narečni izraz na delu Dolenjske (»okrog Loža, Oblok in Lašč«) in na Notranjskem (Bloke). V tem slovarju sta izmed šestih izrazov torej dva, ki imata pomen *smuč* v današnjem pomenu (*smuč(i)* in *smuke*). Ker se delno pokrivajo tudi viri zanju (Cigale), lahko predvidevamo, da sta živela na istem območju.¹⁸

Pozornost vzbujata tudi Pleteršnikova navedba izrazov, ki so del današnje smučarske terminologije (*smučati*, *smuč*, *smučke*; *smučkati*), a so v Pleteršnikovem slovarju prikazani v pomenih, ki so se opustili ali pa so mogoče danes v rabi še kje v narečjih. Ne glede na to, je navedba teh izrazov, čeprav v delno drugačnem pomenu, sama po sebi zadosten dokaz, da so izrazi bili del takratnega leksikalnega sistema in tako pogosti, da so bili zajeti v slovar. S pomenskimi sestavinami (hitenje, drsenje), ki so bistvene tudi za današnje pomene teh izrazov, je bila dana podlaga za pomenski razvoj v smučarske termine. Trditev, da jezik rabi manjšo moč za razvijanje pomena kot pa za zapolnjevanje belih lis z oblikovanjem popolnoma novega izraza, je omenjena le kot predpostavka. Kljub temu pa sloni na dejstvu, da je pri stopenjskem razponu od že oblikovanega izraza, čeprav z drugačnim pomenom, do uveljavitve novega pomena le krajša pot, kot pa če izraz na novo nastaja. Prva stopnja je namreč že izpolnjena.

Smučarska terminologija Rudolfa Badjura (1921) je dala izrazu *smuč* in tej besedni družini vidno mesto. Ob tej prvi slovenski zbirki smučarskega izrazja je smiselno navesti glavni cilj, ki si ga je zadal avtor. Ta je »pojasniti novincu smučarju turistu najpoglavitejše pojme in izraze, ki jih rabi pri smučkem športu, da se mu ni treba posluževati tujih, grdih spakedrank«. Iz citata je mogoče

¹⁸ Zagonetno je ugotavljati, kako je potekal razvoj od pomena *smuč* > sanke do današnje stopnje *smuč* > priprava iz dveh desk. Raba izraza *smuč* v pomenu (večje) sanke je bila v narečjih živa še v 60. letih 20. stoletja. Avtorica sestavka se spominja, da so v Žireh še v 60. letih 20. stoletja današnje *smuč* imenovali *ški*, (večje) sanke pa *smuč* (*smàči*). Popularizacija območja, kjer se je rabil izraz *smuč* v pomenu naprava za drsenje po snegu, to pa je območja Dolenjske in Notranjske (Bloke) v strokovnih časopisih, je zagotovo prispevala svoje, prav tako Badjurovo priporočanje teh smučarskih izrazov iz njegove Smučarske terminologije in registracija v Slovenskih pravopisih, kot bo navedeno v nadaljevanju. K temu lahko dodamo še Badjurovo organiziranje smučarskih tečajev. Prav jezikovni položaj poučevanja je ugoden za širjenje določene terminologije. Seveda so to le domneve, ki pa ne zajamejo nepredvidljivih psiholingvističnih motivov. – Tudi zelo stari zapisi skandinavskega, ruskega, laponskega izrazja omenjajo izraz *sani*, ki bi bile lahko tudi ime za *smuč*, kar je razbrati iz podob, na katerih je mogoče natančno videti smučarje in *smuč*. Podobno velja za izraze *krplje* in *smuč*, kjer se le s slike vidi, za kaj gre. Torej tudi v domovini prvobitnega smučanja prvotno niso ločevali *smuč* od *sani*. Tudi stari nemški *Schneeschuh* je prvotno pomenilo *krplje* in tudi *smučka*, kar je mogoče razbrati s slik. (Pojasnilo Aleša Gučka.)

razbrati dvojnost tedanje smučarske terminologije, na eni strani domača, na drugi pa tuje, po izvoru nemško izrazje, z današnjega socialnozvrstnega stališča nižje pogovorno, do katerega ima avtor odklonilen odnos.¹⁹

Prva od Badjurovih ugotovitev v Smuški terminologiji je, da so »sredstva in priprave, ki jih denemo na noge, da se nam ne vdira toliko, kadar hodimo po snegu, /so/ dvojne vrste: krplje in smuči.« V nadaljevanju opisuje krplje, nato pa se osredotoči na smuči:

V debelem, mehkem snegu pa s krpljami ne prideš daleč. V tem slučaju rabimo tanke, dolge deske pod nogami, ki imajo pred krpljami i to neprecenljivo vrednost, da z njimi tudi lahko dršaš; imenujemo pa le-te priprave:

2. smuči, pl. f. od smuč, í. (Bl)

3. smúke, pl. f. od smuka, e. (Bl)

4. smúče, pl. f. od smuča, e. (Bl)

5. smučice, pl. f. od smučica, e; t. s.: otroške smučke,

6. smučke, pl. f. od smučka, e, deminutiv od smuči, s. manjše, lažje vrste. (Bl) (Badjura 1921: 3)

Badjura loči celo posamezne vrste smuči. Tako pravi:

Razločujemo pa: smuči in smučke za navadno rabo, smuke ali smuče (težja in daljša vrsta smuči), ki jih rabijo smučarji skakači posebno za skok in pa male smučke za deco, ki jih nazivljemo smučice (Badjura 1924: 21).

Natančnost se izraža v njegovem priporočenem izgovoru ob izrazih *smuči* in *smučice*; po njegovem naj bi se glas /u/ izgovarjal kot »polglasni e«. Ob opozorilu na ta izgovor in ob upoštevanju pojava slekanja²⁰ v nekaterih slovenskih narečjih se nam tudi izraz *šmeče* iz 19. stol. razkrije v novi, bolj nazorni luči. Badjura glede na širino smuči opredeljuje še izraze *šestice*, *sedmice*, *osmice*, *devetice*, *lovske ali letne smučke* (Badjura 1924: 22).

Smučarsko izrazje, zbrano pri Badjuri, je odraz velike razširjenosti predmeta pričujoče obravnave – smuči. To razkriva tudi Badjurova pripomba ob navedbi manjšalnice *smučice*: »Na Blokah ima že vsak petletni fantiček ali punčka svoje smučke.« (Badjura 1921: 3) Posameznim vrstam glede na namen se pridružujejo izrazi s številskim korenem (*šestice*, *sedmice* idr.). Ti so se opustili, a dokazujejo tudi tehnološko pestrost desk za smuči. Batagelj zapis domačih izrazov povezuje z načrtnim prizadevanjem za uveljavitev »čistih«, z narodnim uzaveščanjem povezanih slovenskih izrazov (Batagelj 2008: 52–58). Nedvomno je to neizpodbitno zunajjezikovno dejstvo, ki ga socioligvistika ne

¹⁹ V nadaljevanju Badjura v več razdelkih obravnava izrazje, ob katerih so zapisani tudi »tují, grdi«: ob dereznikih Badjura na primer opozarja, naj se ne rabi *gurte*, ob nahrbtniku ne *rukzak* itd. Razdelek z naslovom Smuška tehnika začne z naročilom, v katerem je zapisan tudi izraz *ski*: »Gibanje po snegu na smučeh izražamo jako različno – samo **ne** 'ski voziti',« (poudaril Rudolf Badjura). Torej je vzporedno ob izrazu *smuči* živel tudi izraz *ski*.

²⁰ SSKJ: slekati /.../ lingv. izgovarjati sičnike in šumevce tako, da ni razlike med s in š, z in ž: v nekaterih vaseh v Baški grapi slekajo.

zanemarja, dodati pa je mogoče tudi normo jezikovnih priročnikov, ki smuči že od Pleteršnika deklarirajo kot edini termin za to napravo. Levčev Slovenski pravopis iz leta 1999 nima še nobenega izraza, ki bi se navezoval na smučarstvo. Prav nenavadno dejstvo pa je, da ima Breznikov Slovenski pravopis iz leta 1920 kljub zelo skromnemu slovarskemu delu že registriran izraz smuč, ž, Breznik-Ramovšev pravopis iz leta 1935 pa prinaša celo besedno družino: smuč -i ž; nav. množ. smuči /.../; smučke, smučati se, smučar, smučarka, smučkati se, smuka. Ob dejstvu, da izraza sneg ni, je to v smučarski terminologiji prava mala revolucija.

S priporočenimi izrazi za smuči v Badjurovi Smuški terminologiji in z upoštevanjem izrazov v normativnih jezikovnih priročnikih so bili dani temelji za njihovo nadaljnjo uveljavitev. Med obema vojnama se je z razvojem smučarstva ta izraz tako dokončno utrdil v knjižnem jeziku. Joža Glonar ima v Slovarju slovenskega jezika (Glonar 1936: 359) besedno družino že popolnoma »posodobljeno«: smučar; smučati, smučim *švigati*; smučati, smučam se: *na smučeh*; – smučkati se; smuči /.../; smučice: *majhne smuči za otroke*; smučina; smučka: *posamezna smuč*; smučke – smučí; smuka 1. *sneg ali teren, ugoden za smučanje; tam je dobra smuka; za jutri se obeta dobra smuka; /.../*

Izrazje samo pa posredno odraža tudi premik v vrednotenju novega športa. Že leta 1931 se je začelo smučanje obravnavati kot slovenski nacionalni šport.²¹ Obenem se pojavlja tudi ponos, da Slovenci nismo prevzeli izraza *ski* z nemško govorečega območja, kar je sicer pogosto pri drugih evropskih narodih. Batagelj navaja eno od tovrstnih mnenj iz takratnega časopisja:²²

Že mladim je treba privzgojiti ponos, da smo Slovenci v vsej Srednji Evropi edini, ki poznamo že stoletja smuči in imamo poleg Rusov in Norvežanov edini svoj lastni izraz²³ za smučke (Batagelj 2008: 47).

Širjenje pomenskega polja se je zato v naslednjih desetletjih opravljalo z dodajanjem vrstnih pridevnikov k jedrnemu samostalniku: *túrne smuči, álpske smuči, tekáške smuči*. To se dogaja še danes. Ob pojavu novih *karving smuči* se je pojavila množica slovenskih sopomenk. Dejanje samo je zajeto v izrazu *zarézne smuči*, geometrija smuči v izrazu *ukrívjljene smuči, smuči s poudárjenim*

²¹ »K današnji mednarodni zimski olimpijadi v Bohinju. Smučanje – slovenski narodni šport. Samo v skandinavskih deželah je smučanje tako staro kot na Slovenskem, sicer pa nikjer v Evropi. Ima namreč 700-letno tradicijo in že Valvasor nam pripoveduje o smučanju bloških kmetov. V zadnjih letih se je pa z neverjetno naglico razširilo po vsej Sloveniji in danes smučata kmet in meščan, moški in ženska, staro in mlado.« Ilustrirani Slovenec, tedenska priloga Slovenca, leto VII, 1. februar 1931, št. 5, str. 35.

²² Vrtec, let. 71 (1940–41), št. 6, str. 223.

²³ To se pojavlja v literaturi o smučanju tudi dandanašnji. Prim. Aleš Guček, Po smučinah od pradavnine, Ljubljana 1998, str. 8: »Posebej smo lahko ponosni, ker smo med redkimi narodi na svetu, ki ima svoje posebno ime za 'smuči' namesto po Skandinavcih prevzete besede 'ski'.«

stránskím lókom; v ta okvir bi sodil tudi izraz *oblikováne smuči*. Metaforični poimenovanji sta *metúljaste smuči* in *lopátaste smuči*.²⁴

Tehnološki razvoj se v jeziku ni odrazil samo v novih izrazih, ampak tudi v poimenovalni potrebi po opredelitvi »prejšnjih« smuči. Izraz *smuči brez poudárjenega stránskega lóka* je zanikani izraz novega poimenovanja, a kljub temu precizno opredeli pretekle smuči. Pridevnik klasičen v zelo pogostem izrazu *klásične smuči* pokriva široke kolokacijske možnosti, kar ne pripomore k enoznačnosti pomena. Ob tem se pojavlja še izraz *rávne smuči*, katerega pomenska podlaga zadeva geometrijo smuči, kar je za natančnost pomena bistveno. V pogovornem jeziku se sliši tudi izraz *súlíce*. Izraza *paralélne smuči*, ki se tudi pojavlja, stroka ne priznava, ker naj bi bila ta zveza pogovorna za pomen paralelno postavljene smuči.

Sklep

Glede na prikaze izraza *smuči* v Pleteršniku in posamezne zapise iz 19. stoletja je bil ta izraz prvotno narečen. Iz časa, ko so smuči bile lesene, se je ohranil izraz *díle, dílce, dêske, dèščice*, ki se danes rabijo kot pogovorni izrazi za sodobne smuči. Glede na les, iz katerega so izdelane, sta motivirana izraza *hikorice* (smuči iz hikorijevega lesa²⁵), *jesénove smuči*. Pridevniške zveze opredeljujejo tudi drugačno snov, iz katere so smuči izdelane (*plástične smuči*), izvor (*ljúdske smuči; blóške smuči* (Bloke), *nováške smuč* (Novaki), *póhorske smuči* (Pohorje)). Teren zaznamujejo izrazi *álpske smuči, túrne smuči*, namen uporabe izrazi *skakálné, tekáške* (v preteklosti *lôvske smuči, lógarske smuči*). Obliko oz. geometrijo smuči opisujejo izrazi *smuči s poudárjením stránskím lókom* (prevzeto *kárving*), *rávne smuči, klásične smuči*. Pomenska sestavina razsežnosti tiči v izrazu *krátke smuči*, kar je podomačeni izraz za prevzeti *big foot*. Način izdelave opredeljuje izraz *lépljene smuči* (v preteklosti *žebjláne smuči*).

V žargonu se pojavljajo še izrazi, ki so besedotvorno motivirani s stvarnim lastnim imenom. To je ime izdelovalca, tovarne: Elan > *elánke*. Angleško govorno postavbo (*racíng*) oziroma krajšavo (RC) ima izraz *ercéjke* > smuči z oznako RC. Ob pojavu smučanja po starem se pojavljajo izrazi, povezani z njim, kot so *lók smúčka, lók smuči*, redko tudi *smúčka z ográjo*. Opirajo se na novaško smučanje s posebno smučko, ki se je pojavilo po prvi svetovni vojni v zaselku Novaki pri Cerknem.

Izrazi za sneg in smuči se pojavljajo v vseh socialnih jezikovnih zvrsteh; obe pojmovni skupini sta tvorni še danes. Pomemben delež izrazov iz obeh skupin je v preteklosti živel v narečjih. Od tu so prešli v knjižni jezik in so

²⁴ Za uveljavitev domačih izrazov se je s številnimi članki po strokovnem in siceršnjem časopisju posebej prizadeval Aleš Guček.

²⁵ Slovar slovenskega knjižnega jezika: **híkori** -ja m (i) severnoameriško drevo, ki daje trd, prožen les.

sedaj nepogrešljive enote slovenske smučarske terminologije. Živost le-te se izkazuje tudi v izraznem odzivanju na nove tehnološke dosežke.²⁶

LITERATURA

Rudolf BADIJURA, 1921: *Smuška terminologija*. Ponatis po Sportu 1920/1. Ljubljana.

—, 1924: *Smučar*. Ljubljana.

Borut BATAGELJ, 2008: *Socialna zgodovina smučanja na Slovenskem*. Doktorska disertacija. Ljubljana. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Oddelek za zgodovino.

Francka BENEDIK, 1990: Poimenovanje *gozda* in refleksi e v besedi *sneg* v slovenskih govorih. *Razprave XIII*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana. Razred za filološke in literarne vede.

France BEZLAJ, 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Tretja knjiga, P–S, Ljubljana.

Borut ČRNIVEC in Andrej TERČELJ, 1997: *Skrivnosti nedotaknjenih strmin. 101 nasvet za smučanje zunaj urejenih smučišč*. Samozaložba. Ljubljana.

Arnold DALEN, 1998: Scandinavian ski terminology. *History of Skiing*. Conference Holmenkollen. Oslo 16.–18. 9. 1998. 50–57.

Ilustrirani Slovenec, tedenska priloga Slovenca. Leto VII, 1. februar 1931, št. 5.

Joža GLONAR, 1936: *Slovar slovenskega jezika*. Umetniška propaganda. V Ljubljani.

Aleš GUČEK, 1998: *Po smučinah od pradavnine*. Ljubljana: Magnolija.

Drago KLADNIK et al., 2005: *Geografski terminološki slovar*, ZRC SAZU. Geografski inštitut Antona Melika. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. ZRC SAZU. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Fran LEVEC, 1899: *Slovenski pravopis*.

Boris OREL, 1964: *Bloške smuči. Vprašanje njihovega nastanka in razvoja*. Ljubljana. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za slovensko narodopisje.

Zdravko PETKOVŠEK in Zvonka LEDER (ur.), 1990: *Meteorološki terminološki slovar*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Društvo meteorologov Slovenije. Ljubljana.

²⁶ Za pomoč pri iskanju literature in za številne strokovne dopolnitve se najlepše zahvaljujem Alešu Gučku, avtorju več knjig o smučarstvu, zlasti o njegovi zgodovini, in pobudniku Slovenskega smučarskega slovarja, za strokovno presojo pa prav tako turnemu in alpinističnemu smučarju mag. Andreju Terčelju.

Planinski terminološki slovar, 2002. Slovensko-angleško-nemško-francosko-italijanski slovar planinskega, alpinističnega, plezalskega izrazja. Komisija za izdelavo Planinskega terminološkega slovarja. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Maks PLETERŠNIK, 1974: *Slovensko nemški slovar*, A–O, P–Ž, reproducirani ponatis. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1994. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik. DZS.

Marko SNOJ, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Pavle ŠEGULA, 1986: *Sneg, led, plazovi. Priročnik za planince, smučarje in druge*. Ljubljana. Planinska zveza Slovenije.

– – (ur.), 1995: *Večjezični slovar – Sneg in plazovi*. Gorska reševalna služba pri Planinski zvezi Slovenije. Ljubljana.

Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Založba Obzorja.

Janez Vajkard VALVASOR, 1994: *Slava vojvodine Kranjske*. Mladinska knjiga.

THE TERMS FOR SNOW AND SKIS IN SLOVENIAN SKIING TERMINOLOGY

Slovenian skiing has a long tradition. Skiing at Bloke was described by J. V. Valvasor (1689). In line with the conceptual needs arising from a specific movement with a certain device, which was based on daily practical needs, an expression probably existed for it. The origins of Slovenian skiing terminology date back to the 19th century. Particularly in the second half of the century, various newspapers already published dialect entries of the term “skis” from different parts of Slovenia in its present-day meaning, which proves that “skis” was initially a dialect term. This is confirmed by the entries of terms from the word family containing the root word skis in Pleteršnik’s dictionary. Skiing terminology was one of the first to be written. Its foundations were laid in the works of Rudolf Badjura, *Smuška terminologija* (Skiing Terminology) (1921) and *Smučar* (Skier) (1924). Badjura’s list of skiing terms is not based solely on the currently recognised method of proceeding from materials and word use, which is decisive for their registration in collections; he also documented the sources (Bloke in the Notranjska region and individual places in Gorenjska). Among the terms registered in his works are many expressions for snow and skis. These are distinguished by their purpose of use and scope. The term ski(s) was registered in *Slovenski pravopis* (Slovenian Orthography) in 1920, and later extended into a word family in the orthography issued in 1935 and subsequent years. In the Dictionary of the Slovenian Language (1936), Joža Glonar listed the entire word family using completely modern meanings. In the following decades, its semantic field expanded with the addition of relational adjectives to the head noun: race skis, piste skis, allmountain skis, powder skis, freeski skis, backcountry skis. This is still occurring today. With the appearance of new carving skis, a multitude of Slovenian synonyms appeared (skis with accentuated side arcs, groove skis, butterfly skis, and others). This reveals the creativity of Slovenian skiing terminology in the present-day, which is amply evident in modern publications (Pavle Šegula, *Sneg, led, plazovi* (Snow, Ice, Avalanches)

(1986), and his multilingual dictionary – *Sneg in plazovi* (Snow and Avalanches) (1995), Borut Batagelj, *Socialna zgodovina smučanja na Slovenskem* (Social History of Skiing in Slovenia) and *Slovenski smučarski slovar* (Slovenian Skiing Dictionary), which is prepared in Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts.

Slovarsko gradivo Ftičarjevega romana *Za nápršnjek vedrine*¹

NATALIJA ULČNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor,
natalija.ulcnik@uni-mb.si

SCN III/2 [2010], 125–137

Za nápršnjek vedrine (2004, 2006) avtorja Jožeta Ftičarja predstavlja prvi slovenski narečni roman, v širšem smislu pa ga lahko razumemo tudi kot nadaljevanje in nadgradnjo stare prekmurske knjižne ustvarjalnosti. V prispevku je analizirano in ovrednoteno slovarsko gradivo, ki je izšlo kot dodatek k romanu. V njem je avtor zbral skoraj 3000 leksemov, za katere je predvideval, da jih sodobni (ne)prekmurski bralec ne bi mogel razumeti. Pomen slovarja se pokaže tudi v okviru prekmurskega narečnega slovaropisja, saj so vanj vključene številne enote, ki pred tem še niso bile evidentirane.

Za nápršnjek vedrine (2004, 2006) by Jože Ftičar represents the first Slovene novel written in dialect. In a broader sense it can be considered the continuation and upgrading of the old Prekmurje literary production. The present paper aims to analyze and evaluate the lexicographical material issued as a supplement to the novel. In it the author gathered almost 3,000 entries for items that he assumed the reader of standard Slovene would have difficulty understanding. The dictionary has also proven significant for Prekmurje dialect lexicography, since it includes entries that had not yet been registered.

Ključne besede: Jože Ftičar, *Za nápršnjek vedrine*, narečni roman, slovar, prekmursko narečje, prekmurski knjižni jezik

Key words: Jože Ftičar, *Za nápršnjek vedrine*, dialect novel, dictionary, Prekmurje dialect, Prekmurje literary language

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-2238 z naslovom Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora, ki ga financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS; odgovorni nosilec projekta je red. prof. dr. Marko Jesenšek.

0 Uvod

Jože Ftičar, dialektolog, prevajalec, scenarist in prekmurski narečni pisatelj (Just 2006: 184), je roman *Za nápršnjek vedrine*, ki je v prvi vrsti namenjen Prekmurcem, objavil v dveh delih.² Romanesko besedilo, katerega značilnost je pisemska zgradba, je prvo, v celoti pisano v prekmurskem narečju oz. v njegovi dolinski različici,³ vendar bi lahko pri tovrstnih besedilih govorili tudi o nadaljevanju in nadgradnji stare prekmurske knjižne ustvarjalnosti.⁴ Zaradi predstavljenega obdobja (od tridesetih let 20. stoletja do konca druge svetovne vojne) je roman pomemben zgled postopnega jezikovnega približevanja obeh bregov reke Mure. Avtor je kot dodatek k romanu objavil tudi *Slovar narečnih besed in besednih zvez dólinskega Prekmurja*, v katerem je zbral skoraj tri tisoč geselskih (pod)iztočnic, za katere je predvideval, da jih sodobni (ne)prekmurski bralec ne bi mogel razumeti.

Ftičarjev roman *Za nápršnjek vedrine* so že ovrednotili literarni zgodovinarji (Čeh 2007a, 2007b) in slovstveni folkloristi (Stanonik 2008), v prihodnje pa je zaradi izvirnega in zanimivega narečnega gradiva pričakovano, da bo roman postal tudi vir dialektoloških raziskav. Njegov slovarski del, ki je izšel kot dodatek k romanu, si zasluži posebno obravnavo, saj je tudi neodvisno od romana pomembno avtorjevo strokovno delo.

1 Slovarček kot dodatek (narečnim) leposlovnim besedilom

Literarni avtorji (zlasti socialni realisti) so v svoja knjižnoslovenska besedila pogosto vnašali pokrajinsko pogovorne ali narečne besede oz. besedne zveze (t. i. regionalizme in dialektizme), ki so postale opazna stilna prvina literarnega besedila.⁵ Zavedali so se, da ti leksemi, ki pogosto opozarjajo na pokrajinske jezikovne posebnosti ali karakterizirajo literarne osebe (Čeh 2007a: 666), ne bodo širše razumljivi, zato so se odločili za njihovo pomensko pojasnjevanje. To so naredili s podčrtno opombo na isti strani, kar se zdi v odnosu do bralca najprimernejše, ali pa so razlago besed podali na koncu romana v obliki slo-

² Prvi je izšel leta 2004, drugi leta 2006. Roman je od leta 1980 v nadaljevanjih izhajal v zborniku *Stopinje*.

³ V Prekmurju ločujemo tri podnarečja, in sicer goričko (severno), ravensko (osrednje) in dolinsko (južno) podnarečje (prim. Greenberg 1993, Zorko 2005, Koletnik 2008).

⁴ Marija Stanonik (2007: 382–383) se sprašuje o upravičenosti uvrščanja tega romana k slovenski narečni književnosti, saj se dogajanje v romanu razvija v obliki pisem, torej izključno na podlagi pisane besede, narečje pa predpostavlja govorjeno obliko jezika. Tudi Peter Weiss (2000: 34) opozarja, da je »narečje v literarni rabi zapisano le približno in rado prehaja v nadnarečje«.

⁵ Narečno besedišče daje leposlovju posebno žlahtno noto, ga obogati s pristnostjo in mu nikakor ni v breme (Stanonik 2007: 345).

varčka.⁶ Nekatera sodobna prekmursko-porabska (nad)narečna leposlovna besedila pa so vzporedno prestavljena v knjižno slovenščino in s tem neposredno nagovarjajo vseslovenskega bralca, npr. mladinski roman Ferija Lainščka *Pojeb na dejdekovom biciklini – Deček na dedovem kolesu* (2001) ter porabske pripovedi Karla Holca z naslovom *Andovske zgodbe – Andovske prpovejsti* (2003).

V prekmurskih leposlovnih besedilih zasledimo veliko seznamov besed oz. t. i. aneksnih slovarčkov (prim. Weiss 2009: 53). Med prvimi je nastala *Razlaga narečnih in manj znanih izrazov* v romanu Ferda Godine *Bele tulpike*, ki jo je v tretji izdaji (leta 1972) pripravil Jože Ftičar. V njej najdemo 46 iztočnic,⁷ razvrščenih po zaporedju strani od začetka do konca romana. Zgradba aneksne- ga slovarčka je nazorna in za uporabnika preprosta: številki strani, s katere je beseda izpisana, sledi naglašena iztočnica z morebitno glasoslovno različico, v oklepaju je dodano ponazarjalno gradivo (smiselno okrajšan izpis iz romana z ležeče zapisano iztočnično obliko), slovarski sestavek zaključuje pomenska razlaga, ki je lahko knjižna ustreznica ali opisna razlaga, npr.:

str. 58: prišútati, tudi prišútati (*prišútala* je tiha jesen) – tiho priti, pritihotapiti se (Godina 1972: 275).

Pri treh iztočnicah je naveden tudi etimološki podatek (plebánuš iz lat. plebanus, batriven iz madž. bátor, hasnovàti tudi hasnìvati iz madž. hasznát), pri eni najdemo oznako ironično (přdaš ‘motorno kolo’) in pri eni krajevno področje rabe: ógrad tudi òugrad (Bistrica v Prekmurju).

V romanih priznanega in večkrat nagrajenega vsestranskega ustvarjalca Ferija Lainščka, ki tematsko dosledno posega v prekmursko okolje, so uporabljene narečne besede pomensko pojasnjene v *Slovarčkih manj znanih izrazov*: v romanu *Namesto koga roža cveti* (2002) najdemo 37 dvodelnih gesel, ki jih je pripravil Franci Just, roman v treh novelah *Ločil bom peno od valov* (2003) vsebuje 35 takih gesel, njegovo vsebinsko nadaljevanje, roman *Muriša* (2006), pa 64 gesel.

Francek Mukič v *Črnošolcu* (2007)⁸ podaja 130 gesel, zbranih pod naslovom *Slovarček porabskih izrazov* (str. 249–253). Vključuje eno- in večbesedne iztočnice (npr. *mali žípan* občinski sluga; *pírožába* netopir; *ščáp za gra* fižolovka), ob občnih imenih pa navaja tudi lastna imena, npr. *Slavsko* Jugoslavija; *Vaugri*, *Vógrin* Madžari, Madžar.

⁶ Podobno je tudi v zbirki prekmurskih folklornih pripovedi z naslovom *Brezglavjeki, Zgodbe s Prekmurja* (razlaga besed pod vsako pripovedjo in Slovarček narečnih besed, str. 315–320; 372 gesel).

⁷ V naslednjih izdajah je iztočnic nekoliko več, npr. v izdaji iz leta 1980 jih je 51.

⁸ Mukič je besedilo sprva napisal v knjižni slovenščini, nato pa ga je prevedel v porabščino (*Garaboncijaš*; 2005) oz., kot ugotavlja Jože Ftičar, v »nadnarečni porabskoslovenski knjižni jezik« (Ftičar 2006: 164).

Primer prvega v celoti (nad)narečnega prekmurskega literarnega dela je roman Jožeta Ftičarja *Za nápršnjek vedrine*,⁹ ki vsebuje slovarček z naslovom *Slovar narečnih besed in besednih zvez dólinskega Prekmurja* (I. del: str. 171–212, 1844 gesel; II del: str. 189–203, 858 gesel). Če bi ob iztočnicah upoštevali še podiztočnice, bi število doseglo tri tisoč leksemov.

Namen teh zbirk prekmurskega besedja je prekmurščino približati mlajši prekmurski generaciji, ki pogosto več ne razume besedja stare (knjižne) prekmurščine,¹⁰ ali pa neprekmurskemu bralcu, vendar poznavalcu prekmurščine.¹¹ Bralec, ki prekmurščine ne razume, bi za razumevanje te besedne umetnine in spoznavanje njene literarne estetike potreboval vzporedni znotrajjezikovni prevod v knjižno slovenščino, pri tem pa bi se gotovo izgubila jezikovna arhaičnost in čustvena neposrednost.¹²

2 Slovarsko gradivo Ftičarjevega romana

Jože Ftičar je v prekmurskih dolinskih vaseh že med študijem zbiral narečno gradivo za *Slovenski lingvistični atlas*, kasneje tudi za *Atlas slovanskih narečij*.¹³ Napisal je slovarček za roman *Bele tulpike* Ferda Godine in sodeloval pri pripravi *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, kjer je bil (skupaj z Vilkom Novakom) svetovalec za prekmursko narečno skupino. Pri tem delu si je pridobil določene slovaropisne izkušnje, zato je pričakovanje, da je slovarski del v njegovem romanu premišljeno zasnovano strokovno delo, ki v marsičem odstopa od večinoma ljubiteljskih prekmurskih slovarjev in slovarčkov, upravičeno.¹⁴

⁹ V knjižni slovenščini so le uvodni sinopsisi posameznih poglavij, a tudi v njih pogosto zasledimo narečne besede, npr.: »S. Sholastika v zaupnem pismu odvrča svaka od 'pintešije', kvarne za njegovo deco, in še spričo cemeštrije: ne moreš služiti dvema gospodom« (Ftičar 2004: 54).

¹⁰ To se potrjuje tudi pri delu s prekmurskimi študenti.

¹¹ Marija Stanonik kot raziskovalka iz osrednjeslovenskega območja priznava, da je bila zanj receptija prekmurskih literarnih besedil otežena, vendar dodaja, da se premagovanje jezikovnih ovir bogato poplača, saj je »seznanjanje in prodiranje v njune besedotvorne zakonitosti in slovnične lastnosti že samo na sebi svojevrsten estetski užitek« (Stanonik 2007: 382).

¹² Tudi prestava prekmurskega mladinskega romana *Pojeb na dejdekovom biciklini* avtorja Ferija Lainščeka v slovenski knjižni jezik (*Deček na dedovem kolesu*) je, kot ugotavlja Zinka Zorko (2005: 65), »mestoma papirnata, brez čustvenega naboja«.

¹³ Prim. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih in makedonskih govora obuhvačenih opšieslovenskim lingvističkim atlasom*. Glavni redaktor Pavle Ivić. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981, 11 (dostopno 29. 4. 2010 na: http://ola.zrc-sazu.si/OLA-VSE/FO_1981_000--026_UVOD.pdf).

¹⁴ Ftičar je kot kompetenten presojevalec slovarskega dela ovrednotil tudi Mukičev *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* iz leta 2005. Opozoril je zlasti na pomanjkljivo (celo moteče) kvalifikatorsko označevanje zbranega gradiva in razjasnil nekatere

Slovarček v romanu Jožeta Ftičarja je posebnost v slovenski slovaropisni praksi, saj bi ga po tipologiji lahko uvrstili med prave avtorske slovarje: avtor slovarja je hkrati tudi avtor izpisovanega besedila.

2.1 Zgradba slovarskega sestavka

Slovar narečnih besed in besednih zvez dólinskega Prekmurja je nastal na podlagi izhodiščno pisnega in ne govornega jezika ter posledično predvideva drugačnega uporabnika – bralca romana, zato je avtor temu prilagodil tudi slovarsko zasnovo. Iztočnice v svojem besedilnem okolju se pojavljajo v temeljnem delu romana, le-ta pa predstavlja izhodišče in povod za brskanje po slovarskem delu. Ftičar se je zavedal, da morajo biti informacije v slovarskem sestavku take, da bodo bralcu olajšale razumevanje izhodiščnega besedila, tj. romana, in mu na pričakovanem mestu ponujale čim več koristnih ter zanimivih jezikovnih podatkov. Tako se npr. **snihinje mlèjko** pojavlja kot večbesedna iztočnica, ki je natančno pomensko pojasnjena in označena s kvalifikatorjem etnol. (= etnološko), medtem ko se v Novakovem slovarju beltinskega govora pojavi kot ponazarjalno gradivo brez pomenske pojasnitve, in sicer pod privedniško iztočnico v osnovni slovarski obliki.

Novak 1996: 136	Ftičar 2004: 199
snihinji -a -e nevestin; snahin; ~ <i>véinec</i> , ~ <i>e mléiko</i>	snihinje mlèjko -a s (etnol.) mleko od snehe – vino v čutari pozvačina

Tabela 1: Primerjalni prikaz izbranega slovarskega sestavka

Slovarski sestavek Ftičarjevega slovarčka vsebuje krepko zapisano in onaglašeno eno- ali večbesedno iztočnico, slovnične podatke, podatek o izvoru prevzetih besed (*kajk. hrv., madž., iz nem., iz lat.*), pomensko razlago (knjižnoslovensko ustreznico ali opisno razlago) ter v romanu izpričane stalne besedne zveze. Poudariti je potrebno zlasti v slovarju izpostavljene frazeološke zveze, ki so lahko: (1) navedene kot ponazarjalno gradivo v okviru običajnega slovarskega sestavka, npr. **dvêri** – **dvér** (mn.) s vrata, dveri; **vrže žlico za dvêri** (etnol.) = umre; **vjèsti (se) -vjen** ugrizniti (se), **vjèsti se za srcé** potrpeti, požrtvovalno prenesti; **zos -a** m omaka; **biti v zosi** v škripcih, zadregi, godlji; ali (2) obravnavane samostojno, nemalokrat tudi v slovarski obliki, celo z nakazano variantnostjo, npr. **làče zmèriti -zmèjrin / làče vöspràšiti -àšin** pretepeti, našeškati (otroka); **obláke krížati -an** (etnol.) zvoniti ob hudi uri;

.....
pomenske pomote (Ftičar 2006). Prim. tudi Greenbergovo oceno Mukičevega slovarja (2007).

pravice si dèlati oskrbeti si dokumente; **vřčti žlico v kòut, za dvèri** (ljudski rek) umreti, izdihniti.¹⁵

Označevanje iztočnic z raznovrstnimi oznakami in pojasnili, ki dopolnjujejo pomensko razlago (npr. označevanje stilno in zvrstno zaznamovanih besed in besednih zvez: *otr. govor, blaga kletvica, star., zaničljivo, ljubkovalno, ljudsko, etnol.*), je v Ftičarjevem slovarju pogosto in izkazuje avtorjeve slovaropisne izkušnje ter prizadevanje za temeljito pomensko opredeljevanje. Kot leksikografsko posebnost je potrebno izpostaviti predvsem pragmatična pojasnila, saj gre v prekmurskem slovaropisju za redek primer njihove rabe.

Vrste oznak/pojasnil	Oznaka	I. del	II. del	Skupaj
etimološke	hrv./iz hrv.	2/0	2/66	70
	kajkav./kajk. hrv./hrv. kajk./iz kajk. hrv.	1/4/0/1	0/0/1/0	7
	iz srh.	0	1	1
	madž./iz madž.	7/66	31/6	110
	iz madž. sintakse	1	0	1
	nem./iz nem.	1/14	0/3	18
	lat./iz lat.	0/10	0/0	10
socialnozvrstne	ljudsko, v ljudskem govoru/izražanju	2	1	3
	v dijaškem žargonu	0	2	2
	otroški žargon	1	0	1
terminološke	vojaško	0	1	1
	etn., etnol.	8	0	8
časovne	star.	155	53	208
	star. madž.	1	0	1
	star. hrv.	1	0	1
	nekdaj	1	0	1
	v času SHS oziroma predvojne Jugoslavije	0	1	1
pogostostne	redko	2	0	2
čustvenostne	karik.	3	4	7
	rahlo/malo karik.	1	1	2
	posmehljivo	1	0	1
	pejor.	8	1	9
	zaničljivo	1	0	1
	ljubkovalno	2	0	2
	otroški govor	3	0	3
	otroški jezik	1	0	1
	erot.	1	0	1
	kletvica	3	0	3
	omiljena kletvica	1	3	4
	blaga kletvica	1	0	1
	huda kletev v kmečkem okolju	1	0	1
pomenske	v prenesenem pomenu	2	2	4

¹⁵ Na različno vključevanje frazeološkega gradiva na nivoju slovarske makro- oz. mikrostrukture opozarja Vida Jesenšek (2009: 3).

frazološke	ljudski rek	1	0	1
	rek	0	2	2
zemljepisne/krajevne	v panonskem prostoru	0	1	1
	drugod v Prekmurju	1	0	1
	drugod tudi	1	0	1
	krajevno	1	0	1
posebne	tudi ¹⁶	7	19	26
	še v pomenu	1	0	1
	in	1	0	1
slovnične	mn./nav. mn.	30/1	10/1	42
	aor.	1	0	1
	medm.	4	0	4
	neskl.	1	0	1
	3. os./3. os. ed.	10/0	9/4	23
	pret.	4	4	8
	iter.	1	0	1
pragmatične	vljudnostni pozdrav	1	0	1
	v gosposkem okolju	1	0	1
	v kmečkem okolju	1	0	1
	zunanjí znak fantovstva	1	0	1
	vzklik privoščljivosti	0	1	1

Tabela 2: Raba oznak in pojasnil v Ftičarjevem slovarju

V prvem delu se označevalnik ali pojasnilo pojavi pri 376 iztočnicah, v drugem delu pri 230 iztočnicah, kar skupaj predstavlja 22 odstotkov vseh iztočnic v slovarčku. Med etimološko pojasnjenimi besedami v 1. delu slovarja prevladujejo iz madžarščine prevzete besede, v 2. delu iz hrvaščine, to pa je pogojeno z družbeno-zgodovinskimi okoliščinami, ki jih prikazuje drugi del romana, in z zgodovinskim dejstvom, da je bil dolinski del Prekmurja zaradi priključenosti k zagrebški nadškofiji dolgo pod močnim kajkavskim vplivom (prim. Jesenšek 2005: 29–30). Če združimo podatke o izvoru besed prvega in drugega slovarskega dela, prevladujejo madžarske besede¹⁷ in besede, prevzete iz madžarščine, kar pa ne pomeni, da je v romanu madžarizmov več kot npr. besed nemškega izvora (slednje pogosto niso zajete v slovarček oz. niso označene).¹⁸

¹⁶ Hierarhizacijski označevalnik *tudi* v prvem delu slovarja opozarja zlasti na drugotni pomen (npr. **zdvojiti/zdvòjiti** /.../ podvomiti; tudi: obupati), v drugem delu pa na glasoslovne ali besedotvorne različice, npr. **gulùmbiš** /.../ tudi: *golùmbiš*; **travnják** /.../ tudi: *travnjàča*.

¹⁷ V romanu (predvsem v pismih s. Sholastike, nune v budimpeštanskem samostanu) so pogosto pojasnjene tudi kot podčrtne opombe, npr. »(Orsolya zároda – ne ven, kak to po slovenski pravite)*«: * Orsolya zár(o)da (madž.) – uršulinski samostan (Ftičar 2004: 141).

¹⁸ Npr. *šenkati, špic, špiu, štanga, šus, žmaj*.

Socialnozvrstni označevalniki so v narečnih slovarjih redki, pričakovano je le označevanje slengovskih in žargonskih besed (Weiss 2000: 34), v Ftičarjevem slovarčku pa se v treh primerih pojavi tudi nepričakovana oznaka ljudsko oz. v ljudskem govoru/izražanju, ki nakazuje splošnoprekurmursko narečno rabo (npr. *po štàjarski* 'knjižno slovensko').

Tudi raba terminoloških označevalnikov v narečnih slovarjih ni pogosta, saj so besede v posamezna strokovna področja uvrščene z vidika stroke (prim. Weiss 2000: 36) in ne z vidika narečnega govorca. Ftičar je zgolj eno besedo označil kot vojaško (*regrutèjrati* 'rekrutirati, vpoklicati'), osem besed oz. besednih zvez pa je opredelil kot etnoloških (*bòšnják* 'krošnjar', *vrže žlìco za dvèri* 'umre', *màdaj* 'hrust, silak', *mak pàti* 'phati mak: otroška igra', *oblàke križati* 'zvoniti ob hudi uri', *pečnica* 'peč za sušenje lanu in konoplje, tudi za žganje posode', *rítovina/rijtovina* 'za kritino pripravljen omlačen, prečesan in poravnán snop', *snihìnje mlèjko* 'mleko od snehe (snahe, op. N. U.) – vino v čutari pozvačina').¹⁹

Med časovnimi označevalniki je z 207 pojavitvami opazna krajšava star. (starinsko), kar lahko pojasnimo z dogajalnim časom romana.

Čustvenostni označevalniki ne izstopajo po pogostnosti, temveč po izkazani pestrosti, iz katere je razvidna avtorjeva jezikovna natančnost in tankočutnost, saj ločuje tudi posamezne odtenke čustvenostnih oznak (npr. karikirano, rahlo karikirano; kletvica, omiljena kletvica, huda kletev) in s tem presega obstoječe narečne slovarje.

Na izbor gradiva za slovarski del je torej vplivala tudi označenost leksema (lahko stilna, časovna, etimološka ...). Ob rabi označevalnikov pa se je avtor nemalokrat odločil tudi za pojasnjevanje leksikalne nenevtralnosti znotraj pomenskih razlag, npr.:

božnija -e ž slaba stvar, hudobija, grda razvada;

divjàga -e ž divja, besna ženska;

nafrčkati -an napisati kaj na hitrico, naččekati, nakracati.²⁰

Obraavnani slovar presega vse obstoječe aneksne slovarje, vendar nima znanstvenih ambicij in zato zahteva drugačna ocenjevalna merila; kljub temu bi lahko z vidika uporabnika opozorili na nekaj slovaropisnih pomanjkljivosti, ki so vezane zlasti na: (1) neustrezno gesljenje, npr. *na Rovatsko* (pod N) namesto *Rovatsko* (pod R), *na tihìnskon* (pod N) namesto *tihìnsko* (pod T); (2) manjkajoči podatek o spolu pri množinskih samostalnikih, npr. *risáli* -ov (mn.) namesto *risáli* -ov (mn.) m; *škrepcé* -ov mn. namesto *škrepcé* -ov mn. ž, (3) nedoslednosti pri navajanju etimoloških podatkov, npr. *lùšt* namesto *lùšt* (iz nem.), in (4) združevanje besed znotraj istega slovarskega sestavka (navajanje

¹⁹ Prav za označevalnik etn. Weiss (2000: 36) navaja, da se ne pojavlja v nobenem narečnem slovarju.

²⁰ Pri sopomenski iztočnici **naškrábati** pa zasledimo knjižnoslovensko ustreznico *napisati* in označevalnik peyor.

podiztočnic) tudi v primerih, ko bi bilo ustrežnejše oblikovanje samostojnega slovarskega sestavka, npr. *váraš* ‘mesto’ – *Váraš* ‘Turnišče’.

2.2 Primerjava Ftičarjevega slovarskega gradiva z Novakovim *Slovarjem beltinskega prekmurskega govora*

S primerjalno metodo sem skušala ugotoviti, v kolikšni meri je besedje Ftičarjevega slovarja prekrivno z besedjem narečnega *Slovarja beltinskega prekmurskega govora*, ki spada v prekmursko dolinsko podnarečje, iz katerega je izhajal tudi Ftičar.

Število iztočnic v Ftičarjevem <i>Slovarju narečnih besed in besednih zvez dólinskega Prekmurja</i> (2004, 2006)		Število iztočnic, prekrivnih z <i>Novakovim Slovarjem beltinskega prekmurskega govora</i> (1996)
I. del	1844 iztočnic	1007 iztočnic (54,6 %)
II. del	858 iztočnic	284 iztočnic (33 %)
Skupaj	2702 iztočnici	1291 iztočnic (47,7 %)²¹

Tabela 3: Prekrivnost iztočnic med Ftičarjevim in Novakovim slovarskim gradivom

Od 2702 iztočnic najdemo v *Slovarju beltinskega prekmurskega govora* 1291 iztočnic. V Ftičarjevem slovarju je torej glede na Novakov slovar nova dobra polovica besed. V prvem delu romana je obema slovarjema skupnih 1007 iztočnic (54,6 %), od tega se 145 iztočnic razlikuje le v podrobnostih, npr. v pravopisno različnem zapisu besede ali v zapisu glasov (*na kráci* : *nakráci*;²² *bějžati* : *béižati*; *pokópič* : *pokóupič*; *žüiliti* : *žüiliti*), v spremembi oblikoslovnih kategorij (*gibíce -íc (mn.)* : *gibica -e ž*; *frišek -ška -ško* : *friški -a -o*; *ščelínek -a m* : *ščelinka -e ž*) ali v besedotvornem obrazilu (*fundamèntuš* : *fundamènt*; *hüdübnjek* : *hüdübnják*). Od 858 iztočnic drugega dela romana jih v *Slovarju beltinskega prekmurskega govora* najdemo 284, kar predstavlja tretjino oz. 33 odstotkov. Od tega je 62 besed (21,8 %) zapisanih v pisni, glasoslovni, oblikoslovni ali besedotvorni različici, npr. *prejkzèti* : *préik zèti*, *cüknoti* : *cùknoti*, *gulümbiš* : *golümbiš*; *rästveci (mn.)* : *rästvec*; *špricar* : *špricer*. Besede tudi pomensko niso vedno enako pojasnjene. Pri Ftičarju je ponekod razviden širši pomen oz. večpomenskost (**špilaráj** / **špilaráj** ‘otročka igra, igranje, igrače’ : **špilaráj** ‘igrače’), opazen pa je tudi tip razlage z zapostavljenim prilastkom,

²¹ Prekrivnost besedja s *Slovarjem stare knjižne prekmurščine* (2006) je precej nižja.

²² Na prvem mestu je izpis iz Ftičarevega slovarja, za dvopičjem sledi izpis iz *Slovarja beltinskega prekmurskega govora*.

npr. **čûrka -e** ž cev (gumirana); **gâter -tra** m ograja (železna); **slédnje mázanje -ega, -a** s (star.) maziljenje (bolniško); **šõrc -a** m predpasnik (moški).

Nekaterih besed v slovarju beltinskega govora ne zasledimo, ker so preveč specifične, povezane z vsebino, ki navadno ni dobro zastopana v splošnih slovarjih, npr. *bolševizmuš, fiksavijon, internátuš, izžamen, raspištoliti, samozavejdanje*. Pri Ftičarju pogosto najdemo abstraktne samostalnice z besedotvornima obraziloma *-nje* in *-ost*, ki v Novakovem slovarju niso navedeni, saj v narečju tudi ni prave potrebe po njihovi rabi: *dobročinenje, dopadenje, jufkanje, klumanje, künštnost, nebogavnost, osvedočenje/osvidočenje, prepovračanje, spovidavanje* ...

Analiza je pokazala, da je Ftičarjevo slovarsko gradivo namenjeno tudi nepremurkim bralcem, saj so pomensko pojasnjene tudi nekatere splošno znane prekmurske besede (gotovo znane vsem generacijam prekmurskih bralcev), npr. **bèteg** 'bolezen', **guč** 'govor, govorjenje, pomenek, kramljanje, govoranca'. Odvečne se zdijo razlage splošnoslovenskih besed, npr. **híp** 'trenutek', **prikázen** 'prikazen, pojav', v kolikor ne opozarjajo na naglasne posebnosti, npr. **dèdek** 'ded, stari oče'.

V Ftičarjevem slovarju je veliko leksemov označenih kot starinskih, v slovarju beltinskega govora pa so neoznačeni, npr. *dokončetek, dugovanje, grdostija, nakanenje, nevarnošča, preminočnost, zveličiteu, sakačica, spravišče, vadlívati, vekivečnost, vmarjati, zamazek*, ali pa imajo pojasnilo o rabi v cerkvenem jeziku, npr. *odkúpiteu* (star.) : *odkúpiteu* (v cerkvenem jeziku); *võrovadlívvanje* (star.) : *võrevadlívvanje* (v cerkvenem jeziku), *zadostačinenje* (star.) : *zadostačineinje* (v cerkvenem jeziku). Večino starinskih besed najdemo tudi v *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (2006), kar pomeni, da gre v teh primerih za prekmursko besedje z dolgo knjižno tradicijo.

3 Sklep

Jože Ftičar je v romanu *Za nápršnjek vedrine* dokazal, da lahko prekmurščina, ki je slovarsko največkrat in najbolj obdelano slovensko narečje, uspešno opravlja vlogo literarnega jezika. Avtor je značilno, manj znano oz. posebno besedje tega romana izpisal in ga prikazal v dodatku k romanu, ki ga lahko štejemo za pomemben slovarski prispevek in dopnilo obstoječim prekmurškim slovarjem, saj so vanj vključene številne enote, ki pred tem še niso bile evidentirane.²³ Gre za poseben narečni slovar, ki je nastal na podlagi pisnega in ne izhodiščno govorjenega jezika, zato se iztočnice v svojem besedilnem

²³ Sistematično izpisovanje iz romana z namenom natančne slovarske predstavitve pa bi vsekakor lahko še dodatno obogatilo dosedanje prekmurske slovarje.

Ob tem se nam zastavi tudi vprašanje, koliko (nad)narečnega prekmurskega gradiva bo prišlo v novi slovar slovenskega jezika, o katerem so se strokovnjaki posvetovali oktobra 2008 (žal niso dorekli, ali bo zajeto tudi narečno gradivo in ali bo upoštevan govornjeni korpus).

okolju pojavljajo v temeljnem delu romana, le-ta pa predstavlja izhodišče in povod za brskanje po slovarskem delu. Slovar v primerjavi s krajšimi narečnimi aneksnimi slovarčki izstopa po obsegu ter temeljitem navajanju pomembnih slovaropisnih oznak, ki prispevajo k vsestranskemu prikazu besedja.

Glede na Novakov slovar beltinskega govora, ki pripada isti prekmurski podnarečni skupini, je pri Ftičarju nova približno polovica besed, delno zaradi specifične vsebine, ki v splošnem narečnem slovarju ni zastopana, delno zaradi novih besedotvornih potreb pisnega (knjižnega) jezika. Analiza kaže, da Ftičarjev slovarček vsebuje tako sodobno narečno kot tudi arhaično knjižno prekmursko besedje, pri tem pa je slednje opremljeno z ustreznim časovnim označevalnikom.

Ftičarjevo slovarsko gradivo vsekakor presega potrebe prekmurskega naslovnika in je lahko dober pripomoček ne le bralcem romana kot primarno predvidenim uporabnikom, temveč vsem, ki si želijo pomensko razjasniti kakšno prekmursko besedo, bodisi v sodobnih prekmurskih besedilih bodisi v besedilih stare knjižne prekmurščine.

VIRI

Jože FTIČAR, 2004: *Za nápršnjek vedrine I*. Murska Sobota.

—, 2006: *Za nápršnjek vedrine II*. Murska Sobota.

Ferdo GODINA, 1972, 1980: *Bele tulpike*. Murska Sobota; Ljubljana.

Feri LAINŠČEK, 2002: *Namesto koga roža cveti*. 2. izdaja. Murska Sobota.

—, 2003: *Ločil bom peno od valov*. Ljubljana.

—, 2006: *Muriša*. Ljubljana.

Francek MUKIČ, 2007: *Črnošolec. Porabska legenda*. Murska Sobota.

Dušan REŠEK, 1995: *Brezglavjeki. Zgodbe s Prekmurja*. Glasovi, 9. knjiga. Ljubljana.

LITERATURA

Marija BAJZEK LUKÁCS, 2005: Prekmurščina v slovarjih. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Murska Sobota. 394–399.

Marija BAJZEK LUKAČ, 2009: *Slovar Gornjega Senika A–L*. Maribor. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 66).

Jožica ČEH, 2007a: Besedje kot prvina jezikovnega sloga ter metafora in simbol s teoretičnega in literarnozgodovinskega vidika. *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo. (Zora 49.) 665–722.

– –, 2007b: Prvi slovenski narečni roman. Jože Ftičar: Za nápršnjek vedrine I, II. Murska Sobota: Založba Stopinje. 2004, 2006. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 78/2–3. 224–227.

Jože FTIČAR, 1966: Slovenci na levi in desni strani Mure in njihovi kulturni stiki (do 1919). *Panonski zbornik*. Murska Sobota. 117–130.

– –, 2006: Dramilo Porabskih Slovencev ali njihov labodji spev? Ob prvem slovarju in prvem romanu v porabski slovenščini. *Traditiones* 35/1. 159–166.

Marc L. GREENBERG, 1988: Slovar beltinskega prekmurskega govora. *Slavistična revija* 36. 452–456.

– –, 1993: Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja. *Slavistična revija* 41/4. 465–487.

– –, 2007: Francek Mukič. Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar. *Slovene Studies* 29/1–2, 103–106 (dostopno 29. 4. 2010 na: http://www.slovenestudies.com/misc/book_reviews/MukicGreenberg.pdf).

Mojca HORVAT, 2008: Narečna podoba Prekmurja (po gradivu za Slovenski lingvistični atlas). *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*. Maribor. Zora 55. 235–256.

Marko JESENŠEK, 2005: *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor. Zora 33.

Vida JESENŠEK, 2009: Ponazarjalni primer in slovaropisna obravnava frazeologije. *Annales* 19/2. 1–10.

Franci JUST, 2006: *Panonski književni portreti 1. Prekmurje in Porabje A–I*. Murska Sobota. 11–19.

Karmen KENDA JEŽ, 2001: Nadnarečne prvine v narečnem slovarju? *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku: język – tradycja – kultura*. Katowice.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

Francek MUKIČ, 2005: *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

Franc NOVAK, 1996: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil Vilko Novak. Murska Sobota.

Vilko NOVAK, 2006: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana.

Marko SNOJ, 2009: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Prvi ponatis. Ljubljana.

Marija STANONIK, 2008: *Slovenska narečna književnost*. Maribor: Slavistično društvo. Zora 51.

Peter WEISS, 2000: Označevanje v slovenskih narečnih slovarjih. *Jezikoslovni zapiski* 6. 27–44.

– –, 2009: Novejši prekmurski narečni slovarji. *Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi*. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 52–61.

Zinka ZORKO, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Maribor. Zora 6.

– –, 2005: Prekmursko narečje med Muro in Rabo na vseh jezikovnih ravninah primerjalno z današnjim nadnarečnim prekmurskim knjižnim jezikom. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Murska Sobota. 47–68.

http://ola.zrc-sazu.si/OLA-VSE/FO_1981_000--026_UVOD.pdf (dostopno 29. 4. 2010).

LEXICOGRAPHICAL MATERIAL IN FTIČAR'S NOVEL *ZA NÁPRŠNJEK VEDRINE*

Jože Ftičar, dialectologist, translator, screenwriter and writer in the Prekmurje dialect (Just 2006: 184), published his novel *Za nápršnjek vedrine* in two parts (the first appeared in 2004 and the second in 2006). The novel, epistolary in form, is the first of its kind to be written in the “Dolinsko” (Dolina) variety of the Prekmurje dialect. However, it can still be considered a continuation and upgrading of old Prekmurje literary production. The period in question (i.e., from the 1930s to the end of World War II) thus represents an important example of the gradual bridging of the linguistic gap between both banks of River Mura.

The author also published a supplement to the novel, namely, the dictionary *Slovar narečnih besed in besednih zvez dólinskega Prekmurja*, in which he gathered almost 3,000 lexemes he assumed would be unfamiliar to the modern (non)Prekmurje reader. According to Novak's dictionary *Slovar beltinskega prekmurskega govora* approximately half of the words in Ftičar are new, partly due to the specific content (of the novel), which is not represented in the general dialect dictionary and partly due to new word-formational requirements of the written (standard) language. The analysis showed that Ftičar's dictionary includes both contemporary dialectal expressions and archaic standard Prekmurje vocabulary furnished with the appropriate temporal qualifiers.

Ftičar's lexicographical material undoubtedly exceeds the needs of the Prekmurje addressee, and could thus be recommended not only to the reader of the novel as the primary user, but also to anybody who wishes to understand the meaning of some specific Prekmurje expression, be it from texts written in the old standard Prekmurje variety or from more contemporary Prekmurje literary works.

Le dialecte natal: analyse de l'opinion des intellectuels et des villageois de Lituanie

GENOVAITĖ KAČIUŠKIENĖ

*Universitė de Šiauliai, Facultė des sciences humaines,
P. Višinskio 38, LT – 76352 Šiauliai, geno@splius.lt*

SCN III/2 [2010], 138–146

Članek temelji na izsledkih raziskave andragoške fakultete za humanistične študije šiauliajske univerze v Litvi (Faculty of Humanities of the University of Adult Education of Šiauliai), katere namen je bil ugotoviti: (1) kako mestno okolje in družba vplivata na pojmovanje narečja in njegovo rabo, (2) koliko šiauliajskih intelektualcev srednjih let, ki so se pred nekaj leti izselili iz rojstne regije, še zmeraj govori v narečju ali celo v knjižni litovščini in (3) kakšen je njihov odnos do različnih narečij.

In the article, based on a research questionnaire conducted in the Faculty of Humanities of the University of Adult Education of Šiauliai, we attempt to ascertain, 1) how the city's environment and social dependence influence the conception of dialect and its usage, 2) how many intellectuals of Šiauliai of a mature age, who moved from their native region several years ago, still speak dialect or even standard Lithuanian and 3) what their attitude is toward different dialects.

Ključne besede: litovščina, narečje, identiteta, raziskovalna vprašalnica, sociolingvistična analiza

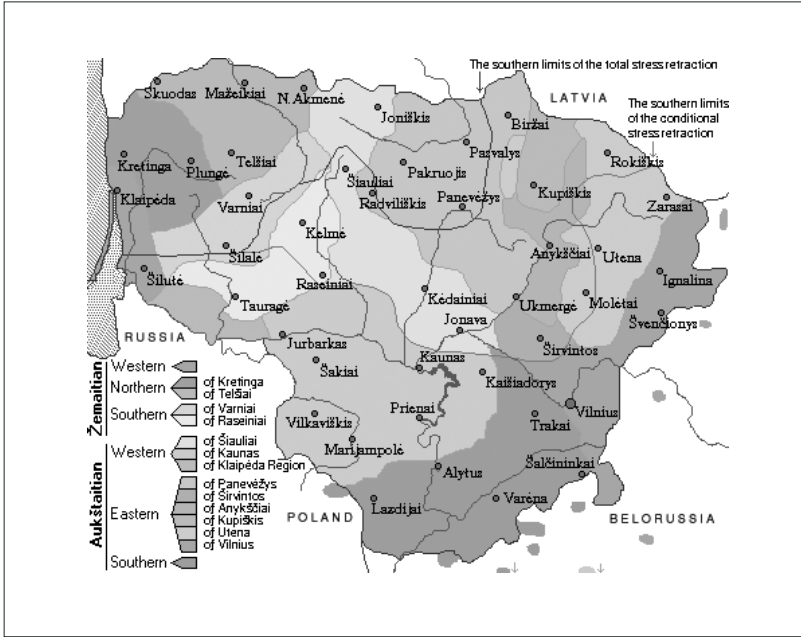
Key words: Lithuanian, dialect, identity, research questionnaire, sociolinguistic analysis

1 Introduction

Le lituanien (avec le letton) est l'une des deux seules langues, qui subsiste de la famille balte du groupe des langues indo-européennes.¹

¹ L'écriture latine a été adoptée au XVIème siècle et l'alphabet contient 32 lettres. Ressemblances avec d'autres langues: verbes perfectifs et imperfectifs comme dans les

Le lituanien comporte deux grands groupes dialectaux : celui de l'ouest, la Basse-Lituanie ou Samogites (*Žemaitija*), et celui de l'est, la Haute-Lituanie (*Aukštaitija*), qui a donné naissance à la langue littéraire moderne. Les différences entre ces deux groupes de dialectes sont importantes, la solution est donc d'utiliser la langue littéraire pour être bien compris (V. Ambrazas 1997: 5).

Carte 1. Les dialectes lituaniens.² Préparée par l'Institut de la langue lituanienne (www.lrytas.lt/str_foto_galerija.asp?id=24045).

Il y a deux objectifs de cet article : 1) analyser quelle influence une ville et l'éducation exercent sur le dialecte et son emploi, 2) comment des intellectuels non linguistes considèrent les dialectes du lituanien et ses particularités.

langues slaves ou le grec; absence d'articles définis et indéfinis comme en russe ou en latin par exemple; double déclinaison des adjectifs (définis et indéfinis) comme en islandais, russe, etc. nombreux mots indo-européens ressemblant au vocabulaire slave, latin, germanique, grec; présence d'un datif absolu pour le sujet dans les phrases participiales rappelant l'ablativus absolutus en latin; système de préverbes très complexe comme dans les langues slaves ou germaniques, etc (P.U. Dini 2000: 128–179).

² La ligne N. Akmenė, Šiauliai, Raseiniai, Tauragė sépare la Basse-Lituanie de la Haute-Lituanie (R. Bacevičiūtė 2004: 29).

2 Methodologie de l'expérience

Au cours de l'analyse on a présenté un questionnaire anonyme aux auditeurs de l'Université de Troisième Âge de Šiauliai,³ originaires de différentes localités dialectales de la Lituanie, mais habitant déjà depuis quelques dizaines d'années une ville de taille moyenne.

Pour cette raison on a proposé 10 questions à répondre:

Est-ce que vous parlez votre dialecte natal?

Qui est ce qui vous a appris à parler le dialecte?

Pourquoi est-ce que vous parlez (ne parlez pas) le dialecte?

Est-ce que vous trouvez votre dialecte natal beau (pas beau)? Pourquoi?

Est-ce que vous aimez (n'aimez pas) parler le dialecte?

Pourquoi est-ce que vous aimez (n'aimez pas) parler le dialecte?

D'après vous, quand convient-il de parler le dialecte.

D'après vous, quand ne convient-il pas de parler le dialecte?

Quand est-ce que vous parlez le dialecte?

Vos enfants (si vous en avez) parlent-ils votre dialecte?

220 personnes interrogées ont rempli les questionnaires, parmi eux il y avait 120 Hauts-Litaniens et 100 Bas-Litaniens.

3 Traitement des résultats

Toutes les réponses reçues peuvent être classées en 4 groupes selon: 1) la situation linguistique dans la ville de Šiauliai en Lituanie, 2) la motivation de parler le dialecte, 3) la fonction esthétique du dialecte et 4) les localités d'utilisation du dialecte.

3.1 Situation linguistique dans la ville de Šiauliai en Lituanie

Après avoir fait une analyse des réponses aux enquêtes, on a découvert (diagramme 1) que 33% des Hauts-Litaniens et 70% des Bas-Litaniens consultés habitant Šiauliai depuis plusieurs années *parlent* encore *leur dialecte*. 67% de Hauts-Litaniens ne parlent pas le dialecte, mais 33% d'entre eux l'avaient parlé ou savaient le parler. 30% de Bas-Litaniens *ne parlent pas le dialecte*.

Les enquêtes montrent que 84% *des enfants* des Hauts-Litaniens *ne parlent pas le dialecte* et 16% parlent encore le dialecte chez eux, dans la vie quotidienne. Tandis que 40% des enfants des Bas-Litaniens parlent encore samogitien, 30% parlent un patois de Šiauliai, et seulement 30% ne parlent aucun dialecte.

³ C'est l'université publique pour les personnes âgées qui fonctionne depuis 1999 à Šiauliai (G. Kačiuškienė 2003: 88–89).

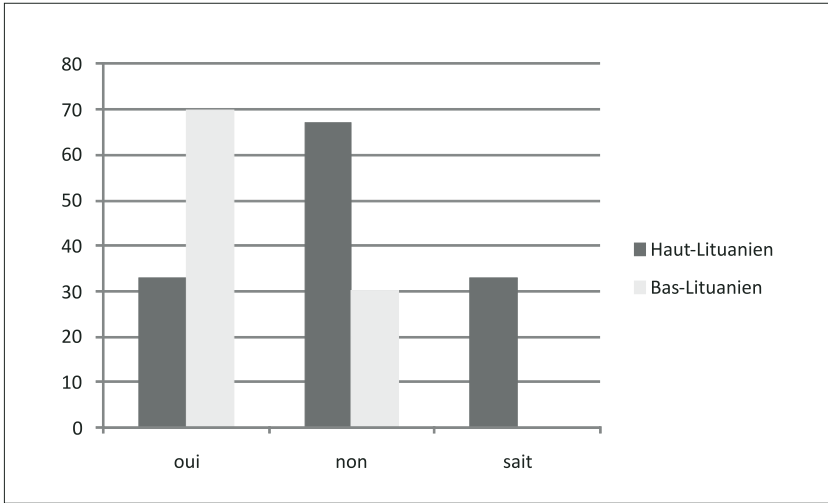

Diagramme 1. Est-ce que vous parlez (ne parlez pas) le dialecte natal?

Les enfants des Bas-Lituanien parlent leur dialecte dans le village avec les amis, entre eux, ou quand ils sont dans leur région natale.

3.2 Motivation de parler le dialecte

À la question *pourquoi est-ce que vous parlez le dialecte* les Hauts-Lituanien interrogés ont donné en réponse: que c'était en raison de leur souvenir d'enfance et de jeunesse; qu'il leur permettait de parler plus expressivement; qu'en parlant le dialecte on représentait son coin où on était né et où avait grandi.

Les Bas-Lituanien parlent leur dialecte parce que: ils peuvent se souvenir de leur enfance; leur parents parlaient ce dialecte; parler le dialecte est intéressant et facile; le dialecte est plus expressif et il permet de s'exprimer à coeur ouvert. L'autre motivation est le souvenir de leurs proches – parents, personnes de la même famille, grands-parents ou l'entourage familial – qui ont appris, tout aussi bien Hauts-Lituanien que Bas-Lituanien, à parler le dialecte.

À la question *pourquoi certains Hauts-Lituanien n'aiment pas parler le dialecte*, on peut trouver des réponses telles que: le dialecte possède beaucoup de mots étrangers; certains ne le trouvent tout simplement pas beau. Une partie des Hauts-Lituanien consultés estiment qu'une personne cultivée doit parler la langue littéraire moderne, ils signalent que s'ils parlent leur dialecte leur famille ne les comprend pas et ricane. Les représentants de Basse-Lituanie n'aiment pas parler le dialecte à cause du langage irrégulier.

3.3 Fonction esthétique du dialecte

Aux questions *est-ce que vous trouvez votre dialecte natal beau (pas beau)? Pourquoi?* (diagramme 2) 41% des Hauts-Lituanais trouvent leur dialecte natal beau, 33% ne le trouvent pas beau, 26% des Hauts-Lituanais trouvent leur dialecte natal moyen, étrange, assez rude.

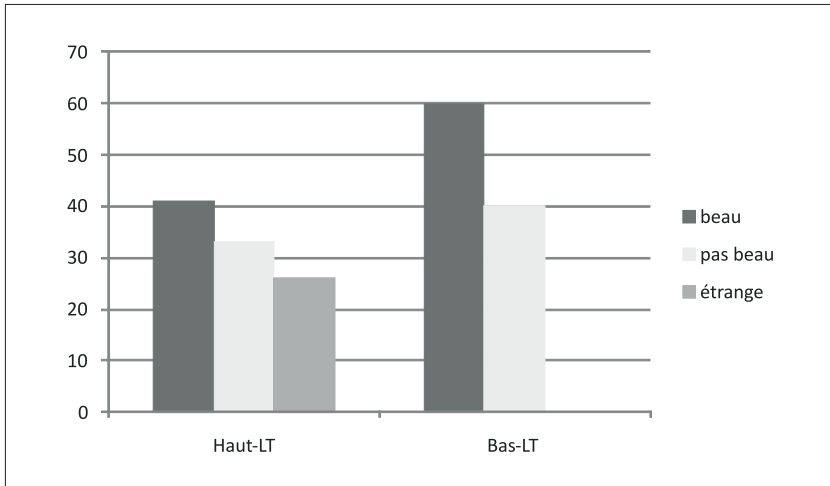

Diagramme 2. Est-ce que vous trouvez votre dialecte natal beau (pas beau)?

60% des Bas-Lituanais interrogés trouvent leur dialecte natal beau, intéressant ou l'aiment tout simplement. 40% des Bas-Lituanais ne trouvent pas que leur dialecte soit beau. Malgré cela, 70% des Bas-Lituanais et 28% des Hauts-Lituanais aiment parler leur dialecte.

3.4 Localités de utilisation du dialecte

À la question *quand est-ce que vous parlez le dialecte* (diagramme 3) 13% des Hauts-Lituanais et 32% des Bas-Lituanais ont répondu qu'ils parlaient le dialecte avec les gens de la même localité dans le village ou le bourg natal. 10% des Hauts-Lituanais et 28% des Bas-Lituanais parlent leur dialecte avec les gens de leur localité partout. 10% des Hauts-Lituanais et des Bas-Lituanais ne parlent leur dialecte que chez eux.

Suivant l'opinion des Hauts-Lituanais *il ne convient pas* de parler le dialecte pendant les conversations et les présentations officielles, dans les institutions, au travail, dans les émissions de télévision, dans les journaux, pendant les cours, les conférences, quand tout le monde s'exprime en langue littéraire moderne. Les Bas-Lituanais pensent qu'il ne convient pas de parler le dialecte quand on ne se trouve pas dans le village natal, quand il y a beaucoup de gens, quand

on se trouve entre personnes qui ne parlent pas le dialecte Bas-Lituanien ou ne le comprennent pas.

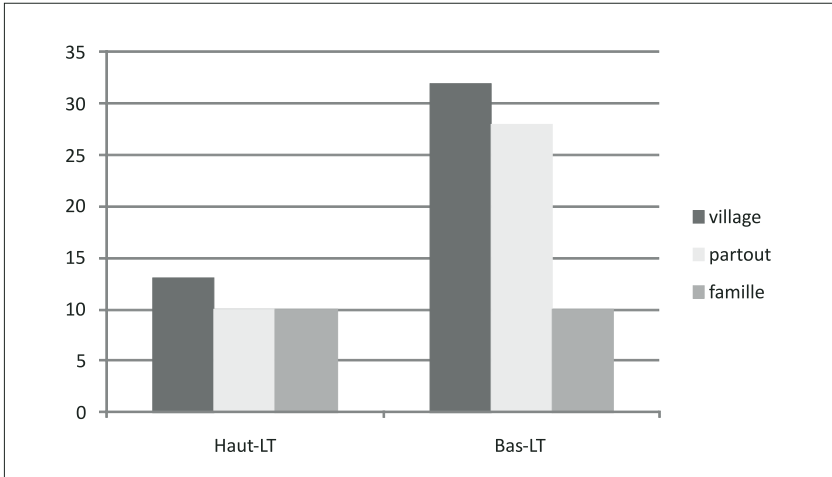

Diagramme 3. Quand est-ce que vous parlez le dialecte?

4 Analyse comparative des expériences des Hauts-Lituanien

Une analyse analogue a été faite en 2003 dans le village de Sidabravas qui se trouve à côté de Šiauliai (à 30 km) dans la région de Radviliškis (G. Kačiuškienė 2004: 107-109). On avait interrogé de la même manière un nombre pareil de villageois qui n'ont pas fait d'études supérieures.

Comparons par curiosité des résultats de deux analyses (diagramme 4).

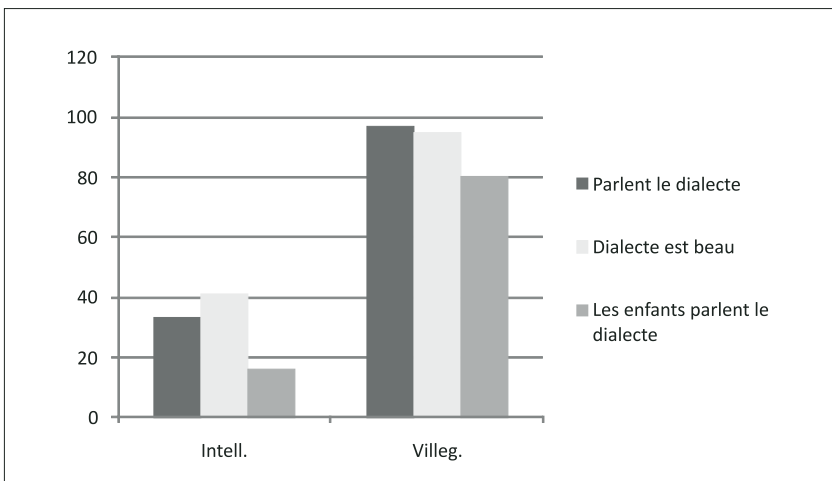

Diagramme 4. Analyse comparative des expériences des Hauts-Lituanien

À la question *est-ce que vous parlez le dialecte natal* 97 % des habitants de Sidabravas ont répondu positivement. Comme les habitants de Šiauliai, ils *ont appris à parler leur dialecte* le plus souvent par l'intermédiaire de leurs proches: parents et grands-parents. 95% des villageois *aiment parler le dialecte*. Ils parlent le dialecte avec les gens de leur localité partout (75%) ou chez eux (25%). D'après les villageois, *il ne convient pas de parler le dialecte* pendant les conversations officielles ou pendant les réunions, dans les institutions, chez le médecin, avec les personnes qui ne comprennent pas le dialecte, avec les jeunes gens, au travail, à l'école, dans les lieux publics, quand on est invité chez quelqu'un, pendant de grands attroupements. Il y avait par contre quelques personnes interrogées qui ont dit qu'il convenait de parler le dialecte partout. À la question *est-ce que les enfants parlent le dialecte* 80% des villageois ont répondu positivement. Comme dans les réponses des intellectuels de ville, les habitants de village expliquent que les enfants communiquent en dialecte le plus souvent à la maison, avec des amis, quand ils rentrent dans leur village, à l'école. Il y a des enfants de quelques personnes interrogées qui parlent toujours le dialecte.

Pour la plupart des villageois leur dialecte natal est beau. Les particularités dialectales les plus saillantes sont la réduction des terminaisons et la prononciation plutôt dure de la consonne *l*. Le reste des personnes interrogées ne trouvent pas leur dialecte beau: à cause de l'absence de sonorité; car il détruit la langue littéraire moderne; car le dialecte est très paysan; car on coupe les terminaisons; et car il possède beaucoup de barbarismes. D'après une personne interrogée, tous les dialectes sont laids.

5 Conclusions

Sur la base des deux questionnaires (celui des auditeurs intellectuels de la Faculté des sciences humaines de l'Université de Troisième Âge de Šiauliai et celui des habitants du village de Sidabravas de la région de Radviliškis sans éducation supérieure), on peut tirer ces conclusions:

1. Pour les intellectuels de Šiauliai originaires de différentes régions de la Haute-Lituanie (Aukštaitija) et de la Basse-Lituanie (Žemaitija) la conception du dialecte est la même. C'est un langage des parents et du pays natal qui est assez souvent rude et étrange et que chaque génération hérite et ensuite lègue à la suivante en tant que succession reliant cette génération à une histoire du pays et à ses habitants. C'est une langue avec laquelle on peut parler à coeur ouvert avec ses proches dans son pays natal ou chez soi.
2. Dans la perception des intellectuels de la Basse-Lituanie, le dialecte est plus important et est plus valorisé que chez les représentants de la Haute-Lituanie. C'est pourquoi on a découvert un pourcentage plus élevé de Bas-Lituanien qui parlent le dialecte, davantage de leurs enfants ont hérité le dialecte des parents et parlent le dialecte natal. Les intellectuels hauts-lituanien (peut-être à cause des ressemblances de leur dialecte avec la langue littéraire

- moderne ou à cause des particularités caractérielles) abandonnent plus vite leur dialecte natal. Après avoir quitté la maison des parents, ces intellectuels ainsi que leurs enfants communiquent plutôt en langue littéraire.
3. Dans la perception des villageois hauts-lituanais qui n'ont pas d'éducation supérieure et qui vivent dans un entourage dialectal, le dialecte occupe une place beaucoup plus considérable et joue un rôle beaucoup plus important dans la vie que ce n'était le cas dans la perception des intellectuels de la ville. On le parle presque partout et toujours, on admet et on apprécie ses particularités linguistiques.
 4. Les résultats des expériences qu'on a faites permettent d'accepter la conclusion de D. Aliūkaitė (2006: 582) et de R. Urnėžiūtė (1998: 142) que, indépendamment des facteurs tels que l'âge, le lieu de résidence et la classe sociale, l'éducation exerce une grande influence sur la communication dialectale. Plus le niveau d'éducation dans une communauté linguistique est élevé, moins il y a de locuteurs dans cette communauté qui parlent le dialecte.

BIBLIOGRAPHIE

Daiva ALIŪKAITĖ, 2006: *Tarminio kalbėjimo kultūrinis aspektas / L'aspect culturel de langage parlé*. Acta Baltico-Slavica 30, 567–583.

Vytautas AMBAZAS et al., 1997: *Lithuanian Grammar / Grammaire lituanienne*. Vilnius: Baltos lankos.

Rima BACEVIČIŪTĖ et al., 2004: *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija / Chrestomathie des dialectes lituaniens*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Pietro Umberto DINI, 2000: *Baltų kalbos. Lyginamoji analizė / Langues baltes. Analyse comparative*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Genovaitė KAČIUŠKIENĖ, 2003: *Trečiojo amžiaus universitetas Šiauliuose: klausytojų požiūris į gimtąją tarmę / Université de Troisième Âge de Šiauliai: l'attitude des auditeurs vers leur dialecte natal*. Pedagogika 69, 88–93.

Genovaitė KAČIUŠKIENĖ, 2004: *Rytų aukštaičių sidabraviškių šnekos vertinimas tarmės atstovų požiūriu / Appréciation de dialecte natal par les représentants de Sidabravas de la Haute-Lituanie*. Valoda-2004 14. Daugavpils: Daugavpils Universitāte. 103–109.

Rita URNĖŽIŪTĖ, 1998: *Kodų kaita joniškiėčių šnekamojoje kalboje / Changement de code dans le langage parlé de Joniškis*. Kalbotyra 47/1, 131–142.

www.lrytas.lt/str_foto_galerija.asp?id=24045 (vu: 15 11 2009).

RODNO NAREČJE: ANALIZA MNENJA INTELEKTUALCEV
IN VAŠČANOV V LITVI

Prispevek temelji na raziskavi, opravljeni na šiauliajski andragoški fakulteti za humanistične študije. Avtorica poskuša pokazati, kako sta na pojmovanje narečja in na njegovo rabo vplivala mestno okolje in družba, koliko šiauliajskih intelektualcev srednjih let, ki so se pred nekaj desetletji izselili iz Litve, še vedno govori litovsko, koliko v narečju in kakšen je njihov odnos do različnih narečij.

Rezultati raziskave kažejo, da pojmovanje rodnega narečja med intelektualci, ki izhajajo iz različnih področij Aukštaitije in Žemaitije, na splošno sovпада. Gre za materni jezik oz. jezik rodne dežele, ki ga sicer pogosto opredeljujejo kot precej čudnega in robatega, a ga kljub temu ohranjajo in prenašajo iz generacije v generacijo kot dediščino, povezano s predniki, preteklostjo rodne dežele in njenih prebivalcev. V zavesti intelektualcev iz Žemaitije ima narečje pomembno mesto in je vrednoteno višje kot pri intelektualcih iz Aukštaitije.

Aukštaitijci, ki nimajo univerzitetne izobrazbe, pripisujejo narečju veliko večjo vlogo kot šiauliajski intelektualci.

Функционирование топонимов и этнонимов в речи литовцев Латвии

РЕГИНА КВАШИТЕ

*Šiaulių universitetas, Humanitarinis fakultetas, P. Višinskio g. 38,
LT – 76352 Šiauliai, Lietuva, kvasyte@hu.su.lt*

SCN III/2 [2010], 147–158

Članek obravnava leksiko Litovcev v Latviji. Pozornost je posvečena dvema specifičnima plastema besedišča – toponimom in etnonimom. V raziskavi je bilo ugotovljeno, da spekter toponimov ni širok, saj med posameznimi naselji in njim bližnjimi področji prevladujejo imena obeh držav, etnonimi pa razkrivajo zanimive težnje, ki izkazujejo nasprotje domače – tuje.

The article deals with the research of lexis of Lithuanians in Latvia: attention is paid to two specific layers of vocabulary – toponyms and ethnonyms. During the research of toponyms, it was found out that the spectrum of toponyms was not very wide: the titles of both states dominated and among particular settlements – populated localities and those territorially close to them. Functioning of ethnonyms discloses interesting tendencies manifesting the opposition “native-outlandish”.

Ključne besede: jezik Litovcev v Latviji, toponimi, etnonimi, konkurenčni leksemi

Key words: the language of Lithuanians in Latvia, toponyms, ethnonyms, competitors

Вводные замечания

Тенденция переселяться из родных мест не обошла стороной и литовцев, коренных жителей Литвы – часть из них в разные исторические отрезки времени своим новым местом проживания выбрали соседнее государство Латвию. Больше всего литовцев переселялось в крупные города страны – в Ригу, Лиепаяу, Елгаву и другие места Латвии в 1880–1914 гг. (Gaŗšva 2005: 20). Особенно интенсивно подобное переселение проходило после второй мировой войны, часто по экономическим причинам (уровень прожива-

ния в Латвии в то время был выше) и политическим мотивам (многим литовцам не было дозволено вернуться на родину из ссылки и после отбывания срока в лагерях в годы сталинских репрессий). Поэтому среди представителей около 100 национальностей, проживающих в Латвии, все время были литовцы. Как показывают новейшие данные Управления по статистике, на начало 2009 года их количество составляло около 1,3% всех жителей (2 261 294) – это пятое по величине национальное меньшинство Латвии (30 415) (Статистика 2009). Наибольшее количество литовцев проживает в столице и других крупных городах Латвии (это объясняется в первую очередь экономическими причинами – возможностью устроиться на работу и получить жилье), а также в приграничных с Литвой районах как территориально наиболее приближенных к родным краям.

С научной точки зрения проживающие за пределами своей страны люди являются интересным объектом исследования, а среди разнообразных исследований особый интерес представляет изучение языка как важнейшего показателя этничности. Такие исследования позволяют выяснить, насколько и в каком качестве сохранился родной язык (диалект) литовцев и каковы возможности и условия функционирования их речи. Чаще всего внимания лингвистов заслуживает фонетика как показатель устойчивости языковой системы родного языка. Интерес представляет также наиболее легко поддающийся изменениям уровень языка – лексика. Кроме того имеются некоторые публикации и о других уровнях родного языка проживающих в Латвии литовцев (Grinaveckienė 1980; Garšva 2005). Следует также отметить факт, что этими вопросами интересуются в основном литовские языковеды, но исследования публикуются на разных языках: литовском, латышском, русском, немецком. Так, например, лексика литовцев Латвии анализировалась с точки зрения отражения языковых контактов (Kvašytė 1997; Kvašīte 2002; Kvašytė 2006; Kvašīte 2007) или как содержащая в себе заимствованные из латышского языка слова (Kvašytė 2001). Отдельно описывалось функционирование названий реалий общественной жизни (Квашите 2003b), анализировались также социолингвистический и лингвистический аспекты речи (Квашите 2003a), а новейшая публикация посвящена вопросам синтаксиса – употреблению предлогов (Kvašytė 2009).

Цель, методика и материал исследования

Данная статья посвящается лексическому уровню языка, но внимание сосредоточено на связанных между собой специфических пластах словарного состава – названиях стран, городов и т. п. (топонимии) и названиях национальностей (этнонимии). Цель данного исследования: установить, насколько популярны в разговорной речи литовцев Латвии географические названия и названия разных национальностей и в каком контексте они функционируют. Исследование проводилось методом качественного,

лексико-семантического анализа (не использовался метод количественного анализа, так как не ставилось целью установить частотность употребления того или другого слова, а лишь выяснить их разнообразие; все же при описании учитывалось и распространение данных слов). Материал для исследования собирался в основном на приграничных с Литвой территориях (Салдусский р-н поблизости к Мажейкяй с литовской стороны и Добельский р-н поблизости к Жагаре), куда соответственно в 1993 и 1995 гг. отправлялись экспедиции студентов Шяуляйского педагогического института (с 1997 г. Шяуляйский университет), а также отдельные зафиксированные личные наблюдения за речью проживающих в городе Риге литовцев в течении 1993–2003 гг. Таким образом часть материала собрано из районов, где литовцы проживают достаточно компактно (приграничье), а другая часть из вразброс проживающих в столице информантов, возможности которых общаться на родном языке более ограничены. Использование такой неоднородной выборки данных не дает основания делать серьезные обобщения, но позволяет взглянуть на тенденции функционирования данного пласта лексики.

Анализируемые далее примеры условно обозначаются соответствующими названиям местностей на латышском (и литовском) языке буквами латинского алфавита: В – *Bukaiši* (Букайши – населенный пункт в 7 км от границы в Жагаре), R – *Ruba* (Руба – населенный пункт в 3 км от границы в Лайжува) и Rg – *Rīga* (Рига – столица Латвии). Статистические данные свидетельствуют, что большинство литовцев Латвии проживает именно в Дуобельском районе (6,3%), а в посещенном участниками экспедиции селе Букайши даже 13,9% населения литовцы (Butkus 1995: 73).

Топонимы и их конкуренты в речи литовцев

Топонимика как совокупность географических названий какой-либо местности (Ахманова 2004: 477) по величине называемых объектов распадается на два пласта: макротопонимы и микротопонимы. Макротопонимы (от греч. *makros* – «большой», *topos* – «место», «местность» и *онута* – «имя») – собственные имена крупных географических объектов, например, стран или исторических областей. В свою очередь микротопонимы (от греч. *mikros* – «малый», *topos* – «место», «местность» и *онута* – «имя») – собственные имена небольших географических объектов, таких как луг, пастбище, колодец, топь, выгон и тому подобные (Ономастика). Анализ собранного материала показал, что из макротопонимов доминируют названия обеих стран, т. е. *Латвия* и *Литва*, кроме того часто употреблялись названия *Сибирь* и *Россия* как обобщенные обозначения мест ссылки. Все-таки выяснилось, что собранный материал нецелесообразно рассматривать, распределив его на названия крупных и мелких объектов (соответственно анализировать макро- и микротопонимы), более обоснованной показалась их классификация в зависимости от

территориальной принадлежности конкретного топонима. Таким образом данная совокупность лексики по разным критериям может быть распределена на несколько групп. Во-первых, информанты часто в своей речи упоминали название страны проживания (*Latvija*) и ее населенные пункты. Во-вторых, встречаются названия страны, откуда родом информанты (*Lietuva*) и населенные пункты Литвы; и, в-третьих, но достаточно редко, названия мест ссылки или заключения, а также другие места проживания за пределами Литвы и Латвии.

Название страны проживания (в обоих языках данный топоним имеет одинаковую форму *Latvija*) и населенные пункты Латвии – прежде всего местности, где проживают информанты, или расположенные поблизости места, с которыми тем или другим способом связана жизнь, например, где проживают или раньше проживали они сами или их родственники, так как рассказ в основном строился на личных воспоминаниях и т. п. Поэтому в речи проживающих в Букайши чаще всего встречаются топонимы Дуобельского района, а в Рубе – Салдусского района. Кроме того, довольно часто все информанты употребляют название столицы Латвии – города Риги (лат. *Rīga*; лит. *Ryga*):

Pinigi nemokėjo /Lietuvoje už darbą/, dėl to ir ėjome čia, į Latviją. [Денег не платили /в Литве за работу/, поэтому и шли сюда, в Латвию]¹ R; *Rygoje mokinosi par girininku.* [В Риге учился на лесничего] B; *Pas mus Bukaičiuose sutiksi daug lietuvių.* [У нас в Букайшах встретишь много литовцев] B; *Sieną visai prie mūsų padarė, Rube gyvename.* [Границу совсем рядом с нами сделали, в Рубе живем] R; *Kas neina į mokyklą čia, mokinasi Augstkalnėj* [Кто не ходит в школу здесь, учится в Аугсткальне] B; *Į Duobelę ne kasdien gali nuvažiuoti, kai turi kokį gyvulį namuose* [В Дуобеле не каждый день можешь поехать, если имеешь дома какой-либо скот] B.

Некоторые из употребленных в приведенных выше предложениях топонимы употреблены в форме литовского языка, например, *Bukaičiai* имеет свойственное для литовских названий формы множественного числа суффикс *-aičiai*, в свою очередь в латышском языке употребляется свойственный суффикс *-aiši*, хотя в данном случае в латышском названии следовало лишь изменить окончание *Bukaišiai*. Другие топонимы часто имеют свойственную для разговорной речи форму с сокращенным окончанием местного падежа: *Augstkalnēj* вместо полной формы *Augstkalnėje*.

В записях, сделанных в Рубе и Букайши, почти не упоминались микротопонимы. Вероятно информанты заранее настраивали себя на то, что слушатели (берущие интервью) недостаточно хорошо знакомы с окрестностями, поэтому старались строить повествование так, чтобы меньше употреблять географических названий – иногда заменяли имена

¹ Приведенные из записей высказываний информантов предложения на литовском языке переведены на русский язык в основном дословно, чтобы ознакомить читателя с содержанием высказывания.

собственные номенклатурными аппелятивами, например, *miškas* (лес), *ežeras* (озеро), *upė* (река). В свою очередь в ходе наблюдений за речью проживающих в Риге литовцев удалось установить случаи употребления микротопонимов – названий районов города (*Imanta* (Иманта), *Pliavniekai* (лат. *Pļavnieki*; Плявниеки), *Kypsala* (лат. *Ķīpsala*; Кипсала)) и окрестностей Риги (*Baluožiai* (лат. *Baloži*; Баложь), *Kekava* (лат. *Ķekava*; Кекава), *Ramava* (лат. *Rāmava*; Рамава)), а также названия улиц:

Anksčiau, kai gyvenom Imante, mes dažniau susitikom. [Раньше, когда жили в Иманте, мы чаще встречались] Rg; *Nesulaukiu, kada pagaliau Virgis parduos butą Pliavniekuos.* [Не дожусь, когда Виргис наконец продаст квартиру в Плявниеки] Rg; *Ar tau negaila gyvenimo Ramavoje?* [Не жаль ли тебе жизни в Рамаве?] Rg; *Kaip Kipsala dabar išsimainė, negali nieko pažinti.* [Как Кипсала теперь изменилась, ничего узнать нельзя] Rg; *Atsimeni, važiuodavome Apūzes gatve pas mus.* [Помнишь, ездили по улице Апузес к нам] Rg.

Из приведенного выше первого примера видно, что говорящий на литовском языке информант вместо названия, которое в латышском языке женского рода (*Imanta* и соответственно форма местного падежа должна быть *Imantoje*) употребляет данный топоним как существительное мужского рода, поэтому так его склоняет (*Imantas – Imante*). Остальные микротопонимы могут варьировать в зависимости от более или менее точной передачи формы латышского языка на литовский (например, встречаются две формы названия *Ķīpsala* – соответственно с долгим гласным (*Kypsala*) или кратким гласным (*Kipsala*) в корне топонима).

Кроме широко распространенных в рассказах литовцев и наблюдениях за их речью топонимов страны (места) проживания встречаются также названия страны происхождения (*Lietuva*) и населенных пунктов Литвы:

Mums baise švake bova Lietuvo. [Нам очень худо было в Литве] R; *Mano tėvas buvo iš Lietuvos, ir motina – iš Ignalinos ...* [Мой отец был из Литвы, и мать – из Игналина.] B; *Mes su kojom į Žagarę eidavom.* [Мы пешком ходили в Жагаре] B; *Viena atėjo iš toliau, iš Akmenės miesto atvažiavo.* [Одна пришла из далека, из города Акмяне приехала] B; *... žiūrėjom, kaip išvežė, išvežė į Mažėikius, ten tardė ...* [... смотрели, как увезли, увезли в Мажейкяй, там допрашивали...] B.

В записях речи информантов доминируют географические названия, которые раскрывают их личный опыт, т. е. непосредственно касаются их или членов семьи. В первую очередь это места рождения и проживания или населенные пункты, находящиеся поблизости к месту теперешнего проживания. В приведенном выше примере упоминается название города *Akmenė* (Акмяне), основанного в начале XVI в. Следует отметить, что топонимов, имеющих корень *akmen-* в Литве насчитывается сотнями. Нет сомнений, что большинство их происходят из слова *akmuo* («камень»), но часть их может быть и гидронимного происхождения. Все-же нет оснований утверждать, что к ним принадлежит и упоминаемое в материале речи пограничья литовцев Латвии название города на севере Литвы (*Vanagas* 1996: 15). Другой топоним – *Ignalina* (Игналина) – называет один из но-

вейших городов Литвы. Его название впервые упоминается в 1810 г., а происходит от антропонима, вероятно уменьшительной формы мужского имени *Ignas – Ignelis* (*Игнас – Игнелис*). Это может быть связано с именем помещика Игнаса Тизенгауза (*Ignas Tyzenhauzas*) (Vanagas 1996: 77). В свою очередь название *Žagarė* (*Жагаре*) в исторических источниках упоминается в 1253 или 1254 гг. Данный топоним, по-видимому, производное с окончанием *-ė* слово из литовского апеллятива *žagaras* («хворостина»). Первичное название может быть «место, где много хворостины» (Vanagas 1996: 297–298).

В отражающей функционирование топонимов выборке иногда встречаются и названия мест ссылки или заключения. Информанты в своих рассказах в основном упоминали названия крупных географических объектов: *Sibiras* (*Сибирь*) и *Rusija* (*Россия*), реже – конкретные места проживания:

Parei iš to Sibire, kur dėsies. [Вернулись из Сибири, куда денешся] В; *Sunku mums Rusijoj buvo, net prisiminti nesinori.* [Трудно нам в России было, даже вспоминать не хочется] Rg; ... *žiūrėjom, kaip išvežė, išvežė į Mažeikius, ten tardė, nu ir paskum išvežė į Archangelską.* [... смотрели, как увезли, увезли в Мажейкяй, там допрашивали, о потом увезли в Архангельск] В; *Taip mes ir susipažinome lageryje, Intoje.* [Так мы и познакомились в лагере, в Инте] Rg.

В ходе опроса информантов и наблюдения за их свободной разговорной речью выявлено функционирование слов, заменяющих названные конкретные топонимы (уместно использовать заимствованный из области стилистики термин *конкуренты* (Župerga 1995)). Все же очевидно, что конкурентам названий места проживания несвойственна большая разнообразность. Чаще всего в подобной функции встречаются обстоятельства места *čia* («здесь»), *ten* («там»).

Bet iš direktoriaus gavau tokį raštą, kad mano visi vaikai čia yra pabaigę mokyklas ... [Но от директора получила такое свидетельство, что все мои дети здесь закончили школы...] В; *Čia /Latvijojē/ ūkininkai pirms kara irgi gyvena geriau ...* [Здесь (в Латвии) хозяева до войны тоже жили лучше...] R; *Kaip jūs ten gyvenate dabar – seniai nebuva.* [Как вы там живете сейчас – давно не был] Rg.

Хотя сами по себе данные слова-конкуренты не представляют особого интереса, упомянутой паре антонимов все же присуща определенная специфика: в зависимости от того, какая страна (сторона) принимается за точку отсчета, и то, и другое обстоятельство места может обозначать как Латвию, где проживают информанты, так и Литву, откуда они родом. Более точная идентификация возможна лишь при помощи контекста.

В выборке материала очевидно преобладание названий населенных пунктов Латвии (чаще всего упоминаются местности, в которых в настоящее время проживают информанты), все-таки не очень отстают от них и географические названия Литвы – функционируют названия мест, откуда родом и где жили информанты или живут их родственники. В свою очередь третья группа топонимов немногочисленна. Лишь в отдельных

случаях информанты уточняли, конкретизировали место пребывания, в основном это им казалось неактуальным, точнее, они не думали, что это важно для их расспрашивающих людей. Лишь в тех случаях, когда запись велась незаметно для информанта, чаще встречалось упоминание конкретных географических названий.

Этнонимы и их конкуренты в речи литовцев

Другой пласт, отобранный для исследования – этнонимика, т. е., «раздел антропонимии, изучающий названия народов» (Ахманова 2004: 529). Названия народов (этнонимы) обычно соотносятся с макротопонимами, т. е., производятся от названий стран и «можно предположить, что множественное число первично для этнонимов» (Грищенко, Николина 2006: 175), поэтому в речи информантов редко встречается форма единственного числа соответствующих слов (чаще всего в тех случаях, когда речь идет о конкретном человеке). Хотя обычно в литовском языке именно единственное число имеет значение обобщения и может быть использовано по отношению к группе людей, а не только отдельного индивида.

В функционировании данного пласта лексики явно прослеживается оппозиция «свой-чужой». С одной стороны, информанты рассказывают о своей национальности – преимущественно в положительном контексте. Такая точка зрения опирается на мнение, что «всем народам свойственен этноцентризм – возвышение системы своих ценностей по отношению к другим культурам. Это основывается на крайне упрощенных категорических предположениях, которые называем стереотипами» (Anglickienė 2006: 65). Все-таки очевидно и то, что лишь более широкий контекст дает представление об отношении говорящего к содержанию высказывания и в частности, к употребленному этнониму.

Выборка материала раскрывает функционирование этнонимов для названия своей национальности. Хотя официальное название ее – производное от названия страны *Lietuva* слово *lietuviai* («литовцы»), информанты называли ее по-разному:

Mes, lietuviai, pilsonybės čia neturim. [Мы, литовцы, гражданства здесь не имеем] R; *Lietuviai dabar turi savo draugiją – vaikštai ir aš į susirinkimus.* [Литовцы сейчас имеют свое общество – хожу и я на собрания] Rg; *Ankstiau čė riktingi žemaitė gyvena.* [Раньше здесь настоящие жемайты жили] R; *Kas tu esi par leitis.* [Какой ты литовец] B.

В определенном смысле слова есть повод рассматривать использованные в приведенных выше примерах слова *žemaičiai* («жемайты») и *leiši* (употреблена форма единственного числа *leitis*; на русский язык иначе чем *литовец* невозможно перевести) в качестве конкурентов. В первом случае этноним произведен от названия жителей этнографического региона Жемайтис (лит. *Žemaitija*) и носителей жемайтского диалекта. Следует от-

метить факт, что часть жителей данного региона считают себя отдельным народом, в разные периоды истории Литвы имели место попытки создать самостоятельное государство, диалект называется языком и имеет письменную форму и т. п. Все-таки контекст позволяет утверждать, что данное слово информантом употреблено обобщенно – в значении «литовец».

Слово *leiši* с культурной и лингвистической точек зрения, как утверждает латышский фольклорист Янис Розенбергс – «старейший этноним для обозначения наших южных соседей» (Rozenbergs 2005: 21). Оно может употребляться в качестве названия проживающего в Литве народа вместо современного слова *lietuvieši*. Предлагается не рассматривать данное слово элементом «разговорного языка, имеющим пренебрежительный оттенок», а наоборот, воздать «этому красивому слову *Leiši* его былую добрую славу, которая на веки веков закреплена и достойно утверждена в латышских народных песнях. Будем употреблять слово *Leiši* без предвзвешенных не только в повседневной жизни, но и в языке научных трудов!» (Rozenbergs 2005: 21). Все-таки данный этноним воспринимается многими литовцами, проживающими на территории Латвии и / или владеющими латышским языком как уничижительное и неуважительное. Поэтому зафиксированные случаи употребления информантами слова *leiši* могут иметь и положительную, и отрицательную, как в приведенном примере, коннотацию.

С другой стороны, актуализируется название народа страны проживания – производные от названия страны *Latvija* («Латвия») этнонимы *latvietis* («латыш») или во множественном числе *latvieši* («латыши»). Кроме того в разговорной речи функционирует на основе немецкого названия латышей *Letten* (название страны соответственно *Letland*) образованное слово *letiņš* (форма множественного числа *letiņi*). На выбор данного слова повлияло то, что так по разным поводам и с различными намерениями называют себя латыши (ни в литовском, ни в русском языке нет точных соответствий, как перевести данное слово, поэтому можно его лишь транслитерировать – «летини»).

Jonai pas latvius riktinga šventē. [Иванов день у латышей настоящий праздник] R; *Latvija ir laba lepni žmonēs.* [Латыши очень гордые люди] R; *Toks latvišus priēmē, kai čia atvažiavome.* [Такой латыш нас принял, когда сюда приехали] B; *Sēdasi letiņai priē stalo ir alaus bokalus kilnoja, dainas dainuoja.* [Садятся латыши за стол и бокалы пива поднимают, песни поют] R.

Данная выборка дает возможность выяснить, как через сравнение литовцев и латышей проявляется попытка выразить оппозицию «свой–чужой». Встречается и положительная, и отрицательная оценка своего народа, а также основанный на собственном опыте взгляд на представителей другого народа. «Члены общества могут исповедовать много разных установок по отношению к разным группам, они находят проявление в повседневной жизни, влияют на поведение и поступки, особенно очутившись в смешанной с точки зрения национальностей среде. Все же они

могут не быть реализованы в повседневной жизни ... Часто высказывания тех же самых людей логически противоречат один другому, так как они в основном бывают обусловлены конкретными ситуациями, контекстом, в котором было выражено то или другое мнение.» (Anglickienė 2006: 68). Такие случаи имели место и в исследуемом материале, когда в одном случае свой народ возвышался, в другом – показывался как заслуживающий меньше уважения (об этом свидетельствует приведенное в качестве иллюстрации первое предложение):

Su latviais gali geriau sutarti nei su lietuviais. [С латышами можно лучше найти общий язык чем с литовцами] В; *Latviai, kaip ir lietuviai, į dievą tiki.* [Латыши, как и литовцы, в бога верят] В; *Par Kalėdas latviai taip pat eglutę turi.* [На Рождество латыши также елку имеют] Rg.

Сравнение может быть имплицитно, т. е., не иметь формального выражения или это выражение будет через употребление других слов, как в последнем из приведенных выше предложений.

Другие этнонимы, встречающиеся в речи литовцев, связаны непосредственно с народами, представители которых проживают вместе с литовцами, а также такие, которые имеют устойчивые традиции проживания в определенном регионе в определенную историческую эпоху или тесные контакты с литовцами (иногда и с латышами). В данном случае речь идет о двух народах и соответственно называющих их этнонимах – *rusai* («русские») и *žydai* («евреи»):

Pradėjau girdėt, kad su rusų pasu nebeleis nuo pirmos /per sieną į Lietuvą – nuo rugpjūčio 1 d./ [Стала слышать, что с русским паспортом не будут пропускать через границу с первого /через границу в Литву – с 1-ого августа/] В; *Žydai važinėjo su arkliu odas supirkdami.* [Евреи ездили на лошадях и скупали кожи] В.

В приведенных выше предложениях функционируют имеющие нейтральную окраску этнонимы. Следует отметить, что название *žydai* (множественное число *žydai*) в литовском языке не имеет присущей для других языков, например, русского, негативной коннотации и неуважительного, враждебного отношения к данному народу. «Одной из примет языка вражды служат уничижительные наименования представителей другого этноса, распространенный в жаргонах, аргю, просторечии, разговорной речи. ... Уничижительные номинации лиц другой национальности отражают нетерпимость говорящих, тяготеющую над ними власть предрассудков, суеверий, этнокультурных стереотипов.» (Грищенко, Николина 2006: 175).

Скорее таким примером уничижительной номинации можно рассматривать встречающуюся в речи литовцев Латвии (как, в частности, и литовцев, проживающих в Литве) форму для названия русских – производную с суффиксом *-k-* форму *ruskis* (*ruskiai*). Данная форма по своей структуре близка к русскому этнониму, но в литовском языке имеет место в разговорной речи и считается неприемлемой для нормированного ли-

товского языка. Поэтому есть повод такое слово рассматривать в качестве конкурента [для] нейтрального этнонима, имеющего целью придать тексту определенную экспрессивность. «Возникновение экспрессивности у этнонимов невозможно без субъективно-эмоционального отношения к этим этносам, а субъективно-эмоциональное отношение зависит от социально-политической истории» (Грищенко, Николина 2006: 177). Как утверждают ученые, «в основу экспрессивного этнонима могут быть положены различные мотивировочные признаки, связанные с языковыми стереотипами, доминирующими в тот или иной исторический период. Особенности номинации представителей народов обусловлены общекультурной оппозицией «свой – чужой» и обычно отражают конфликты, существующие между этническими группами.» (Грищенко, Николина 2006: 184).

Более отдаленные, т. е., не основанных на употреблении разных по структуре слов того же корня конкуренты этнонимов выявляют записи, в которых встречается слово *vietiniai* («местные») в повествовании о проживающих на той же территории людей.

V i e t i n i a i j a u č i a n i e k o b l o g o p r e t m u s n e t u r i k a p a s a k y t i . [Местные здесь ничего плохого о нас не имеют, что сказать] В.

Правда, данное слово нельзя безоговорочно воспринимать в качестве конкурента конкретного этнонима, так как в основном на определенной территории проживают представители разных национальностей. Оно может быть выбрано информантами сознательно – чтобы не объяснять, о людях какой национальности идет речь, или неосознанно, не задумываясь, что такое слово неинформативно.

Заключительные замечания

В ходе исследования топонимов установлено, что спектр топонимов не очень широк, доминируют названия обеих государств (*Latvija* «Латвия» и *Lietuva* «Литва»), а из конкретных населенных пунктов – места проживания и территориально близкие к ним. Достаточно редко упоминаются конкретные названия мест ссылки или заключения, а также другие места, так или иначе связанные с личным опытом информантов.

Функционирование этнонимов выявляет интересные тенденции проявления оппозиции «свой – чужой». Информанты преимущественно в положительном контексте рассказывают о своей национальности, т. е., литовцах (*lietuviai*). Все-таки очевидно, что лишь более широкий контекст дает представление об отношении говорящего к названному этнонимом народу. Часто упоминаются коренные жители Латвии, соседи по месту жительства латыши (*latviai*). Выборка материала дает возможность выяснить, как путем сравнения описываются литовцы и латыши. Кроме того, в речи литовцев встречаются названия тех народов, представители

которых проживают вместе с литовцами, а также те, с которыми имеются устойчивые традиции общения. В данном случае речь идет о двух этнонимах – *rusai* («русские») и *žydai* («евреи»).

В качестве конкурентов, количество которых немногочисленное, функционируют в основном универсальные лексемы, подходящие для обозначения любого народа или места жительства (местоимение *jie* «они», существительное *vietiniai* «местные», антонимические обстоятельства места *čia* «здесь» и *ten* «там»).

БИБЛИОГРАФИЯ

Ольга АХМАНОВА, 2004: *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Едиториал УРСС.

А. И. ГРИЩЕНКО, Н. А. НИКОЛИНА, 2006: Экспрессивные этнонимы как приметы языка вражды. *Язык вражды и язык согласия в социокультурном контексте современности*: коллективная монография. Отв. ред. И. Т. Вепрева, Н. А. Купина, О. А. Михайлова. Труды Уральского МИОНа. Вып. 20. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та. 175–187.

Регина КВАШИТЕ, 2003а: Литовцы в Латвии: социолингвистический и лингвистический аспекты. *Proceedings of the Third International Congress of Dialectologists and Geolinguists*. Lublin, 24–29 July, 2000. Edited by Stefan Warchoł. Vol. 1. Lublin: Marie Curie-Skłodowska University Press. 395–405.

– –, 2003b: Названия реалий общественной жизни в речи литовцев Латвии. *Języki mniejszości i języki regionalne*. [Serija: Język na pograniczach. 24.] Red. E. Wrocławska, J. Zieniukowa. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy. 429–439.

СТАТИСТИКА – Centrālā statistikas pārvalde: <http://data.csb.gov.lv/Dialog/Save-show.asp> (2009 11 29).

ОНОМАСТИКА – family-history.ru/material/onomastics/spravka/ (2009 11 29).

Laima ANGLICKIENĖ, 2006: *Kitataučių įvaizdis lietuvių folklore*. Vilnius: Versus aureus.

Alvydas BUTKUS, 1995: *Latviai*. Kaunas: Aesti.

Kazimieras GARŠVA, 2005: *Lietuvių kalbos paribio šnektos (fonologija)*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Elena GRINAVECKIENĖ, 1980: Daugpilio apylinkių lietuvių šnektos fonetika. *Lietuvių kalbotyros klausimai XX*. Vilnius. 223–238.

Regina KVAŠYTĖ, 1997: Latvijos lietuvių šneamosios kalbos ypatumai. *Acta Baltica'94*. Kaunas: Aesti. 33–37.

– –, 2001: Apie kai kurias latvybes Latvijos lietuvių kalboje. *Paribio tarmių ir kalbų problemos*. Tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos Europos kalbų metams, pranešimai. Šiauliai. 84–96.

– –, 2002: Latvijas lietuvišu leksikas īpatnības. *Valoda–2002: Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Humanitārās fakultātes XII zinātniskie lasījumi. 1. daļa. Valodas lingvistiskie aspekti. Atb. red. S. Murāne. Daugavpils: Saule. 47–53.

– –, 2006: Die Lexik der Litauer Lettlands: Erscheinungen von Sprachkontakten. *Proceedings of the 4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists*. Rīga: LU LVI. 313–318.

– –, 2007: Zemgales lietuviēši un to valodas specifika. *Raksti III*. Starptautiskās zinātniskās konferences *Lielupes upes baseins: kultūrvēsturiskā nozīme un ģeogrāfiskais faktors, kopīgais un atšķirīgais* referāti. Jelgava: Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs. 41–45.

– –, 2009: Besonderheiten der Umgangssprache der Litauer Lettlands: Gebrauch der Präpositionen. *Dialectologia and Geolinguistica*. Volume 17, Issue 1. 38–51.

Jānis ROZENBERGS, 2005: *Aizdaugavas leiši* latviešu tautasdziesmās un viņu etniskā piederība. *Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās*. Rīga: Zinātne. 9–21.

Aleksandras VANAGAS, 1996: *Lietuvos miestų vardai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Kazimieras ŽUPERKA, 1995: *Kalbos priemonių konkurencija kaip lietuvių kalbos stilistikos objektas*: habilitacinis darbas. Šiauliai.

TOPONIMI IN ETNONIMI V LEKSIKI LITOVCEV V LATVIJI

Članek predstavlja rezultate raziskave leksike Litovcev v Latviji, zlasti toponimov in etnonimov. Cilj raziskave je bil pokazati, v kolikšni meri se pojavljajo geografska imena in imena narodnosti, ter ugotoviti, katere besede jih v govoru lahko nadomeščajo. Gradivo je bilo zbrano na obmejnem področju z Litvo (v okrajih Saldus in Dobele), pridobljeno pa tudi od Litovcev, živečih v Rigi.

Izsledki raziskave kažejo, da spekter toponimov ni širok, saj med posameznimi naselji in njim bližnjimi področji prevladujejo imena obeh držav (*Latvija* in *Litva*). Redko so bila omenjena imena krajev izgnanstva ali krajev prestajanja zaporne kazni, prav tako imena krajev, povezanih z informatorjevimi osebnimi izkušnjami.

Etnonimi razkrivajo zanimive težnje, ki izkazujejo nasprotje domače – tuje. Večina informatorjev goji pozitiven odnos do svoje, tj. litovske narodnosti, vendar je očitno, da stališče govorca do naroda, imenovanega z etnonimom, predstavlja širši kontekst. Pogosto so omenjeni Latvijci in njihovi sosedje.

Zbrano gradivo omogoča primerjavo karakterizacije Litovcev in Latvijcev. V govoru Litovcev najdemo imena tistih narodnosti, katerih predstavniki živijo z njimi in ohranjajo nespremenljivo tradicijo komunikacije, na kar kažeta dva etnonima, *Rusi* in *Judje*. Med konkurenčnimi leksemi, ki ustrezajo poimenovanju katerega koli naroda ali naseljenega področja, velja omeniti zaimek *oni*, samostalnik *domačini* in protipomenska krajevna prislova *tu* ter *tam*.

Kako natančna je lahko transkripcija¹

MIRA KRAJNC IVIČ

*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor,
mira.krajnc@uni-mb.si*

SCN III/2 [2010], 159–173

Prispevek skuša pokazati na moč sporočenega kot posledico prepletenosti jezikovnega in nejezikovnega zlasti v neposrednih govornih dvogovorih in na pri transkribiranju teh dvogovorov nastale raziskovalčeve težave kot posledice težnje po popolnosti zapisa, saj naj bi popolna, teoretično nenevtralna transkripcija omogočila uporabo deloma analiziranega gradiva za namene različnih opazovanj istega gradiva.

The article attempts to show how a message of a direct dialogue gets its (illocutionary) force as the result of the interplay of linguistic, semi-linguistic and non-linguistic activities of the participant. It is also trying to show that researchers' difficulties are the consequences of his or her wish to transcribe a dialogue perfectly, because only a perfect and theoretically non-neutral transcription can be used for several different purposes.

Ključne besede: diskurz, dvogovor, neposredni dvogovor, transkripcija, prozodija

Keywords: discourse, conversation, direct dialogue, transcription, prosody

1 Z vidika konverzacijske analize se na naslovno vprašanje – kako natančna je lahko transkripcija – pričakuje odgovor, ki bi potrdil, da je transkripcija natančna. To se pravzaprav pričakuje tudi s strani jezikoslovcev, prepričanih, da z jezikom lahko povemo vse, o čemer pa dvomi že npr. Ducrot (1988: 134). Če pomislimo na umetnostna besedila, potem se nemara zdi, da lahko ubesedimo, zapišemo vse. Vendar si tudi pri umetnostnih besedilih s pomočjo zapisanega

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-2238 z naslovom Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora, ki ga financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS; odgovorni nosilec projekta je red. prof. dr. Marko Jesenšek.

in svojih izkušenj ustvarjamo svoje predstave. K besedilnemu tipu informacij dodajamo okoliščinske, kot si jih predstavljamo, da naj bi bile podane glede na socialne, kulturne in tudi naše individualne izkušnje, ki bi bile po naši presoji skladne z našimi modeli ali vzorci, značilnimi za določen komunikacijski stik. Prav tu se lahko izrazi dvom o resnični natančnosti transkripcije.

2 »Kako govorimo – in potem takem tudi, kako to zapišemo (dodala MKI) –, ni toliko odvisno od družbenega položaja samega, ampak od naše individualne interpretacije ali našega vzorca tega položaja.« (van Dijk 2002: 214). Zapis, tj. reprodukcijo/poustvaritev, prej posnetega govornega komunikacijskega stika imenujemo transkripcija. »Transkripcija je neprecenljiva pridobitev v analizi dvogovora, vendar ni nikoli teoretsko nevtralna.« (Edwards 2001: 344). Tako so npr. narečni dvogovori transkribirani fonetično. Ta način transkripcije se uporablja pri zapisovanju neknjižnih zvrsteh jezika. To bi za slovenščino pomenilo, da je tako rekoč vse ožjeinteresne in tiste širšeinteresne dvogovore, v katerih se približevanje neknjižnim zvrstem zdi potrební pogoj za pritegnitev naslovnika, smiselno zapisovati fonetično. Kaj pa berljivost, dosegljivost, primerljivost tako zbranega gradiva?² Npr. M. Stubbs (1983: 228–229) se zavzema, da transkripcija naj ne bi vsebovala preveč podatkov, saj je po njegovem razumevanje proces izbiranja vzorcev, v katerem nekatere fonetične podrobnosti niso bistvenega pomena, po drugi strani pa trdi, da ne obstaja ena sama pravilna transkripcija danega izreka, zaradi česar se je pomembno naučiti opazovati vedenja, ki jih med samim pogovarjanjem večinoma vzamemo kot dana (Stubbs 1983: 240). Lahko bi rekli, da se Stubbs zavzema za način zapisovanje dvogovorov, kot sicer zapisujemo zapisana sporočila. Za O. Müllerovo (1979: 16) se tako stališče o interpunkciji in rabi ločil pri transkripciji, ne zdi utemeljeno, saj interpunkcija

² Glej tudi Zemljarič Miklavčič 2008: 92–141. Avtorico v poglavjih *Označevanje in transkribiranje govornih besedil* in *Predlog priporočil za transkribiranje besedil v govorni korpus* problem transkribiranja zanima zlasti z vidika gradnje korpusa govornega jezika. Kot temeljno enoto razume izjavo, ki je omejena s premorom in/ali menjavo govorcev (Zemljarič Miklavčič 2008: 132). Poimenovanje izjava nadomešča poimenovanje vloga, kot jo razume S. Kranjc (Kranjc 1997: 314), in je ne gre zamenjati s terminom izrek kot povedjo v okoliščinah konkretnega komunikacijskega stika. Izrek (angl. *utterance*) je neločljivo kontekstualizirana enota jezika v rabi, kamor sodijo torej tudi soudeležencevi signali, npr. členki, medmeti in kratki izreki (*ja, mhm, drži, točno, saj vem, ja prav, ravno to, no ja, ne vem* itd.), med nejezikovnimi sredstvi pa se v tej funkciji pogosto uporabljajo geste: prikimavanje, odkimavanje, zmajevanje z glavo. Prav tem v prispevku namenjam več pozornosti, saj želim izpostaviti, da je transkribiranje govornega pravzaprav že njegova interpretacija, torej delna analiza. Smiselno pa se mi zdi tudi členjenje pogovarjanj na dveh ravneh: na prvi ravni upoštevamo zvokovno členjenje, to je glede na intonacijski potek, smiselnost in skladnjo posameznega odseka, imenovanega izrek, členjenje na drugi ravni je posledica menjavanja udeležencev v udeleženskih vlogah. Tako dobljeno enoto imenujemo replika (angl. *turn*) in ne izjava. Replika je lahko motivacijska ali odzivna, obe skupaj pa tvorita temeljno gradbeno enoto pogovarjanja, to je sekvenco.

v zapisanem besedilu ne ustreza povsem zvokovnemu poteku govornega besedila. Govorjeni jezik tvorijo z intonacijskega in semantičnega vidika zaključene enote, ki niso nujno tudi skladenjsko zaključene. Povedano drugače: intonacijski premori ne sovpadajo vedno s skladenjskimi mejami. Ker raba transkripcijskega sistema, tvorjenega na osnovi grafičnih simbolov za ločila, ne zajame načina, kako se besede in izrazi dejansko kopičijo v govornem jeziku, se pri transkripciji opuščajo velika začetnica, končna ločila, vejica itd. S premikom težišča raziskovanja na skladnjo in analizo dvogovora je tako postala vse popularnejša ortografska transkripcija, v kateri pa so izbrani deli še vedno prikazani tudi fonetično (Pusch 2006: 227). Ortografska transkripcija je lahko dopolnjena z metapodatki, dodanimi kot opombe ali kot podatki o ozadju (*background information*) (isto: 226). Ti podatki pomenijo pretvorbo okoliščinskega (nebesedilnega) tipa informacije v besedilni tip informacij. Udeleženci in druge sporočanje okoliščine, zlasti prostor in čas, imajo obvestilno vrednost, saj npr. udeleženci s svojimi kretnjami, mimiko obraza sporočajo, npr. *z roko je pokazala na stol in dejala: (Kar naprej), prosim*. Tako je pretvorba konkretnega komunikacijskega stika v zapisano obliko interpretacija sporočenega, ki je v prvi vrsti odvisna od izhodiščnih (teoretičnih) hipotez.

2.1 Izhodiščno kot nujni minimum pri transkripciji pa npr. J. Zeman (Hoffmanová idr. 1999: 166) razume vključitev prozodičnih značilnosti, ki so del celotne zvokovne podobe govornega komunikacijskega stika. V prozodiji tako ločuje tri skupine pojavov: a) dinamična sredstva: intenzivnost glasu, poudarek in naglas, b) melodična/tonska sredstva: melodija/intonacija in glasovni razpon in c) kvantitativna/časovna sredstva: kvantiteta, tempo (hitrost govora), premori in ritem. V dvogovorih so prozodične značilnosti lahko hkratne, se dopolnjujejo, vzajemno stopnjujejo itd.

2.1.1 Večinoma se raziskovalci ukvarjajo z intonacijo in premori, manj z ritmom, intenzivnostjo in barvo glasu. Intonacija je pomembna vsaj zaradi treh funkcij, ki jih opravlja: govor členi na stavčne odseke,³ izraža sporočanje funkcijo izreka in izraža čustveno obarvanost izreka.

2.1.1.1 Razumevanje intonacije se je precej spreminjalo. Danes intonacija ni le razlika med zapisano povedjo in to isto povedjo, prebrano na glas (Couper-Kuhler 2001: 14),⁴ ampak soobstajajo vsaj tri pojmovanja intonacije: a) intonacija je del slovnice, b) intonacija je del informacijskega poteka in c) intonacija oziroma prozodija je kontekstualizacijski namig (isto: 14–18).

³ Izreke lahko delimo v tonske enote, ki se nagibajo k temu, da sovpadajo s slovničnimi enotami, npr. s stavki (Komar 2002: 66).

⁴ Tudi J. Toporišič (2000: 533–554) svoje razlage podaja na primerih branja literarnih besedil, kar naj bi predstavljalo idealno podobo stavčne intonacije slovenskega jezika. Zato, npr. S. Komer (1996) meni, da njegov opis ni opis dejanskega stanja v govornem slovenščini.

2.1.1.1.1 Pojmovanje intonacije kot dela slovnice je tradicionalno.⁵ Najzgodnejša dela o intonaciji so iskala ujemanja med pripovedno, vprašalno in vzključno povedjo ter končno padajočo ali rastočo intonacijo. Tako naj bi se pripovedna poved v slovenščini končevala s padajočo, pripovedno intonacijo (kadenco), odločevalna vprašalna poved z rastočo, vprašalno intonacijo (antikadenco), dopolnjevalna vprašalna poved s padajočo intonacijo, vzključna poved pa z vzključno intonacijo, ki ima drugačno intonacijsko ogrodje kot pripovedna ali vprašalna in je lahko rastoča ali padajoča (Toporišič 2000: 550).

Pod vplivom teorije govornih dejanj je intonacija postala sredstvo kazanja ilokucijske moči izreka, zato npr. D. Schiffrin (1995: 63–70) meni, da je intonacija včasih edini namig, da gre pri izrekih za vprašanje, vendar pa včasih niti skladnja niti intonacija nista nujno niti zadostno merilo za identifikacijo vprašanja. Navedeno avtorica ponazori z zgledom *Hočeš bonbon* s končno rastočo intonacijo. Tu intonacija nakazuje ilokucijsko moč izrečenega, saj jo lahko povežemo s pogoji za posrečenost dvogovornega dejanja vprašanja. Končna rastoča intonacija namreč sporoča a) nepopolnost (pripravljalni pogoj), b) nezanesljivost na področjih, ki se ne nanašajo na propozicijo, npr. glede naslovnikovega razumevanja izrečenega ali glede ustreznosti prispevanega k dvogovoru (iskrenostni pogoj), in c) zahtevo po naslovnikovem odzivu (bistveni pogoj). Kadar tvorec sprašuje po naslovnikovih željah, potrebah, je na naslovniku, da potrdi ali zanika prisotnost teh želja, potreb, kar lahko razumemo kot prehod od razprave o tvorčevi nezanesljivosti do načinov odpravljanja te nezanesljivosti. Ko začnemo govoriti o naslovnikovi odgovornosti, da zagotovi, priskrbi tvorcu informacijo, smo od pripravljalnih pogojev prešli k bistvenemu pogoju: *Hočeš bonbon?* pomeni tvorčev poskus izvabiti informacijo od naslovnika. Ker je od naslovnika odvisno, da potrdi izrečeno, gre za pripravljalni in bistveni pogoj, ki sta značilna za dvogovorno dejanje vprašanje.

D. Schiffrin (Schiffrin 1994: ix) opozori tudi na pomen intonacije pri diskurzni usmerjevalcih in začetnikih. Vpliv, ki ga lahko ima posamezen izraz, je lahko odvisen od načina, kako je izrečen. Npr. *aha* izgovorjen s padajočo intonacijo izraža sprejem informacije, izgovorjen z rastočo intonacijo, je lahko zahteva za potrditev. Rastoča intonacija je univerzalni znak, da govorec še ni do konca dopolnil propozicije: da mu manjka njen del, naslovnikova potrditev, strinjanjem, razumevanje, naslovnikovo vedenje (Schiffrin 1994: 270).⁶

2.1.1.1.2 Intonacija kot del informacijskega poteka je povezana z gibanjem idej v stanje aktivne, deloma aktivne in neaktivne zavesti in iz teh stanj zavesti (Couper-Kuhler 2001: 15). Intonacija naj bi nudila okno v zavest z osnovanjem dveh različnih tipov enot: intonacijske in poudarjene enote. Intonacijska enota vsebuje informacije, ki jih ima govorec trenutno v mislih; poudarjena enota pa omogoča aktiviranje novega ter aktiviranje možne in/ali dane informacije.

⁵ Značilno je umeščanje intonacije med parajezikovna sredstva, npr. Korošec 1998, Zadravec Pešec 2000.

⁶ Glej dalje zgled *mh mh mh*.

Tak je na primer Hallidayev pristop (Halliday 1998: 292–308) k pojmovanju intonacije oz. tonskega poteka, ki je predmet avtorjevih raziskav poleg ritma in tona. Za Hallidaya je tonska, intonacijska enota realizacija informacijske enote v dvogovoru. Ta enota ne sovpadе natančno s katero koli drugo slovnično enoto, npr. s stavkom, saj je lahko stavek deljen v dve ali več informacijskih enot; ali ena sama informacijska enota v dva stavka ali več stavkov. Informacijska enota je del informacijskega sistema in pomeni napetost med znanim ali napovedljivim in novim ali nenapovedljivim. Tako je informacijska enota sestavljena iz dveh delov: danega in novega. Ker je dano pogosto redundantno, je to fakultativni del informacijske enote, novo pa obvezni. Element tonske enote, ki nosi glavni poudarek, je informacijsko žarišče. Če se informacijsko žarišče pojavi pred danim, govorimo o zaznamovanem informacijskem žarišču. Intonacijski vzorci izražajo informacijsko strukturiranje izrečenega, saj je velik del informacijske strukture jezikovno izražen z intonacijo. Tako leksikalni pomen besed in njihova skladenjska zgradba uvezeta običajni pomen povedi, medtem ko intonacija zagotavlja različne funkcije, ki so predstavljene na ločenih nivojih (izrek). Z drugimi besedami: intonacija je nad skladnjo, informacija je nad semantiko (Heusinger 1999: 3–4).

Za določanje smisla izrečenega je pomemben tudi ton. Tonski sistem je po Hallidayju (Halliday 1994: 292–308) osnovan na opoziciji rastoče-padajoče. Padajoči ton izraža zanesljivost, rastoči pa nepopolnost, negotovost. Toni imajo dominantno in recesivno sporočilno vrednost, ki je veljavna za vse položaje, v katerih se ton lahko pojavi. Tako tudi v slovenščini velja, da padajoči toni informirajo, rastoči pa sklicujejo. Tvorec informacijam, ki so že del skupnega védenja, dodeli rastoči ton, če pa se mu zdi, da bi jih bilo treba zaradi jasnosti sporočila posebej poudariti, jim dodeli informativni ton. Rastoči ton ima poleg sklicevalne funkcije tudi pojasnjevalno. Rastoče-padajoči ton je poudarjena oblika (dominantna) padajočega tona. Ne izraža presenečenja, ampak nasprotno mnenje, včasih tudi kljubovalnosti. Kot navaja S. Komar (1996: 42–52, 134–163), ta ton rabimo za poudarjanje nemogočega ali težko spremenljivega splošnega dejstva, za poudarjanje informacij, ki so v nasprotju s pričakovanji, ali pa so del skupnega védenja, a so zaradi želje po izogibanju nesporazumov izpostavljene.

2.1.1.1.3 Pojmovanje intonacije kot kontekstualizacijskega namiga za priklícеvanje določenega interpretativnega okvira izrečenega dopolnjuje spoznanja o intonaciji kot delu informacijskega poteka (Couper-Kuhler 2001: 16–17). Intonacijo je kot vse druge jezikovne znake treba vključiti v konkretne sporočanjske okoliščine, da bi izrečeno lahko interpretirali v celoti.⁷ Sporočanjske okoliščine so torej priklicane s pomočjo kontekstualizacijskih namigov oziroma kontekstualizacijski namigi naredijo okoliščine relevantne za interpretacijo v določenem okviru. Intonacija kot kontekstualizacijski namig redko nastopa sama, saj isti interpretativni okvir lahko prikličemo tudi s tempom ali intenzivnostjo

⁷ V tem smislu so vsi jezikovni znaki deiktiki (Couper-Kuhler 2001: 16).

glasu, torej z več načini hkrati. Te načine običajno imenujemo prozodija. Tako ne gre pravzaprav le za pojmovanje intonacije, ampak prozodije kot kontekstualizacijskega namiga. Prozodični fenomeni niso slučajni ali naključni, niti niso razumljeni kot samodejni odziv spoznavnih in čustvenih stanj, ampak naj bi imeli svojo sistemskost, dostopno le v konkretnih komunikacijskih stikih. S tega vidika lahko prozodične fenomene razumemo kot oporo npr. pri vzorcih prevzemanja replik. Ti vzorci pomagajo udeležencem pri srečevanju z dvema glavnima vrstama zahtev: sistemskih in ritualnih. Sistemske zahteve so zahteve, ki jih interakcija mora imeti, saj imata udeleženca določene anatomske, fizikalne in tvorbenne sposobnosti. Ritualne zahteve pa vključujejo pravila, ki vladajo interakciji, izhajajoč iz tega, da sta udeleženca osebi, ki jima vladajo norme dobrega ali primernega vodenja postopka. Tako prozodični kontekstualizacijski namigi pomagajo prirazumljati udeležencem po eni strani o možnih prevzemih replik, o urejanju tega, kdo bo govoril, po drugi strani pa o tem, katera dejanja so bila izvedena in katere dejavnosti so bile izvedene, kako se bodo nadaljevale in kako lahko njihov razvoj vpliva na potek komunikacijskega stika.

2.1.1.2 Čeprav so intonacija in drugi prozodični fenomeni zelo pomembni, je njihov popis nejasen, nenatančen (Hoffmannová idr. 1999: 166–167). Brez prave metodologije ne moremo pričakovati pravih rezultatov, po drugi strani pa različni nameni raziskav zahtevajo različne transkripcije.

6.2 Dogovorjeno označevanje transkripcije	
Zaradi zahtevnosti transkripcije so za pravilno branje izbranega segmenta govorne izmenjave nujne naslednje oznake:	
#	– potek ene izjave je prekinjen z drugo, glasova obeh govorcev se začeta prekrivati;
##	– konec prekrivanja glasov;
{}	– premor, trajanje premora v stotinkah sekunde je označeno znotraj zavitih oklepajev;
//	– prekinitev skladenjske enote;
::	– podaljšano trajanje glasu; bolj, ko je glas podaljšan, več je znakov : / :: / ::: ...;
VEL	– jakostno poudarjen zlog ali beseda;
>	– rekatégorizacija reme v preambulo za naslednjo remo;
§	– označuje govorni odstavek.
Transkripcija	
A ₁ G ₁	če ti recimo {11} mislim ti ne smeš {16} ti gledaš kot {16} v tvojem primeru si jaz
A ₂ G ₂	tko predstavljam da {34} sestaviš nek {16} fes// ne vem progr#am## festivalski al pa #ja:##
A ₃ G ₃	ne vem sestaviš #nek## festival in ti stojiš kot {60} ime za te:m {21} nek trejdmak #ja:##
A ₄ G ₄	#to si ti:::## {35} mislim TO je tvoj uspeh {55} ja

Slika 1: Vir: Vitez 2004: 14.

Neenotnost pri transkribiranju govornih komunikacijskih stikov ponazarjajo načini transkribiranja, kot jih predlagajo npr. P. in A. Vitez (slika 1) in S. Komar (slika 2) ter mednarodno uveljavljen pristop k analizi diskurza, konverzacijska analiza (v nadaljevanju CA).

||>Bolj bistveno vprašanje je, |lka'ko oce>njujete razširjenost teh pojavov fl |
 ko>rupcije,||ko>rupcijskega ravnanja ||>'prej ste govorili tudi o revizijskih
 hišah. | |(D/4/17-19)

Legenda:
 || – označuje konec povedi, | – označuje konec tonske enote znotraj povedi.
 ↓ – padajoči ton, ↑ – rastoči ton, ↑↓ – visoki oz. nizki tonski zaključek.

Slika 2: Vir: Komar 1996: 149.

2.1.1.2.1 Raziskovanje v okviru konverzacijske analize⁸ se začne z zvočnim in/ali video snemanjem naravno pojavljajočih se pogovornj.⁹

Angleško	Slovensko
<ul style="list-style-type: none"> • 0.6 The length of silences between and within turns is measured in tenths of seconds. • (.) A dot between brackets (.) indicates a short silence of less than 0.2 seconds. • [In the case of simultaneous talk, the onset of the overlapping turn is located by a <i>left square bracket</i> in the overlapped turn. • . , ? A <i>period</i> indicates a falling final pitch contour, a <i>comma</i> a slightly rising pitch contour, and a <i>question mark</i> a strongly rising one. • ↓ ↑ Vertical arrows provide information about local pitch movements within syllables or at the level of a single syllable. A <i>downward arrow</i> signals a falling tone movement, an <i>upward arrow</i> a rising one. • <u>word</u> <i>Underlining</i> signals salient stress. • :word A <i>colon</i> renders a noticeable sound stretch. • -sto- The <i>hyphen</i> is used as a cut-off marker. • >faster< This utterance part is produced with higher pace than the talk surrounding it. • <slower> The pace is relatively slower. • LOud <i>Capitals</i> indicate relative loudness. • "soft" The <i>degree sign</i> signals that an utterance part is produced more softly than the surrounding talk. • -h Hearable inbreath. • hh Hearable aspiration. • (guess) The transcriber is uncertain about the utterance part between parentheses. 	<ul style="list-style-type: none"> • Trajanje tišine med replikami in znotraj replik, merjeno v desetinkah sekunde. • Pika v oklepajih označuje tišino, krajšo od 0,2 sekundi. • [] – označuje govornjenje hkrati v prekrivajoči repliki. • . , ? – pika označuje padajoči končni ton (torej končno padajočo intonacijo), vejica rahlo rastočo linijo (intonacijo), vprašaj pa močno rastočo. • Navpična puščic označuje informacijo o trenutnim tonskim potekom znotraj zloga ali na ravni posameznega zloga (splošna lastnost simbola, puščice). Puščica navzdol padajoči tonski potek, puščica navzgor pa rastočega. • Podčrtano označuje očiten poudarek. • Dvopičje prikazuje opazno glavno napetost. • Vežaj označuje prekinitev. • Del izreka je izgovorjen hitreje kot obdajajoči deli (tempo). • Del izreka je izgovorjen počasneje kot obdajajoči deli. • Velike črke označujejo relativno glasnost. • Del izreka je izgovorjen bolj nežno kot obdajajoči deli. • Slišen vdih. • Slišen izdih. • Zapisovalec dvomi o delu izreka med oklepajema.

Slika 3: Legenda, kot jo predlaga konverzacijska analiza. Vir: Mazeland 2006: 154.

⁸ Povzeto po Mazeland 2006: 153–154.

⁹ P. in A. Vitez (2004) v svojem prispevku analizirata spodbujen ožjeinteresni dvogovor, S. Komar (1996) pa analizira širšeinteresnega.

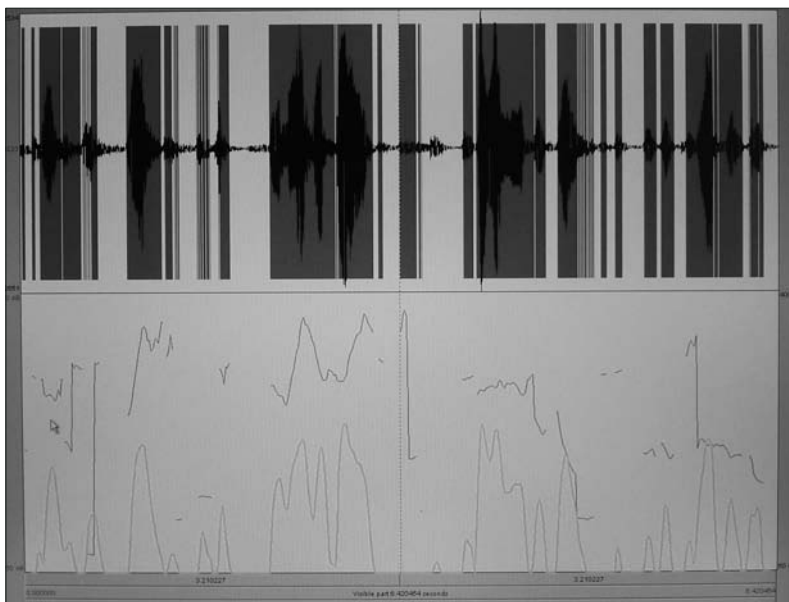
Ti posnetki so transkribirani tako, da prikazujejo podrobnosti, ki prispevajo k organizaciji in razumljivosti pogovarjanja. Zapisujejo se podatki o prozodiji in razporeditvi replik. Zaradi dodatnih posnetkov imajo raziskovalci možnost analizirati jezikovno rabo v okoliščinah, kot so jih imeli na voljo udeleženci pogovarjanj.¹⁰

CA-transkripcija je berljiva brez posebnega predznanja (slika 3). Zapis ne predstavlja produkcije govora na ravni mehanične poustvaritve, saj naj bi transkripcija kot rezultat prepletanja skrbnega poslušanja, kje in kako so bili izreki tvorjeni, in interpretativnega dela zapisovalca kot kompetentnega člana opazovane kulture nudila empirično zanesljive približke dogajanj, s katerimi so razpolagali tudi udeleženci komunikacijskega stika.

2.1.1.2.2 Kako torej transkribirati npr. zgled 1, da bo zapis kar natančneje odražal smisel sporočenega? V pomoč so lahko računalniški programi, kot sta Cool Edit in Praat (slika 4).

Zgled 1

mh mh mh če ni to to pol ni to to ampak je to to

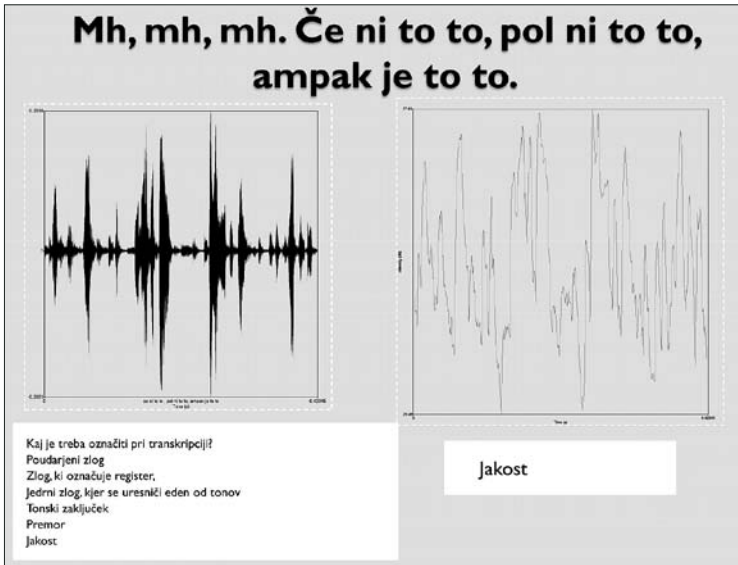

Slika 4: mh mh mh če ni to to pol ni to to ampak je to to.

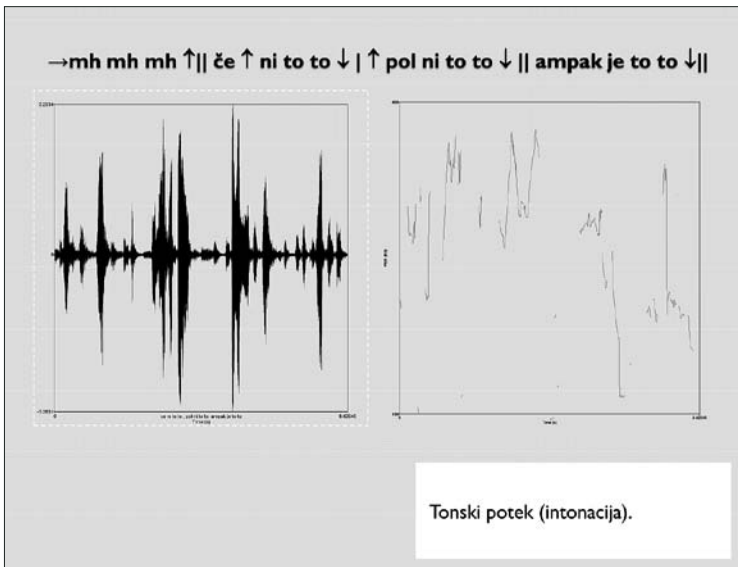
2.1.1.2.2.1 Kako zapisati, kar računalniški program prikaže grafično (sliki 5 in 6)? Obstajata dva temeljna tipa zapisa: linearni in notni. Pri prvem so replike

¹⁰ Zgoščenska s posnetki dvogovorov je zato pogost dodatek knjigam.

posameznih govorec zapisane kot v scenariju za (gledališko) igro. Ta zapis je manj zapleten in zato primeren za uporabo v korpusne namene.

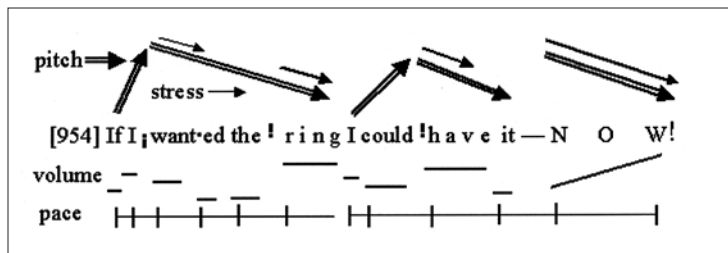

Slika 5: Računalniški program Praat prikazuje jakost izrečenega v izbranem analiziranem segmentu.

Slika 6: Računalniški program Praat prikazuje intonacijo izrečenega v izbranem analiziranem segmentu.

Pri drugem, notnem zapisu so replike različnih udeležencev komunikacijskega stika razporejene vertikalno glede na čas. Ta zapis omogoča učinkovito predstavitev tistih delov pogovarjanj, ki kažejo na borbo za besedo, prekrivanje in govorjenje hkrati. Poleg navedenih tipov zapisa naj omenim še t. i. medlinearno tonično transkripcijo. To je transkripcija v dveh ali treh vrsticah, rabljena za predstavitev vrha in dna govorceve naravne tonske višine. R. de Beaugrande (Beaugrande 2006) pa meni, da je najnatančnejši vendarle grafični prikaz (slika 7).

Slika 7: Grafični prikaz po de Beaugrandu (2006); pitch – ton, stress – poudarek, volume – jakost, pace – ritem, tempo.

2.1.1.3 A branje zapisa ne more pojasniti storjenega z izrekanjem zapisanega, saj bi to pomenilo, da je lahko s preprostim nizom besed nek dvogovor zvesto prikazan (Ducrot 1988: 134).¹¹ Analizo in popis prozodije dvogovora je treba delati v razmerju z drugimi jezikovnimi, s parajezikovnimi in z nejezikovnimi sredstvi. Tu bi se ustavili le ob analizi prozodičnih značilnosti dvogovora v razmerju s parajezikovnimi in z nejezikovnimi sredstvi, saj ta pomensko sodelujejo pri oblikovanju smisla izrečenega, torej tvorijo sporočilo v smislu, da imata udeleženca, postavljena v konkreten sporočanski prostor in čas, določeno obvestilno vrednost. Parajezikovna in nejezikovna sredstva, npr. smeh, hrup, geste (gibi rok), mimika (gibi čela, nosu, oči, obrvi), položaj telesa in njihovo medsebojno razmerje pri posameznem človeku (male relacije) in med ljudmi (velike relacije), je nujno treba vključiti v zapis, ne le kot sprotne ali končne opombe (Pusch 2006: 228).¹² Na pomen očesnega stika v svoji razpravi »*Řeč*

¹¹ Ducrot (1988: 134) za ponazoritev navaja zgled *Dovolim ti, da greš v kino*, ki lahko pomeni *Ne bom te kaznoval / ne bom ti štel kot napačno, če dejanje izvršiš* ali *Omogočil ti bom / ne bom te oviral, da dejanje izvršiš*, saj meni, da ne obstaja filološki argument, ki bi utemeljil odločitev, kateri smisel je verjetnejši od drugega. V takih primerih je verjetno smiselno govoriti o večfunkcijskosti izreka, ki omogoča različne odzive na izrečeno (Schiffin 1995: 62).

¹² Ko se pogovarjanje konča, udeleženca seboj ne odneseta transkripcije. Predvidevamo pa, da se spremenita: naučila sta se stvari o soudeležencu, svetu na sploh, lahko sta se dogovorila in dosegla cilje itd. Četudi je vsaka izgovorjena beseda pozabljena, je bilo nekaj doseženo, ampak ta dosežek ni izdelava predmeta: večina transkripcij pogovarjanj, kot jih preučujejo jezikoslovci ali npr. sociologi, se udeležencem zdi bizarna. To dejstvo je treba upoštevati pri proučevanju transkripcije (Owen 1990: 253).

oči« v konverzačni analýze a interakčni sociolingvistice opozori J. Hoffmannová (1999: 84–90). Avtorica povezuje pomen pogleda v odvisnosti od udeležencevega (ne)prizadevanja pri prevzemanju replike. Če si udeleženec repliko želi pridobiti, v trenutnega govorečega upira pogled s pomenom *Hočem govoriti*. Če nagovarja soudeleženca, potem vanje upira pogled s pomenom *Poslušajte me, Sledite mi*. Če želi repliko dodeliti dalje, potem izbere naslednjega govorca tako, da nanj pokaže ali ga ogovori in vanj upira pogled s pomenom *Prevzemi repliko*. Če želi repliko obdržati, potem svoj pogled s pomenom *Hočem govoriti dalje* usmerja v nedoločenega, neizbranega naslovnika. Če udeleženec ne želi prevzeti replike, potem gleda proč, v tla, trenutnemu govorečemu pa izmika pogled v pomenu *Ne želim govoriti*. Če udeleženec ne želi biti ogovorjen, lahko izmika pogled v pomenu *Ne želim te poslušati* (Hoffmannová 1999: 89–90). Tudi smeh kot zvočni pojav človekovih čustev, s katerim artikuliramo izrek in ga modificiramo, komentiramo vsebino izrečenega, omilimo izrečeno ali skušamo prekriti ost ali pa komentiramo soudeleženčevo sporočilo (Krajnc Ivič 2009: 39), kaže na součinkovanje jezikovne in nejezikovne dejavnosti. To součinkovanje se pojavlja na dva načina: a) nejezikovna dejavnost podpira jezikovno dejavnost k določeni možni interpretaciji in b) nejezikovna dejavnost prisoja jezikovni različni smisle (Hoffmannová idr. 1999: 169–170). Za zgled vzemimo gostiteljev sprejem gosta. Kot ‘vesel sprejem’ razumemo prozodične značilnosti in leksikalno-skladenjsko zgradbo, ki ju lahko povežemo z nejezikovnimi dejavnostmi: gostitelj A gleda gosta B v oči, se mu nasmeje, da gostu prednost pri vratih, s kretinjo mu pokaže, kam naj sede itd. Tako jezikovna kot nejezikovna dejavnost potekata počasi. Lahko pa začetni sprejem [2], ki na ravni leksikalno-skladenjske zgradbe kaže na vesel, prijazen sprejem, prav na ravni nejezikovne dejavnosti in prozodičnih značilnosti najprej nakaže, da sta prijaznost, veselost udeležencev komunikacijskega stika ob sprejemu le navidezna. Pri neprijaznem sprejemu se gostitelj A ne nasmehne, če pogleda gosta v oči, je njegov pogled drugačen, kot če gre za prijazen sprejem. Tudi tu je torej nejezikovna dejavnost skladna z jezikovno, a je ta hitrejša kot pri prijaznem sprejemu (Hoffmannová idr. 1999: 178).

Zgled 2

R₃: Kako si?

J₅: Odlično! Odlično. Evo.

R₄: Lepo slišat.

J₆: Ja.

R₅: Sn te povabu, da slišim, kako, kaj, zakaj – mislim, če kaj trpiš res tolik, ne, ker men pač za pet milijonov tožeš zaradi [psi]hičnih bolečin in to in sn prišo pogledat, kako si, ne. Sem

J₇: [Ja.]

R₅: vesel, k rečeš, da si v redu, ne.

J₈: Jah. Trpel sm. Seveda sem trpel. Moji so trpel.

2.1.1.3.1 Smisel sporočenega je v neposrednih komunikacijskih stikih dosežen ne le s prepletanjem jezikovne in nejezikovne dejavnosti [3], ampak s smiselno pritegnitvijo zunanjih sporočanjaških okoliščin, ko npr. govorec svoje misli ne izreče do konca – govorimo o zamolku kot nedokončani skladišnji zgradbi (Krajnc Ivič 2005: 62) – smisel sporočenega pa nakaže nejezikovno [4], zato so pomembne vse informacije o sporočanjaških okoliščinah konkretnega komunikacijskega stika. Vrednotenje izbranega dela dvogovora zaradi nedokončane skladišnje zgradbe kot nesovznega ni ustrezno in ne prinaša realnih ugotovitev.

Zgled 3

I₅: A saharco ješ?

J₆: Mh, ne, z dvojno čokolado.

I₆: Aha.

J₇: Boš ti | tudi?

I₇: Nənə.

J₈: Hujšaš (z roko se nežno dotakne sogovornikega nosečniškega trebuha).

I₈: *Ha ha ha!* Nesramen.

Za zgled [4] je tako treba vedeti, da je analizirana pasaža del pogovora med Zmagom Jelinčičem Plemenitim in Vitom Rožejem,¹³ da je bil pogovor posnet in predvajan v nekdanji stalni rubriki Klepet ob kavi oddaje Dobro jutro na nacionalni televizijski postaji,¹⁴ da je scenarij za to rubriko predvideval, da se zaprosi znano osebo, da na klepet povabi drugo kar najširši javnosti znano osebo. Če povabljenec s pomočjo sedmih vprašanj ugotovi identiteto gostitelja, gostitelj plača zapitek, sicer povabljenec. Tako je Vito Rožej povabil Zmaga Jelinčiča, ki pa identitete gostitelja ni ugotovil, zato na določeni točki Jelinčič zaključi pogovor s pozivom natakarkju, da želi poravnati zapitek.¹⁵

Zgled 4

J₂₀: A hm, ne vem. Gospod Peče je ... Če mogoče mediji ne razumete tega, ampak gospod Peče je drug človek.

R₂₀: Ja?

J₂₁: To nisem jest. No, torej vsak ima pravico do svojega razmisleka, ne?

R₂₁: Ta podobnost je, ne.

J₂₂: A lahko plačam, prosm→.

R₂₂: Hvala za kavo.

J₂₃: Prosim. Namreč ə ... (Proti kameri pokaže listek z imenom osebe, za katero je govorec napačno predvideval, da ga je povabila na kavo.)

¹³ Tudi zgled 2 je pasaža tega pogovora.

¹⁴ Tudi zgled 3 je transkripcija Klepeta ob kavi.

¹⁵ Korpusi govornega jezika običajno predstavljajo javne, torej širši publiki namenjene monologe, dialoge, posredovane preko radijskih postaj. Tako dobljeni podatki ne predstavljajo povsem spontanih komunikacijskih stikov, ampak so do določene mere simulirani, igrani, spodbujeni (Pusch 2006: 227). Učinek tega na samo komuniciranje je odvisen od večnosti govornega nastopanja udeležencev.

3 Natančnost transkripcije dvogovora v zapisano obliko kot pretvorbo tudi okoliščinskega (nebesedilnega) tipa informacije v besedilni tip informacij je v prvi vrsti odvisna od teoretičnih izhodišč in od ciljev, ki naj bi jih prikazovalo transkribirano in interpretirano gradivo. Mini diski, digitalni snemalniki, telefoni in drugi pripomočki za snemanje sicer omogočajo diskretno, neopazno snemanje spontanih, neigranih vrst neposrednih ožjeinteresnih komunikacijskih stikov in s tem preprečujejo vpliv Labovega opazovalnega paradoksa, a je tako zbrano gradivo zaradi etičnih pomislekov in zakonskih omejitev neuporabno. Zato je seveda toliko večja želja in potreba po popolni transkripciji z ustreznimi dovoljenji pridobljenih (avdio-video) posnetkov. Taka transkripcija bi bila verjetno težko zapisljiva in berljiva, a bi omogočila večkratno uporabo že zbranega gradiva. S tega vidika se kot zelo zanimiva možnost ponujajo telefonski dvogovori, saj praviloma sodelujeta le dva udeleženca, ki lahko neposredne sporočanje okoliščine izkoriščata v manjši meri, zato je v takih dvogovorih manj govorjenja hkrati, ostenzivnih deiktikov in nedokončanih skladenjskih zgradb kot posledic nejezikovne realizacije sicer verjetnejše jezikovne dejavnosti.

LITERATURA

Elizabeth COUPER-KUHLER, 2001: Intonation and discourse: Current views from within. *The handbook of discourse analysis*. Ur. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton. Oxford: Blackwell. 13–34.

Teun A. Van DIJK, 2002: Political discourse and political cognition. *Politics as Text and Talk. Analytical approaches to political discourse*. Ur. Paul A. CHILTON, Christina SCHÄFFNER. Amsterdam: Benjamins. 203–237.

Oswald DUCROT, 1988: *Izrekanje in izrečeno*. Ljubljana.

Jane A. EDWARDS, 2001: The Transcription of discourse. *The handbook of discourse analysis*. Ur. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton. Oxford: Blackwell. 321–348.

Michael Alexander Kirkwood HALLIDAY, 1998: *An Introduction To Functional Grammar*. 6th impression. London. 292–308.

Klaus von HEUSINGER, 1999: *Intonation and Information structure*. Habilitationsschrift. Faculty of Philosophy. University of Konstanz.

Jana HOFFMANNOVÁ, 1999: »Reč oči« v konverzačni analýze a interakční sociolingvisticke. V J. Hoffmannová, O. Müllerová: *Dialog v češtině*. München. 84–90.

Jana HOFFMANNOVÁ, Olga MÜLLEROVÁ, Jiří ZEMAN, 1999: *Konverzace v češtině. Při rodinných a přátelských návštěvách*. 1. vyd., Praga: Trizonia.

Smiljana KOMAR, 1996: *Funkcija intonacije v diskurzivni analizi intervjuja v angleščini in slovenščini*. Doktorska disertacija. Ljubljana.

– –, 2002: The communicative values of key and termination in slovene. *Govor XIX 1*, 65–77.

Mira KRAJNC IVIČ, 2005: *Besedilne značilnosti javne govorjene besede*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 35.)

—, 2009: *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 63.)

H. MAZELAND, 2006: Conversation Analysis. *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Second edition. Vol 3. Amsterdam [etc.]: Elsevier. 153–163.

Olga MÜLLEROVÁ, 1979: *Komunikativní složky výstavby dialogického textu*. Praga.

Marion OWEN, 1990: Language as a spoken medium: conversation and interaction. *An Encyclopaedia of Language*. Ur. N. E. Collinge. Routledge, London New York. 244–253.

C. D. PUSCH, 2006: Corpora of Spoken discourse. *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Second edition Vol. 3. Amsterdam [etc.]: Elsevier. 226–230.

Deborah SCHIFFRIN, 1994: *Discourse markers*. Cambridge, New York, Oakleigh: Cambridge University Press.

—, 1995: *Approaches to discourse*. Oxford (UK), Cambridge (USA): Blackwell.

Michael STUBBS, 1983: *Discourse Analysis*. The Sociolinguistic Analysis of Natural Language. Oxford.

Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Založba Obzorja, Maribor. 533–554.

Primož VITEZ, Ana ZWITTER VITEZ, 2004: Problem prozodične analize spontanega govora. *Jezik in slovstvo* 49/6. 3–24.

Jana ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ 2008: *Govorni korpusi*. Ljubljana. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za prevodoslovje. Zbirka Prevodoslovje in uporabno jezikoslovje.

Renata ZADRAVEC PEŠEC 2000: *Besedilotvorni vidiki navezovanja v slovenskih neumetnostnih besedilih*. Doktorska disertacija. Ljubljana.

SPLETNI VIR

Robert A. de BEAUGRANDE, 2006: *Prosody in the Study of Text and Discourse*. <http://www.beaugrande.com/UPLOADGRAMMAR%20SIX%20NUMBER%20ONE%20NEWER.htm>

HOW PRECISE CAN A TRANSCRIPTION BE?

The transcription of a dialogue or spoken discourse into written form means transforming contextual (non-linguistic type) of information into textual. Participants and context, particularly space and time, have important influence on meaning of the concrete utterance. So transcription is actually an interpretation of a concrete discourse. Taking sensibility and usefulness of an absolute transcription into account it shows that conversational complexity caused by false starts, hesitations, self-corrections and so on is not evident to the participants themselves, but it is evident only in written form, in transcription. Evaluating discourse from coherence and cohesion point of view because of conversational complexity as incoherent and/or non-cohesive is neither appropriate nor it gives real conclusion. So the transcription should not include too much data, because the understanding is a process of selecting patterns, in which a lot of phonetic details are not important. But we should learn to observe behaviour, which during the conversation we take for granted. The transcription is never theory-neutral, so there is more than one correct transcription of an utterance.

Nárek – izgubljen slovenski folklorni žanr

MARIJA STANONIK

*Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, SI – 1000 Ljubljana,
stanonik@zrc-sazu.si*

SCN III/2 [2010], 174–190

Narek in narekanje sta se začela opuščati sredi 19. stoletja. Na srečo je dovolj dokumentirano v zapisih besedil in opisih šeg. Besedila razkrivajo izjemno poetično moč, ki črpa iz izkušenj in čustvovanja. Obredna besedila ohranjajo stare mitične poteze (Bela krajina), način izvajanja (Istra) in kažejo na usihanje izvirnih funkcij (Rezija) in so izreden dokument preteklega načina življenja (Prekmurje, Porabje). Sodobni življenjski stili in ideje so zakrile izvorni pomen in smisel žalovanja. Oropani svojega duhovnega pomena so se nekaj časa ohranjali kot družbeni korektiv (revne ženske so bile za narekanje plačane). Danes narekanje nadomeščajo pogrebni govori.

Laments and lamentation began to dwindle in the mid 19th century. Fortunately, they have been documented in the form of recorded texts and descriptions of the custom. The texts reveal surprising poetic intensity, driven by powerful experiences and emotions. The preserved ritual texts with ancient mythological features (Bela krajina), with data on their performance (Istria), and with indications of the deterioration of their original function (Resia) are outstanding documents of a past lifestyle (Prekmurje – Porabje). Modern lifestyles and ideas obscured the original meaning and sense of lamentation. Robbed of its spiritual significance, lamentation was for some time preserved as a social corrective (poor women were paid for it). Nowadays, lamentation is replaced by funeral speeches.

Ključne besede: nárek, narekanje, žanr, stilemi, šega

Key words: genre, literary folklore, custom, corpse, lamentation

0 Uvod

Nárek, kar je ime žanra, in narekanje, narekovanje, naricanje kot ime za njegovo uporabo, sta se začela opuščati že sredi 19. stoletja. Na srečo so nekateri pohiteli in ga vsaj deloma dokumentirali z zapisom besedil in opisom šege.

1 Razne oblike slovesa od mrliča

Pri slovesu mrliča od doma v grob so včasih obstajale številne šege, ki so se do danes močno osiromašile in prenovile. Članek se omejuje samo na tiste, ki so povezane z ubesedovanjem.

Nekdaj so povsod imeli mrliča doma na parah. Le najbolj zavrženi in zapuščeni so ležali v »mrtvašnici«, kot so dejali prostoru, kjer so hranili orodje za kopanje jam in oskrbovanje pokopališča.¹

Včasih se je na Gorenjskem² in Dolenjskem pogrebni spreved proti pokopališču ustavil kje na meji domače vasi, najraje pri kakem vaškem znamenju, imenovanem »kerlejšč«; po dogovoru se je eden izmed pogrebcev v mrličevem imenu poslovil od sorodnikov in znancev. Navadno je z močnim glasom zavpil nekako tako:

Če je kdo na rajnkega hud, naj mu oprosti (Orel 1944: 310).

V Slovenskih goricah so nekdam rakev z mrličem položili na hišni prag ali pred vrata. Najstarejši med pogrebci se je vstopil k mrličevem zglavju in poslovil v njegovem imenu:

Srečno, draga moja deca! Vse mi odpustite, če sem vas kdaj razžalil. Tudi jaz vam odpuščam, kar je bilo nepravega med nami. Molite zame in bodite pridni, da se bomo nekoč videli nad zvezdami (Orel 1944: 310).

Ali se tak način poslavljanja v novi obliki vrača na naša pokopališča?³

Z začetka 20. stoletja je ohranjeno nad petdeset objavljenih pesmi z motiviko poslavljanja s tega sveta in smrti, in to v prvi osebi, kar se oblikovno navezuje na zgornje besedilo. To pomeni, da se je vloga slovesa rajnega začela seliti iz neposredne situacije pogreba v območje estetskega. Nastajale so pesmi – vložnice (Stanonik 1995: 218–226), v katerih nastopa že zagrobni lirski osebek oz. upovedena oseba. Take pesmi niso omejene le na eno pokrajino. Naslednje besedilo je iz Hudajužne v Baški grapi:

¹ Spomnimo se zadevnih motivov iz starejše slovenske literature.

² Mače pri Preddvoru vse dotlej, dokler niso zgradili mrliške vežice pred nekaj leti. Avtopsija.

³ Vincenc Gotthardt, Poseben govor na pogrebu, *Nedelja* 79, 13. sept. 2009, 3: Neka žena iz Podjune je v svoji oporoki zapisala, naj na njenem pogrebu ne bo govora. Namesto tega naj se prebere besedilo, ki ga je priložila oporoki. V njem se je še zadnjič obrnila na farane, s katerimi se je srečevala nedeljo za nedeljo in tudi med tednom. Zapisala je nekaj iz svojega življenja, še bolj pa je v besedilu zbranim povedala nekaj besed v slovo. Ali se ne bi mogli učiti od te žene? [...] Starejši se radi pritožujejo, da otroci nimajo časa, da bi jih poslušali, ko jim pripovedujejo iz svojega življenja. Morda se z napisanim da kaj rešiti. »Kaj ko bi, čeprav je to na začetku težko, kar je najbolj pomembno, zapisovali. Če drugače ne, samo z nekaj besedami. Potomci bodo gotovo hvaležni, najbrž pa tudi žalostni, da si niso vzeli časa za poslušanje.«

*Smo na vertu rožce brali,
Vedno smo se ž njimi igrali,
Zdaj se pa ne bomo več,
Moja leta so že preč.*

*Snoč okol enajste ure
Slišal se je glas Gospoda,
Smrt na duri potrklja:
»Mlada Lenka, si doma?«
Vsi ljudje so m' pripovedovali,
Dohtarji so m' trošt dajali,
Trošt pa ne pomaga nič,
Moja leta so že preč.*

*Po spovednika so mi poslali,
Svečo so mi v roke dali,
Smert odloga nič ne da,
Hitro, hitro vse konča.*

*Mamka so strašno zavpili,
Ker so me serčno ljubili;
»O spreljuba moja hči,
Večna luč naj ti gori!«*

*Vsi purgarski in ti drugi,
Jest ležim v mertvaški trugi,
Jest vam podam merzlo roko,
Preden grem v črno zemljo (Štrekelj 1904–1907: 621).*

Iz Prekmurja je ohranjen spomin na različico takega slovesa. Na dan pogreba pride učitelj, poje in v pesmi jemlje v imenu mrliča slovo od vseh sorodnikov, prijateljev in znancev ter imenuje vsakega po imenu (Trstenjak 1884: 341). Take poslovilne pesmi so bile še sredi 20. stoletja razširjene na Dolenjskem. Pri Sv. Juriju pod Kumom so med drugim takole govorili umrlemu oz. pogrebcm:

*Dober večer vam voščim vsem!
Pa kaj je to, ki je zdaj mrtvo?
Da, vaša mamica umrli so.*

*Nocoj to noč sem še pri vas,
a jutri rajžam proč od vas.
Pa jemljem slovo prav žalostno
od svojih staršev prav lepo ... (Orel 1944: 310–311).*

V večjem delu Štajerske so še v prvi polovici 20. stoletja zlagali tako imenovana *slovesa* (Kumer 1968: 111–118; Klobčar 2002), pesmi v spomin umrlemu, še posebno če ga je doletela nesreča. Prav zaradi netipičnih okoliščin smrti se te pesmi niso sfolklorizirale v celoti, temveč le posamezni deli, ki so dobili posrečeno ime »potujoči verzi« (Kumer 1965).

2 Obredno objokovanje umrlih

Na drugi strani so se domači poslavljali in ločevali od mrtvega s posebnim glasnim tarnanjem ali jadikovanjem, žalovanjem, imenovanim nárek, narekanje, narekovanje, naricanje: »Te besede sklada vsaka žena po svoje, po hipnih vtisih, kakor ji *narekuje* razžaloščeno srce« (Rutar 1899), predvsem za možem in otrokom; z njimi izraža svojo žalost, slavi dobre lastnosti pokojnega in mu daje ljubkovalna imena. Po vsebini je narekovanje glasna, z jokom in stokom združena tožba za mrličem, objokovanje z izbranimi vznesenimi besedami; po obliki je nekakšno recitiranje, ki včasih preide v otožno pesem.

Narekanje je »pradavna ostalina indoevropskega mrtvaškega obredja«. ⁴ Njegova naloga je s čim večjim hrupom odganjati zle sile, ki se želijo polastiti pokojnikove duše. Polagoma je tak pomen te šege zbledel in se prenesel na čustveno polje obsmrtnega dogajanja. Začel je zgubljeni svojo vlogo, saj marsikdaj ni bilo pravega sorazmerja med čustvenim stališčem do pokojnega in silnostjo joka na pogrebu. Po prvotnem vzorcu je bilo jadikovanja toliko več, kolikor večja je bila nevarnost, da si pokojnika zle sile podvržejo; kar pomeni, da je bil za življenje za svojo okolico lahko zelo naporen in ni užival čustvene naklonjenosti. Po drugem vzorcu naj bi jokali le za ljubljeno osebo (Orel 1944: 310–311).

Narékali so domači, predvsem žene, ali nalašč za to najete jokávke, narékavice, naricalke. Narekuje predvsem žena za možem, hčerka za materjo ali bratom, ali več najetih žena skupaj. V tožbi ali narekanju sprašujejo mrtvega, zakaj da jih je tako nenadoma zapustil, opisujejo veliko žalost zaradi njegovega odhoda s tega sveta, nadevajo mu najlepša in najnežnejša imena, naštevajo njegove lepe lastnosti ter ga na dolgo in široko hvalijo. To se je dogajalo ob pogrebu pri hiši ali na pokopališču, ponekod pa tudi še po pogrebu več dni pred hišo.

Svoje dni je bila šega na Slovenskem splošna. Najdlje se je ohranila v obmejnih pokrajinah slovenskega etničnega ozemlja: v Reziji, Beneški Sloveniji, Trenti, Istri, Beli krajini in v Prekmurju. V Porabju je bila ponekod navada, da sta na pokopališču najeti ženski hvalili rajnega z narekanjem in se je nova vdova s petjem zahvalila na pokopališču pogrebcem. Posebnost Slovenskega Porabja je, da je tudi mož jokal za rajno ženo (Novak 1960: 190).

3 Predstavitev gradiva

Vsa predstavljena besedila so iz časopisnih objav sredi 19. stoletja. Tu so prvič kronološko zbrana na enem mestu, kar omogoča njihovo vsebinsko in stilno primerjavo. Če pokrajine njihovega pojavljanja (Prekmurje, Bela Krajina, Istra, Trenta, Beneška Slovenija, Rezija) med seboj povežemo, objemajo slovensko

⁴ V bližnjem kulturnem okolju (Južni Slovani) se je praksa narekanja najdlje ohranila. Slovenski vojaki so imeli še priložnost sami doživeti ta obred (ustni vir, Žiri).

etnično ozemlje v obliki podkve. Le Koroška na severu ostaja doslej brez kakršnih koli podatkov o narekanju.

3.1 Bela krajina

Najzgodnejše poročilo o narekanju je iz Bele krajine. Po ugotovitvi Karla Štrek-lja (1904–1907: 610) je o njem pisal že Janez J. Valvazor:⁵

Za žalovanje služi stara žena, ki mora objokovati smrt. Poje skoraj monotono, toda popolnoma žalostno in pripoveduje o vsem, kar je on v svojem življenju dobrega ali slavnega storil, in enako, kar bi v prihodnje še lepega mogel storiti. Sprašuje tudi naravnost, zakaj smrt: »Zakaj si umrl? Kaj se ti zdi? Zakaj le? Imel si vendar dobro, lepo, prijazno, zvesto itn. ženo. Dragi, povej mi vendar, zakaj si umrl? Kakšna nesreča / škoda, da si umrl!« In podobno norih vprašanj na tak razvlečen način je še več; vendar vse enako pojoče z žalostnim tonom. Čim sposobnejša je tako lamentirati in tarnati, tem pogosteje je k temu naročena. Posebno je to pri Vinici, kakor tudi nad Kolpo in njenim območjem enak način, ki se ujema z žalovanjem krščanskih narodov v Turčiji, posebno pa z grškim in ruskim: čeprav različne okoliščine pri tem drugače potekajo in se z iz dežele v deželo spreminjajo.⁶

Zadnji del v navedenem odlomku nakazuje, da je Valvazor do narekanja zadržan in ga povezuje predvsem s pravoslavnimi kristjani.⁷ V slovenščini je po dosedanjem vedenju prvi pisal o tem Jurij Kobe iz Poljan, še zmeraj v Beli krajini, leta 1847 v Kmetijskih in rokodelskih Novicah (Štrekelj 1904–1907: 610–611).

Cela vas se večkrat zbere na sprevod mrtvega, ako je bil v življenji v časti. Ne najet, ampak radovoljno gre ženski spol za takim mrličem in narekuje za njim, to je: na glas jokaje vse njegove dobre dela prešteje. Tü se ne poje nobena pesmica, ampak kar ktera

⁵ Janez V. Valvazor, *Die Ehre des Herzogtuhums Krain II*, 305: »Bey ihren Leychen scheinete dieses schreibwürdig, dass sie ein altes Weib dinge, welches den Todten beweinen muss. Dieselbe singt nur gleichsam, doch ganz kläglich und erzehlt. Alles, was er in seinem Leben Gutes oder Rühmliches gethan, imgleichen, was er künfftig noch für schöne Thaten hätte thun können. Sie fragt auch den Todten ungefähr also: 'Warum bist du gestorben? Was hast du vermeynet? Warum doch? Hast du doch ein gutes, schönes, freundliches, getreutes etc. Weib gehabt? Liber, so sag mir doch dann, warum bist du gestorben? Ach du hast übel gethan, dass du bist gestorben!' Und dergleichen närrische Fragen thut sie an solchen ausgestreckten Tacitum noch mehr, doch alle gleichsam Gesang-weise mit einem traurigen Thon. Je besser ein solchen kann lamentiren und wehklagen, je öffer wird sie dazu bestellt. Sonderlich ist dieses bei Weinitz, wie auch über der Culp und selbiger Gegend da umher eine gemeine Weise, welche sie mit christlichen Nationen in der Turkey, sonderlich aber mit den Griechen und Russen gemein haben: wiewol manche Umstände dabey anders lauffen und mit den Ländern sich verwechseln.«

⁶ Prevedla Marija Stanonik. Upam, da je vsaj smiselno načelno sprejemljivo.

⁷ Čeprav ga, po Štreklevi navedbi, omenja tudi pri čakavcih okrog Reke (Štrekelj 1904–1907: 611; Janez V. Valvazor, *Die Ehre des Herzogtuhums Krain II*, 624).

vé od njega, to tako sestavlja in na take besede vdark deva, da se vezano izgovarja, včasih tudi ne. De bo vendar bravec zapopadek od tega imel, naznanim upitje zakonske žene za svojim možem:

»Prelepi moj mili mož! komu si me izročil?
Zlato moje dobro! zakaj si me zapustil!« (Štrekelj 1904–1907: 610–611).

Primerjava navedkov iz obeh stoletij kaže, da je stilem retoričnih vprašanj, ob kateri se spotika J. V. Valvazor, ostal v Beli Krajini veljaven še čez dvesto let.

Karel Štrekelj je prepričan, da se je narekanje za mrtvimi ohranilo samo še v Beli Krajini (Štrekelj 1904–1907: 526), pri čemer mu je v oporo Janko Barlè, ki je leta 1890 našel tak primer v Drašičih:

Narekovale so navadno starejše žene, katere so za to dobile neko nagrado. Ko sem l. 1890 nabiral v Drašičih (župniji metliški) narodno blago, povedala mi je tedaj 73 let stara Ana Kozjan, kako so pred leti v Drašičih narekovali za materjo:

'Jojli mama, mila majčice, kam grete od mene na dalke pote, na dalke pote nespovratljive. Iz črne gori v ravno pole, saj čete tam najt' tri hladne zdence. Kada pridete k prvemu zdenci, ne pite mi vi une vodi, od une vodice glavica boli. Kada pridete k drugemu zdenci, ne pite mi vi une vodi, od une vodice srdašce boli. Kada pridete k tretjemu zdenci, ne pite mi vi une vodi, una vodica je nespovratljiva. Jojli mama, mila majčice, saj čete tam najt' tri kola ljudi, oni vas bodo iz dalek poznali. V prvem koli so mila majčica in dragi čačko. Oni vas vodo iz dalek poznali in vas bodo tam maj [= med] se zvali: 'Hod'te vi, hod'te k nam kola igrat! Nute jim se lipo pričajte: 'Ne grem ja, ne grem k vam kola igrat, zakaj sem jako trudna i nevoljna. Duma sem pustila drobno dečico, oni so za me tužni i žalostni!' – Hitite maj njih kito bárovo [= borovo]. Dokle se bodo za njo jagmili, saj čete ta čas dalek doiti. V drugem koli so ti srednji ljudi [= prijatelji in znanci]. Oni vas bodo maj se zvali: Hod'te vi, hod'te k nam kola igrat!' Pokle jim se lipo odrečte: 'Ne grem ja, ne grem k vam kola igrat, zakaj sem jako tužna i žalostna!'

Tretje kolo je teh mladih ljudi, v njem čete najt dečico svojo. Saj vas bojo lipo prašali: 'Hod'te vi, hod'te k nam kola igrat!' nute jim se vi lipo zahvalite: 'Ne grem ja, ne grem k vam kola igrat, zakaj sem jako tužna i žalostna!' – Kada zamažete to belo ruho, pošljite vi to belo ruho po drobni tici lastavičici, saj vam ga ne bomo oprali v hladni vodici, neg vam ga bomo sušili na hladnem veterci, neg' vam ga bomo sušili na srci svojem. Jojli mama, náredno (= lepo, spretno) ime, koga bom ja rada imela? Druge čerkice bodo imele majčice, ja vas pa ne bom nikir videla. Jojli mama, mila majčice, joj mama joj! (Štrekelj 1904–1907: 611–612)

Kadar so narekale, so večkrat pristavile »joj mama joj« in podobne pristavke in izraze žalosti. Tedaj bi se prvi stavek tako-le glasil:

Jojli mama, mila majčice, kam grete od mene, joj mama joj, na dalke pote nepovratljive, joj mama joj, oj na da dalke pote, joj mama joj! (Barlè 1899: 256).

Janko Barlè upravičeno piše o zelo starem narekanju z mnogo bajeslovnimi motivi in močnim pesniškim izrazom. Njegova želja, da bi se kdo poglobil vanj (Barlè 1899: 256), se do danes še ni uresničila.

Število tri in motiv treh studentev spominjata na pravljice, v katerih mora junak uspešno premagati ovire, da pride do cilja ali reši uganko. Toda tu ne gre za pravljico. Motiv vode spominja na mitično reko Stiks, čez katero Haron prevažna duše umrlih in bogovi pri njej izrekajo najsvetejše prisega (Verbinc

1968: 677). Ljubkovanje je izraženo s številnimi manjšalnicami, ki so stalnica vseh nárečnih besedil v tem žanru.

Za primerjavo, kakšno je utegnilo biti tudi v Beli krajini narekanje za možem, Karel Štrekelj objavlja primer iz Stupnika pri Zagrebu. Po nekaj korakih pogrebne spreveda sta se starejši ženi prijeli za roke in začeli peti pokojnemu.⁸

3.2 Istra

Leta 1853 je Jakob Volčič objavil nekaj člankov o narekanju v Istri. Poleg besedil je njegov opis šege najbolj celosten, saj ji sledi vse od umiranja do vrnitve domov po pokopu, in to glede na to, ali je pokojni/-a poročen/a ali samski/-a.

Sledi njegov poknjizen in delno prirejen opis: Ob bolniku plačejo* (*plakati – weinen), kar je drugo kakor jokati* (*wehklagen). Kakor hitro se duša loči od telesa, vse ženske v hiši, od najmanjše naprej, poljubujoč mrtvega na ves glas narekujejo; pomagat pridejo tudi sosede od najbližjega sorodstva in se ne dajo od njega ločiti, dokler jih druge ženske ne odvedejo proč, da pokojnega preoblečejo in položijo na pare. Dokler je mrtvi v hiši, vzdigne enkrat ena ali druga svoje narekovanje. Ko ga »v trugo devajo« za pokop, »padejo vse z rokami in obrazi nanj, ter včasih glavo nekoliko vzdigovaje in z rokami ploskajoč narekujejo, katera to bolje zna.« Poročenega mrliča takoj doma pokrijejo »in v trugo zabijejo«, neporočenega pa, »kjer se je še stara navada ohranila«, nosijo v odprti »trugi« in ga pokrijejo, preden ga dajo v jamo. Kjer v sprevodu z njim počivajo, se narekovavke brž zgrnejo okoli »truge«, ter padejo s sklenjenimi rokami in obrazi na nanjo in narekujejo, kakor tudi po vsej poti, tako tudi v cerkvi. Molčijo le »med merlicami (biljami = viglia = vigilia) in med s. mašo«. Ko pa duhovnik zapoje: reši me gospod (libera), spet začnejo narekovati, kolikor močnejše katera more, padajoč z obrazi in rokami na »trugo«, dokler je nosači ne odnesejo do groba. Ko nosila pri grobu položijo na tla, pri priči zbežijo, kakor da nikakor ne bi mogle gledati, kako telo njihovega ljubljenelega v grob polagajo in s črno zemljo pokrivajo, ter domov gredé stalno narekujejo in plačejo, kar še doma včasih ponavljajo (Volčič 1853b: 247).

Volčiču sta besedila narekovali dve stari ženi, kakor sta mu jih povedali vsaka zase, češ: s pogrebov si jih ni mogoče zapomniti, ker poje vsaka po svoje. Narekajo za sinom, hčerjo, možem, očetom, materjo in sestro (Volčič 1853a: 180). Najbridkejše je za sinom:

*Sine moj! Ran moja! sinko moj!
Rožice moja! diko moja! sine moj!
Kito moja! ranjena je majka, sine moj!
Rano moja! ranjena je majka tvoja, sine moj.*

⁸ *S Bogom, s Bogo parec i pajdašec, / Gda bu sada kaj preskrbel / Dečici i mene? / Nismo mi tak dokončali, / Da se bumo mi rastali. / Mi smo lepo dokončali, / Da si bumo dečicu hranili. / Parec, parec i pajdašec, / Zakaj si meti prevaril, / Samu s decom sad ostavil?* (Štrekelj 1904–1907: 612).

*Ja sam mislila, da češ ti mane, grančice moja
Va mojoj starosti merzлом vodicom napajati, sine moj!
Lepi naš oženja brez nevestice, sinko moj!
Sine moj, serdačna grančice moja, sinko moj!
Ka se je mene od serdašca odkinula, sine moj!
Sinko moj! ranjena je majka tvoja, sine moj!
Guboka rano moja! serdačni sinko moj!
Nikdar nezagojena rano moja, sine moj,
Ki bi bil to meni rekal, rožice moja!
Da češ ti tako berzo oleteti, grančice moja,
Okrunjena grančice moja! sinko moj!
Ranjena je, majka tvoja! Rano moja sine moj!
Guboko nezagojena rano moja! sinko moj!
Nikdar nepozabljeni sine moj!
Sinko moj! ja sam mislila, rožice moja!
Da češ ti mene v starosti nastati, sine moj!
Da češ me k grobu sprovadjat, grančice moja!
Pa sprovadjam jaz tebe, serdačni sine moj!
Ja te sve zazivam, predragi sine moj!
Pa se nečeš name obazreti, rožice moja!
Sinko moj! rano moja! sine moj!
Vela moja nadajo! Serdačni sinko moj!
Ča puta si ti tvoju majku zazval, sine moj!
sada ti vela nuja serce oklopila, rožice moja!
Da nemoreš ti tvoje mile majke zazvat sinec moj!
Lepa okrunjena grančice moja, sinko moj!
Po malo mi tamo rožice deli, sine moj!
Aš le ti ih nestati, serdačna rožice moja!
Aš je tamo čuda rodbine i bratje, sinko moj!
Podeli mi ovih rožic, lepa grančice moja,
Ke su okolo tebe, serdačna kitice moja!
I sveh mi tamo pozdravi, sinko moj,
I mojga otca i milu majku, grančice moja,
I svih naših prijatelji, serdačni sinko moj! Itd. (Volčič 1853a: 180).*

Nagovori, ponavljanje celih vrstic ali besednih zvez, vsekakor pa epifora, tj. ponavljanje svojilnega zaimka na koncu vrstice, manjšalnice in motiv rožice / grančice (veje) kot metafori za presekano rodbinsko kontinuiteto, so glavni stilemi prvega istrskega besedila.

V náreku za hčerjo obstajajo enaka formalna jezikovna sredstva: nagovor, ponavljanje, manjšalnice, celo motiv rožice in grančice se ponovi, na novo pa se pojavi motiv jelvice (jelke):

*Hči moja! tanka jelvice moja, hči moja!
Lepa i serdačna rožice moja! ran moja!
Ranjena je majka tvoja, hčerko moja!
Ka sam se jako va te ufala, rožice moja!
Da češ mi bit' pomoć u nemoć, hči moja!
Lepa naša nevestica brez oženje, hči moja!
Ku sam imala za zercalo, grančice moja!
Rano moja, nikdar nezagojena rano moja!*

*Vela nadajo moja, ljubeznjiva hči moja!
 Lepo te prosim, serdačna grančice moja!
 Da ni tamo svih lepo pozdraviš, hči moja!
 I svu našu rodbinu i prijateljje, hči moja!
 Podeli mi teh svojih rožic hči moja!
 Ma ih po malo deli, lepa rožice moja!
 Aš je tamo čuda šlo naših prijatel, hči moja!
 Pak su mi te k sebi pritegnuli, jelvice moja!
 Hči moja! Serdačna ranice moja!
 Nikdar nezagojena rano moja! hči moja!
 Ranjena je majka tvoja, hči moja!
 Lepa moja grančice, hči moja!
 Ka se je meni od serca odčihnula, hči moja!
 Ki bi bil meni to rekla, rožice moja!
 Da češ timeni tako berzo oletet', hči moja!
 Letuča ptičica moja, serdačna hči moja!
 Serdačna i uboga rano moja, hči moja!
 Nikdar nezagojena ranice moja, hči moja!
 Ja sam se nadjala, tanka jelvice moja!
 Da češ ti meni laginu delat', hčerko moja!
 Ja sam se nadjala, plemenita rožice moja!
 Da češ mi bit' vela pomočnica, hči moja!
 Da češ me premagat u veloj potrebe, hči moja!
 I va nujnoj posteli* [* =], serdačna grančice moja!
 Hčerko moja! ranjena je majka tvoja, hči moja!
 Ki bi bil meni to rekal, lepa rožice moja!
 Da češ ja tebe do grobiča sprovadjat', hči moja!
 I tvoja merzla lica obuševat** [*** = kuševati, poljubljati] hči moja!
 Serdačna moja grančice hči moja, ltd. (Volčič 1853a: 184).*

Narekanje za otrokom (sinom in hčerko) je bolj neposredno, lirično, medtem ko se v náreku za možem čuti spoštljiva zadržanost, ki jo povzroča dosledno vikanje in izmenjavanje vokativa s samostalnikom drug / družje in mož (mužu). Ponovijo se motivi iz rastlinskega sveta in se v skladu s težo izgube nadgradijo z motivom posekanega drevesa.

*Ah družje moj! ljubeznjivi družje moj!
 Ah družje! Nemila je vaša sirota, družje moj!
 Z ovemi malemi grančicami ograjena, družje moj!
 Kemu ste ih vi naručili, družje moj!
 A nemila je vaša sirota, mužu moj!
 Ah kruta ja sirota, mužu moj! družje moj!
 Ah kruta i ranjena mili družje moj!
 Z ovim malim síroticam ograjena, mužu moj!
 Kemu ste ih vi naručili? Mane! družje moj!
 A sam z njimi kruta i ranjena, družje moj!
 Kako i drevo odsečeno, mili družje moj!
 Ah nemila ja vaša sirota, mužu moj!
 Ah kruta i ranjena ja vaša sirota, družje moj!
 Ah sinki moji mili, umerši sinci moji!*

*Pridite vi na prot, mili sinci moji!
Ovemu vašemu očcu, mile grančice moj!
Aš je on jako nujan i nemoćan, sinki moji!
A lepo ja vasi ljubeznjivo prosim, sinki moji!
Da mu vi pridete sprotu, sinki moji!
Aš ste vi tamo spoznali pute i staze, sinki moji!
Lepo mi ga k sebi pritegnete, mili sinki moji!
Nemila ja njegova sirota, družo moj!
Ah serdaćni družo moj!
Ah dobri moj prijatelju, družo moj!
Ah serdaćni moj prijatelju, družo moj!
Nemila ja vaša sirota, družo moj!
Družo moj! kamo ću se ja uteći, mužu moj!
V svojih velih potrebah; družo moj!
Ako ne tuju tujicu, krepki boru moj!
A tujica je nemilica, mili družo moj!
Sirotica jaz brez vas, dragi i mili družo moj!
Lepi moj pogovoru i razgovoru, družo moj!
Ljubeznjivi i prijaznivi družo moj!
Kako ću ja brez vas živeti, boru moj!
Teško i žuhko življenje brez vas, mužu moj!
Ah razsuta kuća i imenje, družo moj!
A brez dobrega gospodara svojega, družo moj!
Kaka ću ja živeti brez vas družo moj!
Ah razsuta kuća vaša, družo moj!* Itd. (Volčič 1853a: 188).

V Istri je to izrecno za ženske rezervirana šega. Moškemu, ki bi začel za kom »narekovatik«, bi se posmehovali; ženski, ki za svojim bližnjim in sorodniki ne bi narekala, pa bi zelo zamerili (Volčič 1853b: 247). Poleg samih besedil, to je ravnine teksta, Jakob Volčič največ pove o ravnini tekture, t. j. načinu izvajanja narekanja:

Posebni narekovavski pesem nimajoč jih skladajo kakor jim jih ožalosteno serce tisti čas navdaja, po nekih vendar stalnih oblikah, ki jih pojejo z otožnim in žalostnim napevom, ko dvigajo glas in ga natezajo, kamor stavljajo imena žlahte in druge ljubeznjive in mile priloge rajnemu, ter jih skozi celo pesem na koncu verste med sabo menjajoč ponavljajo, na priliko:

Za sinom: Sine moj, sinko moj! grančice moja! hći moja!

Za hčerko: Hčeriće moja, rožice moja, lepa kitice moja! Tanka jelvice moja! rano moja!

Za očetom: Čačo moj, dobri čačko moj! velo dobro moje!

Za materjo: mila majko moja, mila i draga majčice moja!

Za bratom: Bratac moj, brajne moj!

Za sestrom: Sestrice moja, mila sestrom moja! dobra prijateljica moja!

Za možem: Družo moj! mužu moj! rano moja! / Serce moje! Veliko dobro moje, boru moj! (Volčič 1853b: 247).

Besedila nastajajo sproti, toda iz navedenih primerov se vidi, da tudi tu obstaja institucija »potujočih verzov«. Narekajoč – mило opevajo tugo in žalost, da so rajnega izgubile, kako težko in mučno bodo brez nje/njega živele, prosijo

prej umrle iz njene/njegove rodbine, naj mu pridejo naproti, prosijo umrlega, da jih lepo pozdravi in jim pove, kako zelo žalujejo za njim (Volčič 1853b: 247).

Če je pokopališče blizu cerkve, kamor hodijo k maši, začnejo blizu groba spet narekati in stojé tako plakajoč nekaj časa. Po maši poškropijo grob z blagoslovljeno vodo (kar radi počno na svojih grobovih tudi drugi) in narekajo, dokler jih druge žene ne odpeljejo. Volčič pravi, da je prav tako ob grobu pevajoče narekanje najlepše poslušati. Mrliča spremljajoče ženske ne narekajo samo za zdaj umrlim, temveč tudi za drugimi, vsaka svoje, za katerimi jih srce bolj boli. Včasih se starim ubogim ženam kaj daruje, da gredó narekovat (Volčič 1853b: 247).

Volčič si ne more kaj, da ne bi poudaril svoje narodne pripadnosti: najbolj gane Slovana, ko jim kateri dragih umré, sliši narekati v njegovem jeziku gospé in gospodične iz bogatih hiš, kjer se kakih petdeset let sem ilirska beseda že redko sliši:

Kadar ranjeno serce vse drugo preoblada, lepo milo ter milo čisto ilirski narekovati začnejo in s tem kažejo, da jim bog je slovansko kri v serce vstvaril (Volčič 1853b: 247).

Glede na današnjo zamegljeno slovensko narodno zavest v Istri je omeniti, da so sredi 19. stoletja območje, od koder je poročal Jakob Volčič, in je danes hrvaško, imeli za slovensko. Obakrat je obravnavana snov uvrščena v rubriko: *Šege narodske po Slovenskem* (Volčič 1853a: 180, 184, 188); šege slovenske (Volčič 1853b: 247). Ali je to odločitev avtorja ali uredništva?

3.3 Rezija

Vilko Novak navaja narekanje tudi v Beneški Sloveniji, toda ni znano, na podlagi katerih virov, verjetno Simona Rutarja, ki ga omenja Boris Orel (Rutar 1899). V novejšem gradivu (Merku 1976) o narekanju ni sledu.⁹ Pač pa se je zelo nazorno sporočilo o obrednem žalovanju ohranilo iz Rezije:

Kadar vzdignejo merliča, da bi ga iz hiše nesli, začnejo na ves glas jokati in žalovati vsi njegovi sorodniki in znanci, da je joj, in to terpi celo pot noter do cerkve; v cerkvi se ta jok en malo utolaži med svetim opraviлом začne pa zopet po tem in še z večim krikom, kadar merliča v jamo spuščajo. Ni je pogrebščine na Rezijskem, pri kateri bi se ne slišal tak glasen jok in stok, in sicer je to žalovanje mnogokrat prisiljeno, ker je taka navada. (Slovenski prijatelj 1856: 90).

⁹ Pač pa obstaja o tem posredni terenski vir. Na pogreb Cirila Bogataja iz Osojnice leta 1952 so prišli v Žiri (Dobračeva) sorodniki iz Beneške Slovenije in so na pogrebu zganjali velik kralav, tj. strašno naglas jokali in »vpili«. To je bil čas, ko je bila meja težko prestopna, zato so pogreb snemali, da bi bili pri ogledu posnetka lahko simbolično zraven tudi tisti, ki niso bili na pogrebu. O tem je pisala k vojakom nečaku Alfonzu Zajcu z Dobračeve teta Mica. Terenski vir, sept. 2009.

Po opisu sodeč je ta tip narekanja precej podoben tistemu v Istri, saj poteka vse od slovesa od doma in so v njem udeleženi vsi navzoči domači. Drugih podatkov zaenkrat o njem ni.

3.4 Prekmurje

Sredi druge polovice 19. stoletja Madžar Bálint Bellosits (1867–1916) v več spisih poudarja, da »so naši Prekmurci sorodniki Slovencev v avstrijskih kronovinah in pravzaprav ustvarjajo polotok velikega slovenstva, segajoč na madžarsko ozemlje« (Novak 1977: 168). Med folklornimi pesmimi objavlja balado »Sinek Martinek« s stranskim motivom naricalke (Novak 1977: 170). Ali je to spodbudilo Antona Trstenjaka, da je leta 1884 v Slovanu objavil članek, v katerem piše tudi o naricanju. V nasprotju z Belotinci [Beltinci], kjer da je manj izrazito in nekako bolj »moderno«,¹⁰ za veliko pieteto do pokojnega hvali prebivalce »Senika blizu sv. Gotharda na reki Rabi, na skrajni severni meji slovenskega življa na zahodnem Ogrskem«, Samo na Seniku in v njegovi okolici da »se žene jočejo in pojo pri pogrebu« (Trstenjak 1884: 341). Tega srčnega jokanja si človek še predstavljati ne more (Trstenjak 1884: 341).

Sledi obredno besedilo, s katerim se ob grobu žena poslavlja za možem:

Dragi moj tiváriš, zdaj si me tü odstávo, ka bom ja zdaj činila; nindik nikoga nejmam. Dragi moj golobec, ljubleni moj tivariš, kedvešni moj tiváriš, slatki moj oča, ka bom ja činila; što de mi vejčice (otroke) ráno [hranil], na koga se naslono; ljubleni moj oča, što de moja gazdijo gospodarstvo) odprávo [opravljal], što de na me na zrankoma gore góno [= zjutraj zgodaj zbujal], da nindik nikoga nejmam ... Kak si zdaj začnemo, kak mo zdaj živéli? Što de nam krüj pripravlo, što de nam njive oráó, što de nam sejo, što de nam senožete kosio, što de lepe lačen óso; hodliške lače správo; što de rano gor stanjüvo, držino gono; što de roso dol klačo; što de m drva správo, spičlinje (smrekove iglice) domou vozo; što de naše svinje v rede jemo pa kipüvo; što de našo máro, krave česo pa krmo; što de mlajše (otroke) gor rano, nje gvánao; što de méne rano; što de makove reteše gjo; što de nam zrezanice správo. Lübleni moj tivariš, ti si me v dovinstvi odstávo; kak grlica na vejčici sama sam ostanola ...

Što 'de nam kaj zapovédo, ka 'mo zdaj mi činili, ka smo velike sirote austale. Sama si ležem, sama si stanem; v noči na poste si premišlavam o tebe, ka mi nikdar več nazaj k mene ne prideš; na veke si me odstávo, ka te večé nigder nazaj ne fčakam. Što 'de nam porcije [davek] správo, što 'de nam obütev spravlo; nejmamo soli, što nam je küpi, nejmamo zábela, što nam perpravi; nejmamo krüja; deca nam menov joče, velikou žalost si na tem obráno, ka smo ednok veliki siromacje ostali. Dragi moj ftič, ljubleni moj golob, zlati moj angeo, na veke si nas tünjao [zapustil], ka smo veliki siromacje ostali. Sákši siromák má svojega stáriša, mi ga pa nejmamo; sakši [vsak] na nas krčí; sakši na nas kaže, ka smo velki siromacje ostali od tistij máo, ka si ti nas tünjao. Dragi moji, dobri lagovi, si nafküp lepo zahvalim, ka ste mojega slatkoga tivariša sprevodili; sejm vam zahvalim, ki koli ste tü; mali, veliki, stari, mladi, dobri moji pojte z menov na

¹⁰ ».../ a na jugu že ne poznajo te navade. Na dan pogreba pride učitelj, poje in v pesmi jemlje v imenu mrliča slovo od vseh sorodnikov, prijateljev in znancev ter imenuje vsakega po imenu« (Trstenjak 1884: 341).

slednjo njegovo trobino, ka nikdar več nemoga vidli, pa nemo gučali ž njim; eto je vse našo slednjo na etom svejte zdaj fküp bilo ž njim. Dragi tivariš, jezerokrat z Bogom, več te nemo vidla! Bog daj, ka 'ma se pred božim licom vidla! Sunce, mejsec i zvezde tebi večno svetijo! Lübleni tivariš, jezerokrat z Bogom! Bog daj, ka 'mo se na dr'ugom svejte vsi fküp veselili! Amen. (Trstenjak 1884: 341)

Objokovanje gospodarja, ki je skrbel za živino, gre tako daleč, da je med jokom celo slišati: »što de naše svinje v rede jemo pa kipüvo, što de našo máro, krave česo pa krmó.« (Ložar-Podlogar 1989: 163).

Zapis tega narekanja je prvovrsten dokument za študij, za kaj vse je moral gospodar skrbeti na posestvu in v družini (Mukič, Kozar 1982: 106). Kljub temu ni brez poetičnih sredstev, saj moža primerja s pticami (ptič, golob, orel). Morda so perutnice tisti vezni člen, ki jih povezuje z onstranskim(i) bitji), saj imajo angeli v folklorni ikonografiji tudi perutnice. Ponavljanje je manj razkošno, saj je le »lübleni tivariš« stalna besedna zveza, ki izstopa v sicer zelo stvarnem besedilu.

Vdova z otroki še pristavi:

Deca moja draga, spomente se s pokojnega oči ino võrno za njega Bogá mólte.¹¹

Na gomili se proti koncu svojega narekanja vdova lepo zahvali vsem, da so spremili pokojnega k večnemu počitku in povabi vse na zadnjo 'trobüno' [?], tj. pojedino, ki jo priredi še isti dan in jedo vse, kar imajo. Dostikrat se na njej pogovarjajo, kako se je ta ali ona bridko jokala po svojem možu.

Hčere za umrlo materjo utegnejo pristaviti:

Što 'de nam len [= lan] spravlo, što 'de nam gvont pa sükne spravlo, vankiše? Póstele, mi odslovlene sirote brezi matere; na nas nišče ne 'de gledó. Što nas k možej da, da smo mater zgüibile. Bog nas dúnok pod svojo obrambo vzeme. Dragi bratre, Jože, Miško, Zdaj smo mater zgüibili, nejmamo več vüpanja, kom se naslovimo – na Bogá. (Trstenjak 1884: 342).

Kadar komu umre žena, se možje samo jočejo, toda ne narekajo (Trstenjak 1884: 342).

Že zaradi primerjalnega študija je vsekakor prav, da Trstenjak ne spregleduje sosedov: pri Madžarih da se ženske jočejo pri pogrebu za denar; človek si tako lahko najame. Več ji plača, bolj se joče. Omenjeno ravnanje že nakazuje propadanje narekanja. Prav tako njena šaljiva obravnava:

Rado se primeri, da kdo od znancev potolaži vdovo ter jo vpraša, zakaj se je tako močno jokala, »saj«, pravi on, »vzamem te lahko jaz za ženo, če si z menoj zadovoljna.« »Oh, ko bi to prej znala,« odgovori mlada vdova, »ko bi vedela, da ti misliš na me, pa se ne bi tako močno jokala.« Tako je človeško življenje; človek se lahko razjoče, še lažje razveseli. (Trstenjak 1884: 342).

¹¹ Kozar-Mukič (1988: 135) ima namesto »očí« »očé ...«

3.5 Poljanska dolina

»Tu in tam slišimo še danes, da preide jokajoča žena ob pogrebu v glasno poslavljanje od rajnega« (Novak 1960: 190), končuje (moj) profesor etnologije, Vilko Novak, svoj zapis o narekanju. Šele čez leta sem se ovedela, da sem bila takim žalnim klicem priča v otroštvu na pogrebih tudi v Poljanski dolini na Gorenjskem. Presunljiv jok s prav tako presunljivimi klici se je razlegel najprej na domu, ko je pokrov krste zagrnil pokojnikovo obličje in so ga zabijali z žebli, in predvsem tedaj, ko so pogrebci spuščali »trugo« / krsto v jamo, ter potem, ko je duhovnik zapustil prizorišče.

Predvsem nanje se je nanašalo vprašanje, ko so navzoče na pogrebih tisti, ki niso bili zraven, spraševali: »Ali so kaj jokali?« Še slišim presunljive klice, toda kaj, tega se žal ne spominjam več. Nisem vedela, da bo to kdaj predmet moje razprave. Ni mogoče reči, ali to še sodi k narekanju. Ali pač?

To in nekatera druga znamenja kažejo, da je do pred nekaj desetletji neke vrste narekanje obstajalo tudi v osrednji Sloveniji.

M. M. je takoj po smrti svojega moža, ko še niti preoblečen ni bil, jokala okrog hiše: »Zdaj bom pa sama. Zdaj pa ne boš več jamral. Zdaj pa ne boš več jamral.« V bolezni mu je bilo zelo hudo.

Obnašanje I. P., ene od žena v Žirovskem Vrhu nad Gorenjo vasjo, na pogrebih so njeni bližnji odklanjali, ker da preveč »udeluje«, »zeva«, »vpije«. Posmehovali so se ji, da pretirava, »se (preveč) žene«. Govorili so, da je bila zato »naštimana«, naprošena.

Za ženo, ki je v isti soseski v Žirovskem Vrhu na pogrebih »svetila«, tj. skrbela za sveče, se zahvaljevala kropilcem, tj. tistim, ki so se prišli od rajnega poslovit, prav tako pravijo, da se je »tudi gnala, na glas jokala in kaj pokomentirala za takim, ki »so ga radi dali«: »Ker ni bilo drugega, sem pa jaz povekala.« Včasih je bila za to tudi naprošena.

V Žireh sta bila sestra in brat Lipče in Franče, ki sta se preživljala iz rok v usta. Včasih sama od sebe, včasih pa naprošena, sta jokala za kom, za katerega drugim ni bilo mar. V zahvalo so ju povabili na sedmino ali pa sta se kar sama.

4 Sklep

Skrajni čas je za temeljito poetološko analizo narékov, saj navedeni redki, a dragoceni primeri izpričujejo neverjetno pesniško intenzivnost, ki jo spodbujata izjemno močno doživljanje in čustvovanje.

Iz zbranega gradiva se vidi, da

- a) obredna besedila ohranjajo prдавne mitološke poteze (Bela krajina),
- b) podatke o njihovem izvajanju (Istra),
- c) znamenja propadanja njihove prvotne vloge (Rezija),
- č) zato so izjemen dokument nekdanjega življenjskega stila (Prekmurje in Porabje).

Kakor ugotavljajo dialektologi za jezikovne pojave, da se njihove arhaične oblike ohranjajo na robovih jezikovnih (narečnih) območij, se da podobna zakonitost potrditi za folklorna dejstva. Proces spreminjanja je od središčna proti obrobjem vse manj dinamičen, dokler skoraj ne izzveni, kar je povezano z zakonitostjo, da središča praviloma spodbujajo spremembe, robovi pa imajo nalogo ohranjati mejo s sosednjim, kulturno-jezikovnim, folklornim območjem.

Boris Orel ni dvomil, da je narekanje živelo tudi na Dolenjskem. Še leta 1940 je vaščanka iz Žigmaric pri Sodražici narekovala za svojim bratom na pogrebu v Ljubljani:

Prelepi moj brat, komu si ti mene zapustil! Sonce ne bo nikoli več tako lepo sijalo, kadar tebe več ne bo med nami ... (Orel 1944: 310–311).

Nov življenjski stil in miselni vzorci so prekrili prvotni pomen in smisel narekanja. Duhovno izpraznjen je še ohranjal pomen socialnega korektiva (narekale so uboge, revne žene tudi za plačilo).

Pozneje so narekanje nadomestili pogrebni govori. Ali so osmrtnice z verzi sodobna zamenjava za náreke?

Ali je beseda ica, -icati se, ki v Žireh pomeni jeza, jeziti se, ihta, biti ihtav kaj v sorodu z glagolom nar-icati?

LITERATURA

Janko BARLÈ, 1899, Narodno blago. Narekovanje za umrlo materjo. *Dom in svet* 12: 256.

Marija KLOBČAR, 2002: Štajerska slovesa – odsev družbene razslojenosti ali enakosti med ljudmi. *Traditiones* 31/2, 7–22.

Marija KOZAR-MUKIČ, 1988: *Felsőszölnök – Gornji Senik*. Szombathely-Ljubljana: Muzej Savaria, Znanstven inštitut Filozofske fakultete.

Zmaga KUMER, 1965: Potujoči verzi. *Narodno stvaralaštvo – Folklor* 4. Ur. Dušan Nedeljković. Beograd: Savez udruženja folklorista Jugoslavije.

–, 1968: Štajerska slovesa in njih mesto v evropski ljudski poeziji. *Svet med Muro in Dravo*. Ur. Viktor Vrbnjak. Maribor: Obzorja. 111–118.

Helena LOŽAR-PODLOGAR, 1989: Anton Trstenjak o ljudskem življenju v Prekmurju. *Traditiones* 18. Ur. Tone Cevc. Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. 147–166.

Pavle MERKU, 1976: *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji / Le tradizioni popolari degli Sloveni in Italia*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

Franček MUKIČ, Marija KOZAR, 1982: *Slovensko Porabje*. Celje: Mohorjeva družba.

Vilko NOVAK, 1960: *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

– –, 1977: Madžarski spisi o ljudskem življenju v Prekmurju. *Traditiones* 4. Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje, SAZU. 155–174.

Boris OREL, 1944: Slovenski ljudski običaji. *Narodopisje Slovencev* 1. Klas. 263–349.

Simon RUTAR, 1899: *Beneška Slovenija*. Ljubljana: Matica Slovenska.

Marija STANONIK, 1995: *Iz kaosa kozmos. Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945*. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije. 218–226.

Karel ŠTREKELJ, 1904–1907: *Slovenske narodne pesmi* III. Ljubljana: Slovenska matica. 610–611.

Anton TRSTENJAK, 1884: Navade v Prekmurcih. *Slovan. Političen in leposloven list* I. Ljubljana. 341.

Janez V. VALVASOR, 1689: *Die Ehre des Herzogtuhums Krain* II.

France VERBINC, 1968, *Slovar tujk*, Ljubljana: Cankarjeva založba.

Jakob VOLČIČ, 1853a: Narekovanje v Liburnii (Istri). Šege narodske po Slovenskem. *Novice kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči*. Ur. Janez Bleiweiss. Tečaj 11, list 46, 180, 184, 188.

– –, 1853b: Za merliči narekovanje v Istri. Šege slovenske, *Novice kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči*. Ur. Janez Bleiweiss. Tečaj 11, list 46, 247.

– –, 1856: Reziiani! *Slovenski prijatelj*. Ur. Andrej Einspieler. Celovec. 90.

LAMENT – A LOST SLOVENIAN FOLKLORE GENRE

Laments and lamentation started to dwindle in the mid 19th century. Ritual lamentation of the deceased is a residue of Indo-European funeral rites. Its aim was to make as much noise as possible to chase away the evil forces who wanted to take possession of the deceased's soul. In the course of time this meaning of the custom faded and it moved to the field of the emotions accompanying dead. It started to lose its original function because there often was no genuine correspondence between the emotional attitude to the deceased and the intensity of the lamentation at the funeral. According to the first pattern, the higher the danger was of evil forces taking possession of the deceased, the stronger the lamentations had to be; this means that during his lifetime the deceased had been a very difficult person and that he was not liked very much. According to the second pattern, only loved persons were lamented.

The custom used to be common in Slovenia in the past. It was preserved longest in the border areas of the Slovene ethnic territory: Resia, Venetian Slovenia, Trenta, Istria, Bela krajina, and Prekmurje. A feature specific of Slovene Porabje was that a husband, too, lamented his deceased wife. To date no data have been found that would indicate a custom of lamenting in Carinthia. There are some indications that some kind of lamentation existed in central Slovenia until a couple of decades ago.

The presented texts were published in newspapers in the mid 19th century. They are here published together and in chronological order for the first time, making it possible to compare their contents and style.

It is high time for a profound poetological analysis of lamentations because the cited, rare but precious, examples reveal an incredible poetic intensity driven by very powerful experiences and emotions

- a) The preserved ritual texts with ancient mythological features (Bela krajina)
 - b) with data on their performance (Istria)
 - c) and with indications of the deterioration of their original function (Resia)
 - d) are outstanding documents of a past lifestyle (Prekmurje – Porabje).
-

REGIONALNA LINGVISTIČNA ATLASA: ISTRIOTSKI LINGVI- STIČNI ATLAS (ILA), ISTRO- ROMUNSKI LINGVISTIČNI ATLAS (IRLA)

Na povabilo organizatorja simpozija predstavljam dva svoja regionalna atlasa: prvi, istriotski (v sodelovanju z Barbaro Buršić Giudici), je izšel leta 1998, drugi, istroromunski, pa leta 2002 (čez dve leti, 2004, v posebnem zvezku tudi kazala k slednjemu). Obe knjigi je izdala *Znanstvena udruga MEDITERAN* iz Pulja. Atlasa sta del projekta *Istrski lingvistični atlas*,¹ ki je trenutno v zaključni fazi zbiranja gradiva. Za delno objavo sem se odločil, ker gre za dva idioma z zelo majhnim številom govorcev, ki praktično že izginjata, in je bilo potrebno čim prej objaviti zbrano gradivo, da bi ga v pregledni obliki lahko v roke dobili tudi najstarejši govorniki in prispevali k njegovemu dopolnjevanju in popravljanju napak. Danes lahko rečem, da je bila taka odločitev smotrna; na mizi imam lep kupček dopolnitev in popravkov, ki jih bom uvrstil v dokončno izdajo.²

V prvem delu članka bodo predstavljeni vprašalnica obeh atlasov in osnovni podatki o istriotščini in istroromunščini. Sledijo izbrani deli iz peres uveljavljenih jezikoslovcev, ki so pisali o ILA in IrLA. Vsi povzeti deli so v jeziku izvirnika, brez prevoda.

Vprašalnica

Vprašalnica je za oba atlasa enaka. V ILA je dvojezična (v hrvaščini in italijanščini), v IrLA pa trijezična (v hrvaščini, romunščini in italijanščini). Vprašalnico sva izdelala s prof. Francom Crevatinom s tržaške univerze s sodelavci: iz Pulja dr. Barbara Buršić Giudici in mag. Srđa Orbančić; iz Trsta prof. dr. Rada Cossutta, dr. Luciano Rocchi in dr. Marcello Marinucci. Osnova za našo vprašalnico so bili v celoti ali delno objavljeni atlasi romanskih in slovanskih jezikov (ASLEF, SLA, OLA, ALI ...). Osnovna vprašalnica vsebuje 1898 vprašanj, razporejenih v štirinajst semantičnih skupin: 1. *Vremenske razmere*; 2. *Geomorfologija*; 3. *Običaji in institucije*; 4. *Telo in občutki*; 5. *Števniki in opisni pridevniki*; 6. *Čas in koledar*; 7. *Življenje, poroka in družina*; 8. *Hiša in posestvo*; 9. *Garderoba in dodatki*; 10. *Hrana in pijača*; 11. *Živalstvo*; 12. *Poljedelstvo*; 13. *Samorasle rastline*; 14. *Gobe*. Če je vas ob morju, je dodanih še 435 vprašanj (1899–2334) s področja pomorstva in ribištva.

Istriotščina in istroromunščina

*Istriotščina*³

Istriotski govori so predbenečanski, avtohtoni romanski govori na istrskem

¹ Projekt je bil zasnovan kot mednarodni: z ene strani raziskovalci s tedanje Filozofske fakultete v Pulju, z druge pa raziskovalci z Visoke šole za prevajalce in tolmače v Trstu. Glavna nosilca sva bila jaz in prof. Franco Crevatin. Obe ekipi sta skupno izdelali vprašalnico in določili način zapisovanja. Določene so bile tudi točke, ki naj bi jih vsaka ekipa pripravila za objavo. Po izidu *Istriotskega lingvističnega atlasa*, iz razlogov, ki jih tu ne bi navajal, je sodelovanje ugasnilo. Projekt od tedaj nadaljujem sam s svojimi sodelavci. Spremenil sem tudi način zapisovanja, ki sem ga uporabil v *Istroromunskem lingvističnem atlasu*.

² Seveda te podatke že upoštevam pri svojih člankih in knjigah.

³ Nemški prevod v Filipi 2002: 87–89.

polotoku. Danes tvorijo jezikovni otok 1. stopnje na jugu istrskega polotoka. Ohranili so se samo v šestih krajih: Rovinj (it. Rovigno), Vodnjan (it. Dignano), Bale (it. Valle), Fažana (it. Fasana), Galizana (it. Gallesano) in Šišan (it. Sissano). Istriotščina je danes v hudi krizi. Živi predvsem v ustih starejših prebivalcev omenjenih šestih krajev. Mladi jo v glavnem poznajo, a je ne uporabljajo pri medsebojni komunikaciji in niti, ko se pogovarjajo s starejšimi, ki so vsi po vrsti najmanj dvojezični. Uporabljajo ali istrobeneščino (z italofoni) ali hrvaščino (s kroatofoni). Hrvatje iz teh vasí poznajo istriotščino izjemno slabo. Jezik je najbolj ogrožen v Fažani (zdi se, da jo danes v Fažani nihče več aktivno ne uporablja, obstaja pa še vedno več ljudi, ki bi bili sposobni govoriti v tem izumirajočem narečju). Najbolj trdno se drži v Balah. Tudi v Rovinju je težko najti istriotofona, vendar imamo tam nekaj dokaj plodnih pisateljev (npr. Ligio Zanini, Giusto Curto), ki so pisali v domačem narečju in je s tem položaj tega govora v Rovinju bistveno ojačan. V vodnjanščini piše pesnica Loredana Bogliun Debeljuh, v balščini pa pesnica Romina Flores.

Jezikovno so istriotski govori močno ogroženi. Vplivi sosednjih govorov (istrobeneških in hrvaških) so vidni na vseh jezikovnih ravneh (fonetski, morfološki, leksikološki in celo prozodični). V bližnji prihodnosti bodo najbrž postopoma zamenjani z istrobeneščino, ker se ne bodo imeli moči obdržati, predvsem zato, ker se imajo istriotofoni za Italijane in ne benečanščine ne italijanščine nimajo za tuja govora, zato ne čutijo potrebe, da bi lastno identiteto branili z domačim govorom. Mnogi istriotofoni se niti ne zavedajo, da istriotščina ne sodi v italijanski diasistem, mislijo, da je to le ena od različic istrobeneščine.

Istriotščina, danes močno venecijanizirana, je vendar ohranila nekatere značilnosti, ki jo bistveno razlikujejo od istrobeneščine in od furlanščine: npr. končnico *-o* za benečansko *-e* (*la lato* »mleko«, *la karno* »meso«, *sempro* »vedno«); enotno obliko za 1. in 2. osebo prihodnjika in pogojnika (*cantarè* »pel bom; pel boš«; *kantaràvi* »jaz bi pel; ti bi pel«).

Položaj istriotščine v romanski jezikovni družini še vedno ni določen. Pomembna hrvaška romanista Petar Skok in Pavao Tekavčić menita, da je istriotščina v svoji najstarejši fazi sorodna dalmatščini, večina italijanskih jezikoslovcev (Bartoli, Tagliavini, Pellegrini, Battisti in drugi) pa trdi, da gre le za arhaične benečanske dialekte. Domneva A. Ieva in C. Merla o furlanščini kot izhodiščni točki za istriotščino je opuščena. M. Deanović je menil, da so istriotski govori popolnoma samostojni v romanskem jezikovnem okolju.

Ena od možnih hipotez o položaju istriotščine v romanski jezikovni družini, ki jo predlaga avtor tega članka, bi bila, da se je iz nekoč enotne vulgarne latinščine najprej oblikovalo nekaj sorodnih jezikovnih skupin, iz katerih so se začeli oblikovati romanski jeziki. Pri nekaterih skupinah pa se je razvoj v romanske jezike pretrgal, in so le-te ponovno razpadle na več sorodnih jezikovnih skupin, ki so, neodvisno druga od druge, nadaljevale z razvojem v določene romanske jezike. Menimo, da je tako usodo doživel postlatinski romanski jezik v Furlaniji, Istri in Dalmaciji, ki naj bi po razpadu vulgarne latinščine bil ostal enoten. Domnevamo, da je jezik v teh pokrajinah bil enoten do prihoda Slovanov (VI. ali VII. stoletje) na območja vzhodnojadranskih obal ali pa v njihovo neposredno bližino. Slovani so prihajali v valovih in niso povsod

dospeli do obale; tam, kjer so, so se započili kot klin in ločili romansko prebivalstvo med seboj. Domnevamo, da je prvi klin treba iskati južno od Milj in Trsta, drugi pa okoli Senja (Vinodol). Ti slovanski klini so vzrok, da so iz enotne romanščine naših treh pokrajin začele svoj neodvisni razvoj tri nove skupine romanskih jezikov: furlanski govori na severu, dalmatski na jugu in istriotski v Istri. Od X. stoletja postaja vpliv Benetk (torej beneščine) v Istri in Dalmaciji bistveno večji. Dokončni udarec vsem govorom, ki so nastali iz enotne romanščine Furlanije, Istre in Dalmacije v Istri in Dalmaciji, je zadala beneščina, ki je popolnoma nadomestila večino dalmatskih govorov že med XI. in XV. stoletjem, le na otoku Krku šele proti koncu prejšnjega stoletja, furlanske govore v Miljah in Trstu tudi v XIX. stoletju, istriotske govore (ki so se le delno ohranili do danes) pa najbrž že zelo zgodaj (najbrž zaradi tega nimamo pisanih dokumentov), morda že v X. ali XI. stoletju.⁴ V slovenskih govorih Istre imamo vrsto romanskih izposojenk, ki vsebujejo predbenečanske oziroma predneolatinske jezikovne prvine (npr. *flónda* »frača«, Dekani; *Flum* »reka Dragonja«, Krkavče itd.), ki jih bo treba, če sprejmemo zgornjo predpostavko, imeti za relikte iz predneolatinskih jezikovnih plasti, ki so skupni furlanščini, dalmatščini in istriotščini, in ne za bolj ali manj recentne furlanizme.

Kakorkoli že, bo položaj istriotščine v okviru romanskih jezikov še precej časa ostal odprt problem, ki ga bo mogoče razvozlati šele tedaj, ko bomo imeli popolno sliko istriotskih govorov

in bo moč natančneje rekonstruirati najstarejša stanja. Nič manj pomembne v ta namen niso predvsem leksikološke raziskave hrvaških in slovenskih istrskih govorov, saj bi v njih zagotovo bilo moč najti okamenele predbenečanske jezikovne plasti, prej kot v istrobeneških govorih seveda.

*Istroromunščina*⁵

Istroromunji su po svoj prilici potomci balkanskih Vlaha koje kao Vlahe ili pak Morlake spominju mnogobrojni srednjovjekovni dokumenti iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine (valja imati na umu da su u povijesnim dokumentima to nazivi i za neke druge etničke skupine – npr. pravoslavno žiteljstvo Dalmatinske zagore – tako da se ne može i ne smije svaki zapis koji govori o Vlasima ili Morlacima odmah povezati s rumunjskim etnikumom). Prvi se put vlaški stočari u Istri spominju u XII. stoljeću, no današnji su istroromunjofojni vjerojatno potomci Vlaha koji su koncem XV. i početkom XVI. stoljeća iz unutrašnjosti Dalmacije, s područja oko Dinare i južnog Velebita, dovedeni najprije na otok Krk, a zatim i u Istru, na područja opustošena opetovanim kugama i malarijama – većina tih doseljenika bili su Hrvati. Ima i teorija o autohtonosti istarskih rumunjoфона (Covaz, Maiorescu, Onciul), no te su teze danas uglavnom odbačene. O tomu, da su pristigli upravo iz navedenih područja, svjedoči i znatan broj čakavskih elemenata u istroromunjskim govorima kojih u istarskim autohtonim čakavskim idiomima nema, a koje mnogi, pretežitom rumunjski, autori često, bez dublje

⁴ Več o tem v: Bartoli 1906; Cernecca 1986; Dalla Zonca 1978; Dante, *De Vulgari eloquentia*, I: 11; Deanović 1955; Decarli 1976; Filipi 1987, 2002; Ive 1975; Muljačić 1991; Tagliavini 1972; Tekavčić 1971, 1976.

⁵ Nemški prevod v Filipi 2002: 91–96.

provjere, olako pripisuju posuđenicama iz okolnih slovenskih dijalekata – kao što doduše često čine i s čakavizmima koji postoje u istarskim autohtonim čakavskim govorima a poklapaju se sa slovenskim riječima (npr. *v̑rbę* »vrba«, *veruęę* »lanac«, *škutę* »skuta« itd. itd.). Još u XIX. soljeću rumunjofoini su obitavali područje Dubašnice i Poljica na otoku Krku (1819. na tom je govoru svećenik Ivan Feretić zabilježio Očenaš i Zdravomariju, što je S. Pušcariu objavio 1929.). Danas se na Krku više ne govori rumunjskim idiomom srodnim istrorumunjskome, on se ugasio negdje u prvoj polovici XIX. stoljeća: ostali su nam samo tragovi u toponimiji (npr. *Vrhure* = *Vrh* + *-ure* »rumunjski množinski nastavak za imenice srednjega roda«, *Sekara* »raž«) i nekoliko apelativa (npr. *puljić* »ptica« (< krčkorum. **pulū* (potvrđeno za ir.) < lat. **pūllius* »mlado životinje«, REW 6826 – u standardnom rum. *pui* znači »pilić«, a za pticu se kaže *pasăre*), *čura*, *čuralo* »sito«). Što se Istre tiče, istrorumunjski se prostirao šire nego danas. O tomu nam svjedoče brojni toponimi (npr. *Katun*, *Kature*, *Fečori* = mn. od *fečor* »dijete, dječak, dečko«), prezimena (npr. *Katunarić*, *Licul*, *Faraguna* < rum. *fără gună* = »bez« + »pastirska kabanica«, *Poropat* = *poro* < rum. *fără*, ir. *făr(a)* »bez«, do hrvatskih usta došlo prije XV. st. dok Slaveni još nisu poznavali fonem /f/ pa se on prenosio ili kao /p/ ili kao /v/, + *pat* »krevet«) i apelativi (npr. *střpla* »ovca koja se još nije ojanjila« = poimeničen rum. pridjev *sterp*, *stearpă* »neplodan, -a«, usp. rum. *oaie stearpă* »neplodna ovca«).

Istrorumunjskim, po broju govornika najmanjim od četiriju povijesnih rumunjskih dijalekata, danas se govori samo u desetak sela i zaselaka u Istri. Osnovna podjela istrorumunjskih govora dijeli ih na sjeverne i južne. Govor-

nici prve skupine žive u mjestu Žejane (ir. *Žejan*) koje se nalazi na sjevernoj padini Učke, sjeverozapadno od Rijeke, a govornici druge skupine na sjevernome i zapadnome rubu Čepičkoga polja u nekoliko mjesta općine Kršan. Selo Žejane ima 102 kuće (mnoge u jako lošem stanju, dosta ih je i zaključanih, tj. napuštenih) i 146 stanovnika, mlađih od 20 godina dvadeset. Svi oni u najgorem slučaju razumiju istrorumunjski, a velika se većina može bez problema služiti tim idiomom (odlično se njime služi i nekoliko žena koje su se udale iz okolnih neistrorumunjskih krajeva). Valja imati na umu da većina od navedenoga broja žitelja ne živi stalno u Žejanama nego u okolnim mjestima i gradovima (Opatija, Lovran, Matulji, ...) i u rodno mjesto dolazi uglavnom vikendom – u mjestu je organizirano kulturno-umjetničko društvo, imaju obnovljenu crkvu ali već dosta dugo nemaju ni jedne jedine gostionice. Bilo kako bilo, Žejanci su kompaktni, trude se njegovati vlastite tradicije i da nema nezadrživa iseljavanja stanovništva, istrorumunjski bi u Žejanama imao lijepu budućnost: prema procjenama A. Kovačeca u Žejanama je još s početka šezdesetih godina bilo između 450 i 500 istrorumunjofoina, a prema popisu pučanstva iz 1991. godine tamo je živjelo samo 189 ljudi što manje-više odgovara i broju govornika. Na jugu su istrorumunjofoini raštrkani po omanjim selima i sveukupno ih ima još manje nego u Žejanama. Oni nisu kompaktni i nemaju nikakvih kulturnih ili umjetničkih udruga – u Šušnjevići doduše postoji gostionica koja je uglavnom prazna i sve je češće zatvorena. Prema našoj prosudbi (moglo bi se reći i brojenjima) danas se u južnim selima istrorumunjskim služi samo devedesetak ljudi – djece gotovo da i nema (prema Kovačecovim procjenama s početka

šezdesetih bilo je između 800 i 1000 govornika, a prema popisu pučanstva iz 1991. u mjestima gdje se tada još uvijek govorilo istrorumunjskim ukupan broj stanovnika bio je 338 što, za razliku od Žejana, ne znači i broj govornika do kojega se, prema našim prosudbama, može doći ako od navedenoga broja oduzme nešto više od polovice popisanih. Najviše istrorumunjofona ima u Novoj Vasi (ir. *Nošelo* ili *Nošela*), četrdesetak, zatim u Šušnjevcima (ir. *Sušņevicę* ili *Šušņevicę*), tridesetak, u Jesenoviku (s pripadajućim zaselcima) (ir. *Sukodru*) desetak. U ostalim ih se mjestima može doslovce, osim u jednom slučaju, pobrojati na prste jedne ruke. U Letaju troje: jedan muškarac koji je tamo i rođen (on dobro razumije ali loše govori) i dvije žene, jedna koja je idiom donijela iz rodničkih Trkovaca (danas prazan zaselak koji spada pod Brdo) i druga koja ga je naučila u osnovnoj školi u Šušnjevcima. U selu Brdo (ir. *Bārda* ili *Bārdo*) danas živi dvoje ljudi, oboje istrorumunjofoni, u Kostrčanima (ir. *Kostārčān*) od 18 žitelja šestoro govori istrorumunjski (ovamo ubrajamo i jednog čovjeka iz Labina koji je odrastao u Novoj Vasi i tamo u djetinstvu naučio istrorumunjski), u Zankovcima (ir. *Zānkovci*) ima šestoro žitelja, pet govornika (jedan se nedavno doselio iz *Dolinščine*, zaselka koji je njegovim odlaskom ostao prazan). Zaselak Miheli ima troje stanovnika koji govore istrorumunjskim (dva muškarca koja su tamo i rođena i jedna žena koja se udala iz Dražine – u Dražini živi još šest ljudi od kojih je samo jedan istrorumunjofon). U zaselku Draga od četiri stanovnika dvojica se služe istrorumunjskim, a u zaselku Jelavići od troje jedan. Istrorumunjski se do nedavno govorio u još nekoliko zaselaka: Trkovci, Perasi (ir. *Perāsi*), Grobnik (ir. *Gromnik* – posljednji govornik umro 1998.), Gradinje.

Ukupan broj istrorumunjofona ne prelazi dakle 250. Tom broju valja pridodati i Istrorumunje koji su se odselili u istarska i kvarnerska gradska središta a i one koji su emigrirali u Ameriku, Australiju i zemlje zapadne Europe – prema nekim istraživanjima prvi naraštaj raseljenih istrorumunjofona dobro čuva rodni idiom. Radi preciznosti, broju govornika valja pridodati i manji broj govornika istrorumunjkoga koji potječu iz obitelji u kojima se govori čakavski i raznih doseljenika (među istrorumunjofone spada i jedan Albanac).

Nazivi *istrorumunjski* i *Istrorumunji* učenog su podrijetla i koriste se u romanistici već više od sto godina. Sami stanovnici sebe ne nazivaju tako. U svojoj *Historia di Trieste* izišloj 1698. talijanski povjesničar Ireneo della Croce pedesetak redaka posvećuje, kako ih sam naziva, Čićima (u izvorniku Chichi). Ireneo della Croce prvi navodi 23 istrorumunjske riječi i sintagme s prijevodom na talijanski ili latinski i veli da ti stanovnici sebe nazivaju *Rumerima*. Ako je navod točan, Istrorumunji su u XVII. stoljeću sebe nazivali imenom *Rumār* što prema zakonitostima istrorumunjskoga u potpunosti odgovara etniku *Rumān* i arumunjskome *Armān* koji se prema lat. *Romanus* učenim putem preoblikovao u *Romān*. Nije jasno kako su u dvjestotinjak godina Istrorumunji mogli izgubiti vlastito ime i kako se to ime nije sačuvalo ni u jednom drugom istarskom idiomu. Prema svim popisima pučanstva nakon II. svjetskoga rata Istrorumunji se izjašnjavaju jednako kao i okolno pučanstvo u Istri. Oni ne osjećaju jedinstvo s rumunjskim nacionalnim korpusom i sebe nazivaju onako kako se i izjašnjavaju u popisima, a užu pripadnost izražavaju prema mjestu u kojem žive: *Žejānci* »Žejanci«, *Sušņevci* ili *Šušņevci* »Šušnjevcima«, *Kostārčānci*

»Kostrčanci«, *Novošani* »Novovašani, čak. Novošani«, *Brijāni* »čak. Brijani« itd. Osobito u Žejanama, izjašnjavaju se kao Hrvati. Okolno stanovništvo Istrorumunje naziva Vlasima ili Čićima, no oni sami sebe tako ne zovu. Svoj idiom pak Istrorumunji nazivaju pridjevom od mjesta stanovanja: *žejānski*, *susņevski* ili *šušņevski*, *novošānski*, *brijānski* itd. ili sintagmama (*cuvintā*) *po žejānsku*, (*ganēj*) *po susņevsku* ili *po šušņevsku*, *po novošānsku*, *po brijānsku* itd. U južnim selima svoj jezik nazivaju i *vlaški* »vlaški« odnosno *vlašķe limbe* »vlaški jezik« ili *po vlašku* »po vlašku«. U literaturi se navodi da za »govoriti istrorumunjski« Istrorumunji rabe i sintagme tipa *po naški*, *po našu*, *po naše*. Prema našim istraživanjima sintagme toga tipa u istrorumunjskome uvijek, barem danas, znače »čakavski«, a pretpostavljamo da je, barem u južnim selima za što imamo podatke, tako bilo i prije jer na isti način sintagmu rabe i Istrorumunji koji su emigrirali u Ameriku prije ili poslije II. svjetskog rata.

U odnosu na druge rumunjske dijalekte istrorumunjski je najbliži dačkorumunjskome, a podosta se od svih dijalekata rumunjskoga jezika razlikuje nadasve zbog različitih adstrata: u istrorumunjskom nema turcizama, osim preuzetih iz čakavskih govora (npr. *žepu* »džep«), nema neogrecizama, a nisu poznate ni pojave uvjetovane tzv. balkanskim jezičnim savezom (objekt se ne ponavlja osobnom zamjenicom, funkciju infinitiva nema sintagma *da* + *prezent* nego se infinitiv, koji je uvijek bez *a*, rabi kao u čakavskom). Višestoljetna prožimanja s čakavskim idiomima uzrokom su sve češćih kalkiranja i hrvatskih slovničnih i leksičkih modela, pa se tako red riječi u istrorumunjskom tijekom stoljeća izjednačio s čakavskim, a razvile su se i dvije nove slovnične

kategorije: srednji rod slavenskoga tipa (koji se oblikuje s pomoću morfema *-o*), koji potiskuje srednji rod rumunjskoga tipa (dvorod), i glagolski vid (istrorumunjski je tako postao jedini romanski idiom koji razlikuje svršene, trajne i učestale glagole koji se tvore s pomoću čakavskih morfema). Pod utjecajem čakavskoga u svim se mjestima gdje se govori istrorumunjski, osim u Šušnjevići i Novoj Vasi, gubi opozicija određeni vs. neodređeni član za mnoge imenice ž. r. na *-ę* promjenom tog neekonomičnog glasa u *-a* što izjednačuje oblike za određeni i neodređeni član (npr. *o kâpreę* »jedna koza« – *kâpra* »koza« → *o kâpra* – *kâpra*). Dakako, ima i elemenata koji su zajednički istrorumunjskome i drugim rumunjskim dijalektima. Stari se leksik poklapa u svim rumunjskim dijalektima, u istrorumunjskom kao i u svim ostalim rumunjskim dijalektima oblik za dativ jednak je obliku za genitiv, određeni je član postponiran, naglasak nikada ne pada na član i ne mijenja se u izvedenim oblicima ako nema glasovnih promjena. I istrorumunjski poznaje rotacizam intervokalnoga *l* koje prelazi u *r*, no rotacizam *n* > *r* (npr. *bur* »dobar« – rum. *bun*, *mîre* »meni« – rum. *mine*, *pâre* »kruh« – rum. *pâine*) na sinkronijskoj ga razini razlikuje od ostalih rumunjskih dijalekata, dok ga na dijakronijskoj dovodi u svezu s govornima u Maramurešu, pa neki rumunjski lingvisti (Popovici, Caragi-Marioțeanu) drže da se istrorumunjski formirao sjeverno od Dunava, a za Popovicia istrorumunjski je dačkorumunjski dijalekat prenesen u Istru.

Kako je već rečeno osnovna je podjela istrorumunjskih govora na sjeverne i južne. Između ovih dviju skupina već dugo dugo vremena ne postoje nikakve veze (a prema konfiguraciji terena sudeći nije ih bilo ni u doba doseljenja),

tako da se razvijaju potpuno neovisno jedna od druge.

Žejanski je konzervativniji od južnih govora: čuva više starih rumunjskih riječi (npr. *cuvintî* »govoriti« u Žejanama vs. *ganej* na jugu, *anceleže* »razumjeti« vs. *razumi* ili *kapi, oste* »rat« vs. *vojske* ili *gvere*), dvopadežna sintetična deklinacija sačuvana je puno bolje nego na jugu. Ipak, u južnim su se selima sačuvali imperfekt (*jo lukrâjam* »ja sam običavao raditi«) i dvorod (npr. *ur hrušt* »hrušt (Melolontha melolontha)« – *doj hrušture* u Žejanama vs. *ur hrušt* – *do hrušture* u južnim selima) pa su po tomu južni govori konzervativniji.

Južna su sela otvorenija inovacijama od Žejana. Razlika u posuđenom leksiku znatna je zbog različitih tipova govora na žejanskom i čepičkom području (npr. *tisuc* »tisuću« u Žejanama vs. *milâr* na jugu).

I sami se južni govori međusobno razlikuju, i to na leksičkom (npr. *âze* u Brdu vs. *âsteze* u Šušnjevi) i na glasovnom planu (npr. *mulârê* u Šušnjevi vs. *mulâre* u Brdu). Ne tako davno Šušnjevica se, i manji dio Nove Vasi, do nedavna od ostalih mjesta razlikovala po tomu što nije razlikovala glasove *c*, *z*, *s* od *č*, *ž*, *š* (realizirali su se pretežno piskavi glasovi): danas samo jedan govornik, i to izuzetno rijetko, ostvaruje svoje izričaje rabeći samo piskave foneme i uglavnom realizira opoziciju s nešto umekšanim šuštavim glasovima, osim *č* vs. *c*, dakle *č*, *ž*, *š* vs. *c*, *z*, *s*, nekolicina te foneme realizira upravo navedenom opozicijom, dok ostali Šušnjevci danas dosljedno razlikuju šustave od piskavih fonema.

Danas je u svim mjestima, osim u Šušnjevi i Novoj Vasi gdje se dosljedno čuva, uočljiva tendencija da finalno otvoreno *-ε* u imenica ž. r. prelazi u *-a* što još uvijek omogućuje opoziciju *jd.* vs. *mn.* i u imenica koje tvore množinu na *-e*, ali, kako je već rečeno, potire opoziciju između članova: *o câșe* »jedna kuća« – *do câșe* »dviije kuće« u Šušnjevi i Novoj Vasi; *o kâsa* – *do kâse* u ostalim mjestima. U većine starijih imenica, koje se bitno razlikuju od istromletačkih i talijanskih oblika, otvoreno *ε* prelazi u obično *e*, no opozicija jednine i množine još je uvijek zadržana jer takve imenice nemaju mn. na *-e* (npr. u Žejanama *o mulâre* »jedna žena« – *do muler* »dviije žene«). U svim istrorumunjskim govorima jasno je uočljiva i težnja da se oblici za *jd.* i *mn.* imenica m. r. izjednače (npr. *ur škâkovæc* »jedan skakavac« – *doj škâkovæc* »dva skakavca«), ali u većine se starih imenica čuva manje-više originalni tip množine (npr. *ur pork* »jedan prasac« – *doj porç* »dva prasca«).

Istrorumunjski se govori još od vremena doseljenja razvijaju izvan bilo kakvih institucija i to je, uz stoljetnu istrorumunjsko-hrvatsku dvojezičnost, nedostatak izvornoga folkloru te bilo kakva osjećaja pripadnosti rumunjskom etnikumu, kao i konstantno smanjivanje broja govornika, uzrokom da se jezična slika istrorumunjskih govora bitnije mijenjala već nakon dva ili tri desetljeća, a kako danas stvari stoje, interval će se mijene sve više i više smanjivati sve dok istrorumunjski potpuno ne nestane iz uporabe. Za pretpostaviti je da će duže trajati u prekomorskim zemljama nego doma.⁶

⁶ Već o tem v: Caragiu Marioțeanu 1975; Caragiu-Marioțeanu et al. 1997; Filipi 1995, 2000; Kovačec 1971, 1998; Maiorescu 1900; Popovici 1909, 1914; Pușcariu 1926, 1929; Sârbu, Frațilă 1998.

Atlasa

V naslednjih dveh poglavjih povzemam nekaj mnenj iz objav priznanih jezikoslovcev. Vsi citirani deli so v jeziku izvirnika.

ILA***Iz uvodne besede akademika Augusta Kovačca*⁷**

(...)

Molti atlanti linguistici, in particolar modo quelli trattanti le lingue romanze, pubblicati in questo secolo, come pure vari studi fatti sulla base di questi scritti e atlanti, hanno dimostrato chiaramente quanto uno studio cartografico approfondito di vari idiomi presenti in un certo territorio, possa risolvere molti dubbi sul loro sviluppo interiore e sui loro legami e influenze comuni.

Il prof. P. Tekavčić, uno dei massimi conoscitori della situazione e storia linguistica in Istria, già negli anni settanta propose la stesura di un atlante linguistico dell'Istria per poter dipanare la matassa delle molteplici connessioni romanzo-slavo/slavo-romanze (come pure quelle intraslave e intraromanze). Quale punto di partenza propose i principi organizzativi di un questionario, di scelta di punti e informatori, volendo in tal modo far risaltare la ricchezza delle informazioni linguistiche che un atlante siffatto potrebbe porgere. Purtroppo, quando il prof. Tekavčić espose i propri progetti non ci fu abbastanza interesse, ne uomini ne mezzi, per portare avanti un tale progetto. Del resto da un centro all'infuori dell'Istria un progetto simile è difficile da portare a termine senza sforzi e mezzi enormi.

Quasi vent'anni dopo il progetto è stato ripreso ed è iniziata la sua realizzazione, partita questa volta dall'Istria stessa. Il prof. Goran Filipi, docente di lingua italiana presso la Facoltà di Pedagogia di Pola, parlante trilingue croato-sloveno-italiano, è riuscito dopo anni di pazienti preparativi in collaborazione con il prof. Franco Crevatin di Trieste a iniziare i lavori sulla stesura dell'Atlante linguistico dell'Istria. Sulla base delle conoscenze linguistiche odierne è stato stilato un questionario, determinati i punti che danno il quadro più completo della situazione e dei rapporti linguistici del luogo, sono stati previsti i possibili profili degli informatori, dopodiché si è passato alla realizzazione del progetto con le prime interviste. Dato che per la raccolta del materiale in tutti i punti previsti ci vuole un lungo lasso di tempo (anche per la mancanza di intervistatori qualificati), il Filipi ha avuto la felice idea di dare la precedenza a quegli idiomi che sono in fase di estinzione e per i quali una dilazione delle interviste comporterebbe danni irreparabili per quel che riguarda la raccolta dei dati. Non ha voluto attendere cioè la stesura dell'Atlante per intero, basato sulla raccolta dei dati di tutti i punti predeterminati. Due degli idiomi che sono destinati a scomparire entro breve tempo sono l'istrioto (o istroromanzo; localmente detto anche bumbaro, latino) e l'istrorumeno (anche valacco, ma quest'ultimo ha vari significati). L'istrioto è oggi quasi completamente venezianizzato, tutti i suoi parlanti sono bilingui (oltre all'istrioto parlano l'istoveneto, di nazionalità sono italiani), ed una buona parte di loro sono anche trilingui (parlano pure il croato). Senza istituzioni proprie, re-

⁷ ILA, str. 11–12.

legato in pochissime enclavi alquanto chiuse in se stesse, l'istrioto sta mano a mano scomparendo.

(...)

Questo primo libro dell'Atlante linguistico istriano riporta un esame sinottico dei costrutti linguistici delle parlate istriote in tutti quei punti nei quali questo idioma si è conservato fino al giorno d'oggi. In questo testo sono state poste 2334 domande (ed ottenute relative risposte) agli abitanti di Dignano, Gallesano, Rovigno, Sissano e Valle (le domande poste erano pertinenti in base al luogo dove si facevano). Per poter situare le risposte ottenute nella realtà linguistica e comunicativa del luogo, sono stati trattati anche altri centri abitati non istrioti quali Pola (istoveneto), Sanvincenti, Zabroni, Altura e Lisignano (croati). Sebbene questa sia un'area piuttosto delimitata in essa troviamo una grande diversità linguistica nella quale si rispecchia gran parte della storia culturale e linguistica dell'Istria e nello stesso tempo è un'occasione più unica che rara per permettere ai linguisti di poter osservare “dal vivo” lo sviluppo dei contatti linguistici nelle situazioni comunicative reali.

*Iz ocene Žarka Muljačića*⁸

Questo libro rappresenta il primo volume del “sottoprogetto” *Atlas Linguarum Histriae (Lingvistički atlas Istre i Kvarnera)* (...) Sebbene sia una cosa piuttosto insolita che un atlante sia dato alle stampe parzialmente, la redazione ha deciso di presentare i due primi volumi (...) prima della realizzazione dell'opera intera. Ad agire in questo modo essa è stata costretta dall'agonia in cui si trovano oggi l'istrioto e l'istrorumenno,

i quali “sempre più velocemente stanno segnando il passo, cedendo il loro posto all'istoveneto ed al ciacavo, cioè, rispettivamente, all'italiano ed al croato nei livelli superiori di comunicazione” [17].

Questo volume si basa su un questionario con 2334 domande (che riguardano lessemi, sintagmi e qualche volta brevi proposizioni). La sua costituzione è stata agevolata dai numerosi lavori del prof. Pavao Tekavčić (...), ossia da uno dei massimi conoscitori della situazione e della storia linguistica in Istria {opomba 5: Cfr. P. Tekavčić, *Per un atlante linguistico istriano (con speciale riguardo ai dialetti istroromanzi)*, Studia Romanica et Anglicae Zagabrensis, 41–42 (1976), 227–240, e molti altri lavori dello stesso autore (...)} (...). Si è tenuto conto soprattutto delle note sei località nelle quali l'istrioto si è conservato fino al giorno d'oggi: Dignano (Vodnjan), Gallesano (Galižana), Rovigno (Rovinj), Sissano (Šišan) e Valle (Bale), Fasana (Fažana). (...) Per poter situare le risposte ottenute nella realtà linguistica e comunicativa del luogo sono stati trattati (...) altri centri abitati vicini non istrioti (...) Le domande poste erano pertinenti in base al luogo dove si facevano. Siccome solo quattro delle undici località si trovano sul mare (Rovigno, Fasana, Pola Lisignano), le domande del 15° gruppo “Marineria” (...) non sono state poste agli abitanti delle rimanenti sette località (in qualche caso non è stato possibile trovare in tutte le località costiere una risposta soddisfacente (...)). *Mutatis mutandis* cose analoghe sono avvenute nei gruppi 1°–14° in ambienti “dissadatti”: alludo a nomi di molte piante campestri (...), funghi (...) e uccelli {Opomba 8: G. Filippi ha esordito con una serie di studi

⁸ Muljačić 2005a.

sull'ornitonimia di studi sull'ornitonimia di tutte le lingue che si parlano in Istria e nella isola di Veglia (Krk). Cfr. la monografia *Istarska ornitonimija. Etimologijski rječnik pučkog nazivlja*, Rijeka, Izdavački centar Rijeka, 1994, 298 p., contenente una cartina con i nomi di 135 località (di cui nove si trovano sull'isola di Veglia).} per cui alcuni degli (...) informatori non hanno potuto offrire il dato richiesto.

(...) questo volume rappresenta una messe enorme di informazioni interessanti per i romanisti (e non solo per gli studiosi dell'istrioto ma anche per quelli dell'istoveneto) e per i croatisti.

(...)

*Iz ocene Pavla Tekavčića*⁹

1. Poznata komplicirana jezična stratifikacija u Istri i, naročito, sociolingvistički inferiorni položaj dvaju minornih (i geografski dijametralnih) idioma, istriotskoga (mi radije govorimo o istroromanskom) u jugozapadnoj Istri i istrorumunjskoga (sjeverno i južno od Učke), nalažu da se ti idiomi što prije ispituju i zabilježe, jer svakim danom sve više uzmiču pred brojnijim i prestižnijim jezicima, hrvatskim i istrovenetskim odnosno danas standardnim talijanskim. Zato je dobrodošlo djelo dvoje profesora Pedagoškoga fakulteta u Puli (...).

3. Odgovori na ta 2334 pitanja vrlo su bogat i vrijedan materijal, koji će poslužiti kao osnova za niz lingvističkih studija. Tu se dakako radi prije svega o međusobnim sličnostima i razlikama, koje su toliko raznovrsne, da u to ovdje ne možemo potanje ulaziti, pa ćemo samo upozoriti na vrlo velik broj (vi-

še od 80) odgovora koji su potpuno ili gotovo podudarni na cijelom ispitanom području (npr. br. 58: »kamenolom«: *kava (di pietre)*; br. 998: »kramp, pijukk«: *pikon, pikun*; br. 1667: »špinat«: *spinasi* i var., itd.), što dokazuje homogenost aree a ujedno i opravdanost uključivanja istrovenetskih i hrvatskih točaka. Nasuprot navedenim odgovorima stoje slučajevi u kojima se pojedini odgovori znatno razlikuju (samo jedan primjer, nasumce izabran: br. 1657 »neplodna biljka«: u 9 ispitanih točaka dobiveno je čak 8 različitih naziva). Između tih krajnosti nalazimo cio niz gradacija. S obzirom na to da su u zadnjem poglavlju ispitan samo 4 luke, jasno je da su tamo slučajevi potpune podudarnosti češći, pa ih ne treba posebno obrazlagati ni ilustrirati(...)

8. Ovdje prikazani *Istriotski lingvistički atlas* popunjava veliku prazninu, daje obilan materijal i tako predstavlja vrlo vrijedan znanstveni materijal, pa njegovi autori zaslužuju puno priznanje za uloženi trud i postignuti rezultat. Zato s pouzdanjem očekujemo njihove naredne publikacije.

IrLA

*Iz ocene Augusta Kovačca*¹⁰

S *Istriotskim lingvističkim atlasom* što su ga 1998. objavili prof. dr. Goran Filipi i doc. dr. Barbara Buršić Giudici započelo je ostvarivanje značajnoga jezikoslovnoga projekta, *Jezičnoga atlasa Istre*, što ga je još 1970-ih godina sugerirao prof. dr. Pavao Tekavčić, nedvojbeno jedan od najboljih poznavatelja jezičnih odnosa u Istri i istarske jezične povijesti. Četiri godine nakon objavlji-

⁹ Tekavčić 1998.

¹⁰ IrLA, str. 7–10.

vanja prvoga sveska izlazi i drugi svezak atlasa, *Istrorumunjski jezični atlas*, za koji je građa na terenu prikupljena prema istome upitniku i prema identičnoj metodologiji kao i za istriotski atlas. Tako se cjelovita sinoptička jezična slika Istre počinje sastavljati od onih njezinih idioma koji su danas najugroženiji.

(...)

Otkako od polovice devetnaestoga stoljeća o Istrorumunjima i njihovu jeziku imamo manje ili više stalne vijesti, prvo se uočava da se broj govornika istrorumunjskoga neprestano smanjivao, a smanjivao se i prostor na kojem se istrorumunjski govorio. Još u drugoj polovici XIX. st. istrorumunjski se prestao govoriti u Skitači (početkom XIX. st. idiom blizak istrorumunjskom ugasio se i na otoku Krku, u Poljicima), do drugoga svjetskog rata u Grobniku i Gradinju, a u drugoj polovici XX. st. također praktično i u Letaju i još nekim zaselcima. Dovoljno je podsjetiti da je još početkom šezdesetih godina XX. st. u istrorumunjskim selima i zaselcima živjelo oko 1500 stanovnika (od toga samo u Žejanama oko 500), i gotovo su svi govorili istrorumunjski. Danas je broj stanovnika tih sela pao ispod jedne trećine tadašnjega, pa se u Žejanama jedva može nabrojiti oko 100 stanovnika (koji svi još govore istrorumunjski), a i u južnim naseljima ima ih ukupno jedva 100 (od kojih neki istrorumunjski govore rijetko ili vrlo neredovito). Također se odmah zamjećuje da u istrorumunjskim naseljima gotovo i nema djece (ona su s roditeljima u gradu gdje se mogu školovati), među stanovnicima prevladavaju oni koji su dobro zaboravili u »treću dob«, a bez djece ni jezik nema budućnosti.

(...)

Već 1960-tih su i hrvatski, i rumunjski, i njemački dijalektolozi upozorili

na opasnost da istrorumunjski uskoro nestane, a tada se još mnogo moglo učiniti da se taj idiom spasi. No upozorenja ili poticaji koji su u to doba dolazili iz Hrvatske nisu se u saveznoj državi razmatrali, osobito kada su dolazili od filologa. Socijalistička Rumunjska odbijala je i spominjati svoje manjine (Istrorumunje, Arumunje, Meglenorumunje, Vlahe) u tadašnjoj Jugoslaviji – ne želeći se miješati u unutarnje stvari dobrog susjeda. Kada su pale totalitarne ideologije i mnoge barijere među državama, i kada je fetiš proleter-ske diktature zamijenjen fetišem divljeg kapitalizma i bacanja radnika na ulice, okolnosti nisu postale mnogo povoljnije (osobito ne u Hrvatskoj kojoj je bio nametnut rat i koja se našla u teškoj gospodarskoj recesiji), a mnogo toga na istrorumunjskom prostoru već je bilo uništeno. (...)

Čemu znanstveni i kulturni interes za očuvanje takva sićušnog idioma? Taj idiom kondenzira u sebi barem pet stoljeća jezične i kulturne povijesti Istre i još nekoliko stoljeća jezične i etničke povijesti drugih hrvatskih krajeva, pa je podjednako dio identiteta Istre i cijele Hrvatske. U njemu se ogleda i povijest rumunjskoga jezika, koji se kontinuirano piše istom od početka XVI. st., pa je postojanje istrorumunjskoga jednako dragocjeno kao kada bi se pronašao kodeks na rumunjskom jeziku iz XIII. ili XIV. st. Kada je predmetom čisto lingvističkoga znanstvenog istraživanja, jednaku vrijednost u načelu imaju idiomi kojima se služe stotine milijuna ljudi i kojima govori nekoliko desetaka osoba. Što se istrorumunjskoga tiče, on pak je dragocjen za proučavanje jezika u kontaktu i jezičnih interferencija. Kao idiom bez vlastitih »obrambenih« institucija, primao je lako u svim razdjelima strane elemente (ponajprije hrvatske, ali

i druge), ugradio ih u svoj sustav i tako korjenito izmijenio svoju tipologiju. Kada su početkom 1950-ih sustavno popisani i opisani glavni tipovi jezičnoga kontakta i jezične interferencije, za što je trebalo pabirčiti iz svih europskih jezika i mnogih jezika drugdje u svijetu, desetak godina poslije moglo se utvrditi da se gotovo svi bitni tipovi kontakta i interferencije mogu posvjedočiti u istrorumunjskom. Kontinuirana istraživanja toga idioma u posljednjih četrdeset godina pokazuju kako se on, upravo zato što ne posjeduje vlastite institucije, mijenjao daleko brže i korjenitije nego drugi idiomi koji posjeduju razvijene obrambene mehanizme. Atlas prof. Filipija ima dvostruku vrijednost: on sustavno donosi građu iz svih punktova gdje se istrorumunjski danas govori i najbogatiji je sinoptički repertoar rječnika na ukupnom prostoru; zbog takve potpunosti sustavno se može usporediti gotovo sve što je zabilježeno u ranijim razdobljima s današnjim stanjem, pa bi se mogla napisati interna povijest istrorumunjskoga u posljednjih četrdesetak godina.

Profesor Filipi je svojim *Istrorumunjskim jezičnim atlasom* podigao prekrasan spomenik tomu zapostavljenomu idiomu, učinimo nešto da to ne bude epitaf istrorumunjskomu.

*Iz ocene Žarka Muljačića*¹¹

Questo libro, prefazionato da August Kovačec (...) costituisce il secondo volume dell'ALIS (v. la recensione precedente¹²). Gli altri testi introduttivi (...) sono trilingui (...). Gli undici villaggi in cui vivono gli ultimi istrorumenofono-

ni (...) e i due villaggi croatofoni (ciacavi) loro vicini, analizzati qui in base allo stesso *Questionario* usato nell'*Atlante Linguistico Istrioto*, si trovano sulle pendici del Monte Maggiore (...), dunque abbastanza lontano dal mare. Per tale ragione ili Filipi ha deciso (...) di omettere la parte finale del *Questionario*, ossia le domande riguardanti la "Marineria" (...) Gli utenti consulteranno innanzi tutto le "Note introduttive" [25–29] e la "Mappa" [31], accompagnata dalle "Abbreviazioni" e i nomi degli "Informatori" [32–33], in tutto 45, di cui 33 vivono *in situ* (il più vecchio è nato nel 1914) e 12 a Rudna Glava. (...)

Questo volume sarà utile non solo ai romanisti ma anche ai croatisti (darà anche dei dati interessanti sulla fortuna fonetica e semantica di molti germanismi croati, diventati croatismi dell'istrorumeno). Cfr. per es. Nr. 230 [230–231] *frâjer* 'fidanzato', *frâjerica* 'fidanzata' (con molte variazioni fonetiche), ossia l'unico modo per esprimere tale concetto in 13 località studiate (...). Vedi anche Nr. 728 "I vari pasti durante il giorno"; per "la prima colazione" forme di tipo *fruštik* sono note quasi dappertutto e occupano quasi sempre il primo posto; il tipo *marenda*, se esiste, indica per lo più "pranzo". *Fruštik* manca soltanto nel villaggio croato Brgud (...).

Aggiungiamo infine che il volume sotto disamina contiene una densa "Bibliografia". (...)

*Iz ocene Petrua Neiescua*¹³

Cunoscuți deci de câteva secole, istroromânii și graiurile lor au început a fi

¹¹ Muljačić 2005b.

¹² Muljačić 2005a.

¹³ IrLA, str. 11–12.

studiate temeinic abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai ales, în secolul trecut, când au apărut studii, culegeri de texte însoțite de glosare și monografiile ale unor învățați ca Iosif Popovici, Sextil Pușcariu, Leca Morariu, Traian Cantemir, Emil Petrovici (dintre românii care nu mai sunt printre noi), Gustav Weigand, Arthur Byhan, Matteo Bartoli, Petar Skok (dintre străini). Munca lor a fost continuată de alți cercetători ca Richard Sârbu, Vasile Frățilă și cel ce semnează aceste rânduri (dintre români) și de August Kovačec și de Goran Filipi (dintre croați). În mod deosebit trebuie să menționăm aici monumentalele monografii dedicate dialectului istroromân semnate de Iosif Popovici, Sextil Pușcariu și August Kovačec.

În prima jumătate a secolului trecut, ca urmare a apariției geografiei lingvistice ca o nouă metodă de cercetare în dialectologie, au fost efectuate câte trei anchete dialectale în sate istroromâne, pentru *Atlasul lingvistic italian* și pentru *Atlasul lingvistic român*, materialul cules atunci aflându-se în curs de publicare. Alte anchete dialectale au fost efectuate apoi, aproape paralel de către Emil Petrovici și Petru Neiescu, cu chestionar de 2000 de întrebări, pus în 4 sate istroromâne, pe de o parte, și de către August Kovačec, pe de altă parte. Materialul cules de A. Kovačec a fost publicat în monografia amintită, *Descrierea istroromânei actuale*, București, 1971 și în *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998. Materialul cules de noi, fructificat parțial în studii și articole, este în curs de publicare, cu precădere sub forma unui *Dicționar al dialectul istroromân* în care vor figura toate cuvintele istroromâne atestate până în prezent. În acest dicționar o

pondere însemnată o va avea materialul oferit de prezentul *Atlas lingvistic istroromân*.

Specialist de marcă în slavistică și deopotrivă în romanistică, cunoscător al limbilor italiană și română, Goran Filipi este deschizător de drumuri în dialectologia sud-slavă, el fiind primul cercetător de pe teritoriul fostei Iugoslavii care aplică metoda geografiei lingvistice în studiul graiurilor. Astfel el a întocmit, împreună cu Barbara Buršić Giudici, *Istriotski lingvistički atlas / Atlante linguistico istrioto*, Pula, 1998. După experiența reușită dobândită la acest atlas, Goran Filipi ne oferă în lucrarea de față *cel mai complet material comparabil* asupra dialectului istroromân, prezentându-ne răspunsurile înregistrate în 11 localități de istroromâni, răspunsuri obținute cu un chestionar de 1898 întrebări (la care se adaugă circa 200 de fraze complete, redată în note). Incluzând în atlas și două sate în care se vorbesc graiuri croate ceacaviene și unul românesc (din Serbia Orientală), se pot urmări relațiile lingvistice croato-istroromâne și se pot compara graiurile istroromâne cu graiul unei zone din care se presupune că au pornit în migrația lor spre vest strămoșii istroromânilor, sau a unei zone învecinate cu aceasta.

Folosind un sistem de transcriere nu prea complicat, bazat pe grafia croată, prezentul atlas este accesibil nu numai specialiștilor, ci și istroromânilor și croaților mai puțin inițiați în probleme de lingvistică.

Prin publicarea atlasului dialectologia românească și cea croată, precum și lingvistica generală, se îmbogățesc cu date noi, teoretice și practice, notate și prezentate cu deosebită competență de către autorul lui.

***Iz ocene Nicolaeae Saramandua*¹⁴**

Another Istro-Romanian atlas is *Atlasul lingvistic istroromân*, two volumes, Pola, 2002, 2004 (Index), elaborated by Goran Filipi. It offers a complete and comparable material of the present Istro-Romanian dialects.

The survey network includes 11 places: Žejane (in north), Šušnjeвица, Nova Vas, Jesenovik, Letaj, Brdo, Škabići, Trkovci, Zankovci, Miheli, Kostrčan (in south), a Daco-Romanian place: Rudna Glava (Serbia) and two Croatian places in Istria: Brgud, Čepić (*čakavjan* Dialect). The last two places were questioned in order to compare the lexic and to observe the situation of isolated words. Rudna Glava has 25000 speakers of Daco-Romanian and it has been included in the survey network in order to compare the Istro-Romanian with the Daco-Romanian and the Croatian lexic.

The *questionnaire* includes 1898 questions from 14 semantic spheres (atmospheric phenomena, the land configuration, traditions and institution, the body and senses, the quality and the quantity of perception, time span, life, marriage and family, etc.). Goran Filipi used in his surveys the questionnaire edited for *Atlante linguistico istriano* (...).

The research began in 1995 and finished in 2001. On the basis of the surveyed material, the researcher underlines that, although the Istro-Romanian dialects fall into meridional dialects and the dialect of Žejane, each place presents its own features. We notice that meridional dialects are more open to innovation (for example there was noticed the tendency of unification for the singular

and the plural of male nouns, as well as the tendency of losing the final [i] at the female nouns: *mul'er*, while the dialect from Žejane is more conservative. The same conservatism is manifested at the lexical level. The same dialect from Žejane conserves an important number of old forms replaced with borrowings in the southern dialects: *cuvintâ* (lat. *conventare*) “to speak” (Žejane) comparative with *ganej* in south.

***Iz ocene Irene Drpić*¹⁵**

(...)

U Istrorumunjskome lingvističkom atlasu istrorumunjski su govori razgraničeni na sjeverne, danas zastupljene samo u selu Žejane, i južne, tj. na one u selima Čepićkoga polja. U *Atlas* je uvršteno jedanaest istrorumunjskih punktova: Žejane, Šušnjeвица, Nova Vas, Jesenovik, Letaj, Brdo, Škabići, Trkovci, Zankovci, Miheli i Kostrčan. Uz njih je autor uvrstio i dva čakavska govora mjesta Brgud i Čepić te govor rumunjske enklave u Rudnoj Glavi kod Majdanpeka u Srbiji. Obrada je dvaju čakavskih govora u *Atlasu* važna ponajprije radi usporedbe čakavskoga i istrorumunjskoga leksika, tj. »smjerova posuđivanja pojedinih riječi«, a Rudna je Glava uvrštena radi usporedbe istrorumunjskoga leksika s leksikom jedne druge rumunjske zajednice.

Građa je *Atlas*a šest godina prikupljivana metodom ispitivanja i tonskoga snimanja govornika, na temelju trojezičnoga upitnika s 1898 pitanja (na hrvatskom, rumunjskom i talijanskom jeziku). Temelj su upitnika objavljeni (ili djelomice objavljeni) jezični atlasi romanskih i slavenskih govora. (...)

¹⁴ Saramandu 2008: 191–192.

¹⁵ Drpić 2004: 253–304.

Posebnost je istrorumunjskih govora među istarskima neupitna, baš kao i činjenica kojom se uvijek iznova potvrđuje koliko je vrijedno bilježiti govore što nestaju zajedno sa svojim govornicima. *Atlas* je rezultat dugogodišnjega istraživanja tih govora, ali i života i običaja njihovih govornika; leksičko bogatsvo u njemu pridonosi rječničkom slaganju mozaika na cjelokupnu prostoru istrorumunjskih idioma. (...)

VIRI

G. FILIPI, B. BURŠIĆ GIUDICI, 1998: *Istriotski lingvistički atlas / Atlante linguistico istrioto*. Pula: Znanstvena udruga Mediteran. (ILA)

G. FILIPI, 2002: *Istrorumunjski lingvistički atlas / Atlasul Lingvistic Istroromân / Atlante Linguistico Istro-rumeno*. Pula: Znanstvena udruga Mediteran. (IrLA)

—, 2004: *Istrorumunjski lingvistički atlas / Atlasul Lingvistic Istroromân / Atlante Linguistico Istro-rumeno. Kazala / Indice / Indici*. Pula: Znanstvena udruga Mediteran. (IrLAindex)

BIBLIOGRAFIJA

M. BARTOLI, 1906: *Das Dalmatische*. Dunaj.

M. CARAGIU-MARIOȚEANU, 1975: *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*. București: Editura științifică și enciclopedică.

M. CARAGIU-MARIOȚEANU, Ș. GIOSU, L. IONESCU-RUXĂNDIOIU, R. TUDORAN, 1997: *Dialectologie română*. București: Editura didactică și pedagogică.

D. CERNECCA, 1986: *Dizionario del dialetto di Valle d'Istria*. Rovinj: Centro di Ricerche Storiche Rovigno.

G. A. DALLA ZONCA, 1978: *Vocabolario dignanese-italiano*. Padova: U.I.I.F.-U.P.T.

DANTE: *De vulgari eloquentia* I, 11.

M. DEANOVIĆ, 1955: Istroromanske studije. *Rad Jazu* 303. Zagreb: JAZU.

L. DECARLI, 1976: *Origine del dialetto veneto istriano*. Padova: Edizioni Il Canto del Cigno.

I. DRPIĆ, 2004: Obogaćivanje istarskoga jezičnog mozaika. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 30. 253–304.

G. FILIPI, 1987: *Di alcune parole prevenete del dialetto sloveno di Decani presso Capodistria*. Atti del 24 Convegno dell' A.I.M.A.V. »Isole linguistiche e culturali all'interno di culture minoritarie: problemi psicolinguistici, socio-linguistici, educativi« (a cura di Nereo Perini). Udine 13 - 16 maggio 1987. *Videm*. 203–208.

- –, 2000: *Entomonimi nell'istroromano moderno*. Processi di convergenza e differenziazione nelle lingue dell'Europa medievale e moderna. Udine. 207–232.
- –, 2002: Istriotisch. *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens. Bd. 10. Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*. Ur. Miloš Okuka, Gerald Krenn. Klagenfurt/Celovec: Wieser. 87–89.
- –, 1995: Istrska ornitonimija: ptičja imena v istroromunskih govorih. *Annales* 6/95. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. 77–78.
- A. IVE, 1975: *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*. Bologna: Arnaldo Forni Editore.
- A. KOVAČEC, 1971: *Descrierea istroromânei actuale*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- –, 1998: *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik s gramatikom i tekstovima*. Pula: Znanstvena udruga mediteran.
- I. MAIORESCU, 1900: *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*. București: Editura Librăriei socecu & Co.
- Ž. MULJAČIĆ, 1991: Sullo status linguistico dell'istrioto medievale. *Linguistica* XXXI. Ljubljana. 155–169.
- –, 2005a: *Istriotski lingvistički atlas / Atlante linguistico istrioto*. Ur. Goran Filipi, Barbara Buršić Giudici. Pula: Znanstvena udruga Mediteran / Societas studiorum Mediterraneum. 1998. *Zeitschrift für romanische Philologie*. Band 121, Heft 2. 375–377.
- –, 2005b: *Istrorumunjski lingvistički atlas / Atlasul Lingvistic Istroromân / Atlante Linguistico Istroromano*. Ur. Goran Filipi. Pula: Znanstvena udruga Mediteran / Societas studiorum Mediterraneum, 2002. *Zeitschrift für romanische Philologie*. Band 121, Heft 2. 378–379.
- J. POPOVICI, 1909: *Dialecte române (Rumänische Dialekte) IX. Dialectele române din Istria, Partea a 1^A: Texte și glosar*. Halle a. d. S., Editura Autorului.
- –, 1914: *Dialecte române (Rumänische Dialekte) IX. Dialectele române din Istria. Partea a 2^A: Referințele sociale, gramatică*. Halle a. d. S., Editura Autorului.
- S. PUȘCARIU, 1926: *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, vol II: *Întroducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân*. București: Academia Română.
- –, 1929: *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, vol III: *Bibliografie critică, listele lui Bartoli, texte inedite, note, glosar*. București: Academia Română.
- N. SARAMANDU, 2008: *La romanité orientale* București – Tübingen, Editura Academiei Române – Gunter-Narr Verlag. 191–192.
- R. SÂRBU, V. FRĂȚILĂ, 1998: *Dialectul istroromân*. Timișoara: Editura Amarcord.
- C. TAGLIAVINI, 1972: *Le origini delle lingue neolatine*. Bologna: Pàtron.
- P. TEKAVČIĆ, 1971: Il dignanese di Ive ed il dignanese di oggi. *Revue Roumaine de Linguistique*. București: Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie. 215–240.

—, 1976: Per un atlante linguistico istriano (con speciale riguardo ai dialetti istroromanzi). *SRAZ* 41–42. Zagreb. 227–240.

—, 1998: Goran Filipi – Barbara Buršić Giudici, Istriotski lingvistički atlas /Atlante linguistico istrioto. *Suvremena lingvistika*, 45–46. Zagreb. 97–111.

Goran Filipi

*Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče,
Inštitut za jezikoslovne študije, Garibaldijeva 18, SI – 6000 Koper,
gfilipi@zrs.upr.si*

Navodila avtorjem

Slavia Centralis (SCN) je revija, ki objavlja jezikoslovne, literarnoteoretične in literarno-zgodovinske izvirne znanstvene prispevke s področja slavistike, odprta pa je tudi za take primerjalne interdisciplinarne raziskave. Revija objavlja prispevke v slovenščini, lahko tudi v drugih slovanskih jezikih, madžarščini, nemščini ali angleščini.

Recenzijski postopek

Vsak prispevek za SCN pregledata in ocenita dva neodvisna recenzenta ter ga predlagata za objavo.

Glavni urednik o tem pisno obvesti avtorja in mu posreduje morebitne pripombe, ki jih je potrebno upoštevati, da bo članek objavljen; končno uredniško besedo ima glavni urednik. Zavrženih rokopisov ne vračamo – glavni urednik o tem pisno obvesti avtorja.

Uredniki lahko prispevke lektorirajo in jih (nevsebinsko) popravijo brez soglasja avtorjev.

Članki morajo vsebinsko in po tehnični pripravi besedila ustrezati naslednjim standardom: – gre za še neobjavljene prispevke;

– oddati jih je potrebno v (1) elektronski obliki, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, tehnični urednici na naslov: natalija.ulcnik@uni-mb.si in (2) rokopisu v dveh natisnjenih izvodih na naslov: Oddelek za slovanske jezike in književnosti – *Slavia Centralis*, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor ali (3) po e-pošti v obliki pdf na naslov tehnične urednice.

– razprave naj obsegajo 25.000 do 35.000 znakov, ocene 14.000 do 18.000 znakov, poročila 6.000 do 8.000 znakov;

– sinopsis v slovenskem in angleškem jeziku naj obsega 5 do 8 vrstic; dodanih naj ima 4 do 6 ključnih besed;

– povzetek naj obsega 20 do 30 vrstic – razprave, ki so napisane v slovenščini, imajo povzetek v angleščini, neslovensko napisane razprave pa v slovenščini;

– pisava je Times New Roman, velikost črk 12 pik (izvleček in povzetek 10 pik), razmik med vrsticami naj bo 1,5;

– format papirja naj bo A4, robovi naj bodo 25 mm zgoraj, spodaj, levo in desno (severnoameriški format papirja z robovi širine enega inča);

– opombe naj bodo sprotne, vezaji, pomišljaji in narekovaji naj bodo v skladu s slovenskim pravopisom (oz. pravopisnimi normami jezikov, v katerih so razprave napisane);

– literatura naj bo navedena v besedilu in opombah v krajši obliki v oklepaju (Jesenšek 2005: 279), v daljši obliki pa na koncu razprave v seznamu literature in navedenk;

– če je v seznamu literature več del enega avtorja, naj pri vseh neprvih navedbah ime in priimek avtorja nadomeščata dva pomišljaja;

– če je v seznamu literature pri enem avtorju več navedenk istega leta, jih ločimo z malimi tiskanimi črkami stično ob letnici (2007, 2007a, 2007b);

– v seznamu literature navajamo:

- monografija:

Marko JESENŠEK, 2005: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

-
- članek v reviji:
Martina OROŽEN, 1993: Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 41/1, 143–160.
 - članek v monografiji ali zborniku:
Zinka ZORKO, 2004: Izbrano besedje v narečjih severovzhodne Slovenije. *Besedovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 28). 170–228.
Miran ŠTUHEC, 2003: Esejstika narodnih tem in njen pomen danes. *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). 63–80.
 - slikovno gradivo, razpredelnice ipd. (izdelano v MS Excel) naj bo priloženo na posebnih listih, v tekočem besedilu pa naj bo označeno, kam sodi (podnapisi slik naj bodo v tipkopisu); za oštevilčenje se uporabljajo samo arabske številke;
 - mednaslovi so v polkrepkem tisku;
 - ponazarjalni zgledi in daljši navedki (brez narekovajev, stopnja 10 pik, odstavčno ločeni) so v ležečem tisku;
 - natančne informacije glede označevanja nestandardnih znamenj (označeni naj bodo z rdečo barvo in dodatno izrisani na robu besedila), ležečega in polkrepkega tiska dobi avtor pri tehnični urednici;
 - naslovna stran tipkopisa naj vsebuje: naslov članka, ime in priimek avtorja, naslov ustanove, na kateri dela, njegov elektronski naslov in naslov, na katerega bodo poslane korekture;
 - korekture je potrebno opraviti v desetih dneh.

Guidelines for contributors

The journal *Slavia Centralis* (SCN) publishes articles presenting original research in Slavic linguistics and literary scholarship; it is also open to interdisciplinary approaches. Papers may be published in Slovene and other Slavic languages, as well as Hungarian, German, and English.

Refereeing process

SCN is a double-blind refereed journal. Two independent reviewers referee each paper. If an article is accepted, the editor-in-chief informs the author in writing and conveys the requested emendations, if any, that must be made before the article is accepted for publication. Rejected manuscripts are not returned; however, the editor-in-chief informs the author in writing. Final editorial authority rests with the editor-in-chief. The editors reserve the right to make formal (non-substantive) changes to the paper without consulting the author.

The content and format of the articles must conform to the following criteria:

- The work must not have been published previously.
- Each article must be submitted in (1) electronic Windows-compatible format to the technical editor natalija.ulcnik@uni-mb.si and either (2) two printed copies on paper to Oddelek za slovanske jezike in književnosti – Slavia Centralis / Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160 / SI – 2000 Maribor or (3) by e-mail in PDF format to the technical editor.
- Articles should contain between 25,000 and 35,000 characters; reviews 14,000 to 18,000 characters, and reports from 6,000 to 8,000 characters.
- The English abstract should be 5 to 8 lines; it should include 4 to 6 keywords.
- The summary should contain 20 to 30 lines; articles written in Slovene will have an English summary; articles not in Slovene will have Slovene summaries.
- Articles should be written in 12-point Times New Roman font; the abstract should be in 10-point, line spacing should be 1.5.
- Paper format is A4, margins should be 25 mm on all sides or on North America letter-size paper with one-inch margins on all sides.
- Footnotes should be at the bottom of the page. Hyphens, n-dashes and m-dashes should be used as appropriate, according to the norms in the language in which the article is written.
- Bibliographical citations should be noted in the literature using in-text citations in parentheses, e.g., (Jesenšek 2005: 279), followed by full citations in a listing of references at the end of the article.
- If the bibliographical item has multiple works by the same author, subsequent citations of the author must replace the author's name with two m-dashes.
- If several items by the same author have the same year, subsequent articles should have a lower-case letter after the year, e.g., (2007, 2007a, 2007b).
- Citation format:
 - Monograph:

Marko JESENŠEK, 2005: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

-
- Journal article:
Martina OROŽEN, 1993: *Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku*. Slavistična revija 41/1, 143–160.
 - Article in a book or anthology:
Zinka ZORKO, 2004: Izbrano besedje v narečjih severovzhodne Slovenije. *Besedovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. Ed. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 28). 170–228.
Miran ŠTUHEC, 2003: Esejstika narodnih tem in njen pomen danes. *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ed. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). 63–80.
 - Graphics, tables, etc. (produced in MS Excel) should be given on separate sheets and their placement should be indicated in the text (captions of pictures should be in the manuscript); use only Arabic numerals for numbering.
 - Subtitles should be in boldface.
 - Examples and longer quotations (without quotations, 10 point, with paragraph breaks) should be in italics.
 - Precise descriptions of non-standard signs (marked in red and noted in the margin), italics, and boldface, will be given to the author by the technical editor.
 - The title page should contain: the title of the article, the name and surname of the author, the title of his or her place of employment, the author's e-mail (for the receipt of proofs).
 - Proofs must be corrected and returned in ten days.

